

**SOVYETLER BİRLİĞİNİN DAĞILIŞ SÜRECİNİN
TÜRK YAZILI BASINA YANSIMASI (1987-1991)**

Kübra KARA

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Ana Bilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ

2023

Her Hakkı Saklıdır.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

Kübra KARA
ORCID ID: 0000-0001-6423-0305

SOVYETLER BİRLİĞİNİN DAĞILIŞ SÜRECİNİN TÜRK YAZILI
BASINA YANSIMASI (1987-1991)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ

ERZURUM – 2023

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"SOVYETLER BİRLİĞİNİN DAĞILIŞ SÜRECİNİN TÜRK YAZILI BASINA YANSIMASI (1987-1991)"** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

☐ Tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [*Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.*] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.**

İSTİSNAİ DURUMLAR*

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre tezde yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

15.12.2023

Kübra KARA

Aslı Islak İmzalıdır

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Turkish Research

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ danışmanlığında Kübra KARA tarafından hazırlanan “Sovyetler Birliği’nin Dağılış Sürecinin Türk Yazılı Basınına Yansıması (1987-1991)” başlıklı bu çalışma aşağıdaki jüri tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 15.12.2023

		Kabul / Ret – İmza	
Jüri Başkanı	Prof. Dr. İhsan Sabri BALKAYA <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Kabul	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN <i>Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi</i>	Kabul	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Kabul	Aslı Islak İmzalıdır

Bu tezin *Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği*’nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM
Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ.....	VII

GİRİŞ	1
I. BOLŞEVİK İHTİLALİ VE SSCB'NİN KURULUŞU	3

BİRİNCİ BÖLÜM SSCB'NİN YAPISI

1.1. MİHAİL GORBAÇOV	8
1.2. BORİS YELTSİN.....	9
1.3. SSCB'DE SİYASAL SİSTEM	11
1.3.1. Komünist Parti Yönetimi.....	11
1.4. SSCBDE YAPILAN ÖNEMLİ KONGRELER	15
1.5. SSCB'DE YAPILAN SEÇİMLER	17
1.5.1. SSCB'nin Demokratikleşme Çalışmaları	20
1.5.2. Mihail Gorbaçov'un Devlet Başkanı Seçilmesi	25
1.6. GORBAÇOV'UN YAPMIŞ OLDUĞU REFORMLAR	25
1.6.1. Glasnost	26
1.6.2. Komünizme Karşı Eleştiriler.....	29
1.6.3. Stalin Dönemine Yapılan Eleştiriler	32
1.6.4. SSCB'de Seyahat ve Göç İzni.....	33
1.6.5. Perestroyka	35
1.6.6. eform Karşıtları	35
1.7. SSCB'DE ANAYASA ÇALIŞMALARI	38
1.8. SSCB'DE ORDU	41
1.9. SOVYET EKONOMİSİ	45
1.10. SSCB'NİN SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞİ.....	47

1.11. SSCB'DE TOPRAK MÜLKİYETİ VE TARIM.....	50
1.12. GORBAÇOV'UN DIŞ ÜLKELERDEN YARDIM TALEBİ	52
1.13. SSCB'DE EKONOMİK VE SİYASİ KRİZE KARŞI TOPLUMSAL TEPKİ	54
1.14. İŞÇİ AYAKLANMASI.....	58

İKİNCİ BÖLÜM

DAĞILIŞ SÜRECİNDE SSCB CUMHURİYETLERİ

2.1. AVRASYA CUMHURİYETİ	60
2.1.1. Rusya Federasyonu.....	60
2.2. BALTİK CUMHURİYETLERİ	62
2.2.1. Letonya.....	64
2.2.2. Litvanya.....	66
2.2.3. Estonya	73
2.3. SLAV CUMHURİYETLERİ.....	76
2.3.1. Moldavya.....	76
2.3.2. Gagavuz Türkleri.....	78
2.3.3. Ukrayna	79
2.3.4. Kırım	81
2.3.5. Beyaz Rusya	82
2.4. ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ.....	83
2.4.1. Türkmenistan.....	84
2.4.2. Tacikistan	85
2.4.3. Kazakistan	86
2.4.4. Kırgızistan	87
2.4.5. Özbekistan.....	88
2.5. KAFKAS CUMHURİYETLERİ.....	90
2.5.1. Azerbaycan.....	90
2.6. AZERBAYCAN VE ERMENİSTAN ARASINDAKİ ÇATIŞMALAR.....	96
2.6.1. Karabağ Meselesi	96
2.6.2. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti.....	97
2.6.3. Ermenistan.....	98

2.6.4. Gürcistan	102
2.6.5. Mesket Türkleri	107

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİHAİL GORBAÇOV'UN NOBEL BARİŞ ÖDÜLÜ ALMASI

3.1. SSCB'YE KARŞI DARBE SÖYLENTİLERİ.....	109
3.2. SSCB'YE YAPILAN DARBE GİRİŞİMİ	112
3.3. DARBE SONRASI GELİŞMELER.....	116
3.4. GORBAÇOV'UN DURUMU.....	117
3.5. SSCB ADININ DEĞİŞMESİ	120
3.6. BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU	122
SONUÇ.....	125
KAYNAKÇA	129
EKLER.....	152
ÖZGEÇMİŞ.....	162

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOVYETLER BİRLİĞİNİN DAĞILIŞ SÜRECİNİN TÜRK YAZILI BASINA
YANSIMASI (1987-1991)
Kübra KARA

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ

2023, Sayfa: 162+VII

Jüri: Prof. Dr. İhsan Sabri BALKAYA

Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ

Bolşevik İhtilali ile birlikte SSCB’de yeni bir yönetim sistemi kurulmuştur. Bu yönetim sistemi, SSCB’yi dünyanın en güçlü ülkelerinden biri haline getirmesine rağmen, zamanla tıkanmalar yaşamaya başlamıştır. Bu tıkanmaları gidermek ve SSCB’yi daha güçlü hale getirmek için, Gorbaçov yeni fikirler ileri sürmüştür. Glasnost ve Perestroyka adı verilen açıklık ve yeniden yapılanma politikalarıyla birlikte SSCB’de daha önce görülmemiş pek çok yenilik yapılmıştır. Ancak bu yenilikler, teoride planlanan başarıyı pratikte, ekonomik ve sosyal nedenlerden dolayı yakalayamamıştır. SSCB’nin ekonomik ve siyasi krizi, 1980’lerin sonlarında cumhuriyetler arasında bağımsızlık hareketlerini tetiklemiştir. Baltık’ta başlayan ayaklanmalar kısa sürede diğer cumhuriyetlere de yayılmış ve cumhuriyetler bağımsızlık için gösteriler düzenlemeye başlamışlardır.

1991 yılında, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) dağılmasını hızlandıran en önemli olaylardan biri, Olağanüstü Hal Komitesi tarafından Mihail Gorbaçov’a yönelik gerçekleştirilen darbe girişimiydi. Darbe girişimi, Birliğin siyasi ve ekonomik temellerini sarsmış ve dağılma sürecini önemli ölçüde tetiklemiştir. Komite, Gorbaçov’un sağlık sorunları nedeniyle yönetimde olmayacağını ilan ederek, yönetime el koymaya çalışmıştır. Ancak, Yeltsin’in liderliğindeki halkın direnişiyle bu girişim başarısız olmuştur. Komünist Parti, darbeye destek verdiği gerekçesiyle kapatılmıştır. Cumhuriyetlerin Bağımsız Devletler Topluluğuna üye olması ise SSCB’nin dağılmasını tamamlayan son olay olmuştur.

SSCB’nin dağılımı, 20. yüzyılın en önemli siyasi olaylarından biri olmuştur. Türk ulusal basınında yer alan haberler, SSCB’nin dağılmasının ekonomik, siyasi ve sosyal nedenlerine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Bu çalışma, Türk ulusal basınında yer alan haberler ışığında, SSCB’nin dağılışının nedenlerini ve Türk basınına yansımalarını 1987-1991 yılları arasında incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: SSCB, Gorbaçov, Cumhuriyetler, Glasnost, Perestroyka.

ABSTRACT**MASTER’S THESIS****THE PROCESS OF COLLAPSE OF THE SSCB REFLECTS ON THE
TURKISH WRITTEN MEDIA (1987-1991)****Kübra KARA****Advisor: Assist. Prof. Dr. Elif AKTAŞ****2023, Pages: 162+VII****Jury: Prof. Dr. İhsan Sabri BALKAYA****Assoc. Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN****Assist. Prof. Dr. Elif AKTAŞ**

With the Bolshevik Revolution, a new system of governance was established in the USSR. Although this system of governance made the USSR one of the most powerful countries in the world, it started to experience blockages over time. In order to overcome these blockages and make the USSR stronger, Gorbachev put forward new ideas. With the policies of openness and restructuring called Glasnost and Perestroika, many unprecedented innovations were introduced in the USSR. However, these innovations did not achieve the success planned in theory in practice due to economic and social reasons. The USSR's economic and political crisis triggered independence movements among the republics in the late 1980s. The uprisings that started in the Baltics soon spread to other republics and republics started to organize demonstrations for independence.

In 1991, one of the most important events that accelerated the disintegration of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) was the coup attempt against Mikhail Gorbachev by the Emergency Committee. The coup attempt shook the political and economic foundations of the Union and significantly triggered the disintegration process. The Committee tried to seize power by declaring that Gorbachev would not be in power due to health problems. However, this attempt failed due to the resistance of the people led by Yeltsin. The Communist Party was shut down for supporting the coup. The membership of the republics to the Commonwealth of Independent States was the last event that completed the dissolution of the USSR.

The dissolution of the USSR was one of the most important political events of the 20th century. The news in the Turkish national press provide important clues about the economic, political and social reasons for the dissolution of the USSR. This study aims to analyze the reasons for the dissolution of the USSR and its reflection on the Turkish press in the light of the news in the Turkish national press between 1987 and 1991.

Keywords: USSR, Gorbachev, Republics, Glasnost, Perestroika

KISALTMALAR DİZİNİ

BM	: Birleşmiş Milletler
KGB	: Sovyet İstihbarat Servisi
ÖECB	: Özgür Egemen Cumhuriyetler Birliği
SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu

ÖNSÖZ

SSCB'nin dağılması tüm dünyada büyük yankı uyandırmıştır. Türkiye de SSCB'nin dağılış sürecini yakından takip etmiştir. Bu çalışmanın konusu, 1987- 1991 yılları arasında Türk Ulusal Basınının, SSCB'nin dağılış sürecindeki tutumunu ve konuya bakışını ortaya çıkarmak amacıyla seçilmiştir. SSCB'nin dağılmasıyla ilgili çalışmalar sınırlıdır ve çalışma konusunu kapsayan 1987-1991 yılları arasında yayınlanan Türk basınına temel alan çalışma ise oldukça azdır. Çalışmada bulunan tüm bölümlerde Türk basınında yer alan haberlere yer verilmiştir. Bölüm başlıkları ve olayların gelişimi, dönemin haberleri dikkate alınarak verilmiştir. SSCB'nin dağılışı, Türk yazılı basınında önemli bir gündem maddesi olup bu dönemde yayımlanan haberler, makaleler ve yorumlar, o dönemde yaşanan gelişmeleri ve dönemin durumun anlaşılabilmesine yardımcı olmaktadır.

Ulusal basında yer alan gazetelerin kullanıldığı bu çalışmada 1987-1991 yılları arasında yayınlanan Sabah, Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Günaydın, Milli Gazete, Cumhuriyet, Güneş ve Türkiye Gazeteleri olmak üzere dokuz ulusal gazeteye yer verilmiştir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, SSCB'nin siyasi yapısı, ekonomik yapısı ve sosyal yapıları gibi genel özellikleri ile Komünist Parti'nin kuruluşu, yapısı, işleyişi, ideolojisi ve politikaları gibi temel özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, SSCB'nin 15 cumhuriyetinin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarını ve bu cumhuriyetlerde yaşanan gelişmeleri incelemektedir. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise Sovyet Lideri Gorbaçov'a karşı yapılan darbe girişimi basında yer alan haberler ışığında aktarılmıştır. Darbe sonrası SSCB'nin dağılışının hızlanması ve birliğin dağılarak cumhuriyetlerin Bağımsız Devletler Topluluğuna üye olmasıyla çalışma sona ermektedir.

Çalışma sürecinde bana destek olan ve her türlü konuda yanımda olan kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ'a ve tezi düzenleme konusunda destek olan ve bu süreçte bana daima destek veren sevgili arkadaşlarım Esra TAŞDELEN ve Onur SEMİZ'e çok teşekkür ederim.

GİRİŞ

Bu çalışma, 1987-1991 yılları arasında SSCB'nin dağılış sürecinin Türk Ulusal basındaki yansımaları bu çalışmada ele alınmaktadır. Çalışma kapsamında, Atatürk Üniversitesi Süreli Yayınlar Salonunda bulunan Gazete Arşivinden ulaşılan Sabah, Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Günaydın, Milli Gazete, Cumhuriyet, Güneş ve Türkiye Gazetelerindeki haberler analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, SSCB'nin dağılış sürecinin Türk Ulusal basınında geniş yer aldığı ve bu süreçteki gelişmelerin farklı bakış açılarıyla ele alındığı tespit edilmiştir. Ulusal Basında konu ile ilgili yer alan haberler çalışmanın başlıklarını ve gidişatını belirlemiştir.

SSCB'nin dağılışı, dünya siyasetinde köklü değişikliklere yol açmıştır. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği'nin kuruluşunu ve Sovyet kelimesinin anlamını kısaca ele almak, çalışmanın amacını daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır. Sovyet kelimesi, Sovyetler Birliği'ne adını veren ve farklı anlamlarda kullanılan bir kelimedir. Kelime anlamı olarak Sovyet kelimesi, heyet ve Rus yönetiminde politika üreten kurul, komite olarak tanımlanmıştır. 1990'dan önce SSCB hâkimiyeti altında yaşayan halklar için de Sovyet tabiri kullanılmıştır.¹ Bu kelimenin “*ihtilalcilerin seçilmiş eylem komitesi*” anlamı da bulunmaktadır.² 20. yy başında dünyada çeşitli siyasi yapılanmalar ortaya çıkmıştır. Bu dönemin içinde bulunduğu koşullardan etkilenen Çarlık sistemini ortadan kaldıran işçiler, Komünizme ulaşmak amacıyla Sovyetler Birliğini kurmuşlardır.³

Sovyetler Birliği, sosyalist bir ekonomik ve siyasi sistem üzerine inşa edilmiş bir devlettir. Bu nedenle, Sovyetler Birliği'ni anlamak için sosyalizm ve komünizm kavramlarını iyi bilmek gerekmektedir. Sosyalizmin kelime anlamı sözlükte “*toplumculuk*”, “*her şeyi devlete ve topluma mal etmek suretiyle bir tek sınıf meydana getirmeye yönelik devlet yönetimiyle ilgili akım*” olarak verilmiş ve bu anlamda kullanılmıştır.⁴ Sosyalizm kelimesi toplumsal örgütlenmeyi adalet ölçüsüne göre düzeltmek amacını güden kuram olarak da bilinmektedir. Sosyalizm, üretimin ve

¹ Ali Şafak, *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*, 2. Baskı, Temel Yayınları, İstanbul 1996, 543.

² Ahmet Yücekök, “70 yıl önce”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Kasım 1987, 10.

³ Bayram Hudaýnazarov, *Sovyetler Birliği'nin Dağılıma Süreci* (N. Kruşçev ve M. S. Gorbaçev Dönemleri), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003, 1.

⁴ Şafak, *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*, 543.

kaynakların kamu mülkiyetinde olduğu 20.yy'da birçok Avrupa ülkesinde uygulanan bir ekonomik ve siyasi sistemdir.⁵

Komünizm kelimesi ise Latince kökenli Communis kelimesinden türeyip, herkesin malı anlamına gelmektedir.⁶ Komünizm genel manada bütün malların ortaklaşa kullanılması ve özel mülkiyetin yokluğuyla nitelenen toplum rejimi olarak da tanımlanmıştır.⁷ Komünizm toplumun kapitalist sistemden farklı bir biçimde örgütlenmesini öngören bir sistemdir. Komünizmin en önemli kurucuları Karl Marks ve Vladimir Lenin'dir. Karl Marks ve Friedrich Engels tarafından geliştirilen bu kurama göre komünizmde toplumsal sınıflar ve devlet ortadan kalkmış, özel mülkiyet yerine ortak mülkiyet geçerli olmuştur⁸.

Komünist sistemin hedeflediği belirli amaçlara, komünizmin hizmet etmesi öngörülmüştür. Bu amaçlar şu şekilde sıralanabilir:

- Komünizmin özel mülkiyeti ortadan kaldırması,
- Proletarya hâkimiyeti sağlanıp Sovyetlerdeki tüm sınıfların ortadan kaldırılması,
- Kadın ve erkek cinsiyet fark etmeksizin herkesin çalışmakla sorumlu olması,
- Maaş ödemelerinin eşit olması,
- Din kavramı afyona benzetildiğinden dolayı toplumun zihnini bulandırmaması için ortadan kaldırılması,
- Devlet kavramı ortadan kaldırılarak devletsiz, mülkiyetsiz, sınıfsız ve sınırsız bir toplum yaratılması şeklinde hedeflenmiştir.

Yukarıda yer alan amaçlar, komünizmin toplumsal, ekonomik ve siyasi yapısını şekillendirmektedir. Komünizm savunucuları, bu amaçlara ulaşıldığında daha adil, özgür ve eşit bir toplum düzeninin kurulacağına inanmışlardır.

Sovyetler Birliği'nde tek parti rejimi ve devletçi ekonominin hâkimiyeti, devletin tüm gücü elinde bulundurduğu ve tüm mülkiyetin devlete ait olduğu bir siyasi ve ekonomik sistemi ortaya çıkarmıştır. Bu sistem, insanların devlete olan bağlılığını ve

⁵ AnaBritannica, Ana Yayıncılık, 1986, IV, 10680

⁶ William Ebenstein, *Komünizm ve Demokrasi*, 1977, 81.

⁷ Medan Larousse, *Büyük Lugat ve Ansklopedi*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1973, VII, 425.

⁸ Temel Britannica, Ana Yayıncılık, 16. Cilt, 1990, 312.

devlet için var olma düşüncesini güçlendirmiştir. Komünist sistemde, tek parti egemenliği nedeniyle muhalefet yasaklanmış, basın özgürlüğü kısıtlanmış ve devletçilik anlayışı benimsenmiştir. Bu durum, sistemin baskıcı bir yapıya sahip olmasına neden olmuştur.⁹

Bolşevik Devrimi ile birlikte SSCB'de, Çarlık döneminde benimsenen pek çok değer yok sayılmış ve sosyalizm adı altında yeni bir sistem kurulmuştur. Bu sistem, daha önce hiç denenmediği için uygulamada pek çok zorluklarla karşılaşmıştır. Bu zorlukların başında sistemin benimsetilmesi için verilen yanlış kararlar, düşünce ve ifade özgürlüğünün kısıtlanması gelmektedir. Düşünce ve ifade özgürlüğünün kısıtlanması, eleştirilerin önlenmesine ve sorunların zamanında tespit edilmemesine neden olmuştur. Bu durum, sorunların çözümünü zorlaştırarak SSCB'nin yıkılışına zemin hazırlamıştır.¹⁰

I. BOLŞEVİK İHTİLALİ VE SSCB'NİN KURULUŞU

Lenin liderliğindeki Bolşevikler, Komünist Parti Merkez Komitesinde ve partinin yayın organı Iskra yazı kurulunda mevcut çoğunluğu sağlamıştır. Bu nedenle, çoğunluğu temsil edenler için “Bolşevik”, azınlığı temsil edenler için “Menşevik” adı verilmiştir Bu bölünme, Rus tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.¹¹

1898 yılında kurulan Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi, Bolşeviklerin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynayarak Rusya'daki devrimci hareketi güçlendirmiştir.¹² Partinin kurucularından ve en önemli liderlerinden biri olan Lenin, işçi sınıfının haklarını savunmak için mücadele etmiş ve 1885 yılında kurduğu “İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği” ile işçilere örgütlenme ve mücadele etme konusunda önemli bir deneyim kazandırmıştır. Ancak birliğin faaliyetleri hükümetin hoşuna gitmemiş ve Lenin Sibiry'a sürgüne gönderilmiştir. Bu sürgün Lenin'in siyasi düşüncelerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Sürgün sırasında Lenin, devrimci bir strateji geliştirmiştir.¹³

⁹ Mehmet Emin Gerger, “Komünizm Çöktü Sıra Kapitalizmde”, *Milli Gazete*, 19 Ekim 1990, 2.

¹⁰ Yıldız Sertel, “Rusya Komünizme Hazır Değildi”, *Milliyet Gazetesi*, 3 Kasım 1991, 11.

¹¹ AnaBritannica, Ana Yayıncılık, 1989, XIX, 399.

¹² Yücekök, “70 yıl önce”, 10.

¹³ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarih (Cilt 1-2)*, 11. Baskı, Alkım Yayınevi, 2004, 135.

1905 yılında, Sovyet işçileri, Çarlık yönetiminin baskıcı politikalarına karşı protesto gösterileri düzenlemeye başlamışlardı. Bu gösterilerin en önemlisi, Petersburg'da işçilerin daha iyi çalışma koşulları ve daha yüksek ücretler talep ettiği gösteriydi. Çar, gösteriden rahatsız olarak göstericilere ateş açılması emrini vermiştir. Çarın birliklerinin göstericilere ateş açması sonucu, yüzlerce işçi öldürülmüş ve binlerce işçi yaralanmıştır. Bu olay, "Kanlı Pazar" olarak adlandırılan bu olay, Rusya'da devrimin fitilini ateşleyen önemli bir gelişme olmuştur. Bu olay, Çarlık yönetimine olan öfkeyi artırmış ve işçilerin mücadelesini güçlendirmiştir. Rusya'da bu durum tepkiyle karşılanmış ve Çar'a karşı halkın nefret duymasına sebep olmuştur. Rusya'nın farklı şehirlerinde çıkan olaylar, Çarlık yönetimine karşı artan öfkenin bir sonucu olarak 1905 Devrimi'ne dönüşmüştür.¹⁴ Devrimin en önemli olaylarından biri de Petrograd'da işçilerin greve giderek burada bir Sovyet kurması olmuştur. 1905 İhtilali, Çarlık yönetimini sarsmış ancak amacına ulaşamamış ve Çarlık sistemini yıkamamıştır. Menşevikler gibi Bolşevikler de Rus Parlamentosu Duma'ya katılmışlardır. Bolşeviklerin Duma'ya katılma sebebi ise burada daha kolay propaganda yapabilmeye olan inançlarıydı.¹⁵

Çarlık sisteminin yıkılmasında, Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik ve toplumsal sorunlar önemli rol oynamıştır. Savaşın devam etmesi, kırsal kesimlerde açlık ve sefaletle yol açmış, ordu ise bir an önce barış istemiştir. Kentlerde ise grevler artarak devam etmiştir. Bu koşullar, halkın Çarlığa olan desteğini azaltmış ve devrimi hazırlamıştır. Başbakan Kerensky, Menşeviklerin desteklediği geçici bir hükümet kurarak Çarlığın yerine geçmiştir.¹⁶

Lenin'in 1917'nin Nisan ayında sürgünden dönmesiyle birlikte Çarlık Rusya'da planlanan ihtilal hareketi hız kazanmıştır.¹⁷ 1917'nin Haziran ayında Sovyet temsilcileri için bir seçim yapılmış ve seçim sonucunda halkın Bolşevikleri desteklemediği anlaşılmıştı. Lenin Bolşevik yanlısıydı ve bu durum, Lenin'i iktidara geçmek için ihtilal planları yapmaya itmişti. 1917'nin Temmuz ayında, asker ve işçiler Bolşevikler tarafından kışkırtılmalarına rağmen bu girişimler kanlı bir şekilde bastırılmıştır.

¹⁴ Kezban Acar, *Ortaçağ'dan Sovyet Devrimine Rusya*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, 331.

¹⁵ Yücekök, "70 yıl önce", 10.

¹⁶ Ahmet Yücekök, "Lenin'den Glasnost", *Milliyet Gazetesi*, 7 Kasım 1987, 6, 70 yıl önce, 6 Kasım 1987, 10.

¹⁷ Ahmet Yücekök, "Lenin'den Glasnost", *Milliyet Gazetesi*, 7 Kasım 1987, 6, 70 yıl önce, 6 Kasım 1987, 10.

Bolşevikler, Komünist Partisini ihtilale zemin hazırlayan ve halkı ayaklanmaya teşvik eden bir parti olarak tanımlamıştır. Lenin 1917'nin Ağustos ayında ülkede durum kötüleşince Finlandiya'ya kaçmıştır.¹⁸

23 Ekim 1917 tarihinde Petrograd Sovyet'i adına hareket ettiklerini öne süren Bolşevikler, 10 bin kadar silahlı kızıl muhafızı, denizci ve askeri harekete geçirerek Finlandiya istasyonunu ele geçirmişlerdir. 7 Kasım 1917 tarihinde de Petrograd Bolşeviklerin hâkimiyetine geçmiştir. Lenin ülkede karışıklık olmasını fırsat bilerek kaçtığı yerden Petersburg'a 8 Kasım 1917'de geri dönmüştür. Kerensky Hükümetinin çökmesiyle yerine kurulan “*Komiserler Kurulu*”nun başkanlığına Lenin getirilmiştir. Bolşevikler ihtilal öncesi ve sonrasında destek toplamak için Marksizm'i değil anarşik sloganları kullanmışlar, “*Bütün Rusya Sovyetler Kongresi*” önüne tek kazanan olarak çıkmış ve ülkedeki hâkimiyeti sağlamışlardır.¹⁹ 30 Aralık 1922 tarihinde birlik içerisindeki cumhuriyetlerin katılımıyla SSCB kurulmuştur. SSCB'nin ilk anayasası ise, bu birliğin resmi bir devlet olarak varlığını ve yapısını belirlemek amacıyla, 1924 yılında kabul edilmiştir.²⁰

Lenin'in "Sol" Komünizm Bir Çocuk Hastalığı" adlı eserinde Bolşevik İhtilali'nin yedi aşamaya ayrılarak incelenmesi, bu ihtilalin karmaşıklığını ve farklı boyutlarını ortaya koymaktadır. Bu aşamalar, 1902-1917 yılları arasında yaşanan olayları kapsayarak, ihtilalin gelişimini detaylı bir şekilde göstermektedir. Bu aşamalar şu şekilde verilmiştir:

- 1.aşama, İhtilale Hazırlık Yılları adıyla 1902-1905 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu aşamada, Rus İşçi Sınıfı ve diğer halk kesimleri arasında devrimci bilinç yükselmeye başlamıştır.
- 2. aşamada, İlk İhtilal başlığıyla 1905 – 1907 yılları arasında meydana gelen olay hakkında bilgi vermektedir. Bu aşama 1905 yılında gerçekleştirilen Kanlı Pazar olayını anlatmaktadır.

¹⁸ Burhanettin Kayhan, “Lenin’in Planı”, *Milli Gazete*, 3 Şubat 1987, 5.

¹⁹ Ahmet Yücekök, “Lenin’den Glasnost”, *Milliyet Gazetesi*, 7 Kasım 1987, 6, 70 yıl önce, 6 Kasım 1987, 10.

²⁰ Burhanettin Kayhan, “İlk SSCB Kuruluyor”, *Milli Gazete*, 6 Şubat 1987, 5.

- 3. aşamada, İhtilale Karşı Yıllar adıyla 1907- 1910 yılları arasındaki olayları konu almaktadır. Bu aşamada, Çarlık Rejime karşı yapılan devrimi bastırmak için yapılan önlemlere yer verilmektedir.
- 4. aşamada, İhtilalin Gelişme yılları adıyla 1910- 1914 yılları arasındaki gelişmelere değinilmektedir. Bu aşama devrimci güçlerin güçlenmesini ele almaktadır.
- 5. aşama, 1. Dünya Savaşı yılları ismiyle 1914-1917 yıllarındaki önemli olaylara yer vermektedir. Bu aşama 1. Dünya Savaşı dönemini kapsamaktadır.
- 6. aşama, İkinci İhtilal adıyla 1917'nin Şubat ayındaki gelişmelere değinmektedir. Bu aşama Çarlık Rejimin yıkılmasını ve geçici hükümet kurulmasını ele almaktadır.
- 7. Aşama, Ekim İhtilali adıyla Ekim 1917 dönemi hakkında bilgi vermektedir. Ekim Devrimi ile sosyalist bir rejimin kurulmasını anlatmaktadır.²¹

Bu aşamaların her biri, Bolşevik İhtilalinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Lenin'in bu aşamaları belirlemesi, ihtilalin nedenlerinin, gelişiminin ve sonuçlarının daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır.

²¹ Burhanettin Kayhan, “İhtilali Bir İç Savaş Haline Getirdiler”, *Milli Gazete*, 2 Şubat 1987, 5.

BİRİNCİ BÖLÜM

SSCB’NİN YAPISI

SSCB, toprak bakımından büyük bir alanı kapsayan dünyanın en geniş yüz ölçümüne sahip bir devlet olup sınırları içerisinde, 100’den farklı millet bulundurmaktaydı. SSCB, 1977 anayasasında üniter, federal ve çok uluslu bir devlet olarak tanımlanmıştır. Üniter sistemde tüm yetki merkezi hükümete aitken federal bir sistemde ise yetkiler merkezi hükümet ve alt yönetim birimleri arasında paylaşılmaktaydı. 15 cumhuriyetten oluşan SSCB cumhuriyetleri şunlardı: Rusya Federasyonu, Letonya, Litvanya, Estonya, Moldavya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan. SSCB'nin 15 cumhuriyetten oluşması, ülkenin geniş bir coğrafyaya yayıldığı ve çeşitli etnik gruplara ev sahipliği yaptığı anlamına gelmekteydi. SSCB'nin yapısının en önemli özelliklerinden biri, merkezi hükümetin önemli yetkilere sahip olmasıydı. SSCB cumhuriyetleri, kendi anayasalarına ve yönetimlerine sahip olmalarına rağmen merkezi hükümetin yönetimine sahiptir. Cumhuriyetler, kendi iç işlerini yönetme hakkına sahip olurken başka devletlerle uluslararası antlaşma yapma ve dış politika ile ilgili konularda merkezi hükümete bağlı olmuşlardı. Cumhuriyetler ayrıca SSCB'den ayrılma yetkisine de sahipti. Bu durum, cumhuriyetlerin SSCB'nin bir parçası olduğunu ancak kendi kaderlerini tayin etme hakkına da sahip olduklarını göstermekteydi.

15 Cumhuriyetin içinde “*Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler*” adı verilen küçük yönetim yerleri de vardı. SSCB'nin 15 cumhuriyeti içerisinde yer alan otonom cumhuriyetler, kendi anayasaları ve idari yapıları ile özerk bir yapıya sahipti. Bu otonom cumhuriyetler, birliği oluşturan 15 cumhuriyet içerisinde hangi cumhuriyet topraklarındaysa o cumhuriyete bağlıydı.

SSCB ile ilgili tüm önemli konular başkent Moskova’da görüşülmüş ve önemli kararlar burada alınmıştır. Komünist Partisi, ülkedeki tek parti olduğundan dolayı parti kararları geçerli olmuştur. Her cumhuriyetin komünist partisi, Moskova'daki Merkez Teşkilata bağlıydı. Bu nedenle, anayasalarda cumhuriyetlere verilen egemenlik hakkı da Rusların gözetimi altındaydı. Bu durum, SSCB merkezi hükümetinin cumhuriyetler

üzerindeki kontrolünü güçlendirerek, cumhuriyetlerin iç işlerini denetleyebilmesini ve bağımsızlık girişimlerini bastırabilmesini sağlamıştır.²²

1.1. MİHAİL GORBAÇOV

Mihail Gorbaçov, 2 Mart 1931 tarihinde Kafkasya’da yer alan Stavropol kasabasının Privolnoie köyünde dünyaya gelmiştir.²³ Alman Der Spiegel dergisinin bir sayısında Gorbaçov’un 11 yaşındayken babasının savaşta esir düştüğü ve küçük yaşlardan itibaren ailesinin tüm yükünü üstlenmek zorunda kaldığı bilgisi yer almıştır. Nedeni tam olarak açıklanmayan bir durumdan dolayı Gorbaçov, henüz 12-13 yaşlarındayken Gestapo tarafından evinden alınmış ve 6 ay hapis yatmıştır. Gorbaçov, SSCB tarihinde herhangi bir savaşa katılmayıp iktidara gelen ilk lider olmuştur.²⁴

Stavropol’de lise eğitimini tamamlayan Gorbaçov, Moskova’da bulunan Lomonosov Devlet Üniversitesi Hukuk Fakültesinde eğitim görürken Komünist Partiye üye olmuş ve burada aktif görev almıştır. Hukuk fakültesinden mezun olduktan sonra Stavropol’a geri dönerek Komünist Parti çalışmalarına devam etmiş ve 1967 yılında Stavropol Tarım Enstitüsünden Bilimsel Tarım Ekonomisti olarak mezun olmuştur. 1969 yılında ise Komünist Parti Merkez Komitesine üye olarak seçilmiş ve iki yıl sonra da Komünist Parti milletvekili olmuştur. 1978 yılında Merkez Komitenin tarımdan sorumlu sekreterliğine getirilmiş ve 1980 yılında Politbüro tam üyeliğine seçilmiştir. 11 Mart 1985 tarihinde ise Komünist Parti Genel Sekreterliğine getirilmiştir.

Gorbaçov, göreve geldiğinde SSCB’nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi krizi çözmek için bir dizi reform başlatmıştır. Bu reformlar Perestroyka (yeniden yapılanma) ve Glasnost (açıklık) olarak adlandırılmıştır.²⁵ Perestroyka, SSCB’nin ekonomisini ve siyasi yapısını modernize etmek için tasarlanmış bir reform hareketiydi. Bu reform hareketi ile birlikte, SSCB’de devlet kontrolündeki ekonominin serbest piyasa ekonomisine dönüştürülmesi ve siyasi sistemin demokratikleştirilmesi hedeflenmiştir. Glasnost ise, Sovyet toplumunu daha demokratik, şeffaf ve hesap verilebilir hale getirmek için tasarlanmış bir reform hareketiydi. Bu reform ile birlikte,

²² Nuri Eren, “ Rusya’daki değişiklikler ülkeyi oluşturan özgürlük özlemlerini tahrik ediyor”, *Günaydın Gazetesi*, 10 Temmuz 1988, 9

²³ *Günaydın Gazetesi*, “Mihail Gorbaçov... Dünyayı Değiştiren Köylü Çocuğu...”, 16 Ekim 1990, 8.

²⁴ *Tercüman Gazetesi*, “Köy Çocuğu Gorbaçov”, 10 Temmuz 1987, 4.

²⁵ *Günaydın Gazetesi*, “Mihail Gorbaçov... Dünyayı Değiştiren Köylü Çocuğu...”, 16 Ekim 1990, 8.

Sovyetler Birliği'nde ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü gibi temel haklar genişletilmiş ve Sovyet tarihinin ve toplumunun daha doğru bir şekilde anlatılması için çalışmalar yapılmıştır.

Glasnost, Sovyet toplumunun daha önce yasaklanmış konuları özgürce tartışabilmesini sağlamıştır. Bu gelişmeler kapsamında, Gorki kentine sürgüne gönderilen insan hakları savunucusu Andrei Sakharov'u serbest bırakmış, ABD ile orta menzilli nükleer füzelerin kaldırılması anlaşmasını imzalamış ve 1988 yılında Stalin'den sonra ilk kez SBKP Konferansı'nı toplayarak partiye daha radikal reformlar yapılması yönünde baskı yapmıştır. Ayrıca, Halk Temsilcileri Kongresini kurarak yeni Yüksek Sovyet'in kurulmasına da önderlik etmiştir.²⁶ Aralık 1988'de Yüksek Sovyet, başkanlık yetkilerinin genişletilmesi tasarısını onaylanmış ve tasarının onaylanmasıyla birlikte Gorbaçov'un yetkileri de genişlemiştir.²⁷

Sovyetler Birliği, 1974 yılında Afganistan'a müdahale ederek ABD ile olan rekabeti artırmış, ancak Sovyet ordusunun Afganistan'da ağır kayıplar vermesi ve Afganistan'daki direnişin artması sonucunda Gorbaçov, 1989 yılında Sovyet askerlerini Afganistan'dan tamamen çekmiş ve bu başarısızlığı kabul etmek zorunda kalmıştır. Gorbaçov'un Afganistan'dan çekilme kararı, SSCB'nin uluslararası itibarını artırarak onun devlet başkanlığına seçilmesine zemin hazırlamıştır. İki Almanya'nın birleşmesi ve bu ülkenin NATO üyesi olması ise, Gorbaçov'un Nobel Barış Ödülü'nü kazanmasına ve barışçıl lider olarak tanınmasına yol açmıştır.²⁸

1.2. BORİS YELTSİN

Boris Yeltsin, Sibiryâ bölgesinde yer alan Severdlovsk'ta 1 Şubat 1931 tarihinde dünyaya gelmiştir. Komünist Parti'nin bir üyesi olarak yükselmiş ve SSCB'nin son dönemlerinde önemli bir konuma gelmiştir. Yeltsin 1987 yılına kadar sürdürdüğü Komünist Parti Moskova Başkanlığı sırasında Gorbaçov'un başlattığı reformların yavaş ilerlediği yönünde eleştiri yaparak tepki toplamıştır.²⁹ 1987 yılında, Komünist Parti üst yönetiminin lüks bir hayat yaşadığını belirterek reformların yetersizliğini eleştirmiştir.

²⁶ *Milliyet Gazetesi*, "Gorbaçov, Nereden Nasıl Geldi?", 20 Ağustos 1991, 12.

²⁷ *Tercüman Gazetesi*, "Gorbaçov Kimdir?", 20 Ağustos 1991, 6.

²⁸ *Milliyet Gazetesi*, "Gorbaçov, Nereden Nasıl Geldi?", 20 Ağustos 1991, 12.

²⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Kararlı ve İsyankar", 23 Ağustos 1991, 10.

Yeltsin'in Gorbaçov'un reformlarına yönelik eleştirileri, Komünist Parti'nin otoritesini sarsmıştır. Gorbaçov, huzursuzluk çıkarmaması için Yeltsin'i Komünist Parti'den ihraç etmiştir. Gorbaçov'un reformlarına karşı çıkan Yeltsin, muhalif bir lider olarak tanınmıştır.³⁰

Gorbaçov, Yeltsin'i kişisel çıkarlarını partinin çıkarlarının üzerinde tutmakla suçlamıştır. Komünist Partili diğer üyeler ise Yeltsin'inin eleştirilerini, siyasi bir macera ve Komünist Partiyi arkadan vurma şeklinde yorumlamıştır. Yeltsin ise ihtiraslı bir yapısının olduğunu ve bu durumu kontrol edemediğini söyleyerek pişmanlığını dile getirmiştir.³¹

Yeltsin, tüm siyasi hayatının bu dönemlerinde Gorbaçov reformlarının etkili olmadığını ve bu reformların ülkeyi kurtaramayacağına inanmaktaydı. Bu nedenle Rusya Federasyonunun bağımsızlığı için mücadele etmeye karar vermiştir. 1990 yılında Rusya Federasyonu seçimlerini kazanmış ve Rusya'nın devlet başkanı olmuştur. Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin 12 Temmuz 1990 tarihinde Merkez Komite'nin seçimlerinde aday gösterilmesi üzerine yaptığı konuşmada, Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığında verdiği seçim vaadine uymadığını dile getirerek SBKP üyeliğinden ayrıldığını ilan etmiştir. Yeltsin konuşmasını, bir siyasi parti üyesi olarak devlet başkanlığı görevini yürütmesinin doğru olmadığına inandığını söyleyerek sürdürmüştür. Yeltsin, Sovyetler Birliğinin dağılmasının önünü açarak Rusya'nın bağımsızlığını ilan etmiştir.³²

Yeltsin'in siyasi kariyeri, Rusya'nın yeni bir devlet olarak ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Onun liderliği altında Rusya demokratik bir cumhuriyet haline gelmiştir. Halkın oylarında çoğunluk sağlayan Yeltsin, Rusya'da halkın doğrudan oylarıyla seçilen ilk devlet başkanı olarak 10 Temmuz 1991 tarihinde resmi olarak göreve başlamıştır.³³

³⁰ *Sabah Gazetesi*, "Moskova'da Muhalif Yeltsin Kazandı", 29 Mart 1989, 7.

³¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Yeltsin Hainlikle Suçlandı", 14 Kasım 1987, 3.

³² *Günaydın Gazetesi*, "Gorbaçov Rahatladı, Yeltsin İstifa Etti", 13 Temmuz 1990, 8.

³³ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Rusya'da Artık Halk Egemenliği", 11 Temmuz 1991, 8.

1.3. SSCB'DE SİYASAL SİSTEM

1.3.1. Komünist Parti Yönetimi

Parti sözcüğü Latince taraf, parça anlamına gelen pars kelimesinden türemiştir. SSCB'de ise parti kelimesi belli bir sınıfın parçası anlamında kullanılmıştır. Rus yazar Vodovozov partiyi, “*Aynı düşünceye sahip ve belli bir ülkü üzerinde fikir birliği yapan insanların oluşturduğu bir grup*” olarak tanımlamıştır.³⁴ Bolşevik İhtilali gerçekleştirilirken parti kavramı halk tarafından çok itibar görmemişti. Bunun nedeni, halkın parti kavramına yabancı olması ve Sovyet sisteminin nasıl işleyeceği konusunda belirsizlikler olmasıydı. Sovyet sistemin gelişmesi ve Komünist rejimin kurulmasından sonra, parti kavramı, Sovyet toplumunun temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Parti giderek güç kazanmış ve devletin her kademesine nüfuz etmeye başlamıştır. Stalin 1936 yılında yeni anayasayı Birlik Kongresine sunarken Komünist Parti'nin üstün durumunu anayasaya ekleyerek partinin gücünü artırmıştır. Böylece, parti Sovyetler Birliğinin tek iktidar gücü haline gelmiştir.³⁵

15 cumhuriyetten oluşan SSCB'de nüfusun çoğunluğu Rus değildi. Sovyetler Birliğinin Parlamentosu sayılan Merkez Komitesinin üyelerinin %80'ini Slavlar oluşturmaktaydı. Sovyet sisteminin temel unsurlarından biri olan Komünist Parti, SSCB içerisinde yer alan çeşitli ulusların kontrolünde önemli bir rol oynamıştır. Partinin her kademesine Rusların hâkim olması, bu kontrolün Ruslar tarafından sağlandığını göstermektedir. Etnik kökeni Rus olmayan tüm cumhuriyetlerde Mahalli Komünist Partide, ikinci adam her zaman Rus olmak zorundaydı ve bu kişi Moskova ile doğrudan irtibata geçtiği için büyük bir otoriteye sahipti. Sovyet sisteminin çok uluslu yapısı, Komünist Parti'nin kontrolünü zorlaştıran bir faktördü. Bu nedenle, Komünist Parti, Rus dilini kullanarak, çeşitli ulusları birleştirmeyi ve kontrolünü kolaylaştırmayı amaçlamıştır. Bu sayede Rus dili ve kültürü, diğer ulusların dilleri ve kültürlerinin önüne geçmiştir.³⁶

³⁴ Grigory Yevseyeviç Zinovyev, *Rusya Komünist Partisi Tarihi*, 1.Baskı, Mızrak Yayınları, İstanbul, 2012, 30-34.

³⁵ Ülker Gürkan, *SSCB Siyasi Rejiminin Ana Hatları*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21.1, 1964, 190.

³⁶ Nuri Eren, “Rusya'daki değişiklikler ülkeyi oluşturan özgürlük özelemlerini tahrik ediyor”, *Günaydın Gazetesi*, 10 Temmuz 1988, 9

Komünist Partinin iktidar tekeli, 1977 tarihli Sovyet anayasasının 6. Maddesinde güvence altına alınarak dokunulmaz bir yapıya kavuşmuştur. Bu maddeye göre, Komünist Parti, Sovyetler Birliğinin tek iktidar gücü olmuştur.³⁷ SSCB topraklarında yaşayan nüfusun büyük çoğunluğu Komünist Partisinden başka bir parti tanıma imkanına sahip olmamıştır. Sadece Baltık Cumhuriyetlerinde yaşayan küçük bir bölüm, Komünist Partisi haricinde başka bir siyasal partiye de sahip olmuştur. Ancak bu partinin bir karar verme yetkisi yoktu ve parti Komünist Partinin kontrolü altındaydı.³⁸

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi (SBKP), partinin en yetkili danışma organıydı. 20 milyon üyeli partinin önde gelen yöneticilerinin toplandığı komite, parti çalışmalarının yönünü belirlemekle görevliydi. Merkez komitesi genel olarak 300 üyeden oluşmaktaydı, fakat üye sayısının 1989 yılında Gorbaçov'un yapmış olduğu reformlar doğrultusunda 251'e düşürülmesi kararlaştırılmıştır. Gorbaçov üye sayısını azaltarak parti çalışmalarının daha verimli olmasını ve üyelerin daha fazla sorumluluk almasını amaçlamıştı.

Merkez Komitesi üyeleri, bölgesel parti örgütleri ile merkez hükümetin ve çeşitli parti birimlerinin önde gelen yöneticilerinden, askeri alanda, bilimde ve sanatta önde gelen kişilerden oluşmaktaydı. Bu durum merkez komitesinin çeşitli alanlarda uzmanlaşmış kişileri bir araya getiren, geniş bir yelpazeye sahip bir organ olduğunu göstermekteydi. Komite 5 yılda bir toplanmaktaydı ve düzenlenen kongreler parti politikasını belirlemekle yükümlüydü. Merkez komitesinde etnik meseleler ve tarımsal sorunlar tartışılarak bu konularda siyasal kararlar alınmıştır. Merkez Komitesinin asil ve aday üyeleri beş yılda bir düzenlenen büyük kongrede seçilmişlerdir. Dışarıdan gelen ve aday üye olmayan hiç kimse Merkez Komitesine atanamazdı.³⁹

Komünist Parti içerisinde yer alan bölümler şunlardı:

- a) **Yüksek Sovyet:** SSCB'de yasama organı olan parlamento anlamına gelmekteydi. Önemli konularla ilgili kararlar ve SSCB'de yasa çıkarılması burada ele alınırdı. Yüksek Sovyet'te 552 üye bulunuyordu. Gorbaçov

³⁷ Sovyet Anayasasının 6. Maddesi Komünist Partisini "Devlet teşkilatının, sosyal kuruluşların ve ülkedeki siyasi sistemin çekirdeği" olarak kabul ediyor ve "ülkenin geleceği ile ilgili bütün siyasi ve sosyal kararların partinin Marksist- Leninist prensiplerine uygun olarak alınması" şartını koyuyor. *Türkiye Gazetesi*, "Rusya'da Komünizm Yargılanıyor", 5 Şubat 1990, 11.

³⁸ *Güneş Gazetesi*, "Umut ve Kuşku Yanyana", 9 Şubat 1990, 9

³⁹ *Güneş Gazetesi*, "Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi", 6 Şubat 1990, 6

Devlet Başkanı olduktan sonra Yüksek Sovyet üzerinde etkinliğini artırmıştır. Aynı zamanda Yüksek Sovyet'e de başkanlık eden Gorbaçov, bu görevi sayesinde, Sovyetler Birliği bakanlar konseyi de dâhil olmak üzere tüm üst düzey yetkilileri atama yetkisine sahipti.

- b) **Bakanlar Konseyi:** 100 kişiden oluşmaktaydı. Konsey, Bakanlar Kurulu görevini üstlenmiştir. Bu konseyin hem kanun hem de kararname çıkarabilme yetkisi vardı.
- c) **Politbüro:** Siyasi karar mekanizmasında etkin olan bir güçtü. Politbüro üyeleri, her parti kongresi sonunda Merkezi komitesi tarafından seçilerek oluşturulmuştur. Politbüro üyeleri, SSCB'nin en güçlü politikacılarıydı.
- d) **Sekreteryâ:** Merkez komitesi, toplantılarının gündemini hazırlayan ve 13 üyeden oluşan bir komiteydi.
- e) **Halk Temsilcileri Meclisi:** Gorbaçov tarafından kurulan bir meclisti. Bu meclisin 2.250 üyesi vardı. Bu meclis, SSCB'nin demokratikleşmesinde etkili olmuş ve açık tartışma ortamıyla da önemli bir görev üstlenmiştir.⁴⁰

Sonuç olarak, SSCB Komünist Partisinin bölümleri, SSCB'de siyasi ve toplumsal yaşamda etkin olan en önemli organları olmuştur.

SSCB'de tek resmi ve yasal parti olan Komünist Parti, üst düzey yönetim ve karar alma adına genel kongreler düzenlenmiştir. Bu genel kongreler 5 yılda bir yapılmıştır. Genel kongrede, genel sekreter diğer yürütme organlarını seçmiş ve ülke ile ilgili hayati kararlar almıştır. Sosyalist sistem bu kongrelerin dışında, kongre yetkilerine sahip konferanslar düzenleme gereği duymuştur. SSCB'de 1991 yılına kadar toplam 19 konferans ve 28 kongre düzenlenmiştir. İlk konferans 1905 yılında Finlandiya'nın Tammersfors kentinde yapılmıştır. Prag'da 1912 yılında düzenlenen 6. Konferansta dönemin en büyük gazetelerinden biri ve aynı zamanda da Sovyet Komünist Partisi yayın organı olan Pravda'nın yayınlanması da kararlaştırılmıştır. 1941 yılına kadar 18 kez toplanan konferanslara uzun bir süre ara verilmiştir.

SSCB'de, ekonomik ve siyasi alanlardaki sorunları tartışmak ve çözüm bulmak amacıyla toplanması kararlaştırılan 19. Konferans, 1988 yılında düzenlenmiştir.⁴¹ Gorbaçov, 47 yıllık aradan sonra Komünist Parti Konferansını, 28 Haziran 1988

⁴⁰ *Günaydın Gazetesi*, "Kremlin'de Reformcu Atağı", 6 Şubat 1990, 8.

⁴¹ Derleyen Dinçer Güner, "Konferans Nedir?", *Milliyet Gazetesi*, 28 Haziran 1988, 4.

tarihinde toplanmak üzere toplantıya çağırılmıştır. Toplanan 19. Konferansta, ekonomik ve siyasal anlamda pek çok yenilik yapılması konusuna vurgu yapmıştır. Gorbaçov, konferansta siyasal köklü değişiklikler öneren bir paket de sunmuştur. Gorbaçov, SSCB'nin sorunlarının çözümü için batı tarzı siyasal bir mekanizma kurulması gerektiğini, bu mekanizmanın devleti kurtaracağını ve demokratikleştireceğini belirtmiştir. Gorbaçov'un bu kararı çevresindekileri şaşırtırken, parti ile devlet işlerinin ayrılması, başkanlık sisteminin kurulması, mahalli yönetimlerin güçlendirilmesi ve yargı organlarına özerklik gibi konuları içeren teklifleri konferansta büyük ses getirmişti. Bu konferans, SSCB'de demokratikleşme sürecinin başlangıcı olarak da kabul edilmiştir.⁴²

19. Konferansı SSCB için önemli kılan bazı faktörler vardı. Bu konferansın diğer konferanslardan farkı, ilk defa farklı görüşlerin açık bir şekilde konuşulup tartışılmasıydı. Konferanstaki konuşma ve tartışmaların, Sovyet kamuoyuyla paylaşılması demokrasinin gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır. Gorbaçov, konferansın kapanış konuşmasında *“Bu Konferans Sarayı'nın son 60 yıldır böylesine tartışmalara tanık olmadığını söylersek, sanırım bir gerçeği dile getirmiş oluruz”* söylemleriyle tartışma ve açık konuşmanın önemini vurgulamıştı.

19. Konferansta alınan önemli kararlar şöyle özetlenebilir:

- Komünist Partisi, bazı yetkilerini yerel meclislere devretmesi ve Sovyet toplumunun her kesimine müdahalesini sona erdirmesi ile birlikte, gücünü kaybetmeye başlamıştır. Bu durum, Komünist Partinin Sovyetler Birliği'nde tek hâkim güç olmaktan çıkmasına yol açmıştır.
- Parti ve hükümet yetkililerinin görev süreleri 5 yıl olmak üzere 2 dönemle sınırlandırılmıştır.
- Parti ve devletin birbirinden ayrılması amaçlanarak iç ve dış ilişkilerde politikayı denetimde tutacak güçlü bir Cumhurbaşkanlığı kurulması kararlaştırılmıştı. SSCB'de Cumhurbaşkanı 1980'lerde yetkilerini tam olarak kullanmıyordu. Siyasal alanda yenilik yapılarak sorunlara çözüm aranmıştı.

Konferans'ta alınan ilginç karar ise Stalin kurbanlarına anıt dikilmesi kararıydı. Gorbaçov öncesi dönemlerde Stalin dönemine karşı bir eleştiri yapılmamıştır. Stalin'in

⁴² Milli Gazete, “Gorbaçovizm”, 10 Temmuz 1988, 9.

yaptığı katliam ve sürgünler uzun süre SSCB’de tartışılmamış ve görmezden gelinmiştir. Ancak 19. Konferansta alınan bu karar, Stalin dönemine karşı tutumun değiştiğinin bir göstergesi olmuştur.⁴³

SSCB’de mevcut tek güç olan Komünist Partisi, yaklaşık 70 yıllık süre boyunca Sovyet yönetiminde önemli bir konumda olmuştur. Komünist Partisine üye olmak bir saygınlık belirtisi olduğundan dolayı pek çok kişi Partiye üye olmak istemiştir. Komünist Partisi üyelerinin yıllara göre artışı:

- 1905 yılında 8.400
- 1918 yılında 390.000
- 1928 yılında 1.305.854
- 1945 yılında 5.760.369
- 1956 yılında 7.173.521
- 1967 yılında 12.684.133
- 1975 yılında 15.294.803
- 1985 yılında 20.000.000
- 1991’de ise 16.000.000 kişi olarak belirlenmiştir.⁴⁴

1.4. SSCBDE YAPILAN ÖNEMLİ KONGRELER

SSCB’de düzenlenen kongreler, SSCB’nin siyasi ve toplumsal yaşamlarında önemli rol oynamışlardır. Kongreler, Komünist Partinin politikalarını belirleyerek önemli kararlar almışlardır. SSCB’de düzenlenen 28 kongre içerisinde önemli sayılan kongreler şunlardır:

1. Kongre: 1898 - Rus Marksistler, 1898 yılında Beyaz Rusya’nın başkenti Minsk’te ilk kongrelerini düzenlemişlerdir. Bu kongrede Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisini kurmuşlardır.

2. Kongre: 1903 - Brüksel’de toplanan 2. Kongrede, Vladimir İ. Lenin’in hazırladığı Komünist Parti programı ele alınmıştır. Lenin, partide etkin konuma getirilmiş, Komünist Parti Bolşevik ve Menşevikler olarak iki gruba ayrılmıştır.

⁴³ Hasan Cemal, “Başkan Gorbaçov”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Temmuz 1988, 10.

⁴⁴ *Milliyet Gazetesi*, 93 yıllık öykü, 26 Ağustos 1991, 7.

7. Kongre: 1918 - Bolşevikler, iktidarı ele geçirmiş ve Leningrad'da yani eski adıyla Petrograd'da bir araya gelerek SSCB ile ilgi konuları ele almışlardır.

10. Kongre: 1921 – Komünist Partinin Moskova'da yaptığı ilk kongrede, parti içindeki gruplaşmalar yasaklanmış, düşünce özgürlüğü konusunda kısıtlamalar getirilmiş ve Lenin'in önerdiği NEP (Yeni Ekonomi Politikası) Politikası kabul edilmiştir. Bu kongrede ayrıca özel teşebbüse izin veren ekonomi politikalarına da izin verilmiştir.

11.Kongre: 1922 – Josef Stalin, Komünist Parti Liderliğine bu kongrede getirilmiştir.

12. Kongre: 1923 – Stalin, Lenin'in hastalığından dolayı rakipleri özellikle Troçki ve diğer kişilere karşı parti çalışmalarına hız vermiştir.

14. Kongre: 1925- Lider olan Stalin, sanayi alanındaki çalışmalarını hızlandırmıştır.

15. Kongre: 1927 – Stalin'in 1929 yılında öne çıkacak olan tarımda kollektivizasyon sürecine ilk adım atılmıştır. Kollektivizasyon ile birlikte halka ait çiftlik ve tarım arazilerinin devlete ait çiftliklerle birleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu nedenle milyonlarca Sovyet vatandaşı devlet politikası sebebiyle açlıktan hayatını kaybetmiştir.

17. Kongre: 1934- Stalin, Sovyetler Birliği'nin hızla sanayileşmesi ve kollektifleştirilmesi için uyguladığı radikal politikalarda esneklik uygulama kararı almıştır. Ancak bu karar, Büyük Temizlik olarak bilinen bir kitlesel baskı ve zulüm döneminin başlamasına yol açmış ve milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuştur.

20. Kongre: 1956 – Bu Kongrede Nikita Kruşçev, yaptığı konuşmada Stalin dönemini eleştirmiştir. Bu dönemde “destalinizasyon” yani yenileşme dönemi açılmıştır.

25. Kongre: 1976 – Bu kongrede Brejnev'in liderliği pekiştirilmiştir.

27. Kongre:1986 - Bu kongrede Sovyet Lider Mihail Gorbaçov, siyasi sistemi demokratikleştiren ve yeni ekonomik reformlar öngören perestroyka programını açıklamıştır.⁴⁵

Komünist parti tarafından düzenlenen son kongre olan 28. Kongre SSCB'nin yıkılış sürecinde toplandığı için bu kongre büyük önem arz etmektedir. Komünist Partinin 28. Kongresinin 1991'in Şubat ayında yapılması planlanmıştı. Sovyet Lider Gorbaçov'un isteği üzerine kongre tarihi 6 ay öne alınmıştır. Gorbaçov'un kongre tarihini öne çekmesi, Sovyet basını tarafından Gorbaçov'un Merkez Komiteye hâkim olabilmek için reform karşıtı politikacıları yönetimden uzaklaştırma olarak yorumlanmış ve bu şekilde basında yer almıştı.⁴⁶

28. Kongre:1990 – Gorbaçov, bu kongrede yaptığı konuşmalar sonucunda Muhafazakâr grubun sert eleştirilerine maruz kalmıştır. Muhafazakâr kesime sert bir dille hitap eden Gorbaçov, SBKP'nin dar görüşten çıkması gerektiğine vurgu yapmış ve reform politikalarının öneminden bahsetmiştir. Gorbaçov, reformların desteklenmesi gerektiğine değinerek desteklemeyen kişilerin istifa etmesi gerektiğine de vurgu yapmıştır. Gorbaçov, SBKP'nin değerlendirilmesi için ideolojiden ziyade uygulamaların daha önemli olduğuna inandığını belirterek, reform politikalarını savunmuştur. Muhafazakâr kesim, Gorbaçov'un reform politikalarını diktatörlük olarak görerek onu bununla suçlamıştı. Gorbaçov ise, reformlarının Sovyetler Birliği'nin demokratikleşmesini ve halka daha fazla özgürlük vermeyi amaçladığını söyleyerek kendini savunmuştur.⁴⁷

1.5. SSCB'DE YAPILAN SEÇİMLER

SSCB, 1922'den 1991'e kadar tek parti tarafından yönetilmiştir. Seçimlere katılan tek parti olan SBKP, her zaman %99'un üzerinde oy almıştır. SSCB'nin geçmiş yıllarda yaptığı seçimlerin formalite icabı yapıldığı Resmi Sovyet Ajansı TASS tarafından 1980'li yıllarda dile getirilmişti. Bu durum SSCB'de demokratik bir yapının olmadığına göstergesiydi. Stalin döneminde Komünist Parti'nin seçtiği adaylara oy verme zorunluluğu vardı. Komünist Parti aleyhine oy kullanan seçmenlere 25 yıl hapis

⁴⁵ Cenk Başlamış, "Tarihte Kongreler", *Milliyet Gazetesi*, 2 Temmuz 1990, 4.

⁴⁶ *Tercüman Gazetesi*, "Daha Fazla Söz Hakkına Evet, Bağımsızlığa Hayır", 21 Eylül 1989, 6.

⁴⁷ Kerem Çalışkan, "Perestroyka İstemeyen Gitsin", *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Temmuz 1990, s.16

cezası verilmişti. 1980'lerin sonlarına kadar Sovyet vatandaşları özgür bir şekilde oy kullanamamıştı. Yapılan seçimler halkın iradesinden çok Sovyet yönetiminin tercihini yansıtmıştı.⁴⁸

Moskova'da bir araya gelen bir grup topluluk, Sovyet Anayasasının vatandaşların ihtiyacını tam olarak karşılamadığını ve Sovyet halkının çok adaylı seçimlerde tercihlerini daha da özgür biçimde göstermesi gerektiğini ifade ederek, ellerinde “*Devlet Başkanını halk seçmeli, Anayasa için perestroyka*” ifadelerinin yer aldığı pankartlar taşıyarak gösteri yapmışlardır.⁴⁹

Gorbaçov 1988 yılında gerçekleşen Komünist Parti Kurultayının 19'uncu konferansında mevcut parlamento ile ilgili görüşlerini bildirmişti. Parlamenter sistemin reforma ihtiyacının olduğunu ve buna yönelik bir reform paketinin hazırlanması gerektiğini dile getirmiştir. Kurultayda, Devlet Başkanının yetkilerinin genişletilmesinin önemine de değinilerek yeni bir kongre kurulması ve bu kongrede 5 yılda bir seçilmek şartıyla 2.250 milletvekilinin yer alması gerektiği de belirtilmişti. Gorbaçov, Milletvekilleri kongresinde gizli oy kullanılması, Yüksek Sovyet Başkanının ve Devlet Başkanının seçimle belirlenmesi gerektiğini söylemişti.⁵⁰

1988 yılında SSCB'de, siyasi alanda bazı reformlar yapılmasına karar verilmiştir. Reform kapsamında parlamento seçimlerine katılacak kişilerin aday olma yaşı 23'ten 21'e indirilmiştir. Bu sayede parlamentoya daha genç ve dinamik kişilerin katılması mümkün olmuştur. Seçmenlerin oy kullanma yaşı 18 olarak belirlenerek seçimlere daha fazla seçmen katılması ve daha demokratik kararların alınması amaçlanmıştır. Sovyet hükümeti seçimde aday olan kişilere seçim kampanyası yapma hakkı da tanımıştır.⁵¹

Ekonomik sistemdeki aksaklıklar, halkın Gorbaçov'un reformlarını benimsemesini zorlaştırmış ve reformların başarısız olmasına neden olmuştur. Bu durum, Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsızlık kararını almalarına ve ayaklanmalarına neden olmuştur. Sovyet Lider Gorbaçov, Halk Temsilciler Meclisinin Aralık 1990'da aldığı karar sonucunda cumhuriyetlerde referandum (halk oylaması) yapılmasına karar vermişti. Bu referandum, SSCB'de yapılan ilk referandum olduğu için bu karar büyük bir ilgiyle

⁴⁸ *Tercüman Gazetesi*, “Rusya’da Çok Adaylı Seçim”, 28 Aralık 1988, 6.

⁴⁹ *Günaydın Gazetesi*, “Başkanı Halk Seçsin”, 10 Ekim 1988, 7

⁵⁰ *Günaydın Gazetesi*, “Rusya’da 2250 Kişilik Parlamento Kuruluyor”, 30 Haziran 1988, 7

⁵¹ *Günaydın Gazetesi*, “Rusya’da Demokrasiye Doğru”, 25 Ekim 1988, 7.

karşılanmıştı. Gorbaçov'un referandum kararı almasının sebeplerinden biri SSCB'yi daha demokratik ve merkeziyetçi bir yapıya dönüştürmek için halkın fikrini sormak istemesiyken, diğer sebep ise bağımsızlık hareketlerine son vererek SSCB'yi bir arada tutma isteğiydi. Cumhuriyetlerde 1991'in Mart ayında yapılan referandum sonuçları, SSCB'nin geleceğini belirlemiştir ⁵²

SSCB'de 17 Mart 1991 tarihinde yapılan ilk referanduma Letonya, Estonya, Ermenistan, Litvanya, Moldavya ve Gürcistan Cumhuriyetleri bağımsız olmak istediklerini beyan ederek katılmayacaklarını bildirmişlerdi. Bu cumhuriyetler, referanduma katılmayarak ve SSCB'den ayrılmak istediklerini ifade ederek referandumu boykot ederken, bunların dışındaki diğer cumhuriyetler ise referanduma katılmışlardı.

1991 Sovyetler Birliği referandumuna katılan seçmen oranı % 60'ın üzerindeydi. Halk oylamasında seçmenlerden *“Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin eşit ve egemen cumhuriyetlerden oluşan ve etnik farklılıklara bakmadan insan hak ve hürriyetlerine saygılı bir federasyon olarak devam etmesi gerektiğini düşünüyor musunuz?”* sorusuna Evet ya da Hayır cevabı verilmesi istenmişti. SSCB'nin devamı konusunda cumhuriyetler arasında fikir birliği yoktu. Bazı cumhuriyetler bağımsız olmak isterken bazıları da birlik içerisinde kalmak istiyordu. Bu sebeple Referandum soruları bazı cumhuriyetlerde değiştirilmiştir. Örneğin, Kazakistan Cumhuriyetinde yapılan referandumda yer alan egemen cumhuriyetler ifadesi “Egemen Devletler” olarak değiştirilmişti. “Egemen Cumhuriyet” yerine “Egemen Devlet” ifadesinin kullanılmasıyla birlikte Kazakistan, bir cumhuriyet olarak değil bağımsız bir devlet olarak değerlendirilmişti. Beyaz Rusya, Tacikistan ve Türkmenistan referandumda yer alan sorulara Evet yanıtını verirken Kazakistan bağımsızlık kararı aldıktan sonra SSCB'nin bir parçası olarak kalmak istemediğini ifade etmişti. SSCB'nin devamı konusunda 17 Mart 1991 tarihinde yapılan referandum sonucunun anayasal olarak geçerli olabilmesi için seçmenlerin yarısından fazlasının oy kullanması gerekmektedir. Aksi takdirde, referandum sonucu geçersiz sayılacaktı. ⁵³ SSCB'nin nüfusunun %90'ını oluşturan 9 cumhuriyette çoğunluk, referandum sorularına Evet yanıtını vermişti. ⁵⁴

⁵² Fahir Armaoğlu, “Sovyet Rusya’da Halk Oylaması”, *Tercüman Gazetesi*, 19 Mart 1991, 6.

⁵³ *Tercüman Gazetesi*, “SSCB’de İlk Referandum”, 18 Mart 1991, 6

⁵⁴ *Günaydın Gazetesi*, “Gorbi’nin Referandum ZAFERİ”, 19 Mart 1991, 8.

SSCB'nin devamı konusunda yapılan referandumda Evet oyunun çoğunluğu elde etmesi Gorbaçov'un halk desteği alması olarak yorumlanmıştır. Ancak, bazı cumhuriyetlerin, SSCB'nin dağılması halinde ekonomik veya siyasi sorunlar yaşayacaklarını düşündükleri için Evet oyu kullandıkları da iddia edilmiştir. Bu cumhuriyetlerden biri olan Türkmenistan ve Kazakistan'ın da SSCB'den ayrılamayacak durumda olduğu için Evet oyu kullandığı söylenmiştir.⁵⁵ Referandum sonuçlarına göre, seçmenlerin %76,4'ü Evet oyu kullanarak Sovyetler Birliği'nin devamını desteklerken, %21,6'sı ise Hayır oyu kullanarak bağımsızlık istemiştir. Kullanılan oyların %1,9'u ise geçersiz sayılmıştır. Cumhuriyetler içerisinde Evet oyununun fazla çıktığı cumhuriyetler Türk Cumhuriyetleri ve Özek Cumhuriyetler olmuştur.⁵⁶

1.5.1. SSCB'nin Demokratikleşme Çalışmaları

Halkın SSCB'deki seçim sisteminden memnun olmaması, Gorbaçov'un Sovyet seçim sisteminde yapılması gereken köklü değişiklikler hakkında bazı öneriler sunmasına neden olmuştur. Bu konuyla ilgili Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesinin açılış konuşmasında konuşan Gorbaçov, Sovyet seçim sisteminde yapılması gereken köklü değişiklikler hakkında bazı önerilerini açıklamıştı. Gorbaçov'un ilk önerisi Komünist Parti yöneticileri seçilirken gizli oy kullanılması ve seçim tartışmalarının rahatça yapılması gerektiği idi. Gorbaçov, Sovyet halkının geleceğini belirleme hakkını güçlendirmeyi ve siyasi reformlarını ilerletmeyi amaçlamıştı. 1980'li yıllara kadar Komünist Parti yöneticileri belirlenirken seçmenler açık oylamaya tabi tutulmuş, bu da seçimde baskı yaratarak seçimini özgürce yapmasını engellemişti. Yapılan seçim ve sonuçlarını Sovyet vatandaşları açık bir şekilde tartışamaz ve seçim hakkında yorum yapamazdı. Gorbaçov, bu durumun önüne geçmek için bu öneriyi sunmuştur. Gorbaçov parti liderliği seçimlerinde tek aday yerine birden fazla adayın olması gerektiğini savunmuştur. Bu önerisi ile Sovyet halkının seçme hakkına sahip olması gerektiğine vurgu yapmıştır.

SSCB'de Komünist Parti'ye üye olmayan kişilerin devlet kademesinde görev alması zordu. Gorbaçov ayrıca kadınların, gençlerin ve Komünist Partisi üyesi olmayanların da devlet kademesinde görev alması gerektiğini belirtmiştir. Gorbaçov'un

⁵⁵ Cenk Başlamış, "2.2 Milyon Oy Vermedi", *Milliyet Gazetesi*, 20 Mart 1991, 4.

⁵⁶ https://www.academia.edu/9892623/SSCBde_17_Mart_1991_Referandumu.

sunduğu öneriler, Sovyetlerde devrim niteliğinde bir olay olarak değerlendirirken Batılı gözlemciler ise Gorbaçov'un radikal öneriler sunmasını Sovyet toplumunun yaşamına demokrasi ve açıklık kavramlarını sokmak istemesi şeklinde yorumlamıştır.⁵⁷

SSCB'de çok adaylı seçim ilk defa 21 Haziran 1987 tarihinde yapılmıştır. Kent, ilçe ve yerel örgüt yöneticilerinin %4'ünün belirlendiği seçimlerde, seçmenlere seçme hakkı tanınarak çok adaylı listeler hazırlanmıştı. Deneme amacıyla yapılan bu sistemin başarılı olması halinde yaygınlaştırılacağı vurgulanmıştı. Yapılan seçimde bir adayın seçilebilmesi için seçmenlerin oylarının yarıdan fazlasını alması lazımdı. Adaylar yeterli oyu alamadığı takdirde ikinci tur oylama yapılarak tekrar seçime gidilecekti.⁵⁸

Sovyetler Birliği'nde, Ekim Devrimi'nden 72 yıl sonra, 26 Mart 1989 tarihinde, Halk Temsilcileri Kongresi için yapılan seçimler, SSCB tarihindeki ilk çok partili seçim olarak kabul edilmiştir. Bu seçim, SSCB'nin demokratikleşme sürecinin önemli bir dönüm noktasıydı. Geniş güvenlik önlemlerinin alındığı seçimlerde katılımın çok yüksek olduğu bildirilmiştir.⁵⁹ SSCB'de seçmen yaşı 18 olarak belirlenen bu seçimde toplam 190 milyon seçmen bulunmaktaydı. Seçmenler ülke çapında 26 Mart 1989 tarihinde 180 bin sandıkta oy kullanmıştır.⁶⁰ Halk Konferansı'nın 2250 üyesinden 750'si ülke genelinde gösterilen adaylardan, 750'si her cumhuriyeti temsil eden adaylardan, 750'si ise Komünist Parti gençlik örgütleri, sendikalar gibi kuruluşların gösterdiği adaylar arasından seçilmiştir. Boris Yeltsin, Gorbaçov reformlarına karşı çıkması ve Gorbaçov karşıtlarının desteğini de alması nedeniyle adaylar arasında en çok konuşulan ve tartışılan kişi olmuştur. Yeltsin, SSCB'de Gorbaçov'a karşı muhalif lider olarak anılmıştır.⁶¹

26 Mart 1989 tarihinde gerçekleştirilen seçimde seçmenler gizli oy kullanmışlardır. Seçim yönergesine göre oy kullanmaya gelen Sovyet seçmenlerine verilen kâğıtlarda Uluslar Sovyet'i ve Birlik Sovyet'i adayları yer almıştır. Seçmen istemediği adayların üzerini çizerek oyunu kimin için kullandığını belli edecekti. Seçmen kâğıttaki tüm isimleri çizirse oyu geçersiz sayılacaktı. Seçmen iki kâğıtta da

⁵⁷ *Hürriyet Gazetesi*, "Sovyetler Birliği'nde Demokratik Devrim", 28 Ocak 1987, 6.

⁵⁸ *Hürriyet Gazetesi*, "SSCB'de Çok Adaylı İlk Seçim", 22 Haziran 1987, 6.

⁵⁹ *Günaydın Gazetesi*, "Sovyetler de Dün Sandık Başındaydı", 27 Mart 1989, 9.

⁶⁰ *Sabah Gazetesi*, "Sovyetler Oy Kullandı", 27 Mart 1989, 7.

⁶¹ *Günaydın Gazetesi*, "Sovyetler de Dün Sandık Başındaydı", 27 Mart 1989, 9

birer isim boş bırakarak oyunu mühürlü sandığa atacaktı. Bir bölgede kayıtlı seçmen sayısının yarısından azının oy kullanması halinde o bölgede seçim geçersiz olacaktı.⁶²

Gorbaçov, 26 Mart 1989 seçimleriyle birlikte ciddi sorunlar ile karşı karşıya kalan sosyalist sistemi, parlamenter demokrasi ile yeniden canlandırmaya çalışmıştır. Gorbaçov, oluşturacağı yeni parlamento ile Komünist Partinin etki alanını daraltmayı ve partinin karşısına yeni bir güç odağı oluşturmayı amaçlamıştır.⁶³

Kanada Başbakanı Brian Mulroney, SSCB'nin Batı ile yakın ilişkiler kurmasını teşvik etmek için Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmiştir. Gorbaçov ile yaptığı görüşmelerde, ortak bir bildiri imzalamış ve iki ülke arasındaki işbirliğini güçlendirme konusundaki kararlılıklarını teyit etmişlerdir. Bu gelişme, Sovyetler Birliği'nin demokratikleşme sürecinin önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. İmzalanan bildiride, Sovyet topraklarında bulunan halkların kendi geleceğini belirleme hakkına saygılı olarak, bu hakkın serbest seçimlerle belirlenmesinden yana oldukları yönünde madde yer almıştı. Sovyet Hükümeti bu bildiriye imzalayarak serbest seçimden yana olduğunu göstermiştir. Bu anlaşma, SSCB'de Batı tipi siyasal sistemin oluşmasında önemli bir etken olmuştur.⁶⁴

Sovyetler Birliği Lideri Gorbaçov, çok partili sistem ile ilgili düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: *“Çok partili bir sistemde herhangi bir kötülük görmüyorum. ve şunu size açıkça söylüyorum. Normal tarihi bir süreç sonucu ortaya çıkar ve toplumun gereksinimlerine yanıt verirse, çok partili sistemden korkmamalıyız. Ancak hala çok partili sistem her yerde deva değildir. Gereksinim duyduğumuz şey, açıklık, demokratikleşme ve halkın katılımıdır.”*⁶⁵ Gorbaçov, bu konuşmasında demokrasinin desteklenmesinin gerektiğine vurgu yapmıştır. Sovyet Anayasasının 6. Maddesinde yer alan Komünist Parti tekelinin değiştirilmesi SSCB'de çok partili demokratik seçimlerin yapılmasının önünü açmıştır.⁶⁶

Halk Temsilcileri Kongresi, Gorbaçov'un Başkanlık sistemiyle ilgili teklifini değerlendirmişti. Gorbaçov, SSCB'nin içinde bulunduğu güç durumdan tüm yetkileri elinde toplayarak çıkış bulmayı amaçlarken Komünist Parti Merkez Komitesi

⁶² Cenk Başlamış, “Tarihi Seçim Başladı”, *Milliyet Gazetesi*, 26 Mart 1989, 4.

⁶³ Kerem Çalışkan, “Gorbi'den 'Parlamentersosyalizm'”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Mart 1989, 12.

⁶⁴ *Hürriyet Gazetesi*, “Moskova, Serbest Seçimden Yana...”, 23 Kasım 1989, 8.

⁶⁵ *Milliyet Gazetesi*, “Gorbi'nin İkilemi”, 15 Ocak 1990, 4.

⁶⁶ *Türkiye Gazetesi*, “Komünizm Moskova'da İflas Etti”, 6 Şubat 1990, 11.

Toplantısında Başkanlık sisteminin kabul edilmemesi durumunda istifa edeceğini de belirtmişti.⁶⁷

Sovyetler Birliğinin 2.250 üyeli Halk Temsilcileri Kongresinde, ülkede güçlü başkanlık sisteminin kurulması ve Komünist Partisinin 72 yıllık iktidar tekelinin ortadan kaldırılmasını öngören kanun tasarısı 13 Mart 1990 tarihinde kabul edilmiştir. Kongrenin kabul ettiği karara göre Sovyetler Birliği'nin yeni devlet başkanı gücünü Komünist Partisinden değil, kongrenin kendisinden alacaktı. Kongrenin kabul ettiği kanunla beraber Sovyetler Birliği'nde 70 yıldır yürürlükte olan tek parti sistemi kapanarak çok partili sisteme geçilmiştir.⁶⁸ Gorbaçov, kongre kararlarını, demokrasi ve demokratikleşme için çok önemli adımlar olarak nitelemiştir. Halk Temsilcileri Kongresi, almış olduğu bu kararlar birlikte, SSCB'de çok partili sistem için olmasa bile, siyasi çoğunluğa yönelik gerekli olan kanuni zemini hazırlamış oldu.⁶⁹

Sovyet Anayasasının 137. maddesinde Başkanlık Sistemine Başkana verilen görev ve yetkiler açıklanmıştı. Anayasaya göre Devlet Başkanı:

- *Sovyetler Birliği'nin ve birlik cumhuriyetlerinin egemenliğini, ülkenin güvenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak ve devlet düzenine ilişkin ilkeleri gerçekleştirmek için gerekli önlemleri alır.*

- *Sovyetler Birliği'nin yüksek iktidar ve yönetim organları arasında koordinasyonu sağlar.*

- *Halk Temsilcileri Kongresi'ne iç ve dış siyasetle ilgili yıllık raporlar sunar.*

- *Yüksek Sovyet'e (Parlamento), Bakanlar Kurulu Başkanlığı, Halk Denetim Komitesi Başkanlığı ve Başsavcılık için adaylar önerir. Gerekirse bu kişileri görevden alabilir.*

- *Bakanlar Kurulunun istifasını Yüksek Sovyet'e sunar. Bakanlar Kurulu başkanına danışarak hükümet üyelerini görevden alabilir.*

- *Sovyetler Birliği yasalarını imzalar. İtirazı olursa yasaı iki hafta içinde Yüksek Sovyet'e iade eder.*

⁶⁷ *Tercüman Gazetesi*, "Bütün Yetkiler Gorbaçov'a", 13 Mart 1990, 6.

⁶⁸ *Günaydın Gazetesi*, "Sovyetler'de 'Marks'a veda'" 14 Mart 1990, 8

⁶⁹ *Türkiye Gazetesi*, "Rusya'da Anayasa Değişti", 14 Mart 1990, 6.

- *Bakanlar Kurulunun karar ve genelgelerini askıya alabilir.*
- *Başkomutanlık görevini üstlenir, silahlı kuvvetler komutanlarını atar ya da görevden alır, yüksek rütbelere verir, askeri mahkeme başkanını atar.*
- *Genel ve kısmi seferberlik ilan edilebilir. Sovyetler Birliği'nin saldırıya uğraması durumunda savaş ilan eder.*⁷⁰

Devlet Başkanı tüm gücü elinde toplayarak olağanüstü durumda yetkisini kullanabilecekti. Devlet Başkanı anayasaya uygun bir şekilde devleti yönetme hakkına sahip olurken aynı zamanda da yetkisini genişleterek güç kazanmış olacaktı. Başkanlık sistemiyle birlikte Gorbaçov, Yüksek Sovyet Prezidyumu, cumhuriyet parlamentolarıyla şehir meclislerini feshetme, yerel hükümetlerin aldığı kararları iptal etme ve kamu düzeninin bozulması halinde idareyi devralma gibi yetkilere kavuşmuştu. Başkan sıkıyönetim, olağan üstü hal ve savaş ilan edebilecekti.⁷¹

Sovyetler Birliği ulusal basınında, Sovyet Komünist Parti yayını Pravda'nın da yer verdiği Sovyetler Birliğindeki demokratikleşme adımı, geniş yankı uyandırmıştı. Sovyet hükümetinin resmi yayın organı olan Pravda, 13 Mart 1990 tarihinde Sovyetler Birliği Devlet Başkanlığı'nın kurulmasının, SSCB tarihinde önemli bir dönüm noktası olduğunu ve bu tarihin her zaman hatırlanacağını belirterek SSCB'nin yeni bir döneme girdiğini vurgulamıştır. Rusya Federasyonu Bakanlar Kurulu ve Yüksek Sovyet'in yayın organı olan Sovietskaya Rossiya gazetesi Halk Temsilciler Kongresinin başkanlık sistemine onay verdiği haberini “seçim zamanı” manşeti altında duyurmuştur. Habere göre, başkanlık sisteminin tartışılması sırasında bütün cumhuriyetlerin temsilcileri de görüşlerini aktarabilmişlerdir. Moskova Komünist Partisi yayın organı olan Pravda Gazetesi ise “Demokrasiyi derinleştirme yolunda” manşeti altında konuya dair detaylı bilgiler vermiştir.⁷²

Sovyet Parlamentosu, 1990 yılında çok partili sistemin meşru kılınmasını ve Komünist Parti'nin öncülüğünün kaldırılmasını öngören kanunu kabul etmiştir. Bu karar, SSCB'nin demokratikleşme sürecinin önemli bir dönüm noktası olmuştur.⁷³

⁷⁰⁷⁰ *Milliyet Gazetesi*, ABD ve SSCB'de başkanların görev ve yetkileri:, 14 Mart 1990, 4.

⁷¹ *Hürriyet Gazetesi*, “Gorbaçov Tek Adam”, 28 Şubat 1990, 8.

⁷² *Milliyet Gazetesi*, “Pravda: “13 Mart Unutulmayacak”, 15 Mart 1990, 4.

⁷³ *Sabah Gazetesi*, “Sovyetler'de Çok Partili Sistem Kabul Edildi”, 11 Ekim 1990, 8.

1.5.2. Mihail Gorbaçov'un Devlet Başkanı Seçilmesi

Mihail Gorbaçov, 1985 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri olarak göreve geldiğinde, SSCB'nin ekonomik ve siyasi olarak ciddi sorunlar yaşadığını fark etmişti. Bu durum, SSCB'nin uluslararası alandaki etkisini kaybetmesine ve iç huzursuzluğun artmasına neden olmuştu. Mihail Gorbaçov'un 2 Ekim 1988 tarihinde Sovyet parlamentosu tarafından Devlet Başkanı (Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanı) olarak seçilmesi, Sovyetler Birliği'nde önemli bir siyasi değişimin başlangıcını işaret ediyordu. Bu seçim, Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nde siyasi reformları hızlandırma çabalarının bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Gorbaçov'un Devlet Başkanı seçilmesi, Sovyetler Birliği'nde devlet başkanının gücünü artırarak, Komünist Parti'nin gücünü azaltmıştır. Gorbaçov'un 1988'deki Devlet Başkanlığı seçimlerini kazanması, Sovyetler Birliği'nde demokratikleşme sürecinin başlangıcı olmuştur. Bu süreç, 1990'da başkanlık sisteminin kabul edilmesiyle devam etmiştir.⁷⁴

1990 yılında Sovyetler Birliği'nde kabul edilen başkanlık sistemi ile Sovyet halkı ilk kez doğrudan devlet başkanını seçebilme hakkını elde etmiştir. Bu sistem, 15 Mart 1990 tarihinde yapılan seçimlerde Mihail Gorbaçov'un SSCB'nin ilk ve son devlet başkanı seçilmesiyle uygulamaya girmiştir. Gorbaçov'dan sonra Sovyet yönetimine gelecek başkanları Halk Temsilcileri Kongresi değil, halk doğrudan seçecekti. Bu durum, Sovyetler Birliği'nde demokrasinin güçlenmesine katkıda bulunmuştur.⁷⁵

1.6. GORBAÇOV'UN YAPMIŞ OLDUĞU REFORMLAR

Gorbaçov, Sovyetler Birliği'nde yaşanan ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunlara çözüm bulmak amacıyla reformlar başlatmıştır. Bu reformların temel amacı, ekonomiyi canlandırmak, siyasi özgürlükleri genişletmek ve toplumsal refahı artırmaktır. SSCB ekonomisi, 1980'lerin sonlarında ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Üretim düşmüş, enflasyon artmıştı. Bu durum, halkın refah düzeyini düşürüyordu. Gorbaçov, ekonomiyi canlandırmak için devlet kontrolünü azaltmaya ve özel girişimi teşvik etmeye yönelik reformlar sunmuştur. SSCB'de siyasi özgürlükler kısıtlıydı. Yöneticiler, halk üzerinde baskıcı bir kontrole sahipti. Gorbaçov, siyasi özgürlükleri genişletmek için basın

⁷⁴ *Günaydın Gazetesi*, "Gorbaçov Devlet Başkanı", 2 Ekim 1988, 7.

⁷⁵ Cenk Başlamış, "Gorbi'ye 'Evet' Yönteme 'Hayır'", *Milliyet Gazetesi*, 17 Mart 1990, 4.

özgürlüğünü sağlamaya, çok partili sisteme geçişi sağlamaya ve insan haklarını korumaya yönelik reformlar başlatmıştır. Gorbaçov, Sovyet halkının daha demokratik ve özgür olmasının reformlarla gerçekleşeceğine inanıyordu. SSCB’de toplumsal, etnik ve dini sorunlar, cumhuriyetlerde ayaklanmalar başlamıştı. Gorbaçov, reformlarla bu sorunları çözerek SSCB’nin dağılmasını engellemeyi amaçlamıştı.

Gorbaçov'un Glasnost ve Perestroyka reformları, Sovyetler Birliği'nde yaşanan ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunlara çözüm bulmak amacıyla başlatılmıştı. Gorbaçov, reformların başarıya ulaşacağına inanıyordu. Ancak, reformlar, ülkenin ekonomik sorunlarını tek başına çözmeye yetmemiştir. Bu durumun temel nedenleri şunlardı:

- SSCB’de köklü değişikliklere yol açan reformlar, ülke içinde ve dışında büyük bir dirençle karşılaşmıştı.
- Sovyetler Birliği'nin komünist ideolojisine aykırı olan reformlar, Komünist Parti içinde ve dışında muhalefet görmüştür.
- Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başladığı bir dönemde başlatılan reformlar, başarılı olmak için gerekli zamanı ve koşulları bulamamıştır.⁷⁶

1.6.1. Glasnost

Glasnost, fikir ve ifade özgürlüğü, demokratik tartışma ortamı, siyasi yapıyı eleştirme hakkı ve halkın isteklerini özgürce ifade etme hakkı olarak tanımlanmıştı. 1980'lerde SSCB'de Gorbaçov tarafından hayata geçirilen Glasnost politikası, kapalı olan Sovyet toplumunda açılma ve açıklık yaratarak, SSCB'nin son dönemlerinde önemli bir rol oynamıştır.⁷⁷

Gorbaçov, SSCB'nin ekonomik ve siyasi sorunlarının ciddiyetinin farkındaydı. Bu sorunların çözümü için çeşitli reformlar gerçekleştirilmiş ancak çözümde başarılı olunamamıştı. Gorbaçov, mevcut durumun sürdürülemez olduğuna inandığı için köklü

⁷⁶ Ulviyya Hepaksaz, *Sovyet Rusya'nın Dağılmasının Rus Basınındaki Yankıları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2020, 46-47.

⁷⁷ Betül Aydın Karga, *Gorbaçov Döneminin Türk Basınına Yansıması / 1985-1991*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2022, 43.

bir deęiřime ihtiyaç duyulduęunu dūřunuyordu. Bu deęiřimin saęlanabilmesi için ise glasnost politikasının önemli bir rol oynayacaęına inanıyordu.⁷⁸

Gorbaçov, Sovyet basın mensuplarıyla yaptığı toplantıda “*Eleştiriye karşı çıkmak, ilerlemenin önüne geçmek ve yeniden örgütlenmeye zarar vermek anlamına gelir*” sözleriyle eleştiriye açık olduğunu belirtmiştir. Gorbaçov, eleştiriye açık olduğunu ve bu açıklığın SSCB'nin reform sürecinin başarısı için gerekli olduğunu vurgulamıştır. Gorbaçov'a göre, eleştiri, sorunların tespit edilmesine ve czm yollarının bulunmasına yardımcı olmaktaydı.⁷⁹

Gorbaçov, Sovyet toplumunda aydınların ekonomik ve siyasi reformların desteklenmesinde önemli bir rol oynadığına inandığından dolayı reformların başarılı olabilmesi için aydınların desteğine ihtiyaç duymuştu. Gorbaçov, reformlara desteğin artması amacıyla 1920-1950'li yıllar arasında siyasi nedenlerden dolayı suçlanan köylülere ve siyasi, sosyal, dini ve diğer nedenlerden dolayı hüküm giyen tüm vatandaşlara haklarını iade etmişti. Hakların iade edilmesi sonucunda,⁸⁰ toplama kamplarında ve sürgündeki aydınlar hızla serbest kalmıştı. Bu, Sovyet toplumunda baskı ve sansürün azalmasına ve daha fazla özgürlük ve şeffaflık sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Glasnostla birlikte, basın da bu özgürlükten yararlanarak toplumdaki aksaklıkları daha rahat dile getirmiştir.⁸¹ Komünist Partisi Merkez Komitesinde konuşma yapan Gorbaçov, basının büyük önem taşıdığını “*Açıklık politikası ile doğacak tartışma ortamında ülke basınının yeni bir soluk bulması gerekir*” ifadesiyle vurgulamıştı. Gazetecileri, sorunları açıkça ortaya koyamadıkları için eleştiren Gorbaçov, bazen iyi makaleler gördüğünü fakat bunların sayısının çok olmadığını ve basını zayıflatmak değil güçlendirmek istediğini belirterek okuyucular ve TV izleyicilerinin farklı görüşlerin ve düşünce tarzlarının temsil edildiği programlara ihtiyaç duyduğunu söylemişti.⁸²

Glasnostun etkisiyle birlikte batılı aydınlar eskisi gibi Sovyetler Birliğine ters bakmamaya başlayarak Gorbaçov'u desteklemiştiler. Sovyet Lideri 1987 yılında Kremlin'e batılı aydınları davet edip aydınlarla sohbet etmişti. Aydınlara “*Sovyetler*

⁷⁸ Haluk şahin, “En kızgın Cephe, Kendi lkelerinde”, *Hürriyet Gazetesi*, 1 Ocak 1987, 5.

⁷⁹ *Hürriyet Gazetesi*, “Sovyetler'de Eleştiriye Yeşil Işık...”, 15 şubat 1987, 10.

⁸⁰ *Milli Gazete*, “SSCB'de Eski Haklar İade Ediliyor”, 18 Ağustos 1990, 4.

⁸¹ Yurdakul Fincancı, “1987 Yılın Adamı Gorbaçov”, *Milliyet Gazetesi*, 31 Aralık 1987, 11.

⁸² *Milli Gazete*, “Gorbaçov: Basın Daha Hr Olmalı”, 23 Kasım 1987, 4.

Birliğine gelişiniz özünde devrimci değişikliklerin yapılmakta olduğu bir döneme rastladı. Toplum değişikliğe hazırdır, şimdi biz gerilersek, toplum eskiye dönüşü kabul etmeyecektir. Geriye dönüş imkânsız hale getirilmelidir. Bunu biz yapmazsak kim yapacak? Şimdi değilse ne zaman? ” sözleriyle seslenmişti. Bu sözler, Sovyet toplumunda yaşanan değişimin Batı dünyasında da dikkat çektiğini göstermektedir. Batılı aydınlar, Gorbaçov'un reformlarının Sovyetler Birliği'nin demokratikleşmesine ve daha açık bir topluma dönüşmesine katkıda bulunacağını umuyorlardı.⁸³

Sovyet lideri Mihail Gorbaçov, glasnost politikasının Sovyet toplumunun mevcut yapısına zarar verme amacı taşımadığını, aksine bu yapıyı güçlendirmek için gerekli olduğunu vurgulamıştır. Gorbaçov, glasnostun liberalizm ile aynı anlama gelmediğini ve SSCB'de başlattığı reformların sosyalizmi daha demokratik ve özgürlükçü bir hale getirmek amacıyla gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Glasnost politikası, Sovyet toplumunda sadece siyasi ve ekonomik alanda değil, sosyal alanda da önemli değişimlere yol açmıştır. Bu değişimlerden biri de, Sovyet vatandaşlarının mülkiyet haklarında yaşanan iyileşmeler olmuştur.⁸⁴

Ekim 1917 ihtilali sonrasında, Sovyet rejimi, özel mülkiyeti yasaklayarak, tüm mal ve mülkün devlete ait olmasını sağlamıştı. Bu durum, Sovyet vatandaşlarının mülkiyet haklarına büyük bir darbe vurmuştu. Ancak, glasnost politikası ile birlikte, Sovyet toplumunda demokratikleşme süreci hızlandı. Bu sürecin bir göstergesi olarak, Sovyet vatandaşlarının mülkiyet haklarında da önemli iyileşmeler yaşanmıştır. 1988'in Aralık ayında Sovyet hükümeti, Sovyet vatandaşlarına oturdukları evleri satın alma ya da miras bırakma hakkı tanımıştır. Bu karar, Sovyet vatandaşlarının mülkiyet haklarına önemli bir kazanım sağlamıştır. Ancak, bu kararda bazı kısıtlamalar da vardı. Satın alınan evlerde satın alan kişinin oturma zorunluluğu vardı. Bu evler kiraya verilemezdi. Ayrıca, Sovyet hükümeti, vatandaşlarına konut alabilmeleri için emlak kredisi de sağlamıştır.⁸⁵

Gıda krizi, Sovyetler Birliği'nin ekonomik sorunlarından biriydi. Glasnost politikası ile birlikte, tarım sektöründeki tüm kuruluşlara eşit imkân sağlanacağı, sigortacılığın teşvik edileceği ve üretim ve tüketim kredileri verileceği açıklanmıştı. Bu

⁸³ Yurdakul Fincancı, “1987 Yılın Adamı Gorbaçov”, *Milliyet Gazetesi*, 31 Aralık 1987, 11.

⁸⁴ *Milliyet Gazetesi*, “Açıklık Liberalizm Değildir”, 16 Temmuz 1988, 4.

⁸⁵ Birol Yiğitcan, “Rusya’da Özel Mülkiyet”, *Tercüman Gazetesi*, 19 Aralık 1988, 5.

kararlar, gıda krizinin önüne geçilmesini ve Sovyet ekonomisinin toparlanmasını amaçlamaktaydı.

Siyasi Partiler ile ilgili alınan kararlarda Partilerin kurulmasına izin verildiği, seçimlerinse çoğulculuğa dayalı olarak eşit ve uluslararası nitelikte olacağı vurgulanmıştı. Yasama, yürütme ve yargı organlarının ayrılması ve Devlet Başkanının parlamentoya karşı sorumlu olması, Sovyet sisteminde önemli bir değişimi temsil ediyordu. Bu kararlar, Sovyet devletinin daha şeffaf ve hesap verebilir olmasını amaçlamaktaydı.

Komünist Parti Merkez Komitesinin Şubat 1990'da yaptığı toplantı sonrasında açıklanan karara göre, Sovyet vatandaşlarına kişisel haklar, haberleşme gizliliği ve özgürlüğü, toplantı, gösteri ve yürüyüş özgürlüğü gibi pek çok hak verilmişti. Sovyet işçilere çalışma koşullarının yeniden ele alınarak yapılan işin kalitesine ve sonucuna göre ücretin ödeneceği de bildirilmişti.⁸⁶ SSCB'de din ve vicdan özgürlüğünü herkese tanıyan kanunun Sovyetler Birliği Parlamentosu tarafından kabul edilmesiyle birlikte devlette din işlerini ele alacak bir organ oluşturulması da kararlaştırılmıştı. Böylece Sovyet vatandaşları, din ve vicdan hürriyetine kavuşmuştu.⁸⁷

SSCB'nin en önemli güvenlik kurumlarından biri olan KGB, devlet yönetimine yönelik görüşlerini açıklamak için gazete çıkaracağını duyurmuştu. Bu gazete, ekonomi, politika, tarih, edebiyat ve insan hakları konularında okuyuculara görüşlerini sunacaktı. Sovyet toplumunda yaşanan değişimin boyutlarını gösteren önemli bir örnek olan KGB'nin devlet yönetimine yönelik görüşlerini açıklamak için bir gazete çıkarması, basın özgürlüğünün arttığını ve kamuoyunun devlet yönetimine yönelik eleştirilerini daha rahat dile getirebildiğini göstermektedir. Bu durum, Sovyet rejiminin baskıcı politikalarından uzaklaştığının ve demokratikleşme sürecine girdiğinin bir göstergesi olmuştur.⁸⁸

1.6.2. Komünizme Karşı Eleştiriler

SSCB'de komünizm, Karl Marx'ın yazılarıyla temellendirilen, resmi bir ideolojiye dayanan ve devlet tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilen bir sistemdi.

⁸⁶ *Sabah Gazetesi*, "Sovyetler'de Marksizm Tamamen Tarihe Karıştı", 14 Şubat 1990, 6.

⁸⁷ *Türkiye Gazetesi*, "Rusya'da Din Hürriyeti", 27 Eylül 1990, 3.

⁸⁸ *Milliyet Gazetesi*, "KGB Gazete Çıkıyor", 6 Aralık 1990, 4.

Komünist Parti'nin siyasal sistem üzerindeki mutlak hâkimiyeti, ekonomi ve toplumun her alanında devleti tek yetkili güç haline getirerek özel mülkiyet kavramının ortadan kalkmasına ve ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına yol açmıştır.⁸⁹

Komünist Parti, eğitim aracılığıyla komünizm ideolojisinin benimsenmesini ve bu ideolojiye bağlı bir toplumun oluşturulmasını amaçlamıştır. Komünizm ideolojisinin temel ilkelerini öğretmek amacıyla eğitim sistemi yeniden düzenlenmiş ve tüm cumhuriyetlerde aynı müfredat ve eğitim programları uygulanmaya başlanmıştır. Üniversite eğitiminde ise Marksizm ve Leninizm dersleri zorunlu hale getirilmiştir.⁹⁰ Öğrenciler, bu derslerden başarılı olmak için Karl Marks ve Lenin'in klasik çalışmalarını ve modern analizlerini öğrenmek zorundaydı. Ancak, 1990'lara gelindiğinde, SSCB'de komünizm ideolojisinin etkisi giderek azalmaya başlamıştı. Bu durum, eğitim sisteminde de değişikliklere yol açmıştı. SSCB'de, 1990 yılının Ocak ayında, Üniversite diploması almak için zorunlu olan Marksizm ve Leninizm derslerinin sınavlarının kaldırılmasına karar verilmiştir. Bu karar, hem öğrencilerden hem de eğitim camiasından gelen talep ve şikâyetler üzerine alınmış ve Sovyet eğitim gazetesi olan *Uchitelskaya*'da duyurulmuştur.⁹¹

Sovyetler Birliği'nde komünist ideolojinin etkisinin azalmaya başlamasıyla birlikte, komünist kahramanların adlarıyla anılan şehir ve semt isimlerinin eski adlarına geri dönmeye başlandığı görülmektedir. Bu değişimin en çarpıcı örneklerinden biri, Çar Deli Petro tarafından verilen St. Petersburg adının, Birinci Dünya Savaşı sırasında Petrograd, Sovyet devriminden sonra ise Leningrad olarak değiştirilmesidir.⁹² Bu değişim, Sovyet halkının komünist ideolojiye olan bağlılığını kaybetmesinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Halk, baskı ve korkuyu temsil eden bu isimlerden kurtulmak istemiştir. Bu nedenle, Leningrad adının St. Petersburg olarak değiştirilmesi ve Brejnev adı verilen Naberezni Chelny şehrinin tekrar eski ismine dönmesi, Sovyetler Birliği'nde yaşanan siyasi ve sosyal değişimin önemli bir göstergesi olmuştur.⁹³

⁸⁹ Abdulkadir Baharççek, ve Osman Ağır, *Rusya'nın başarısız demokratikleşme tarihi*. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi 4.2, 2014, 12

⁹⁰ Abdırahit Babatev, The Education System of the USSR and Propaganda of Atheism. *Теология факультетинин илимий журналы*, 2018, 25: 88-91.

⁹¹ *Milli Gazete*, "SSCB'DE Marksizm, Leninizm Sınavlardan da Kaldırıldı", 8 Ocak 1990, 4.

⁹² *Hürriyet Gazetesi*, "Leningrad'ın Adı Değişiyor", 14 Haziran 1991, 12.

⁹³ *Tercüman Gazetesi*, "Komünizmin Kanlı İzleri Siliniyor", 18 Ağustos 1990, 6.

Komünist Parti Merkez Komitesi açılışında konuşan Gorbaçov, Marksizm'in öğretilerinden biri olan işçi sınıfı hâkimiyetini eleştirerek Komünist Partisi'nin sadece işçi sınıfını değil tüm Sovyet halkını temsil etmesi gerektiği belirtmişti.⁹⁴ Komitede konuşmasına devam eden Gorbaçov, Komünizm ile ilgili olarak “*Komünist Parti'ye ve topluma benimsetilmek istenen model iflas etti. Topluma yeni bir model benimsetilmesi gerektiği, geleneksel Sovyet komünizmi stratejik bir yenilgiye uğradığı*” söylemlerinde bulunarak Komünizmin darbe aldığını ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığını kabullenmişti. Poltbüro üyesi Aleksandr Casohov ise bu durumla ilgili olarak “*geçmişte devrimcilik romantizmi ile kabul edilmiş programlar gerçeklerin sınavından geçemediği için gerçekliğe ağırlık veren yeni bir program taslağının hazırlanmakta olduğu*” açıklamasını yapmıştır.⁹⁵

Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin ve Sovyetler Birliği Başkanı Mihail Gorbaçov, ABC TV'si kanalı ile ABD halkının sorularını cevaplandırmıştı. ABD, TV'sinde yapılan konuşma iki ülke arası ilişkide önemli adım olarak değerlendirilmiş ve bu görüşme sayesinde iki ülke arasındaki iletişim artmıştı. Amerikan vatandaşları, canlı yayınlanan programda merak ettiği pek çok şeyi iki lidere sormuştu.⁹⁶ Gorbaçov ve Yeltsin yayınlanan programda, Komünizmin hata olduğunu ve Sovyetlerin bu sistemi denerken çok şey kaybettiği konusunda görüş birliğine vardılar. Yeltsin komünizm ile ilgili olarak, Sovyetler gibi büyük bir ülkede değil de daha küçük ülkede uygulansaydı daha çok başarıya ulaşırdı söyleminde bulunmuştur.⁹⁷ Yeltsin, aynı zamanda komünizmin çöküşünü güzel bir idealin trajik sonu olarak değerlendirirken, Gorbaçov ise Sovyet tipi komünizmin başarısızlıkla sonuçlandığını, bu durumun ise diğer ülkelere ders olması gerektiğini söylemiştir. İki liderin ABD halkına doğrudan hitap etmesi iki ülke arasındaki şeffaflığın artmasına ve halkların birbirini anlamasına yardımcı olmuştur.⁹⁸

⁹⁴ *Tercüman Gazetesi*, “SSCB’de Komünist Parti Geçmişini Lanetleyecek!”, 26 Temmuz 1991, 6.

⁹⁵ *Milliyet Gazetesi*, “Gorbi: ‘Komünizm İflas Etti’”, 28 Temmuz 1991, 4.

⁹⁶ *Tercüman Gazetesi*, “Komünizm Başarısızdır”, 7 Eylül 1991, 6.

⁹⁷ *Sabah Gazetesi*, “Yeltsin ve Gorbi Sonunda Anlaştı ‘Komünizm Hataydı’”, 7 Eylül 1991, s.10.

⁹⁸ *Tercüman Gazetesi*, “Komünizm Başarısızdır”, 7 Eylül 1991, 6.

1.6.3. Stalin Dönemine Yapılan Eleştiriler

Stalin, Ekim Devrimi'nden sonra iktidarını korumak için yüz binlerce kişiyi öldürmüş ve sürgüne göndermiştir. Komünist Parti tarafından uzun yıllar kahraman olarak anılan Stalin, 1980'lerde Sovyet halkı ve yönetiminin, rejimindeki baskı ve zulümleri fark etmesiyle birlikte kendi ülkesinde bile suçlanmış ve aşağılanmıştır.⁹⁹ Glasnost politikası sayesinde SSCB'nin geçmişi ve Stalin dönemi daha açık ve şeffaf bir şekilde tartışılabilmeğe başlamış, bu da Stalin döneminde yasaklanmış ve insanların konuşmaktan çekindiği pek çok konunun artık gündeme gelmesine ve tartışılmasına yol açmıştır.¹⁰⁰

1980'li yılların sonunda SSCB'de eski dönemleri eleştirmenin serbestleşmesi, Sovyet halkının Stalin dönemi hakkında bilgi edinmesine ve Stalin'e olan bakış açısının değişmesine yol açmıştır. Bu değişim, Perestroyka döneminde Sovyet gençleri arasında Stalin'e karşı bir tepkiye neden olmuştur. Stalin'in katliamlarını protesto edenler, mezarlıkları tahrip etmeye başlayınca, Sovyet yönetimi Stalin'in mezarlarının tahrip edilmesini engellemek için Moskova'daki devlet mezarlıklarına girişleri sıkı kontrollerle sağlamıştır.¹⁰¹

Mihail Gorbaçov, Sovyet Devrim'inin 70. Yılı nedeniyle yaptığı konuşmada Stalin dönemini ağır kelimelerle eleştirerek, halka karşı büyük suçlar işlediğini ve Stalin'in söylenenin aksine her şeyden haberi olduğunu vurgulamıştır. Gorbaçov, konuşmasında ayrıca, 1930'lu yıllardaki baskı ve tasfiyelerin unutulmaması gerektiğini ve bu durumun yazar ve sanatçıların eleştirilerine açık olduğunu belirtmiştir.¹⁰² Gorbaçov, konuşmasının sonunda, Stalin döneminde yapılanları ortaya çıkarmak için bir adalet komisyonunun kurulacağını da dile getirmiştir.¹⁰³ Gorbaçov'un glasnost politikası, Sovyet halkının Stalin'e olan bakış açısının değişmesine yol açmıştır. Bu, durum Stalin döneminde yaşanan baskı ve katliamların kamuoyuna duyurulması yoluyla gerçekleşmiştir.¹⁰⁴

⁹⁹ *Sabah Gazetesi*, “Komünist Diktatör “Joseph Stalin” ”, 15 Kasım 1990, 9.

¹⁰⁰ Betül Aydın Karga, *Gorbaçov Döneminin Türk Basınına Yansıması / 1985-1991*), 43.

¹⁰¹ Soner Gürel, “Gorbaçov’un Pembe Tablosu”, *Milliyet Gazetesi*, 5 Ekim 1989, 4.

¹⁰² *Tercüman Gazetesi*, “Gorbaçov, Stalin Dönemini Kınadı”, 16 Temmuz 1987, 4.

¹⁰³ *Güneş Gazetesi*, “Gorbaçov Gürledi”, 3 Kasım 1987, 6

¹⁰⁴ *Güneş Gazetesi*, “Gorbaçov’dan Sert Uyarı”, 16 Temmuz 1987, 6

Glasnost politikası, Sovyet halkının geçmişteki baskı ve ihlaller hakkında bilgi sahibi olmasını da sağlamıştır. Bu da, Stalin dönemine yönelik eleştirilerin artmasına yol açmış ve bu eleştiriler, Sovyet Parlamentosu'nun 14 Kasım 1989 tarihli kararında da kendini göstermiştir. Bu kararda, Sovyet Parlamentosu, İkinci Dünya Savaşı sırasında Stalin'in Kırım Türkleri, Ahıska Türkleri (Mesketler), Balkarlar, Kalmıklar, İnguş-Çeçenler, Karaçaylar ve Volga Almanlarını öz topraklarından sürmesini kınamıştır. Parlamento, bu sürgünlerin "*sosyalizmin insancıl değerlerine ve uluslararası hukukun temel ilkelerine aykırı*" olduğunu ve "*ağır bir insan hakları ihlali*" olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁵

1.6.4. SSCB’de Seyahat ve Göç İzni

Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik kriz ve baskıcı siyasi yapı, Sovyet vatandaşlarının daha özgür bir yaşam için ülkeden göç etmelerine neden olmuştur. Sovyet Vize Daire Başkanlığının yaptığı açıklamaya göre Sovyetlerden göçmek isteyen vatandaşların sayısı her yıl daha da artmıştı. Sovyetlerden göç etmek isteyenler arasında, Yahudi, Alman ve Ermeni kökenliler de vardı. Bu gruplar, Sovyet rejimi tarafından baskı altında tutulduklarından dolayı daha özgür bir yaşam için ülkeyi terk etmek istemişlerdir. Sovyet hükümeti, göç izni verirken, Sovyet sınırlarının yayılmasından endişe duyduğu için temkinli davranmıştır.¹⁰⁶

1989 yılında Moskova'da düzenlenen vize bürosu önündeki gösteri, Sovyetler Birliği'ndeki Yahudilerin göç etmek için yaşadığı zorlukları gözler önüne sermiştir. Gösteride 35 Yahudi, vizelerin verilmesinin zorlaştırıldığı gerekçesiyle protesto etmiştir. Göstericiler, İsrail'e 17 yıldır göç yasağının devam ettiğini belirterek, Sovyetler Birliği'nde yaşayan Yahudilerin yaşadıkları baskı ve zulmün uluslararası kamuoyuna yansımaları sağlamışlardır. Bu durum, Sovyetler Birliği'nin uluslararası itibarına zarar vermiştir.¹⁰⁷

Sovyet vatandaşları, ABD’ye gitmek istediğinde Avrupa Amerikan Büyükelçilikleri ve Moskova Büyükelçiliğine vize başvurusu yapmak zorundaydı. Zaman içinde yapılan değişikliklerle vize başvurusunun sadece Moskova

¹⁰⁵ *Günaydın Gazetesi*, “Reformda “Üç Adım” İleri”, 25 Kasım 1989, 8

¹⁰⁶ *Sabah Gazetesi*, “Rusya’da Göç İzni Artıyor!”, 18 Ağustos 1987, 8.

¹⁰⁷ *Milliyet Gazetesi*, “Kırım Türkleri Yürüdü”, 20 Nisan 1988, 4.

Büyükkelçiliğinden yapılmasının yeterli olacağı yönünde karar alınmış ve vize başvurusu prosedüründe esneklik sağlanmıştır. Bu sayede, 1985 yılında 2 bin 500 olan göç izinlerinin sayısı, 1988 yılında 108 bine, 1989 yılının ilk sekiz ayında ise 127 bine yükselmiştir. Sovyetler Birliğinden ayrılan vatandaşlar Federal Almanya, İsrail, ABD ve Yunanistan gibi ülkeleri tercih etmiştir. Sovyet Dışişleri Bakanlığının açıkladığı verilere göre 1 Eylül 1989 tarihine kadar yapılan vize başvurularının yalnızca 0,15'i geri çevrilmiştir.¹⁰⁸

Gorbaçov'un reformları ülkede özgürlük yaratmıştı ve göç etme özgürlüğü de bu reformların bir parçası olmuştu. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte insanların hareket özgürlüğü de artmaya başlamıştı. Sovyet vatandaşlarının hükümete göç ile ilgili kısıtlamaların kaldırılması için baskı yapması sonucu hükümet göç etmeyi serbest bırakmaya karar vermişti. Sovyet Parlamentosu Yüksek Sovyet'i 20 Mayıs 1991 tarihinde ülke dışına göç ve seyahati serbest bırakmayı ön gören yasayı ilkesel olarak benimsemişti. Glasnost için önemli bir unsur olan göç ve seyahat izni yapılan oylamada 320 evet oyu alırken 37 hayır oyu almıştı. Bu yasanın kabul edilmesiyle birlikte yüzbinlerce Sovyet vatandaşı Batı'nın kapıları aralanmıştı.¹⁰⁹

SSCB'deki ekonomik krize dayanamayan Sovyet halkı, 1991'de başka ülkelere göç etmeyi daha cazip görerek ülkeden göç etmeyi hızlandırmıştı. 1991 yılının Ocak ayındaki verilere göre en az 80 bin kişi Polonya'ya göç etmişti. Sovyet vatandaşlarının vize almak için altı ay beklemleri ve bir vize için 450 bin lira ödemeleri gerekmektedir. Altı ay beklemek istemeyen ve bu parayı ödemeye gücü olmayan Sovyet vatandaşları, sınırı kaçak olarak karadan ve denizden geçmiş ve göçlerin çoğunu yasadışı yollarla gerçekleştirmişti.¹¹⁰ Sovyetler Birliği, Batı'yı memnun etmek için Sovyet vatandaşlarının yanı sıra yabancıların da ülke içerisinde serbestçe dolaşma özgürlüğü tanıdığını da açıklamıştı.¹¹¹

Sovyetler Birliği'nde, Özel Pasaport Yasası, vatandaşların seyahat özgürlüğünü kısıtlayan bir yasaydı. Bu yasa uyarınca, vatandaşlar seyahat etmek için hükümetten izin almak zorundaydı ve seyahat için verilen süre de üç günden fazla olamamıştı. Bu yasa, Sovyet vatandaşlarının özgürce hareket etmesini engellemiş ve baskıcı bir rejim

¹⁰⁸ Cenk Başlamış, "Kaçan Kaçana", *Milliyet Gazetesi*, 4 Ekim 1989, 4.

¹⁰⁹ *Güneş Gazetesi*, "Sovyet Halkına Kapılar Açıldı", 21 Mayıs 1991, 9.

¹¹⁰ *Sabah Gazetesi*, "Gorbi Herşeylerini Sattırıyor", 15 Ocak 1991, 4.

¹¹¹ *Günaydın Gazetesi*, "Sovyetler Avrupa'nın "Hasta adamı" ", 13 Eylül 1991, 8.

anlayışının bir göstergesi olmuştu. Mihail Gorbaçov, Sovyetler Birliği'nde reform politikaları kapsamında Özel Pasaport Yasası'nın da kaldırılmasını gündeme getirmiştir. 1989 yılında, Sovyet Parlamento Anayasa Komisyonu, Sovyet vatandaşlarının ülke genelinde tepki göstermesi üzerine Özel Pasaport Yasası'nı İnsan Haklarına aykırı bularak iptal etmiş ve böylece, Sovyet vatandaşları da ülke içinde özgürce dolaşım hakkına sahip olmuştu.¹¹²

1.6.5. Perestroyka

Perestroyka, Rus ekonomisinin merkeziyetçi otoriteden bireyselliğe geçişi olarak tanımlanmıştır. Bu fikri Sovyet tarihinde ilk dile getiren kişi aslında Gorbaçov olmamıştır. İlk defa 1921 yılında Komünist Partinin 10. Kongresinde Lenin tarafından dile getirilmişti. Lenin bu kongrede fikirlerini *“Büyük hatalar yaptık. Ticareti devletleştirmekle. Özel teşebbüsü yeniden yaratmalıyız. Köylülerden aldığımız toprakları sahibine iade etmeliyiz. Böylece köylü üretici devlet vergisini verir”* söylemleriyle dile getirerek özel sektörün önemine vurgu yapmıştır. 1921-1928 yılları arasında uygulanan politikalar, Sovyet Rus hayat standardını iki katına çıkarmıştır. Ancak, Stalin 1928 yılında bu politikaları sonlandırarak her şeyi devletleştirmiş ve bu durum Sovyet Rus hayat standardının düşmesine neden olmuştur.¹¹³

Gorbaçov perestroyka sürecinin içine çekilmesi gereken pek çok olumlu düşünce ve eylemi dâhil etmek istediğini dile getirmişti. Sovyet lideri, çalışanların haklarını daima savunduklarını belirterek gözden düşürme çabası olanlara karşı boyun eğilmeyeceğini söylemişti. Ayrıca, Perestroykanın Marksizm- Leninizm'den bir sapma anlamına gelmediğini ve Komünist Partinin rolünün sarsılmayacağını belirtmişti.¹¹⁴

1.6.6. Reform Karşıtları

Mihail Gorbaçov, Komünist Parti yöneticileri ile yaptığı toplantıda yetkililere reformların öneminden bahsederek reformların desteklenmesi konusunda uyarıda bulunarak *“bir kişi yenilikleri kabul etmiyor, demokratikleşme ve yeni ekonomik*

¹¹² *Milliyet Gazetesi*, “Özel Pasaport Yasasına Son”, 16 Ekim 1991, 4.

¹¹³ Nuri Eren, “Rusya’nın İdeolojik Kalıbından Sıyrılması Türkiye’nin Yararınadır”, *Günaydın Gazetesi*, 7 Ağustos 1988, 7

¹¹⁴ *Milliyet Gazetesi*, “Gorbaçov’dan Bir Uyarı Daha”, 30 Eylül 1989, 4.

oluşumu reddediyorsa, bu kişiyle ilişkilerin hemen kesilmesi gerekli” ifadesinde bulunmuştu. Bu söylemle, yenileşmenin toplum için önemli ve gerekli bir süreç olduğu belirtilmiş ve bu durumun da engellenmesine izin verilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca bu konuşmada reform konusundaki hassasiyette dile getirilmiştir.¹¹⁵

Gorbaçov, başlattığı reform programlarını, Reform karşıtı bazı kesimlerin panik içinde olduğunu ve SSCB’nin çökeceği düşüncesine kapıldığını belirterek savunmaya devam etmiştir. Sovyet Lider, toplumun demokratikleşmesine önem verildiğini belirterek halkın da ideolojik, siyasi, ekonomik süreçlere destek olmasını istemiştir.¹¹⁶

Gorbaçov, reform karşıtlarına “ *Bazı kimseler, getirilmek istenen yeniliklerden paniğe kapılarak Sovyet toplum düzeninin dengesizliğe sürüklendiğini iddia ediyorlar. Eleştirilerin hepsini ciddiye almak olası değil. Herkese reform düşmanı gözüyle de bakılmaz.*” sözleriyle hitap etmiştir. Gorbaçov’un bu konuşması, toplumdaki endişelerin farkında olduğunu ve reformlara olan inancını koruduğunu ortaya koymaktadır.¹¹⁷ Komünist Parti üyelerinin perestroykayı uygulamaya hazır olmadığını vurgulayan Gorbaçov, konuşmasına “ *Çoğu kişinin kafasında gerçek bir karmaşa olduğunu ortaya çıkardık. Ancak bu karmaşa reform programında açıkça karşı çıkan kişilerden değil, şaşkınlığa uğramış ya da paniğe kapılmış kişilerden kaynaklanıyor*” sözleriyle devam etmiştir. Gorbaçov, bu sözleriyle reformların toplumda şaşkınlık yarattığını ve bu nedenle anlaşılmadığını vurgulamıştır.¹¹⁸

Gorbaçov’un Komünist Parti içerisindeki reform karşıtlarının temizleneceğini açıklaması, Kremlin’de ölüm kalım savaşı olarak nitelenmişti. Reform karşıtı olarak bilinen en ünlü devlet adamların biri olan İgor Ligaçev, ülkenin reformlar nedeniyle parçalanacağını iddia etmişti.¹¹⁹

ABD ziyaretinde bulunan Yüksek Sovyet Üyesi Boris Yeltsin, Gorbaçov’un reforma karşı çıkanları saf dışı bırakacak güce sahip olmasına rağmen perestroykayı ilan etmeden önce detaylı düşünmediği için hatalar yaptığını öne sürmüştür. Yeltsin sözlerine Gorbaçov’un perestroykayı hızlandırmak için eline geçen fırsatları

¹¹⁵ *Milliyet Gazetesi*, “Korkakları Barındırmayız”, 22 Kasım 1987, 4.

¹¹⁶ *Milli Gazete*, “Reformlar Sürecek”, 7 Nisan 1988, 4.

¹¹⁷ *Milliyet Gazetesi*, “Glasnost Kargaşası”, 12 Mayıs 1988, 4.

¹¹⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Perestroyka Tehlikede”, 12 Mayıs 1988, 3.

¹¹⁹ *Günaydın Gazetesi*, “Gorbaçov Kısaca!”, 23 Temmuz 1989, 9

değerlendiremediğini ve bunun sonucunda Ulusal liderliğe karşı huzursuzluk çıktığını ifade etmiştir.¹²⁰

Gorbaçov'un reformları, Sovyet halkına tanınan özgürlüğün yetmeyeceği ve bu halkın daha fazla özgürlük talep edeceği endişesini yaratmıştır. Bu endişeyi dile getirenlerden biri de Beyaz Saray Güvenlik Konseyi eski üyesi ve Brookings Enstitüsü Sovyet İlişkileri uzmanı Helmut Sonnefeldt'dir. Sonnefeldt, Gorbaçov'un bu süreci kontrollü bir şekilde izlemesinin zor olacağını belirtmiştir. Viyana'da yaşayan eski KGB şefi Vladimir Titov, Gorbaçov'un reformlarının Batıyı aldatma amacı taşıdığını dile getirerek reformları makyaj olarak tanımlamıştır.¹²¹

Sovyet lideri Mihail Gorbaçov, 10 Şubat 1987 tarihinde TASS haber ajansına yaptığı açıklamada, Perestroykayı frenlemeye çalışanların Politbüro dâhil her düzeyde teşhir edilmesi çağrısında bulundu. 1990 yılının Şubat ayında reform yanlısı grupların Moskova'da düzenlediği mitingde göstericiler, Igor Ligaçov'un istifasını istemişlerdir.¹²²

Sovyetler Birliğinin başkenti Moskova'da 1 milyona yakın kişi bir araya gelerek 25 Şubat 1990 tarihinde de gösteri düzenlemişlerdir. Sovyet yönetimi gösterinin düzenlenmemesi için önlemler alsa da gösteri kısa zamanda kalabalıklaşmıştı. Sovyet yönetimi televizyon ve radyo aracılığıyla halkı gösterilere katılmamaya çağırmış, Kültür Bakanlığı ve din adamları da bu çağrıya destek vermişti. Televizyonda halka seslenen Ortodoks bir din adamı, Hristiyanlığın tatil günü olan Pazar günü evlerinden çıkmama çağrısı yapmıştır. Göstericilerin ellerindeki pankartta yer alan “*parti tatile çıksın*”, “*Politbüro istifa*” gibi söylemler dikkat çekmiştir. Sovyet Parlamentosundaki muhalefet liderinden biri olan Yuri Afanasyev gösterideki konuşmasında perestroykanın soğuk savaşa son vermeyi başardığını ancak bunun Gorbaçov'un kişisel başarısı değil, koşulların zorlaması olduğunu dile getirmiştir. 25 Şubat, Şubat devrimi olarak da anılan 1917 halk ayaklanmasının yıldönümüydü. Bu ayaklanma Çar'ın devrilmesiyle sonuçlanmış, kısa bir demokrasi dönemi yaşanmış, ancak komünistler iktidarı ele

¹²⁰ *Milliyet Gazetesi*, “Gorbaçov Yetersiz”, 12 Eylül 1989, 4.

¹²¹ *Güneş Gazetesi*, “Gorbaçov Çetin Sınavda”, 31 Ekim 1987, 6

¹²² *Güneş Gazetesi*, “Gorbaçov'cu Kanat Ayağa Kalktı”, 6 Şubat 1990, 6

geçirmişlerdi. Şubat devrimi Sovyetler 'deki bütün muhalefet gruplarınca eylemleri için sembol kabul edilmiştir.¹²³

Mihail Gorbaçov, Komünist Partisi 28. Kongre'de reform karşıtlarına seslenerek Perestroyka politikasını desteklemeyenler partideki görevinden ayrılсын ifadesinde bulunmuştur.¹²⁴ Delejelere seslenilerek komünist partinin dar kafalıktan sıyrılmak zorunda olduğuna değinerek reformlardan geriye dönmeyeceğini vurgulamış ve perestroykanın ayrılmaz unsuru olan aydınlanma fikrine de saygı duyulması gerektiğini belirtmiştir.¹²⁵

1.7. SSCB'DE ANAYASA ÇALIŞMALARI

SSCB'nin ilk Anayasası 10 Haziran 1918 tarihinde hazırlanmış ve ülkenin genel yapısı hakkında genel bilgiler vermiştir. İkinci anayasası olan 1924 anayasasında, devletin federal bir devlet olduğu tanımlanmış ve devleti oluşturan ulusların kendi kaderini tayin edebileceği kabul edilmiştir. 1936 Anayasası, SSCB'nin eşit hakkaka sahip 11 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin (Rusya, Beyaz, Ukrayna, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan Kazakistan, Kırgızistan, Kafkasya'nın üç cumhuriyeti; Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan) birleşmesinden meydana gelen, proletarya (işçi, köylü) diktatörlüğüne dayanan, köylü ve işçilerin federal bir devleti olarak ilân edilmiştir.¹²⁶

SSCB'nin dördüncü ve son anayasası 1977 anayasasıydı. Bu Anayasada Sovyetler Birliği devlet sistemi belirlenmiş ve SSCB, çokuluslu sosyalist bir federasyon olarak kabul edilmişti. Anayasada iki tür siyasal iktidarın varlığının önemine değinilmiştir. Bunlardan biri devlet, diğeri parti iktidarındır. SSCB'nin devlet sistemi “*meclis hükümeti*” düzeninde güçler birliği ilkesine dayanmıştır. SSCB'de yasama organı olan “*Yüksek Sovyet*”, kurumsal olarak tüm yetkileri elinde bulundurmıştır.¹²⁷

Sovyetler Birliği'nin 1977 Anayasasında yer alan maddeye göre SSCB sınırı içerisinde yapılacak herhangi bir değişiklik için sınır değişikliği yapacak iki cumhuriyetin ve Sovyet Prezidyum 'un onayının alınması gerekiyordu. Anayasadaki bu

¹²³ Cenk Başlamış, “Moskova İnledi”, *Milliyet Gazetesi*, 26 Şubat 1990, 4.

¹²⁴ *Günaydın Gazetesi*, “Gorbaçov “ Vurdu” Geçti...”, 11 Temmuz 1990, 10

¹²⁵ *Milliyet Gazetesi*, “Beğenmeyen Çekip Gitsin”, 11 Temmuz 1990, 4.

¹²⁶ Ülker Gürkan, *SSCB Siyasi Rejiminin Ana Hatları*, 180-182

¹²⁷ , Abdulkadir Baharçipek; “Osman Ağır, Rusya'nın başarısız demokratikleşme tarihi.”, 14

maddeyle birlikte cumhuriyetlerin istediği şekilde topraklarını genişletmesinin önüne geçilmiştir.¹²⁸

Mihail Gorbaçov, Komünist Partinin iktidar tekeli sona erdirmeye yönelik siyasi reformlarını güçlendirmek için anayasa değişikliğine gitmeye hazır olduğunu açıklamıştır. Bu değişiklik ile Gorbaçov, çok partili bir sistemin temellerini atmayı ve Sovyetler Birliği'nde daha demokratik bir siyasi ortam yaratmayı amaçlamıştı. Merkez Komite toplantısında konuşan Gorbaçov Anayasa'nın tüm maddelerinin değiştirilebileceğine vurgu yaparak söz konusu değişiklikler 6. madde için de geçerlidir söyleminde bulunmuştu. 1977 Sovyet Anayasasının 6. Maddesinde Komünist Partisinin, Sovyet sosyal yaşamında öncü ve yol gösterici bir rolü olduğu ifadesi de yer almıştır. Gorbaçov anayasa değişikliğiyle ilgili olarak *“yenilenen sosyal mekanizmanın çerçevesini, iktidar ve yönetim organlarını ve siyasal güçler arasındaki ilişki düzenini açıkça belirlemeden, yeni bir Anayasa hazırlamamalıyız”* demiştir. Gorbaçov, yeni bir anayasa hazırlığının, toplumdaki tüm kesimlerin katılımıyla ve uzlaşmacı bir şekilde yapılması gerektiğini ima etmiştir. Anayasanın, sadece siyasi sistemi değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik düzeni de kapsayacak şekilde kapsamlı bir şekilde ele alınması gerektiği vurgulanmıştır.¹²⁹

Gorbaçov'un perestroyka programı çerçevesinde, sosyalist hukuk devletinin yapısını kurma girişimlerinin bir parçası olarak ilk defa bir anayasal denetim mekanizması oluşturulmuştu. 1 Ocak 1990'da yürürlüğe giren yasa gereğince oluşturulan anayasal denetim mekanizması SSCB'deki tüm yasama faaliyetlerinin anayasaya uygunluğunu denetlemişti. Kurulan komisyon Sovyet anayasasını ihlal eden yasa ve kararları iptal etme yetkisine sahipti. Komisyon bir başkan, bir adet başkan yardımcısı ve 21 üyeden oluşmuştu.¹³⁰

Gorbaçov'un emriyle, Sovyetler Birliği'nden ayrılmak isteyen cumhuriyetlerin bağımsızlık sürecini düzenleyecek özel bir *"Ayrılma Yasası"* hazırlanmaya başlanmıştır. Bu süreç, 1977 Sovyet Anayasası'nda cumhuriyetlere tanınan ayrılma hakkının ilk somut adımıydı. Anayasa'da ayrılma hakkı belirtilmesine rağmen, özel koşullar ve

¹²⁸ *Milliyet Gazetesi*, “İki Cumhuriyet Kapıştı”, 15 Haziran 1988, 4.

¹²⁹ *Günaydın Gazetesi*, “Gorbaçov'dan Yeni Adım”, 11 Aralık 1989, 8.

¹³⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Anayasal Denetim Komisyonu Kuruldu”, 24 Aralık 1989, 12.

prosedürler belirtilmemişti. Yeni yasa, bu eksikliği gidererek cumhuriyetlerin hangi koşullarda ve nasıl ayrılacaklarını netleştirmiştir.¹³¹

Sovyetler Birliği'nden ayrılmak isteyen cumhuriyetler için hazırlanan "*Ayrılma Yasası*", bağımsızlık yolunda adeta bir engel teşkil etmiştir. Yasa, ayrılma kararının referandumda nüfusun en az üçte ikisinin desteğini almasını ve ardından Halk Temsilciler Kongresi'nde de onaylanmasını şart koşmaktaydı. Bu zorlayıcı koşulların ardından bile, cumhuriyetler en az beş yıllık bir bekleme süresine tabi tutuluyordu. Referandumda gerekli çoğunluk sağlanamazsa, bir sonraki referandum için 10 yıl gibi uzun bir süre beklenmesi gerekiyordu. Bu durum, cumhuriyetlerin bağımsızlık taleplerini önemli ölçüde geciktirmiş ve zorlaştırmıştır.¹³²

Kremlin yetkililerinden, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) iktidar temelini sağlayan Anayasanın 6. Maddesinin¹³³ kaldırılması ve bunun yol açabileceği çok partili sistem konusunda açıklama ve yorumlar yapılmaya başlanmıştır. Politbüro üyesi Aleksandr Yakovlev, çok partili sistemi "*kritik bir deney*" olarak nitelendirerek sert bir şekilde eleştirmiştir. Komünist Parti'nin öncü rolünü savunan Yakovlev, bu rolün anayasal bir güvenceye değil, siyasi yollara dayandırılması gerektiğini vurgulamıştır.¹³⁴ 3 Mart 1990 tarihinde Halk Temsilcileri Kongresi tarafından kabul edilen Anayasa değişikliği ile Komünist Parti'nin iktidar tekeli sona ermiş ve Başkanlık sisteminin kurulmasına onay verilmiştir.¹³⁵

Sovyetler Birliği'nde 1990 yılı, önemli bir anayasa değişikliğine ve Birlik Anlaşması'nın kabulüne tanıklık etmiştir. 1990'ın Aralık ayında Sovyet Parlamentosu tarafından 1491 oyla kabul edilen Birlik Anlaşması, Sovyetler Birliği'ni oluşturan 15 cumhuriyete daha fazla özgürlük tanıyarak merkeziyetçiliği azaltmayı amaçlamıştır. Anlaşma ile cumhuriyetler, merkeze bağlı kalarak eskiye göre daha serbest hareket etme imkanı ve bazı konularda daha bağımsız hareket etme yetkisi kazanmıştır. Buna karşın, savunma, dış politika, sanayi ve doğal kaynaklar gibi stratejik alanlarda kontrol merkezi

¹³¹ Cenk Başlamış, "İsteyen Çeker Gider", *Milliyet Gazetesi*, 13 Ocak 1990, 4.

¹³²¹³² Cenk Başlamış, "Ayrılmama Yasası", *Milliyet Gazetesi*, 5 Nisan 1990, 4.

¹³³ Komünist Partisinin 6. Maddesinde " Sovyetler Birliği Komünist Partisi ya da öteki Partiler, sendikalar, gençlik örgütleri ve öteki toplumsal örgütler ile yığın hareketleri, seçilmiş temsilcileri aracılığıyla Halk Temsilcileri Sovyetleri 'ne ve öteki yollarla da Sovyet devlet politikasının hazırlanmasına, devletin ve toplumun işlerinin yönetimine katılırlar" ifadesi yer almaktadır. *Hürriyet Gazetesi*, Gorbî, "Nihayet 'Tek Adam' ", 14 Mart 1990, 10.

¹³⁴ Cenk Başlamış, "Demokrasiye Zorlu Geçiş", *Milliyet Gazetesi*, 9 Şubat 1990, 4.

¹³⁵ *Hürriyet Gazetesi*, "Nihayet 'Tek Adam' ", 14 Mart 1990, 10.

yönetimde kalmıştır. Bu şekilde Birlik Anlaşması, 1977 Anayasası'nın cumhuriyetler üzerindeki hakimiyetini bir nebze olsun azaltırken, Sovyet Birliği'nin bütünlüğünü korumayı da amaçlamıştır. Ancak Letonya, Estonya ve Litvanya gibi bağımsızlıkçı cumhuriyetlerin Birlik Anlaşması'nı tanımaması, anlaşmanın geçerliliğini ve Sovyetler Birliği'nin geleceğini tehlikeye atmıştır. Cumhuriyetler ve Sovyet hükümeti arasındaki ilişkiyi düzenleyen bu anlaşmanın yürürlüğe girmesi için tüm cumhuriyetlerin onayı gerekmektedir.¹³⁶ Buna karşın SSCB milletvekilleri, Sovyetler Birliği'nin sosyalist karakterini korumak istedikleri için birlik sözleşmesine ilişkin ilk taslakta yer alan ülkenin adından "sosyalist" sözcüğünün çıkarılması yönündeki öneriyi reddetmişlerdir.¹³⁷

Halk Temsilcileri Kongresi, Mihail Gorbaçov'un anayasal değişikliği içeren birlik planını kabul ederek Sovyetler Birliği'nde yeni bir siyasi yapıya adım atmıştır. Plana göre, Yüksek Sovyet adında yeni bir üst düzey yasama organı kurulacak ve Halk Temsilcileri Kongresi olağanüstü koşullarda yeniden toplanabilecekti. Benimsenen değişikliklere göre SSCB başkanının başkanlığı altında bir devlet konseyi ve ülke ekonomisinin koordinasyonu için de “*Cumhuriyetler arası Ekonomik Komite*” oluşturulmuştur. Yeni değişikliklere göre, birlik cumhuriyetleri, kendi anayasalarıyla ters düşmesi halinde SSCB Yüksek Sovyet'inin benimsediği yasaları kendi sınırları içinde geçersiz ilan edebileceklerdi ve her cumhuriyet Yüksek Sovyet'e göndereceği milletvekillerini kendi belirleyecekti. Yapılan değişiklikler, SSCB'nin merkezi otoritesinin zayıflamasına, birlik cumhuriyetlerinin daha bağımsız hale gelmesine yol açmış ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasına katkıda bulunmuştur.¹³⁸

1.8. SSCB'DE ORDU

28 Şubat 1918'de Troçki önderliğinde Bolşevikler tarafından "Köylü ve Proletarya Ordusu" adıyla kurulan Kızıl Ordu, kısa sürede Sovyetler Birliği'nin ulusal ordusu haline gelmiştir. Kuruluşundan itibaren ideolojik fikirleri benimseyen Kızıl Ordu, bir askeri güç olmanın ötesine geçerek Sovyetler Birliği'nin siyasi sisteminde de önemli bir rol oynamıştır. Askeri alandaki politikayı da doğrudan etkileyen Kızıl Ordu,

¹³⁶ *Sabah Gazetesi*, “Sovyetler, Birliğini Dağıtmıyor”, 25 Aralık 1990, 9.

¹³⁷ *Milliyet Gazetesi*, “Birliğe Devam”, 25 Aralık 1990, 4.

¹³⁸ *Güneş Gazetesi*, “Sovyetlerde Gevşek Konfederasyon”, 6 Eylül 1991, 11.

Sovyetler Birliği'nin ideolojisini ve rejimini korumak için önemli bir araç haline gelmiştir.¹³⁹

Sovyet Askeri Baş Savcı Boris Popov, 1988'de Sovyet ordusu içerisinde yaşanan sorunların artması ve bu durumun orduda huzursuzluk yaratması üzerine Sovyet basınına yaptığı açıklamada ordu içerisinde, askeri yasa ve kurallara pek çok subayın uymadığını vurgulamıştır. Popov, *“Şimdiye dek devlet sırları ile askeri sırları koruma gerekçesi ile orduyu ilgilendiren tüm alanların kamunun denetimine kapatılması mevcut durumu ciddileştirmiştir. Bazı subayların özel ev kiralayıp kışlaların dışında yaşadığı, askeri malzemeyi çalarak zengin oldukları ortaya çıkmıştır. Dışarda ekonomik faaliyetlere dalan subay ve askerler, Sovyet ordusunun savaş yeteneğine büyük zarar vermiştir”* sözleriyle Sovyet ordusunu eleştirmiştir. Popov'un konuşması, Sovyet ordusunun içinde bulunduğu vahim durumu gözler önüne sererek, ordunun şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine göre yönetilmesi ve yolsuzlukla etkin bir şekilde mücadele edilmesi ihtiyacını açıkça ortaya koymaktadır.¹⁴⁰

Askeri yükümlülüklerin tam olarak yerine getirilmemesi, askerler arasında sağlıklı iletişim kurulmaması, subay ve siviller arasında doğrudan bir temas olmaması Politbüroda huzursuzluk yaratmıştır. Sovyet Ordusu'nda disiplin sorunu, Gorbaçov'un reform politikalarıyla birlikte daha da belirgin hale gelmişti. Bu durum, ordunun yeniden yapılandırılması ihtiyacını ortaya koymuştu. Ordu içerisinde disiplin sorunları artmaya devam edine Komünist Parti Politbüro, Sovyet Ordusunda yaşanan disiplin sorunu ve düzensizlik ilgili bir bildiri yayınlamıştır.¹⁴¹

1980'lerin sonlarında Sovyet Ordusu, artan bir şekilde ulusal gruplaşmalar ve asker kaçaklığı sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Genelkurmay Başkanı Mihail Molseyev'in de teyit ettiği bu durum, Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı'nın Kafkasya ve Baltık Cumhuriyetleri başta olmak üzere birçok cumhuriyetten gelen gençlerin orduda görev yapmak istemediğine dair açıklamalarıyla da doğrulanmıştır. 1989 yılında

¹³⁹ Mediha Akarslan, "1918-1991 Arası Sovyetler Birliği'nde rejimin hakim güçleri." Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 15.1 1994: 205-206.

¹⁴⁰ Cumhuriyet Gazetesi, "Sovyet Ordusunda Glasnost Rüzgarı", 12 Nisan 1988, 12.

¹⁴¹ Cumhuriyet Gazetesi, "Kızıldordu'da Disiplin Sorunu", 24 Ekim 1988, 3.

sadece Gürcistan'da 1500 asker kaçağı olduğu bildirilmiş ve Sovyet ordu gazetesi Krasnaya Zvezda'nın da belirttiği üzere bu sayı artmaya devam etmiştir.¹⁴²

Sovyetler Birliği'nde zorunlu askerlik karşıtı protestolar, Sovyet gençlerinin "*işgalci olmak istemiyoruz, Ordu bir ölüm okuludur*" gibi sloganlar atarak Sovyet Bakanlığı önünde toplandıkları gösterilerle tırmanışa geçmiştir.¹⁴³ Tiflis'te yaklaşık 30 bin Gürcü'nün katıldığı gösteride, Sovyet ordusu işgalci bir güç olarak tanımlanmış ve Sovyet rejimi altında askerlik yapmayı reddeden Gürcülere destek verilmiştir.¹⁴⁴

ABD'de Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) Uzmanı Stephen Meyer, Temsilciler Meclisi Silahlı Kuvvetler Komisyonu'nda yaptığı konuşmada Kızıl Ordu bünyesinde bulunan çok sayıda subayın askerlik yapmak istemeyerek sivil yaşama geçtiğini ve Sovyetlerde ciddi anlamda askeri personel eksikliği olduğunu dile getirmiştir. Meyer, Sovyet ordusunda görülen disiplin suçunun büyük çoğunluğunun milliyetçilik temeline dayandığını söylemiştir. ABD'li uzman Sovyet lideri Gorbaçov'un askeriye'nin isteklerini kulak ardı ettiğini, Sovyet öğrencilerin asker olmamak için askerlik hizmetini tecil ettiğini ve Afganistan Savaşı'nın da orduda büyük sorunlara neden olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵

SSCB'nin Afganistan'ı işgali, Kızıl Ordu'yu hem maddi hem de manevi açıdan yıpratmış ve prestijini zedelemiştir. Gorbaçov'un askeri alanda yaptığı kesintiler subay sayısında azalmaya yol açarak işsizliği ve geçim sıkıntısını artırmıştır. Cumhuriyetlerde çıkan isyanların bastırılmasında Sovyet askerlerinin kullanılması ise halk nezdinde orduya karşı nefret ve güvensizlik duygusunun oluşmasına neden olmuştur. Özellikle Rus nüfusun az olduğu etnik cumhuriyetlerde asker göndermemek için ayaklanmalar yaşanmıştır. Bu durum, Sovyetler Birliği'nin son yıllarında ordunun zayıflamasına ve halk desteğini kaybetmesine neden olmuştur. Sovyet eski Genel Kurmay Başkanı Akhromov, Sovyet ordusunun toplum içinde itibarını kaybettiğini, bu durumun da orduda hoşnutsuzluk yarattığını belirtmiştir.¹⁴⁶ Sovyet uzmanı olarak tanınan Helene Carrere d'Encausse, Fransız Le Frigo gazetesinde yayınladığı makalede, Kızıl Ordunun

¹⁴² *Milliyet Gazetesi*, "Kızıl Ordu'da Bunalım", 30 Ekim 1989, 4.

¹⁴³ *Sabah Gazetesi*, "Sovyet Gençleri Askerlik İstemiyor", 13 Ekim 1990, 7.

¹⁴⁴ *Türkiye Gazetesi*, "Gürcüler Öfkeli, 14 Ekim 1989", 6.

¹⁴⁵ *Milliyet Gazetesi*, "Kaçan Kaçana", 29 Nisan 1990, 4.

¹⁴⁶ Fahir Armaoğlu, "Sovyet Ordusu", *Tercüman Gazetesi*, 30 Eylül 1990, 6.

Afganistan'dan çekilmesine halkın sıcak bakmadığını ve Kızıl Ordunun halkın gözünde itibar kaybı yaşadığına değinmiştir.¹⁴⁷

Sovyetler Birliği'nin son yıllarında yaşanan ekonomik kriz, sadece sivil halkı değil, orduyu da derinden etkilemiştir. Bu durum, askerlik yapmak isteyen gençlerin sayısında azalmaya ve mevcut askerlerin moralinin bozulmasına yol açmıştır. Moskova ve çevresinde görevli 300 bin subaydan 170'inin barınma ihtiyacının karşılanamaması, Sovyet ordusunun içinde bulunduğu vahim durumu açıkça ortaya koymaktadır. Subayların çadır ya da terk edilmiş vagonda yaşaması, ordunun disiplini ve saygınlığını zedelemiştir. Sovyet cumhuriyetlerinin orduya asker göndermek istememesi ve giden askerlerin çoğunun firar etmesi ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasının yaklaştığının bir göstergesidir. Bu durum, merkezi otoritenin zayıflaması ve cumhuriyetlerin bağımsızlık taleplerinin artması ile bağlantılıdır.¹⁴⁸

Londra King College Savunma Araştırmaları Merkezi'nin raporuna göre, Sovyetler Birliği'nin son yıllarındaki siyasi, ekonomik ve etnik sorunlar Sovyet Ordusu'nu da derinden etkilemiştir. Raporda, Sovyet Ordusunun Sovyetler Birliği'ni koruyamayacak kadar zayıfladığı belirtilmiştir. Bu durum, Sovyet cumhuriyetlerinin kendi silahlı birliklerini oluşturmaya başlamasına neden olmuştur. Ermenistan Cumhuriyeti'nde Ermeni Ulusal Ordusu ve Ermeni Ulusal Hareketi adıyla oluşturulan gruplar silahlanmaya başlamış, Gürcistan'da Ulusal Muhafızlar Birliği oluşturulmuştur. Yine Gürcistan'da küçük silahlı birlikler mevcutken, Moldavya cumhuriyetinde ise gönüllü birlikler kurulmuştur. Baltık cumhuriyetleri olan Litvanya, Letonya ve Estonya da kendi birliklerini kurmuşlardır.¹⁴⁹

Mihail Gorbaçov, cumhuriyetlerin kendi toprakları içinde bulunan Sovyet askeri varlığından yararlanarak kendi ulusal ordularını oluşturma çabalarını tehlikeli ve yasadışı olarak tanımlamıştır. Sovyet Cumhuriyetlerinden olan Ukrayna ve Azerbaycan, kendi cumhuriyetleri içerisinde bulunan Sovyetlere ait askeri malzeme ve teçhizatın cumhuriyetlerin kontrollerine bırakılmasını savunarak bu teçhizatları kendi ordularını

¹⁴⁷ *Türkiye Gazetesi*, "Kızılordu Prestij Kaybetti", 8 Aralık 1990, 6.

¹⁴⁸ *Sabah Gazetesi*, "Gelecek Çok Karanlık", 16 Kasım 1990, 4.

¹⁴⁹ Cenk Başlamış, "Kızılordu 'Şaşkın' ", *Milliyet Gazetesi*, 28 Nisan 1991, 4.

donatmak için kullanacaklarını açıklamışlardır. Gorbaçov, bu askeri oluşumun önlenmesi için her türlü önlem alınacağını dile getirmiştir.¹⁵⁰

Cumhuriyet temsilcileri, kendi ordularının kurulması konusunu görüşmek üzere Moskova'daki toplantıya katılmışlardır. Sovyet cumhuriyetlerinden 11 temsilci, her cumhuriyetin kendi ordusunu kurması yönünde görüş birliğine varmışlardır. Ukrayna Parlamentosu Savunma ve Güvenlik Komitesi Başkanı Vasili Dudinets düzenlediği basın toplantısıyla kabul edilen bildiriye duyurmuştur. Bu bildiride, cumhuriyetler ordu kurmak istediğinde kimsenin engel olmayacağı görüşü yer almıştır. Bu bildiri aynı zamanda da cumhuriyetlerin kendi ordularını oluşturmaya fırsat veren ilk belge olarak da tanımlanmıştır.¹⁵¹

1.9. SOVYET EKONOMİSİ

Sovyet ekonomisinin çöküşünü önlemek için iki önemli lider, Lenin ve Gorbaçov, farklı dönemlerde benzer reform girişimlerinde bulunmuşlardır. Lenin, yıkılmakta olan ekonomiyi canlandırmak için 1921 yılında "Yeni Ekonomik Politika" (NEP) adı altında bir dizi yeni fikirleri devreye sokmuştu. NEP, özel girişimciliği ve serbest piyasa unsurlarını sınırlı bir şekilde kabul ederek Sovyet ekonomisine can suyu vermişti. Yıllar sonra, Mihail Gorbaçov da Stalinist ekonominin katı ve verimsiz yapısını değiştirmek için 1987 yılında "Yeni Ekonomik Mekanizma" (NEM) adıyla bir reform paketi sunmuştu. NEM, bürokrasinin ekonomik yaşamdan elini çekmesini ve daha fazla özerklik ve pazar ekonomisine geçişi amaçlamıştır. Reformlar, Devlet Arz Komitesi ve Devlet Planlama Komitesinin yetkilerini büyük ölçüde sınırlayarak merkezi planlamanın etkisini azaltmayı hedeflemekteydi. Her iki reform girişimi de Sovyet ekonomisini canlandırmayı ve yeni bir döneme taşımayı amaçlasa da, uygulamada farklılıklar göstermişlerdir. NEP, özel sektöre daha fazla alan açarken, NEM merkezi planlamadan tamamen kopmadan bazı esneklikler getirmeyi amaçlamıştır.¹⁵²

1980'lerin sonlarında Sovyetler Birliği lideri Gorbaçov'un "açıklık" politikası, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Doğu Bloğunun dağılması gibi birçok önemli gelişmeye yol açmıştır. Bu gelişmelerden biri de ABD'nin Sovyet ülkelerine ve Doğu Bloğu

¹⁵⁰ *Tercüman Gazetesi*, "Sovyetler'de Milli Ordulara İzin Yok", 22 Ekim 1991, 6.

¹⁵¹ *Milliyet Gazetesi*, "Kızılordu 11 Parçaya Bölündü," 2 Aralık 1991, 4.

¹⁵² *Güneş Gazetesi*, "Gorbaçov'un Rüyası", 1 Temmuz 1987, 6

lkelerine bilgisayar ihracatını serbest bırakmasıydı. Gorbaçov'un "bütün iş yerleri ve okulların bilgisayarla donatılmasının zamanı gelmiştir" sözü, Sovyetler Birliği'nin teknolojik gelişmeye ve modernleşmeye olan ihtiyaçını ortaya koymuştur. ABD, bu ihtiyaçı göz ardı etmemiş ve Sovyet pazarını Japonlara kaptırmamak için ilk adımı atarak bilgisayar satışıındaki kısıtlamayı kaldırmıştır. Alınan bu karar, iki ülke arasında ekonomik gelişmenin sağlanmasıada önemli bir adım olmuştur.¹⁵³

1987 yılının Haziran ayında kabul edilen Devlet İşletmeleri Yasasıyla birlikte tarımda ve sanayide işletmelere verilecek özerklik statüsü gündeme gelmiştir. Bu yasayla birlikte işçilere çalıştıkları işletmelere ortak olma hakkı da sağlanmıştır. Yasaya göre bazı işletmeler yılsonunda kâr payı dağıtmak koşuluyla, çıkardıkları hisse senetlerini kendi işçilerine satacaktı. Böylece işletmeler hem kendi sermayelerini artıracak hem de işçilerine ek bir gelir sağlayabileceklerdi.¹⁵⁴

Ekonomiyi geliştirmek için yapılan çalışmalara rağmen SSCB'deki harcamalar SSCB'nin ekonomik anlamda büyümesine engel olmuştur. Askeri alanda yapılan harcamalar SSCB'yi ekonomik sıkıntıya düşürmüş, 1987 yılında askeri harcamalar ele alınmıştır. 1979 yılında Afganistan'a giren Sovyetler, bu işgal için her yıl yaklaşık 4 milyar dolar harcamıştır. Bu rakam, Sovyet savunma bütçesinin %2'sini oluşturmaktaydı. 10 yıla yakın süren işgal, Sovyet ekonomisi üzerinde büyük bir yük oluşturmuştu. NATO tarafından hazırlanan bir rapora göre, Sovyet askerlerinin Afganistan'daki varlığı siyasi ve ekonomik açıdan büyük bir sorun teşkil etmişti. Askeri harcamaların artması, Sovyet halkının yaşam standartlarını düşürmüş ve ülkede hoşnutsuzluğa yol açmıştır.¹⁵⁵

1917'den 1980'lere kadar SSCB, savunma sanayisine ne kadar para harcadığını gizli tutmuş ve bu konudaki bilgileri halka açıklamamıştır. 1989 yılında Mihail Gorbaçov, Halk Temsilcileri Kongresi'nde Sovyet tarihinde bir ilke imza atmış ve savunma bütçesini açıklamıştır. Gorbaçov, 1989 yılı için savunma sanayisine 77 milyar ruble ayrıldığını bildirmiştir. Bu açıklama, Sovyetler Birliği'nin savunma harcamalarının gerçek boyutunu ilk kez ortaya koymuştur.¹⁵⁶

¹⁵³ *Güneş Gazetesi*, "Sovyet Yönetiminde Büyük Değişiklik", 22 Ağustos 1987, 6

¹⁵⁴ Derleyen: Dinçer Güner, "Sovyetler Yol Ayrımında", *Milliyet Gazetesi*, 28 Haziran 1988, 4.

¹⁵⁵ *Türkiye Gazetesi*, "Afganistan Rusya'ya Pahalıya maloldu", 19 Ocak 1987, 3.

¹⁵⁶ *Tercüman Gazetesi*, "Gorbaçov, Savunmaya 250 Trilyon Harcanacak", 31 Mayıs 1989, 6.

SSCB, ideolojik ve siyasi çıkarları doğrultusunda birçok ülkeye yardımlarda bulunmuştur. Bu yardımların büyük kısmı askeri yardım olup Sovyet ekonomisi üzerinde önemli bir yük oluşturmuştu. Yapılan bazı önemli yardımlar şunlardı:

- Küba'ya askeri yardım adı altında 6.4 milyon dolar,
- Etiyopya'ya 3,8 milyar dolar ve 1700 askeri danışman,
- Angola'ya 4,9 milyar dolar ve 1500 Rus danışman,
- Vietnam'a 6,8 milyara dolar ve 2500 askeri danışman,
- Kamboçya'ya 4,9 milyar dolar,
- Nikaragua'ya 1,4 milyar dolar ve 50 askeri danışman,
- Kuzey Yemen'e 1,3 milyar dolar,
- Suriye'ye 9.6 milyar dolar ve 4000 askeri danışman. Sovyetler dış ülkelere yaklaşık 46 milyar dolar para harcamıştır.¹⁵⁷

1989 yılında SSCB ekonomisi, derin bir kriz içindeydi. Başbakan Nikolai Rijkov, Halk Temsilcileri Kongresi'nde yaptığı konuşmada, ülkenin 34 milyar ruble dış borcu olduğunu açıklamış ve bu borcun hangi ülkelere ait olduğunu söylememiştir. O dönemdeki resmi döviz kuru 1 ruble için 1,55 dolar olarak belirlenmişti. Bu kur üzerinden hesaplandığında, SSCB'nin dış borcunun dolar cinsinden karşılığı 52,7 milyar dolara ulaşmaktaydı. Bu durum, Sovyet ekonomisinin ne kadar zor durumda olduğunu açıkça göstermekteydi.¹⁵⁸

Moskova'da yayınlanan Trud Gazetesi'nin haberine göre, Sovyetler Birliği Merkez Bankası'nın altın rezervinin tükenmesi üzerine banka iflasın eşiğine gelmiştir. Yüksek Sovyet Bütçe Komisyonu Başkanı Alexander Orlov, Sovyet uzmanların bankadaki altın durumunu incelediğini ve inceleme neticesinde bankanın iflas ettiğine dair bir rapor hazırladıklarını açıklamıştır.¹⁵⁹

1.10. SSCB'NİN SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞİ

SSCB'de ekonomi, merkezi planlamaya dayanıyordu ve devlet monopol yani tek satıcı ve alıcı durumdaydı. Ekonomik canlanma sağlayamayan merkezi sistemin yerine

¹⁵⁷ *Günaydın Gazetesi*, "Rusların Afganistan'dan Çekilmesi Yeni Politikalarının İlk Adımıdır", 12 Haziran 1988, 9

¹⁵⁸ *Milliyet Gazetesi*, "SSCB'nin Dış Borcu 52,7 Milyar Dolar", 12 Haziran 1989, 4.

¹⁵⁹ Nerdün Hacıoğlu, "Sovyet Merkez Bankası İflas Etti", *Hürriyet Gazetesi*, 17 Kasım 1991, 5.

alternatif bir sistem aranmaya başlanmıştır.¹⁶⁰ Üretimin gerilemesi ve büyüme hızındaki yavaşlama, halkın ihtiyaçlarının karşılanamamasına neden olmuş ve savunma sanayisine ayrılan bütçenin yükünü artırmıştır. Batı ülkelerinin aksine kapalı bir toplum olan SSCB, teknolojiye ayak uyduramaması ve seri üretime geçememesi nedeniyle ekonomik açıdan büyük zorluklarla karşı karşıya kalmıştır.¹⁶¹

SSCB Başbakanı Nikolaj Rijkov, Sovyet ekonomisinin kötü durumda olduğunu ve ekonominin içinde bulunduğu krizi atlattırmasının tek yolunun serbest piyasa ekonomisine geçiş olduğunu söylemiştir. Rijkov, serbest piyasa ekonomisinde fiyatların devlet tarafından değil, üretici ve çalışan arasındaki etkileşimle belirlendiğini vurgulamıştır. Ayrıca, merkezi planlama sistemine bir daha asla geri dönmeyeceğini de sözlerine eklemiştir.¹⁶²

SSCB'yi ekonomik bunalımdan çıkarmak isteyen Gorbaçov, ekonomik değişiklikleri içeren reform paketini halk referandumuna sunmuştur. Sovyet halkının sosyalizm ve kapitalizm arasında bir seçim yapması gerektiği belirtilmiştir. Sovyet halkından referandum paketinde yer alan maddelerin kabulüyle ilgili evet - hayır yönünde oy kullanılması istenmiştir. Referandumda; Ekonomide merkezi planlamanın kalkması, tarımın özelleşmesi, devlete ait fabrikaların %70'inin halka satılması, devletin sahip olduğu konutların halka satılması gibi konular yer almıştır. Referandumda, ekonomik planda değişikliğe gidilerek yeniden ele alınacağı ve gıdalara zam yapılacağı belirtilmiştir. Zamlar kapsamında ekmeğe 1 Ocak 1991 tarihinden itibaren %200, gıda fiyatlarına ise %100 zam yapılacağı, ortalama fiyat artışının %43 civarında olacağı açıklanmıştır.¹⁶³

Sovyetlerde 70 yıldır sürdürülen üretim araçlarının ve mülkiyetin devlete ait olduğu Sosyalist sistem yerine 24 Eylül 1990'da Sovyet Parlamentosunun onayıyla Serbest Piyasa Ekonomisine geçilmiştir. Sovyet Lideri Mihail Gorbaçov, SSCB başbakanı Nikolav Rijkov, radikal reformcu ekonomist Şatalin'in görüşlerini bağdaştırmaya çalışan "Uzlaştırıcı Ekonomik Reform Paketi" Yüksek Sovyet'te kabul edilmiştir. Uzlaştırıcı Ekonomik Reform Paketi'nin ayrıntıları da açıklanmıştır: 500 gün

¹⁶⁰ İsmail Özsoy, "Sovyet sisteminin çöküşünden tarihi ve evrensel dersler." *Bilgi, Güz* 39, 2006, 172

¹⁶¹ Remzi Bulut, "SSCB'nin Dağılması ve Rusya Federasyonu'nda Serbest Piyasaya Geçiş." Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 1(2) 2015, 10

¹⁶² *Hürriyet Gazetesi*, "Piyasa Ekonomisinden Başka Alternatifimiz Yok", 25 Mayıs 1990, 8.

¹⁶³ *Sabah Gazetesi*, "Sovyetler'de Referandum!", 25 Mayıs 1990, 1- 10

içinde serbest piyasa ekonomisine geçiş sağlanacak ve SSCB'de özel mülkiyetin önü açılacaktı.¹⁶⁴

Şatalin Planı olarak da adlandırılan, 500 günde Serbest Piyasa Ekonomisine geçmeyi öngören planın ayrıntıları şu şekilde açıklanmıştı:

- İlk yüz günde Sovyet yönetiminin elindeki tüm gayri menkuller satılacaktı. Özel işletmelere ise özelleştirme programı yürürlüğe konularak 50- 60 büyük işletmenin özelleşmesi tamamlanacaktı.
- KGB ve Savunma Bakanlığının bütçeleri % 20 oranında azaltılacaktı.
- 150 gün sonra temel besin fiyatlarındaki kontroller ve sağlık eğitim ve kamu araçlarındaki fiyat kontrolleri hariç piyasadaki tüm fiyat kontrolleri kaldırılacaktı.
- 400. günde fiyat kontrolleri % 70-80 oranında kalkmış olacaktı.
- 500. Günde ülke sanayisinin % 70'i, inşaat projelerinin % 70-90'ı ve ticaretin tümü özelleşmiş olacaktı.¹⁶⁵

500 günde Pazar ekonomisine geçişi ön gören planda önemli noktalar vardı. Bu ekonomik planla birlikte Sovyet ekonomisinin %80'inin özelleşmesi planlanmıştı. Büyük işletmeler halka arz edilirken küçük işletmeler de doğrudan bireylere satılacaktı. Çiftçiler kolektif çiftliklerden çıkarak toprak sahibi olabilecekti. Ulaşım, iletişim, enerji ve savunma devlete ait olacaktı. Ekonomik anlamda bir birlik için ortak bir pazar ve para birimi olması kararlaştırılmıştı. Her cumhuriyet kendi ekonomisini kontrol edecek ve yeni birlik anlaşması için gönüllü adım atacaktı. Bütçe açığı kapatıldıktan sonra çoğu malın fiyatı serbest piyasa koşuluna göre tekrar belirlenecekti. Zarardaki işletmelerin Batı tarzı bankalardan kredi almasının önü de açılacaktı.¹⁶⁶

Gorbaçov, piyasa ekonomisiyle ilgili olarak serbest piyasa ekonomisine geçilmesiyle sosyalist sistemden vazgeçilmeyeceğini vurgulayarak serbest piyasa ekonomisini kapitalizmin değil uygarlığın ürünü olduğu görüşünü savunmuştur. Ayrıca

¹⁶⁴ *Tercüman Gazetesi*, "500 Günde Piyasa Ekonomisi", 25 Eylül 1990, 7.

¹⁶⁵ *Günaydın Gazetesi*, "Sovyetler 500 Günde Değişecek", 15 Eylül 1990, 5.

¹⁶⁶ *Günaydın Gazetesi*, "Sovyetler'de Yeni Dönem", 25 Eylül 1990, 7.

Gorbaçov, piyasa ekonomisine geçince ekonomik krizin bitmeyeceğini, yeni bir ekonomik yapı yaratmak için çok çalışılması gerektiğini belirtmiştir.¹⁶⁷

SSCB'de serbest piyasa ekonomisine geçiş kapsamında temel tüketim mallarına sağlanan devlet desteği kaldırılmıştır. Bu durum, %300'ü aşan orandaki zamlara ve Sovyet topraklarında temel tüketim maddeleri dahil pek çok ürünün fiyatında artışa neden olmuştur.¹⁶⁸

Gorbaçov, yeni sistem ekonomisini şu şekilde tanımlıyordu:

“Bugün hangi çeşit olursa olsun, kapalı toplumun korunması imkânsızdır. Bu durum evrensel güvenliğin temel ögesi olarak, uluslararası işbirliğinin sorunlarına yönelik yaklaşımların radikal bir biçimde gözden geçirilmesini gündeme getiriyor. Dünya ekonomisi tek organizma olmaktadır. Sosyal sistemi, ya da ekonomik statüsü ne olursa olsun hiçbir şey bunun dışında gelişemez.”

Sovyet lider Mihail Gorbaçov, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dünyanın yeni bir çağa girdiğini ve bu yeni çağda kapalı toplumlara yer olmadığını savunmuştur.¹⁶⁹

1.11. SSCB'DE TOPRAK MÜLKİYETİ VE TARIM

Ekim Devrimi'nden sonra 26 Ekim 1917 tarihinde yayınlanan Toprak Kararnamesi, Sovyetler Birliği'nde toprak mülkiyetinin temellerini atmıştır. Bu kararname ile özel mülkiyet kaldırılarak tüm topraklar devlet kontrolüne geçmiştir. Topraklar, üretim yapmaları amacıyla köylü ve topraksız kişilere dağıtılmıştır. 1921 yılında Lenin, NEP (Yeni Ekonomik Politika) adında yeni bir politikayı uygulamaya koymuştur. NEP, özel mülkiyete sınırlı bir şekilde izin vererek ekonomik çöküşü engellemeyi amaçlıyordu. 1930'lu yıllarda ise Stalin, tarımsal üretimi artırmak için kolektif çiftliklerin kurulmasını teşvik etmiştir. Bu dönemde topraklar kolhoz (devlete ait kolektif çiftlik) ve sovhoz (devlet işletmesi) olarak ikiye ayrılmıştır.¹⁷⁰

SSCB'de köylülere kiraya verilen az miktardaki topraklar dışında kalan tüm topraklar kolhoz ve sovhoz olarak düzenlenmişti. Kolhozlar kolektif çiftlik, sovhoz ise devlet çiftliği idi. Bu sistem kiralama yöntemi ile değişince ideolojik olarak sorunların

¹⁶⁷ *Milliyet Gazetesi*, “Sosyalizmde Piyasa Ekonomisi”, 18 Eylül 1990, 4

¹⁶⁸ *Günaydın Gazetesi*, “Sovyetler’de Zam Şoku”, 3 Nisan 1991, 7.

¹⁶⁹ Mehmet Altan, Marks, “Lenin ve Gorbi”, *Sabah Gazetesi*, 21 Ağustos 1991, 11.

¹⁷⁰ Menaf Turan, "SSCB’de toprak mülkiyeti." Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 66.03 (2011): 312-315

çıkacağı düşünülmüştür. Çünkü Marksist teoriye göre sosyalist ya da kolektif mülkiyet, özel mülkiyetten daha üst düzeyde bir mülkiyet biçimidir.¹⁷¹

Sovyet Lideri Gorbaçov, Merkez Komitede yaptığı uzun konuşmada tarımda planlama çabalarının sonuçsuz olduğunu söylemiş ve köklü bir reformla toprakların toprağı işleyen çiftçilere kiralanmasını istemiştir. Gorbaçov, Sovyetlerde gıda sorununun ancak çiftçiye toprak vererek ve tarımda serbest pazar yaratarak çözüleceğini savunmuştur.¹⁷²

Gorbaçov, toprakları köylülere vermek istemesine rağmen tarım sorumlusu Ligaçev ve bazı Merkez Komite üyeleri, kolhoz ve sovhozların topraklarının köylülere uzun vadeli olarak kiralanmasına karşı çıkmıştır. Gorbaçov, 1988'in Eylül ayında tarım sekreterliğine getirilmişti. Ligaçev, Gorbaçov'un toprak reformunu Sovyet sistemini dağıtmak olarak değerlendirmiştir. Gorbaçov'a göre ise köylünün üretkenliğinin artmasının koşulu köylüye toprak vermek ve bunu da yasalarla güvence altına almaya bağlıydı. Gorbaçov, toprak reformunu gerçekleştirerek köylülerin ürünlerini serbestçe pazarlayabileceği ve gıda sıkıntısının azalacağı ortamı yaratmak istiyordu.¹⁷³

Gorbaçov'un katıldığı Merkez Komite toplantısı sonucunda Tarım Reformu Mart 1989'da onaylanmıştır. Merkez Komitesinde onaylanan karara göre, tarım alanlarının belirli sürelerle çiftçilere kiralanması ve kira sözleşmesinin de miras yoluyla devredilebileceği ifade ediliyordu. Gorbaçov, 1985'de Sovyet tarımını yeniden canlandırmak amacıyla Gosagroprom'u kurmuştu. Gosagroprom, SSCB'de tarım bakanlığı görevini görmekteydi. Bu toplantıda Gosagroprom'un yerine özel bir komitenin kurulması da kararlaştırılmıştır. Tarım alanında alınan bu kararlarla üretimin artırılması planlanmıştır.¹⁷⁴

Yüksek Sovyet'in 28 Şubat 1990'da onayladığı Toprak Yasası, köylüye 1920'den bu yana ilk kez çalıştığı toprağı denetim altına alma imkânı sağlayarak tarımsal üretimde canlanma yaratmayı amaçlamıştır.¹⁷⁵ Uzun süre tartışmalara neden olan Toprak Yasası, 15 Mart 1990 tarihinde yürürlüğe girerek köylülere çalıştığı toprağı

¹⁷¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, "SSCB'de Tarım Tartışması", 6 Mart 1989, 3.

¹⁷² *Cumhuriyet Gazetesi*, "Köylü, Toprağın Efendisi", 17 Mart 1989, 3.

¹⁷³ *Cumhuriyet Gazetesi*, "SSCB'de Toprak Kimin Olacak?", 19 Mart 1989, 12.

¹⁷⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Tarımda da Perestroyka", 18 Mart 1989, 12.

¹⁷⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Sovyetler'de Toprak İşleyenin", 1 Mart 1990, 12.

kiralama hakkı tanımıştır. Fakat yasa, köylülere toprağı satın alma veya devretme gibi haklar vermemiştir.¹⁷⁶

SSCB’de 1991’in Ocak ayında yayınlanan bir kararnameyle birlikte tarımsal üretim yapılmayan çiftlikler, toprağı işlemek isteyen köylülere kiralanmaya ve devredilmeye başlanmıştır. Bu kararnamenin yayınlanma amacı köylüleri üretim yapması için teşvik etmektir. Kararnamenin yayınlanmasından sonra tarımsal üretimde artış yaşanmıştır.¹⁷⁷

1.12. GORBAÇOV’UN DIŞ ÜLKELERDEN YARDIM TALEBİ

SSCB, çöküntüde olan ekonomisini kurtarmak amacıyla Batı’dan yardım talep etti. Sovyetlerin içinde bulunduğu ekonomik bunalımın, dış ülkelere yapılacak yardımla sona ereceğı düşünölmekteydi. Bu nedenle, Sovyetler Birliğı 1990’larda Batı’dan beş yıl içinde 250 milyar dolar yardım almayı planlamıştı.¹⁷⁸

ABD’de toplanan G-7 zirvesinde SSCB’ye, kredi ve teknik yardım konusunun görüşölmesini isteyen Sovyet Lider Mihail Gorbaçov, Temmuz 1990’da ABD Başkanı Bush’a bu konu ile ilgili bir mektup yazmıştır. G-7 zirvesine katılan ABD, İngiltere, Fransa, Federal Almanya, İtalya, Kanada ve Japonya Sovyetlere yardım konusunu görüşmüştür.¹⁷⁹

Batı, Gorbaçov’un yardım çağrısına duyarsız kalmamıştır. SSCB’ye gönderilen yardımların büyük çoğunluğu gıda ve ilaç yardımıydı. Gelen yardımlar Sovyet Cumhuriyetlerine dağıtılmaktaydı. Gorbaçov gelen yardımlardan istediğı şekilde yararlanamıyordu. SSCB’deki ekonomik kriz sebebiyle ihtiyaç çok fazlaydı. Gelen yardımlar cumhuriyetlere etkin bir şekilde dağıtılamıyordu. Bu durumda yardımlar ihtiyacı tam olarak sağlamıyordu. Yardımlar olmadan cumhuriyetlerin ekonomik krizle baş etmesi de oldukça zordu.¹⁸⁰

SSCB, Birleşik Alman Devleti’nin NATO’ya katılmasına izin verme karşılığında Batılı ülkelere önemli miktarda mali ve teknik yardım almayı ummaktaydı.

¹⁷⁶ Cenk Başlamış, “Gorbaçov Nasıl Bir Başkan Olacak?”, *Milliyet Gazetesi*, 2 Mart 1990, 4.

¹⁷⁷ *Hürriyet Gazetesi*, “Sovyetler’de Toprak İşleyenin”, 7 Ocak 1991, 8.

¹⁷⁸ *Milliyet Gazetesi*, “Ekonomi İçler Acısı”, 2 Haziran 1991, 4.

¹⁷⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Gorbaçov, Ekonomik Yardım İstedi”, 10 Temmuz 1990, 16.

¹⁸⁰ Kamuran Gürün, “Gorbaçov’un Geleceğı”, *Hürriyet Gazetesi*, 7 Aralık 1990, 8.

Almanya'nın birleşmesinden sonra SSCB ve Almanya arasında imzalanacak olan işbirliği ve iyi komşuluk anlaşması çerçevesinde Federal Almanya ve SSCB ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve teknik alanda iş birliği yapacaklardı.¹⁸¹

Gorbaçov, Almanya'da yayınlanan Stern dergine gönderdiği mektupta Alman halkından SSCB'ye yardım etmelerini istemiştir. Almanya'da ZDF televizyon kanalı ve bazı gazeteler, Sovyet halkının açlıkla karşı karşıya olduğunu vurgulayarak SSCB için yardım kampanyası düzenlemiştir.¹⁸² Almanya Başbakanı Helmut Kohl, iki Almanya'nın Gorbaçov'un yardımları sayesinde birleştiğini ve bu durumun unutulmaması gerektiğini vurgulayarak, SSCB'nin yardım çağırısına kayıtsız kalamayacaklarını dile getirmiştir.¹⁸³

Sovyetler Birliği'nin 2. büyük şehri Leningrad'da gıda krizinin tavan yapması ve karneyle yiyecek dağıtımına başlanması üzerine, Sovyetlerden emekli askerler, Almanya'dan gelen çikolata, süt tozu ve bisküvi gibi yardımları almakta zorlanırken, "Eski düşmandan gelen yiyecekleri almak çok ağırmıza gidiyor" ifadelerini kullanmışlardır.¹⁸⁴

Sovyetler Birliği'nde yaşanan ve Associated Press haber ajansının da bildirdiği üzere büyük kentlerde kaygı verici boyutlara ulaşan yiyecek kıtlığı, Sovyet Dışişleri Bakanı Eduard Şevardnaze'yi ABD Dışişleri Bakanı James Baker ile bir araya getirerek SSCB'ye yiyecek yardımı konusunu görüşmeye itmiştir. Görüşme sonrası ABD, Sovyetlere yardım edeceğini açıklamıştır. Avrupa Topluluğu (AT) ise 1 milyar dolarlık bir yardım paketi sunacağını duyurmuştur. Bu yardımın üçte biri bağış, üçte ikisi ise borç olarak verilecekti. AT, yardımların karaborsaya düşmemesi için Sovyetlerden de güvence talep etmiştir.¹⁸⁵

ABD, SSCB'ye yardım edeceğine dair güvence verdikten sonra, yardımların karşılığında SSCB'den beş şartın yerine getirilmesini talep etmiştir.

Bu şartlar şunlardır:

¹⁸¹ *Milli Gazete*, Gorbaçov, "Batı'dan Ekonomik ve Teknik Yardım Alacak", 19 Temmuz 1990, 4.

¹⁸² *Türkiye Gazetesi*, "Gorbaçov: 'Bize Yardım Gönderin'", 1 Aralık 1990, 6.

¹⁸³ *Türkiye Gazetesi*, "Gorbaçov'a Darbe İkazı", 30 Kasım 1990, 8.

¹⁸⁴¹⁸⁴ *Tercüman Gazetesi*, "Kgb, Yiyecek Hırsızlarının Peşinde", 3 Aralık 1990, 6.

¹⁸⁵ *Milliyet Gazetesi*, "Kremlin'in Gözü Yardımında", 12 Aralık 1990, 4.

1. **Şart:** Sovyet halkının, demokratik yollarla kendi geleceğine karar vermesi,
2. **Şart:** Sovyet Hükümetinin, ayrılan cumhuriyetlerin ülke sınırlarına saygı duyması,
3. **Şart:** SSCB'nin demokrasiyi ve kanun üstünlüğünü tanıması ve demokratik yöntemle alınan her karara saygı duyulması,
4. **Şart:** İnsan haklarına saygı duyarak azınlık cumhuriyetlerine eşit muamele edilmesi,
5. **Şart:** Uluslararası yasalara ve yaptırımlara saygı duyulması ve cumhuriyetler ile Moskova arasındaki ilişkinin netlik kazanmasıydı.¹⁸⁶

Kış mevsiminin yaklaşması ve kıtlığın artma tehlikesi üzerine Gorbaçov'un Batılı ülkelerden tekrar yardım talep etmesinin ardından, ABD Dışişleri Bakanı Baker, SSCB'nin piyasa ekonomisine geçme garantisi vermesi halinde yardım yapmaya hazır olduklarını açıklamıştır.¹⁸⁷

ABD Senatosu, sonunda SSCB'ye ticaret alanında bazı ayrıcalıklar tanımayı ve 700 milyon dolar yardım yapmayı öngören yasayı kabul etmiştir AT tarafından yiyecek sağlamak amacı ile Sovyet yönetimine verilmesi öngörülen 968 dolar yardıma ilişkin anlaşmanın da Brüksel'de imzalandığı bildirilmiştir.¹⁸⁸

Rusya Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev, SSCB'nin sürekli Batı'dan ekonomik yardım talep etmesini, ülkenin itibarını zedeleyen bir durum olarak nitelendirmiştir. Kozirev, SSCB'nin istenilen yardımlara karşılık verdiği sözleri yerine getirmediğini de vurgulamıştır. Bu durum, SSCB'nin ekonomik bağımsızlığına ve uluslararası alandaki saygınlığına gölge düşürmektedir.¹⁸⁹

1.13. SSCB'DE EKONOMİK VE SİYASİ KRİZE KARŞI TOPLUMSAL TEPKİ

Sovyetler Birliği'nde 1988 yılında, devlet dairelerinde çalışan 40 milyon personelden 20 milyonu, reformlar gerekçesiyle işten çıkarılmıştır. Devam eden

¹⁸⁶ *Tercüman Gazetesi*, "SSCB'de Düzen Değişti", 6 Eylül 1991, 6.

¹⁸⁷ *Türkiye Gazetesi*, "Gorbaçov: Açız, Bize Yardım Edin", 12 Eylül 1991, 6.

¹⁸⁸ İskender Songur, "Her Şey Gorbi İçin", *Milliyet Gazetesi*, 28 Kasım 1991, 4.

¹⁸⁹ Cenk Başlamış, "Rezil Olduk", *Milliyet Gazetesi*, 29 Kasım 1991, 4.

reformlar sırasında katı bürokrasi kurallarının uygulanması halk tarafından tepkiyle karşılanmış ve bu tepkiler üzerine Gorbaçov, bürokrasi işlemlerini ve bürokrat sayısını azaltma kararı almıştır. Devlet işten çıkarılanlara yeni bir iş bulmak zorunda olduğu için işten çıkarmalar kademeli olarak gerçekleştirilmiştir.¹⁹⁰

İşten çıkarılma sorununun yanında gıda sıkıntısı da halkın tepkisini giderek artırmıştır. Sibiryâ bölgesinde yaşayan halk, bölgedeki dükkanların boş olmasından ve temel ihtiyaç maddeleri için uzun kuyruklarda beklemek zorunda kalmaktan şikayet etmiştir. Gorbaçov, halkla doğrudan iletişim kurarak bu tepkileri yatıştırmaya çalışmıştır. Sovyet kanallarında halka seslendiği konuşmalarda, halkın endişelerini anladığını ve çözüm için çalıştığını ifade etmiştir. Halktan gelen *"Su bulamıyoruz. Ulaşım felaket, konutlar yetersiz"* gibi şikayetler, reformların yarattığı derin sosyoekonomik sorunları gözler önüne sermiştir. Gorbaçov, halkın tepkisine yanıt olarak, sorunun sadece yerel yönetimlerde değil, Moskova'da da olduğunu kabul etmiştir. *"Yukarıdan aşağıya her düzeyde hepimiz yeniden yapılanmak zorundayız"* şeklindeki sözleri, reformların başarısızlığının sorumluluğunu üstlendiğini ve sistemde köklü değişikliklere ihtiyaç olduğunu göstermiştir.¹⁹¹

Gorbaçov ekonomik reformların ilerlemediğini, konut, yiyecek ve ana tüketim maddelerinde sıkıntı çekildiğini söylemiştir. İnsanların çalışmayı unuttuğuna değinerek konut sektöründe yapılan binaların çoğunun harabeye dönüştüğünü belirtmiş ve ülkede sabun sıkıntısı çekilmesine rağmen sabun fabrikasının bitmediğini söylemiştir.¹⁹²

1989 yılında, Sovyetler Birliği Komünist Partisi, Gorbaçov'un önerisi üzerine ülkedeki 40 milyon kişinin yoksulluk sınırı altında yaşadığını kabul etmiştir. Bu durum, Sovyet ekonomisinin ve rejimin karşı karşıya olduğu derin sosyoekonomik sorunların açık bir göstergesiydi.¹⁹³

Londra'da yayımlanan "The Economist" dergisi, Gorbaçov'un açıklık politikasından sonra grevlerin arttığını yazmıştır. Yaşam standardı Bolşevik Devrimi'nden beri 70 yıl boyunca artmış olsa da, grev ve gösterilerde bir azalma gözlemlenmemiştir. Ural Dağları yakınlarındaki Likino şehrinde 700 otobüs fabrikası

¹⁹⁰¹⁹⁰ *Milliyet Gazetesi*, "Gorbaçov 20 Milyon Memuru İşten Atıyor", 26 Ocak 1988, 5.

¹⁹¹ *Günaydın Gazetesi*, "Sovyet Liderinden Demokrasi Dersi!", 15 Eylül 1988, 5

¹⁹² *Sabah Gazetesi*, "Gorbaçov'dan İtiraf", 29 Nisan 1989, 7.

¹⁹³ *Günaydın Gazetesi*, "Kremlinde "Yoksul Vatandaş" Sorunu", 22 Temmuz 1989, 9

işçisi maaşlarından memnun kalmadıkları için greve giderken, Moskova yakınlarındaki Çehov şehrinde otobüs şoförleri de ücretlerini alamadıkları için greve başvurmuştur.¹⁹⁴

İşten çıkarılma olayları ve ekonomik sorunlar ülkede grevlere sebep oluyordu. Sovyetler Birliği başbakanı Nikolai Rijkov, Sovyet televizyonlarına yaptığı demeçte, demiryolu işçilerinin çeşitli siyasi ve etnik nedenlerle başlattıkları grev eylemleri yüzünden, yalnızca ithal edilen 25 bin ton gıda maddesinin limanlarda, ülke içinde yetiştirilen tarımsal ürünlerinde tarlalarda çürüdüğünü belirtmiştir. Rijkov, sıkıntısı çekilen tonlarca deterjanın grevler sebebiyle tüketiciye ulaşamadığını söylemiştir.¹⁹⁵

Gıda krizi pek çok ürünün satışının sınırlandırılmasına yol açmış ve bu durum Sovyetlere bağlı bazı cumhuriyetlerde etin karneye bağlanmasına ve tereyağı satışlarının kısıtlanmasına neden olmuştur. Tarımdan sorumlu Politbüro üyesi İgor Ligaçev, üretimi ve dağıtımı geliştirebilmek için kolektif çiftliklerde reform yapılması gerektiğine değinmiştir. Sovyetler Birliğinde halkın gelirinin artmasına karşın, temel gıda malları ve hizmet eksikliği enflasyonu körüklemiş ve halkta huzursuzluk yaratmıştı.¹⁹⁶

Gıda yetersizliği ciddi sonuçlara da yol açmaktaydı. Sovyet Tarım Bakanlığı, gıda yetersizliğinden Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan'da çocuk ölümlerinin arttığını doğrulamıştır. Sovyet anayasasına göre devlet herkese ev ve iş bulmakla yükümlüydü, ancak 1985 yılında 19 milyon işsiz ve 1,5 milyon da sokakta yatan insan vardı. Sovyetler Birliği Tarım Bakanlığı tarafından yayımlanan ve Moskova Radyosu tarafından ilan edilen rapora göre insan için gerekli 200 gıda maddesinden 50 tanesi Moskova'da zorlukla bulunabiliyordu. Bu durum, gıda krizinin Sovyet ekonomisinin ve toplumunun temelini nasıl sarstığını göstermekteydi.¹⁹⁷

Moskova'da gıda krizinin derinleşmesi üzerine, Moskova Hükümeti alışveriş yerlerinde kimlik kontrolü ile müşteri alma uygulamasına başlamıştır. Bu tedbirin amacı, gıda stokunun korunması ve Moskova'da yaşayanlara öncelik tanınmasıydı. Moskova'da yaşamayan kişilerin Moskova'da alışveriş yapmasına izin verilmemiştir. Alışveriş yapabilen kişiler için de gıda maddelerinde kısıtlama getirilmiştir. Bir kişi en

¹⁹⁴ *Güneş Gazetesi*, "Gorbaçov Çetin Sınavda", 31 Ekim 1987, 6

¹⁹⁵ *Milliyet Gazetesi*, "Varlık İçinde Yokluk", 16 Ekim 1989, 4

¹⁹⁶ *Milliyet Gazetesi*, "Sovyetler'de Yiyecek Sıkıntısı", 25 Aralık 1989, 4.

¹⁹⁷ *Günaydın Gazetesi*, "Sovyetler 'De Sosyal Bunalım", 12 Mayıs 1990, 12

fazla 1 litre süt, 300 gram tereyağı, yarım kilo margarin, yarım kilo peynir ve 10 yumurta alabilmekteydi.¹⁹⁸

Sovyetler Birliği'nin Leningrad şehrinde halk gıda sıkıntısını dile getirmiştir. Sovyet vatandaşları, Gorbaçov'un özgürlük konuşmasını eleştirerek aile üyelerimiz açken özgürlük ne anlama gelebilir söyleminde bulunmuştur. Sovyet mağazaları, gıda sıkıntısına çözüm bulmak amacıyla 2 kilo et veya patates karşılığında 1 çift bot, 1 kilo et veya patates karşılığında ise 1 çift ayakkabı hediye etme kampanyaları düzenlemiştir.¹⁹⁹ Sovyetler Birliği'nin başkenti Moskova'da yaşanan gıda krizi, halkın temel ihtiyaçlarını devlet marketlerinden karşılayamamasına ve bu ürünleri 30 katı fazla fiyatla özel marketlerden satın almasına yol açmıştır.²⁰⁰

Sovyetler Birliği'nde 1980'lerin ortalarında yaşanan gıda krizi, nüfusun %30'unu oluşturan emekli ve kimsesiz çocukları en çok etkileyen kesim oldu. Düşük emekli maaşları ve gıda maddelerinin kıtlığı nedeniyle temel ihtiyaçların karşılanması oldukça zordu. Kimsesiz çocukların bulunduğu yuvalarda da durum vahimdi. Yetersiz gıda ve hijyen koşulları nedeniyle birçok çocuk aç yatmaktaydı. Ülkede et, süt, tereyağı ve şeker gibi temel gıda maddeleri bulmak imkansız hale gelmişti. Bir marketten alışveriş yapmak isteyenler, en az 4-5 saat sıra beklemek zorundaydı. Bu durum, Sovyetler Birliği'nde yaşanan gıda krizinin derinliğini ve toplum üzerindeki etkisini açıkça göstermekteydi.²⁰¹

Sovyetler Birliğinin açıkladığı resmi rakamlara göre ülkede 1991'in Haziran ayında toplam 27 milyon işsiz bulunmaktaydı.²⁰² Sovyetler Birliğinde hem işsizlik hem de kıtlık oldukça büyük sorun haline gelmiştir. Bu kıtlıkların en önemli sebebi Moskova'ya mal gönderiminde bulunacak cumhuriyetlerin mal sevkiyatını durdurmuş olmasıydı. Baltık cumhuriyetleri Sovyetlerin et ihtiyacının büyük kısmını sağlıyordu. Bağımsızlığını ilan eden Baltık Cumhuriyetleri et sevkiyatını da durdurmuştu. Moskova'da ki et stoku kısa sürede bitince ülkede kıtlık alarmı verilmiş ve bu

¹⁹⁸ *Tercüman Gazetesi*, "Moskova'da Kısıtlı Alış-Veri", 30 Mayıs 1990, 6.

¹⁹⁹ *Sabah Gazetesi*, "Leningrad'dan Açlık Çıglıkları Yükseliyor", 24 Kasım 1990, 7.

²⁰⁰ *Günaydın Gazetesi*, "Sovyetler Gıda Yardımı İstiyor", 4 Aralık 1990, 4.

²⁰¹ Nerdun Hacıoğlu, "Bize Yiyecek Gönderin", *Hürriyet Gazetesi*, 11 Aralık 1990, 14.

²⁰² *Milliyet Gazetesi*, "Ekonomi İçler Acısı", 2 Haziran 1991, 4.

cumhuriyetlerin Sovyetlere mal göndermemesi, Sovyet ekonomisini kötü yönde etkilemiştir.²⁰³

Sovyetler Birliğindeki gıda sıkıntısı halkı zor durumda bırakmıştır. Dış ülkelerin yardım olarak gönderdiği pek çok gıda maddesi de halkın eline ulaşamamıştı. Sovyetlerin pek çok bölgesinde yiyecek maddesi yüklü binlerce vagon ve konteyner boşaltılmayı bekliyordu. Komünist Partisi yayın organı Pravda, yiyecek yüklü vagonların boşaltılmamasını ekonomik sabotaj olarak yorumlamıştır. Sovyet Haber Ajansı TASS, 20 bin konteyner ve 723 vagonun günlerdir boşaltılmadığını açıklamıştır. Boşaltılmayı bekleyen gıda maddeleri arasında 329 vagon et ve süt ürünü, 137 vagon şeker ve 263 vagonda diğer yiyecek maddeleri bulunmaktaydı.²⁰⁴

Moskova'da gıda ürünlerinde kıtlık olması nedeniyle 40 yıl sonra ilk kez ekmek ve bazı temel gıdaların satışının karneye bağlanması kararını alan Sovyet Hükümeti, 1 Aralık 1991 tarihinden itibaren ekmek, un, süt ve tereyağı gibi ürünleri karneyle halka satmaya başlamıştır.²⁰⁵

Sovyetler Birliği'nde 1980'lerin sonlarında yaşanan yiyecek sıkıntısı, ülkedeki sosyal ve politik istikrarsızlığı artıran önemli bir faktördü. Gorbaçov Stern dergisine, yiyecek sıkıntısının artmasının halkta hoşnutsuzluk yaratacağını ve bu hoşnutsuzluğun şiddet olaylarına yol açabileceğini düşünerek endişe duyduğunu açıklamış ve bu durumun ülkedeki sosyal düzeni bozabileceğini belirtmiştir.²⁰⁶

1.14. İŞÇİ AYAKLANMASI

SSCB'de anayasa ile güvence altına alınan ve toplumun temel yapı taşı olarak görülen işçi sınıfı, Sovyetler Birliği'nin içinde bulunduğu ekonomik krizden etkilenmiş ve Sibiry bölgesinde maden işçilerinin başlatmış olduğu grevler ülkeyi ekonomik bakımdan çökme noktasına getirmiştir. Grev yapan işçiler maaşlarına zam yapılmasını, gıda ve yiyecek nakliyesinin iyileştirilmesini ve alınan kararlarda kendilerine daha fazla söz hakkı verilmesini talep etmişlerdir. Gorbaçov işçi ayaklanmasını “*Kimse işçileri suçlamasın. Bütün sorumluluk, insanlara boş vaatlerde bulunan, görevlerini yapmayan*

²⁰³ Tercüman Gazetesi, “Moskova Halkı Aç”, 7 Aralık 1991. S.6.

²⁰⁴ Cenk Başlamış, “Ekonomik Sabotaj”, Milliyet Gazetesi, 11 Aralık 1990, 4.

²⁰⁵ Türkiye Gazetesi, “Sovyetler 'De Açlık”, 7 Kasım 1991, 6.

²⁰⁶ Milliyet Gazetesi, “SSCB’de Kıtlık Paniği”, 20 Kasım 1991, 4.

yerel yöneticilerle, işçilerin haklarını tam olarak koruyamayan sendikacılarıdır.” sözleriyle değerlendirmiştir.²⁰⁷ Sovyet haber ajansı Tass’a göre Sibiryalılar, madencilere destek vermek amacıyla sokaklara dökülmüştür. Zengin kömür madenlerinin bulunduğu Batı Sibirya’da devam eden grevler sonucunda Sovyet ekonomisi büyük zarar görmüştür.²⁰⁸

Sibirya’daki maden işçileri grevinin Ukrayna’daki Donetsk kömür madeninde çalışan 2 binden fazla işçiye de sıçraması üzerine Kremlin yetkilileri, Sovyetler Birliği’nin en büyük ikinci cumhuriyeti olan 50 milyon nüfuslu Ukrayna’daki grevin sona erdirilmesi için işçilere çağrıda bulunmuştur.²⁰⁹

Moskova’da ilk kez Komünist Partisi tarafından düzenlenmeyen serbest 1 Mayıs törenlerinde gösterilerde çoğunluğunu Litvanyalıların oluşturduğu binlerce kişi tarafından protesto edilen Gorbaçov, Kızıl Meydanı terk etmek zorunda kalmıştır. 1 Mayıs törenlerinde Gorbaçov’un protesto edilmesi de Sovyetler Birliği’nde artan bir huzursuzluğa işaret etmekteydi.²¹⁰

²⁰⁷ *Günaydın Gazetesi*, “Sovyetler’de Olağanüstü Hal!”, 20 Temmuz 1989,, 8

²⁰⁸ *Günaydın Gazetesi*, “Sovyetler’de “İşçi” Ayaklanması”, 18 Temmuz 1989, 8

²⁰⁹ *Günaydın Gazetesi*, “Sovyet İşçisi “ Grev’ Dedi!...”, 19 Temmuz 1989, 8

²¹⁰ *Günaydın Gazetesi*, “Gorbaçov Kızıl Meydan’dan Kaçtı”, 2 Mayıs 1990, 7.

İKİNCİ BÖLÜM

DAĞILIŞ SÜRECİNDE SSCB CUMHURİYETLERİ

2.1. AVRASYA CUMHURİYETİ

2.1.1. Rusya Federasyonu

SSCB'nin en büyük ve yer altı kaynakları bakımından en zengin cumhuriyeti olan Rusya Federasyonu, SSCB'nin doğalgaz ve petrol ihtiyacının büyük bir kısmını karşılamıştır. Boris Yeltsin, Rusya Federasyonu'ndaki egemenlik faaliyetlerini destekleyen en önemli kişiydi ve 1980'lerde Gorbaçov'un en güçlü rakibi haline gelmiştir.²¹¹

Rusya Federasyonu, siyasi ve ekonomik alanda kriz yaşayınca Moskova'dan daha fazla özerklik talep etmiştir. Rusya Parlamentosu, özerklik taleplerine sahip çıkacak başkan seçmek amacıyla bir seçim düzenlemiş ve Boris Yeltsin, Rusya Federasyonu Halk Temsilciler Kongresi'nde cumhuriyet başkanlığına adaylığını koymuştu. 3 tur yapılan seçimde Yeltsin, ilk iki turda oy çoğunluğunu sağlayamamıştı.²¹²

Rusya Federasyon Devlet Başkanlığı için yapılan 3. tur oylama sonucunda Mihail Gorbaçov'un en büyük rakibi olan Boris Yeltsin 29 Mayıs 1990 tarihinde Rusya Federasyonu Devlet Başkanı seçilmiştir. Yeltsin seçimden önce yaptığı konuşmada, başkan seçildiği takdirde Baltık Cumhuriyetleri gibi Sovyetler Birliğinden ayrılmayı düşündüğünü, siyasi ve ekonomik kararların merkezden alınarak Rusya Federasyonu'na devredileceğini vadetmiştir.²¹³

Rusya Federasyonu, Halk Temsilcileri Kongresi'nde Rusya Federasyonu yasalarının Sovyet yasalarından üstün olduğuna dair bildiriye 8 Haziran 1990 tarihinde kabul ederek bağımsızlık konusunda önemli bir adım atmış oldu.²¹⁴

Sovyetler Birliğinin en büyük cumhuriyeti olan Rusya Federasyonu'nda, parlamento tarafından egemenlik bildirisi yayınlamıştır. Yeltsin, parlamentoda bildirinin

²¹¹ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 861

²¹² *Hürriyet Gazetesi*, “Gorbi Kendi Evinde Vuruldu”, 18 Mayıs 1990, 10

²¹³ *Günaydın Gazetesi*, “Zafer Yeltsin'in”, 30 Mayıs 1990, 9

²¹⁴ Nerdun Hacıoğlu, “Rusya Federasyonundan Egemenliğe Ciddi Adım”, *Hürriyet Gazetesi*, 9 Haziran 1990, 8.

oylanmasına geçmeden önce bir konuşma yapmıştır. Yaptığı konuşmada 12 Haziran'ın (1990), bağımsızlık günü yapılmasını istemiştir. Bildiride Rusya Federasyonu'nun SSCB yönetiminden egemenliğini aldığı, milli kanunların merkez kanunlarından önde gelmiş ve bu cumhuriyet SSCB'den ayrılma hakkına sahip olmuştur.²¹⁵

Yeltsin, sosyal adaleti sağlama amacıyla Rusya Federasyonu'nda yöneticilere tanınan özel dükkan, özel hastane ve villa imtiyazlarını kaldırmıştır. Moskova'daki yöneticiler bu uygulamadan muaf tutulmuştur. Yeltsin, imtiyazların hak edilmemiş şeyler olduğunu ve sosyal adaleti zedelediğini belirtmiştir.²¹⁶

Sovyetler Birliği'nin en büyük cumhuriyeti olan Rusya Federasyonunun Halk Temsilciler kongresi cumhuriyet anayasasının giriş bölümünden komünizm kelimesini çıkarmıştır. Yeni anayasada Rusya *“topraklarındaki tarihin birleştirdiği ulusların oluşturduğu egemen bir devlet”* olarak tanımlanmıştır.²¹⁷

Rusya tarihinde ilk kez Haziran 1991 seçimlerinde bir Devlet Başkanı halkın oy kullanmasıyla seçilmiş ve bu seçimle birlikte Rusya Federasyonu'nda halk devlet başkanlığı için oy kullanmaya başlamıştır.²¹⁸ Boris Yeltsin, Rusya Parlamentosu önünde yaptığı açıklamada Rusya Federasyonu olarak Sovyet bayrağını tanımadığını, artık kırmızı, mavi, beyaz renklerden oluşan üç renkli bir bayrağı kabul ettiğini açıklamıştır. Yeltsin konuşmasında *“Rusya Federasyonu'nun kendine ait bir savunma gücü olmadığı takdirde cumhuriyetin kendini güvende hissedemeyeceğini”* ifade etmiştir.²¹⁹

Rusya Federasyonu, 1991'in Ağustos ayında Sovyetler Birliği'nin en güçlü ikinci cumhuriyeti olan Ukrayna ile askeri ve ekonomik alanda bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma ile birlikte SSCB ölmüş bir yapı olarak tanımlanmış, iki cumhuriyette karşılıklı olarak askeri ve stratejik konularda birbirleriyle ortak hareket etmiş ve aynı zamanda bu iki cumhuriyet birbirlerinin topraklarında temsilci bulundurmıştır. Diğer cumhuriyetlerde bu ittifaka katılmaya çağırılmıştır.²²⁰

Gorbaçov, cumhuriyetlerin ayrılma girişimini doğru bulmadığını cumhuriyetlerin ayrıldıktan sonra devletlerini tek başına yönetecek güçte olmadıklarını dile getirmiştir.

²¹⁵ *Tercüman Gazetesi*, “Rusya Federasyonu Egemenlik İlan Etti”, 13 Haziran 1990, 6.

²¹⁶ *Tercüman Gazetesi*, “Rusya’da Yöneticiler ‘Normal Vatandaş’ Oldu”, 21 Temmuz 1990, 6.

²¹⁷ Cenk Başlamış, “Litvanya’da Ambargo Korkusu”, *Milliyet Gazetesi*, 14 Aralık 1990, 4.

²¹⁸ *Sabah Gazetesi*, “Sovyetler’de Tarihi Gün”, 12 Haziran 1991, 8.

²¹⁹ *Hürriyet Gazetesi*, “Yeltsin, Kızıl Bayrağı Reddetti”, 20 Ağustos 1991, 10.

²²⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, “SSCB’ye Alternatif Arayışı”, 30 Ağustos 1991, 9.

Gorbaçov, Rusya Federasyonu başkanı Boris Yeltsin ve çevresinde bulunan ayrılma yanlısı taraftarları ütopyacılar olarak tanımlayarak Rusya'nın tek başına yapamayacağını ve buna hazır olmadığını belirtmiştir.²²¹

Yeltsin, 1991'in Kasım ayında Rusya topraklarından çıkarılan petrolün satışı ile ilgili bir kararname çıkarmıştı. Kararnamede petrolün satış işlerinden sorumlu olan kurum Rusya Enerji Bakanlığı ve Rusya Maliye Bakanlığı olarak belirlenmişti. SSCB Maliye Bakanlığının, Rusya topraklarındaki bütün mülkiyetinin de Rusya Maliye Bakanlığına devredilmesi kararlaştırıldı. Kararnamede Rusya topraklarında para basma yetkisinin de Rusya Maliye Bakanlığına geçtiği belirtilmişti. 20 Kasım 1991'den itibaren Rusya Federasyonu, birlikteki cumhuriyetlerin bakanlıklarını da finanse etmeyi bırakacağını da açıkladı. Rusya topraklarında bulunan her türlü maden ve elmasın aranması, üretimi ve satışın yasaklanması ve tüm bu işlerin Rusya Hükümetine devredilmesi kararlaştırılmıştı. Rusya Federasyonu, aldığı bu karar ile ekonomik alandaki egemenliğini güçlendirerek SSCB'nin Rusya ekonomisi üzerindeki etkisi de azaltılmaya çalışılmıştı.²²²

Rusya Federasyonu Parlamentosu Yüksek Sovyet'i, cumhuriyetin isminde geçen Sovyet ve Sosyalist ifadelerini kaldırdığını bildirmişti. Yeltsin, Rusya Parlamentosunda yaptığı konuşmada Cumhuriyetin resmi adı olan "*Rus Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti*" ifadesinin "*Rusya Federasyonu*" olarak değiştirilmesini teklif etmiş ve bu teklif parlamentoda onaylanmıştı. Yeltsin bu teklifle beraber Rusya Federasyonu'nda sosyalist sistemin sona erdiği ve Rusya'nın bağımsız bir devlet olarak kabul edilmesi gerektiği mesajını vermişti. Cumhuriyetin adının değiştirilmesi SSCB'den kopulduğu anlamına da gelmekteydi.²²³

2.2. BALTİK CUMHURİYETLERİ

Baltık Cumhuriyeti olarak bilinen Letonya, Litvanya ve Estonya, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı yılları arasında Rus çarlığına bağlılıktan kurtularak bağımsızlıklarını kazanmışlardır. 1939 yılında Hitler'in Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop ile Stalin'in Dışişleri Başkanı Molotov arasında imzalanan gizli anlaşma sonrası bu üç devlet

²²¹ Nerdun Hacıoğlu, "Rusya'da, Kapitalist Devrim", *Hürriyet Gazetesi*, 29 Ekim 1991, 10.

²²² Nerdun Hacıoğlu, "Yeltsin'den Şok Kararlar", *Hürriyet Gazetesi*, 18 Kasım 1991, 5.

²²³ *Tercüman Gazetesi*, "Gorbi, 234 Bin Lirayla Emekli Oldu", 26 Aralık 1991, 6.

Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmiştir.²²⁴ SSCB 3 Baltık cumhuriyeti olan Letonya, Litvanya ve Estonya cumhuriyetleri 1939'da Nazilerle yapılan antlaşmanın 48'inci yıl dönümü olan 1987 yılında, 5 bin kişi Riga savaş anıtına çelenk koyarak yapılan antlaşmayı protesto etmişlerdir.²²⁵

Günaydın gazetesinin 12 Ekim 1988 tarihli haberine göre Letonya ve Litvanya parlamentolarında, bölge halkının konuştuğu dilin resmi dil olmasının onaylanması, ulusal kimliği ve kültürü korumaya ve yeniden canlandırmaya yönelik yapılan en önemli adım olarak değerlendirilmiştir. Bu iki parlamento aynı zamanda iki cumhuriyetin ayrı bayraklarının olmasına da onay vererek bağımsızlıklarını ve egemenliklerini güçlendirmişlerdir.²²⁶

Baltıklar, Sovyet Hükümeti'nin Temmuz 1989'da Stalin ve Hitler arasında Avrupa'nın ikiye bölünmesiyle ilgili gizli bir anlaşma yaptığını kabul etmesine tepki göstererek anlaşmanın iptalini istemiştir. Moskova yönetimi ise 1939 yılından itibaren Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesini ve daha sonra Baltık cumhuriyetlerinin ilhakını sağlayan anlaşmayı tanımıyordu. Sovyet Tarihçi Lev Besymensky, anlaşmanın kopyasının herkesin anlamasını kolaylaştırmak için yayınlanması gerektiğini dile getirmişti.²²⁷

27 Temmuz 1989 tarihinde Sovyet Parlamentosu ülkenin Baltık cumhuriyetleri olarak adlandırılan Estonya, Litvanya ve Letonya'nın egemenlik haklarını kullanmasına izin vermiştir. Parlamento iki kararname ile bu üç cumhuriyetin Moskova'daki merkezi yönetimden ayrılarak diğer Sovyet Cumhuriyetleri ile ekonomik ilişkilerini kendilerinin düzenlemesini kararlaştırmıştır. Parlamento Estonya, Letonya ve Litvanya'nın Ulusal Bayraklarının kabul edilmesi, ulusal marşlarının oluşturulması, ekonomik konularda Kremlin'den bağımsız hareket ederek çevre politikalarını oluşturması, Cumhuriyetlerin resmi dilinin halkın dili olacağı ve Rusçanın ikinci dil olarak kullanılması kararını almıştır.²²⁸

Baltık cumhuriyetlerinden Letonya, Estonya ve Litvanya'ya Sovyet Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov tarafından Eylül 1989'da ekonomik bağımsızlık sözü

²²⁴ *Tercüman Gazetesi*, "Stalin-Hitler İşbirliği", 14 Kasım 1989, 6

²²⁵ *Güneş Gazetesi*, "Baltık'ta Ayaklanma", 23 Ağustos 1987, 6

²²⁶ *Günaydın Gazetesi*, "Gorbaçov Çok Akıllı Gidiyor", 12 Ekim 1988, 7

²²⁷²²⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, "SSCB'de Yeni Glasnost Örneği", 25 Temmuz 1989, 3.

²²⁸ *Günaydın Gazetesi*, "Baltık'ta Özgürlük", 28 Temmuz 1989, 8.

verilmişti.²²⁹ 50 yıl boyunca Baltık Cumhuriyetleri'nin maruz kaldığı SSCB işgaline karşı Sovyet Liderleri herhangi bir adım atmamıştır. Gorbaçov, 1989 yılında Stalin ve Hitlerin yapmış olduğu anlaşmayı, haksız saldırgan emellerle doludur sözleriyle eleştirmesinden sonra Baltık halkı, topraklarından işgalci güçlerin ayrılmaları için 1990 yılında ayaklanmaya başlamışlardır.²³⁰

Halk Temsilcileri Kongresi'nin dört gün süren toplantısından sonra Moskova yönetimi üç Baltık Cumhuriyetini 1991'in Eylül ayında resmen tanımıştır. Baltık cumhuriyetleri bu karara çok sevinirken bu durumla ilgili düşüncelerini “*Ancak çok üzüldüğümüz bir olay var. O da bizleri tanıyan en son ülkeler arasında Moskova'nın yer alması. İsterdik ki, Baltık'ta ki inançlı küçük üç cumhuriyetin bağımsızlık ilanını önce Moskova alkışlasın ve kabul etsin*” sözleriyle dile getirmişlerdir.²³¹

Üç Baltık ülkesi olan Letonya, Estonya ve Litvanya tam bağımsızlığını, 1991'in Ağustos ayında gerçekleşen darbe girişimi sonrasında ilan etmiştir. Bağımsız olan Baltık ülkeleri pek çok devletle diplomatik ilişki kurmuşlardır.²³²

2.2.1. Letonya

1710'da Rusya tarafından işgal edilen Letonya, Ekim Devrimi sonrası 1918-1940 yılları arasında bağımsızlık yaşamış olsa da, SSCB'nin topraklarını genişletme arzusu nedeniyle 1940'tan sonra tekrar SSCB topraklarına katılmıştır.²³³ Bu durum, Letonya'da bağımsızlık arzusunu tetiklemiş ve 1989 yılında Letonya'nın SSCB'den ayrılarak bağımsız ve çok partili bir hukuk devleti olmak istediğini beyan etmesine yol açmıştır. Letonya Halk Cephesi, bağımsızlık taleplerini dile getirmek için 2. Kongresini Riga'da düzenlemiştir. Kongreye 1152 delege katılmış ve²³⁴ oylama sonucunda Letonya'nın Sovyetler Birliği'nden ayrılması yönündeki siyasi program oy birliğiyle kabul edilmiştir. Kongrede kabul edilen siyasi programda, Letonya'nın Sovyetlerden ayrılarak bağımsız, demokratik ve parlamenter bir cumhuriyete dönüştürülmesi istenmiştir.²³⁵ Bu kararla birlikte Letonya bağımsız ve çok partili hukuk devleti olmaya aday olmuştur. Program

²²⁹ Cenk Başlamış, “Gorbi'den Söz”, *Milliyet Gazetesi*, 16 Eylül 1989, 4.

²³⁰ Zafer Atay, “Çark Dönmeye Başladı”, *Tercüman Gazetesi*, 19 Mart 1990, 6.

²³¹ *Milliyet Gazetesi*, “Baltık Artık Bağımsız”, 7 Eylül 1991, 4.

²³² *Tercüman Gazetesi*, “Moskova, Üç Baltık Cumhuriyetini Tanı”, 7 Eylül 1991, 6.

²³³ *Cumhuriyet Gazetesi*, “SSCB’de Çözülen Milliyetler Mozayigi”, 5 Eylül 1991, 8.

²³⁴ *Hürriyet gazetesi*, “Moskova’ya İsyan”, 10 Ekim 1989, 10.

²³⁵ Cenk Başlamış, “Letonya’ya Tam Bağımsızlık”, *Milliyet Gazetesi*, 10 Ekim 1989, 4.

Sovyet füzelerinin sökülmesini, Sovyet askeri üslerinin kaldırılarak Letonya'daki Sovyet askerlerin geri çekilmesini de öngörmüştür.²³⁶

Letonya Halk Cephesi, Ekim Devrimi'nin 72. Yıldönümünün kutlanmaması için Letonya halkını 7 Kasım 1989 tarihinde iş başı yapmaya ya da evde oturmaya çağırmıştır. Letonya Halk Cephesi'nin bu konu ile ilgili yapmış olduğu bildiride Ekim Devrimi'ni bir hükümet darbesi olarak niteleyerek, böyle bir yıldönümünün kutlanmaması gerektiği dile getirilmiştir.²³⁷

Letonya Parlamentosu, Komünist Partiye iktidar güvencesi veren Sovyet Anayasası'nın 6. Maddesini, kendi cumhuriyeti sınırları içerisinde yürürlükten kaldırma konusunu gündeme almış ve Litvanya Yüksek Sovyet'i 1989'un Aralık ayında Sovyet Anayasası'nın aynı maddesini yürürlükten çıkarmıştı. Fakat Letonya'da Rus kökenli azınlık Litvanya'ya göre daha fazla olduğundan dolayı Anayasayı yürürlükten kaldırmak Litvanya'ya göre daha uzun zaman almıştır.²³⁸

Letonya Parlamentosu, 1990'ın Şubat ayında, cumhuriyetin 1940 yılında Sovyet ittifakına katılmasını sağlayan kararın hukuken geçersiz olduğunu belirterek, Letonya'nın bağımsızlığı için halk oylamasına gidileceğini bildirilmiştir. Parlamento, ayrıca Letonya'nın Sovyetler Birliği'ne halkın istekleri göz ardı edilerek katıldığını da vurgulamıştır.²³⁹

Letonya, SSCB'nin Orak ve çekiç ifadesinin bulunduğu bayrağı kullanmak istememiştir. SSCB'ye katılmadan önce kullanılan bayrak yine o dönemde ki millî marşların eşliğinde parlamento binasının gönderine çekilmiştir. Sovyet Resmi Haber Ajansı TASS, 1990'ın Mart ayından sonra gelen yeni parlamenterlerin Letonya'nın yeni sembolü olarak kartal kanatlı aslan görececeklerini belirtmiştir.²⁴⁰ Letonya'da nüfusun yarısından biraz fazlasını oluşturan Letonyalılar'ın bağımsızlık arzusuna karşın, Rus azınlık grubunun tepkisinden ve Litvanya gibi ambargo tehdidiyle karşı karşıya kalma korkusundan dolayı Letonya, bağımsızlık kararını ve uygulamasını temkinli bir şekilde gerçekleştirmiştir.²⁴¹

²³⁶ *Günaydın Gazetesi*, "Letonya'da "Bağımsızlık" Kararı!...", 10 Ekim 1989, 8

²³⁷ *Milliyet Gazetesi*, "Gorbaçov'un Yeri Sağlam", 5 Kasım 1989, 4.

²³⁸ *Milliyet Gazetesi*, "Milliyetçilik Telaşı", 29 Aralık 1989, 4.

²³⁹ *Günaydın Gazetesi*, "Gorbi, Diken Üstünde", 17 Şubat 1990, 8

²⁴⁰ *Türkiye Gazetesi*, "Letonya'ya Yeni Bayrak, Yeni Marş", 28 Şubat 1990, 11.

²⁴¹ Cenk Başlamış, "Letonya Yol Ayırıyor", *Milliyet Gazetesi*, 4 Mayıs 1990, 4.

Letonya Yüksek Sovyet'i,1990'ın Mayıs ayında Riga'da tarihi bir toplantı gerçekleştirerek "Bağımsızlık Deklarasyonu"nu onaylamıştır. Bu deklarasyonla Letonya, 1940 yılında Sovyetler Birliği tarafından ilhak edilmesine karşı bağımsızlık için geçiş sürecine girmiştir. Kabul edilen kararla 1940 yılında Sovyetler Birliği Cumhuriyeti olma durumu iptal edilerek geçersiz sayılmıştır. Letonya, 1920 anayasasını yeniden benimsediğini açıklayarak cumhuriyet adından "Sovyet" ve "sosyalist" kelimelerini çıkardığını da bildirmiştir.²⁴² Letonya Parlamentosu, 139 parlamenterin katıldığı oylamada 138 parlamenterin bağımsızlık lehine oy kullanmasıyla Letonya'yı bağımsız bir demokratik cumhuriyet olarak ilan etmiştir. Parlamentoda alınan kararda, Letonya Cumhuriyeti'nin her daim var olduğunu ve bugün yeniden kurulduğunu vurgulayan bir açıklamaya yer verilmiştir. Letonya bu kararla tam bağımsızlığını kazanmamış olsa da, Sovyetler Birliği yönetimini bağımsızlık konusunda görüşmelere davet etmiştir. Sovyetler Birliği yönetimi ise bu çağrıya olumlu yanıt vermemiş ve Letonya'nın bağımsızlığını tanımayı reddetmiştir.²⁴³

1991'in Mart ayında Letonya'da düzenlenen referandum, Letonya'nın Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazanma yolunda önemli bir dönüm noktasıydı. Referandumda Letonya halkına "*Letonya'nın bağımsız, demokratik bir devlet olmasından yana mısınız?*" sorusu sorulmuştur. ²⁴⁴ Referandumda halkın büyük çoğunluğu bağımsızlıktan yana oy kullanarak tarihi bir karar vermiştir. Bu sonuç, Letonya'nın Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazanma arzusunu açıkça ortaya koymaktaydı. Referandumdan sonra Letonya Cumhuriyeti, Baltıklara karşı uygulanan politikanın yumuşatılması için Kremlin'e çağrıda bulunmuştur.²⁴⁵

2.2.2. Litvanya

Litvanya, 1917'de Çarlık Rusya'sının Ekim Devrimi'nden sonra bağımsızlığını kazanmış olsa da, 1939'da Stalin, Ribbentrop-Molotov Paktı'nı gerekçe göstererek Litvanya'yı yeniden işgal etmiş ve SSCB'ye katmıştır.²⁴⁶ Litvanyalı yetkililer Sovyetler Birliği ile Nazi Almanya'sının 1939 da yaptığı anlaşmanın geçersiz olduğunu belirterek

²⁴² Cenk Başlamış, "Letonya'da Bayram", *Milliyet Gazetesi*, 6 Mayıs 1990, 4.

²⁴³ *Hürriyet Gazetesi*, "Letonya da Artık Bağımsız", 5 Mayıs 1990, 8.

²⁴⁴ Cenk Başlamış, "Baltık'ta Bağımsızlık Oylaması", *Milliyet Gazetesi*, 4 Mart 1991, 13.

²⁴⁵ Nerdun Hacıoğlu, "Baltıklar bilendi", *Hürriyet Gazetesi*, 6 Mart 1991, 11.

²⁴⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Bağımsızlık için tarihi toplantı", 10 Mart 1990, 10.

bağımsız olmak istediğini dile getirmiştir. 1988'in Ekim ayında Litvanya Cumhuriyeti'nin başkenti Vilnius'ta 1000 delegenin katıldığı bir toplantı düzenlenerek bağımsızlık konusu görüşülmüştür. Litvanyalıların radyo ve televizyonda yayınlanan toplantısında konuşan Antanas Terlekas “*özgürlüğümüzü ancak Sovyet askerleri ülkemizi terk ettiğinde kazanırız. Egemenlik tam bağımsızlık demektir.*” söyleminde bulunmuştur. Antanas Terlekas, Litvanya Özgürlük Birliği adlı kuruluşun liderliğini yapıyordu. Fakat Litvanya yetkilileri bu örgütü tanımadığını dile getirmişlerdir.²⁴⁷

1989'da Litvanya'daki bağımsızlık arzusu sokaklara taşmıştır. Başkent Vilnius'ta 200.000 Litvanyalı bir araya gelerek özgür bir Litvanya için ant içmiş ve ulusal bayraklarını dalgalandırmıştır. 16 Şubat 1918'in yıldönümünde düzenlenen törenlerde bağımsızlık sloganları yankılanmıştır.²⁴⁸ Litvanya, 1918'de kurulan, bağımsız devletin kuruluş yıldönümünü ilk kez 1989 yılında yasaksız olarak kutlamıştır.²⁴⁹

Litvanya Cumhuriyeti Parlamentosu, Şubat 1989'da Litvanya'da yaşayan halkın %80'nini Litvanyalılar oluşturmasından dolayı cumhuriyet içerisinde kullanılan resmi dilin Litvanca olmasına karar vermiştir. Bu dilin cumhuriyetin her yerinde, kamu alanlarında ve eğitimde yaygın bir şekilde kullanılması onaylanmıştır.²⁵⁰

Litvanya Parlamentosunun 7 Aralık 1989 tarihinde yaptığı oylama sonucunda Komünist Partisi'nin siyasi ve yönlendirici egemenliğine son verilmiştir. Litvanya siyasi hareketi Sajudis'in yayınladığı bildiride, “*Litvanya Yüksek Sovyet'inin toplantısında, SSCB Anayasası'nın konuyla ilgili hükmü içeren 6. Maddesi kaldırılmıştır*” denilmiştir. Litvanya'da egemenliğin tek partiyle değil çok partili sistemle sağlanacağı bildirilmiştir. Sovyet Cumhuriyetleri içerisinde ilk kez Litvanya, Komünist Partiyle ilgili böyle bir girişim başlatmıştır.²⁵¹

20 Aralık 1989 tarihinde Litvanya Komünist Partisi, Sovyetler Birliği Komünist Parti'sinden özerkliğini ilan etmiştir. Moskova yanlısı bir grup bu kararı kabul etmeyerek geçici merkez komitesi kurmuştur. Sovyet Komünist Parti Merkez Komitesi bu kararı alanları sert bir dille uyarmıştır.²⁵²

²⁴⁷ *Günaydın Gazetesi*, “Gorbaçov’a Başkaldırdılar”, 24 Ekim 1988, 7

²⁴⁸ *Günaydın Gazetesi*, “Ülkeleri Litvanya’da “Bağımsızlık” Andı”, 18 Şubat 1989, 7.

²⁴⁹ *Güneş Gazetesi*, “Baltık ‘Bağımsızlıkta Ayak Diretiyor’”, 17 Şubat 1990, S.6

²⁵⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Litvanya’da Resmi Dil Litvanca Oluyor”, 22 Şubat 1989, 3.

²⁵¹ *Milliyet Gazetesi*, “Litvanya’da Kp Egemenliğine Son”, 8 Aralık 1989, 4.

²⁵² *Güneş Gazetesi*, “Gorbaçov’un Zorlu Geçen Son Dört Ayı”, 8 Şubat 1990, 6.

Litvanya Komünist Parti Lideri Algirdas Brazauskas, Litvanya'nın bağımsızlığını desteklediğini ve bu karardan vazgeçmeyeceğini dile getirmiştir. Brazauskas'ın bu açıklaması, 1989'un Aralık ayında Litvanya Komünist Partisi'nin aldığı bağımsızlık kararının ardından gelmiştir. Bununla birlikte, 1989'un Aralık ayında alınan bağımsızlık kararı, Sovyet lider Mihail Gorbaçov'un hoşuna gitmemiş ve bu karardan vazgeçirmek için 1990'un Ocak ayında Litvanya'yı ziyaret etmiştir. Litvanya'yı daha önce de ziyaret eden Komünist Parti Merkez Komite Heyeti' de Litvanya'yı bağımsızlık kararından vazgeçirmek için çaba sarf etmiştir. Politbüro üyesi Yuri Maslukov, Cumhuriyetlerin ayrılma kararının gündemde olmadığını ve Litvanya'da yapılacak olan referandumda bağımsızlık kararı çıksa bile Litvanyalıların bağımsızlığa ulaşmasının birkaç yıl süreceğini bildirmiştir.²⁵³

Gorbaçov, Litvanya Cumhuriyeti'ne halkının bağımsızlık isteklerinden vazgeçmesini sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği ziyarette işçi ve çiftçilere Litvanya bağımsız olursa durum daha da kötüye gidecek mesajını vermiştir. Fakat halk bağımsız olma konusunda kararlıydı. Sovyetler Birliği hükümetinin yayın organı İzvestia, Litvanya'nın bağımsız olma kararının duygusal bir girişim olarak değerlendirilmemesini ve bağımsızlık konusunda ne karar verilirse bu karara saygı duyulması gerektiğini yazmıştır.²⁵⁴

Güneş Gazetesinin 16 Ocak 1990 tarihli haberine göre Litvanya Yüksek Sovyet'i tarafından cumhurbaşkanlığı için yapılan oylamada Litvanya Komünist Parti örgütü lideri 57 yaşında olan Algirdas Brazauskas cumhurbaşkanı seçilmiştir. Oylama sonucuna göre 288 kişi evet, 4 kişi ret oyunu kullanmıştır. 19 kişi ise oy kullanmayarak çekimser kalmıştır.²⁵⁵

Algirdas Brazauskas'ın Litvanya Devlet Başkanı seçilmesinden sonra, Litvanya Yüksek Sovyet'i SSCB ile tüm anayasal bağları koparma kararı almış ve SSCB Bakanlar Kurulu'nun, SSCB tasarruf bankalarının SSCB Merkez Bankası'nın denetimi altına alınmaları yolundaki kararnamesini de Litvanya toprakları üzerinde geçersiz saymaya karar vermiştir. Litvanya parlamentosu Litvanya'da gerçekleşecek yerel seçimlerde yalnızca Litvanya vatandaşlarının oy kullanacağını dile getirmiştir. Sovyet

²⁵³ Cenk Başlamış, "Bağımsızlık İstiyoruz", *Milliyet Gazetesi*, 12 Ocak 1990, 4.

²⁵⁴ Cenk Başlamış, "Gorbaçov Başaramadı", 14 Ocak 1990, 4.

²⁵⁵ *Güneş Gazetesi*, "Brazauskas, Litvanya Cumhurbaşkanı Seçildi", 16 Ocak 1990, 7.

anayasasına göre Kızıl Ordu'nun tüm personeli ülkenin her tarafında oy kullanma hakkına sahipti. Litvanya Parlamentosu'nun aldığı bu karar Litvanya'nın SSCB anayasasını görmezden geldiğini göstermektedir.²⁵⁶ Litvanya Yüksek Sovyet'i 1990'un Ocak ayında SSCB'nin Halk Temsilciler Kongresi'nin kabul ettiği, “anayasal denetim mekanizmasına” dair yasanın Litvanya topraklarında geçersiz sayılmasına karar vermiştir.²⁵⁷

Litvanya Cumhuriyeti'nde 24 Şubat 1990 tarihinde çok partili ilk seçim için sandık başına gidilmişti. Bu seçim Litvanya'nın bağımsızlığı yolunda attığı ilk büyük adım olarak değerlendirilmiştir.²⁵⁸ Yapılan seçimlere Litvanya Komünist Partinin yanı sıra Milliyetçi Sajudis örgütü, Sosyal Demokrat gibi pek çok örgüt katılmıştır. Seçim sonrasında oluşturulan parlamentonun Sovyetler Birliğinden ayrılma yönünde karar alacağına kesin gözüyle bakılıyordu. Bu seçimin sonucunun diğer Sovyet Cumhuriyetleri için oldukça önemli olduğu bildirilmiştir.²⁵⁹ Sovyet Resmi Ajansı Tass, Litvanya Komünist Partisinin seçimleri kaybettiğini ve²⁶⁰ bağımsızlık yanlısı Sajudis örgütünün zafer kazandığını duyurmuştur. Milliyetçilerin seçimi kazanmasından sonra Litvanya'nın SSCB'den ayrılmasına kesin gözüyle bakılmaya başlanmıştır.²⁶¹

Litvanya Cumhuriyeti 11 Mart 1990'da bağımsızlık ilan ettikten sonra Gorbaçov'un bu kararı tanımaması ve silahlarınızı teslim edin demesinin üzerine Litvanya Devlet Başkanı Vaitautas Landsbergis, Gorbaçov'un bu çağrısına “*yabancı bir ülkenin devlet başkanının bu çağrısı Litvanya topraklarında geçersizdir*” söylemleriyle cevap vermiştir.²⁶²

Gorbaçov, Litvanya'nın Sovyetler Birliğinden ayrılması halinde cumhuriyetin yatırımı için Kremlinden aldığı 21 milyar ruble yani o dönemdeki Türk lirası karşılığıyla 82 milyar 960 trilyon TL'yi Kremlin'e ödemesi gerektiğini söylemiştir. Buna karşın, Litvanya Komünist Partisi Lideri Brazauskas, Gorbaçov'un söylemlerinden korkmadıklarını ve Gorbaçov'un uyarılarına göre hareket etmelerinin düşünülemeyeceğini belirtmiştir. Litvanya'da yapılan seçimleri kazanan ayrılıkçı

²⁵⁶ *Güneş Gazetesi*, “Litvanya Anayasal Bağları Kopardı”, 17 Ocak 1990, 6

²⁵⁷ *Tercüman Gazetesi*, “Litvanya Bağımsız Gibi”, 17 Ocak 1990, 6.

²⁵⁸ Cenk Başlamış, “Bağımsızlığa İlk Adım”, *Milliyet Gazetesi*, 25 Şubat 1990, 4.

²⁵⁹ *Sabah Gazetesi*, “Litvanya’da Çok Partili Seçimler Yapıldı”, 25 Şubat 1990, 6.

²⁶⁰ *Sabah Gazetesi*, “Gorbaçov’un Kader Yılı”, 28 Şubat 1990, 6.

²⁶¹ *Tercüman Gazetesi*, “Litvanya Bu Yıl Moskova’dan Kopacak”, 27 Şubat 1990, 6

²⁶² *Sabah Gazetesi*, “Litvanyalılar Gorbaçov’u Dinlemiyor!”, 23 Mart 1990, 7.

Sajudis örgütü, ayrılma konusunda kararlı olduklarını dile getirerek Gorbaçov'un söylemlerine ise 50 yıllık Sovyet iktidarı boyunca kaybettiklerimizin karşılığı olan alacaklarımızı henüz çıkarmadık cevabını vermiştir.²⁶³

Gorbaçov, Litvanya'nın Sovyetler Birliği'nden ayrılması halinde, 1940 yılından 1990'a kadar cumhuriyetin kalkınması için yapılan yatırımların karşılığı olarak 21 milyar ruble tazminat talep etmiştir. Litvanyalı liderler ise Litvanya'nın Sovyet ekonomisine 21 milyar rubleden daha fazla yatırım yaptığını ve bu nedenle tazminat ödemeyeceğini dile getirmiştir.²⁶⁴

Litvanya Parlamentosu orak ve çekiç sembolü bulunan Sovyet bayrağını parlamentodan kaldırıp yerine sarı-kırmızı-yeşil zemin üzerine beyaz bir süvariyle süslü kendi bayraklarını asmıştır. Litvanya Cumhuriyeti parlamento kararıyla birlikte resmi adında yer alan Sovyet ve Sosyalist kelimelerini çıkardığını açıklamıştır. Litvanyalı parlamenterler, Letonya ve Estonya'nın da aynı şekilde bağımsızlık kararı almaları gerektiğini dile getirmişlerdir.²⁶⁵

11 Mart 1990 tarihinde Litvanya'nın bağımsızlık ilanını geri çekmesi için Sovyetler Birliği Başkanı Mihail Gorbaçov, Litvanya parlamentosuna çağrıda bulunmuştur. Gorbaçov, Litvanya halkına bağımsızlık konusunda ısrar ederlerse hem Litvanya halkı hem de dünya barışı için ciddi sonuçlar doğacağını vurgulamıştır. Gorbaçov'un bu çağrısı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını önleme ve Litvanya'yı Sovyet rejimi altında tutma çabası olarak yorumlanmıştır.²⁶⁶

Sovyet Liderinin söylediklerini ciddiye almayan Litvanya, kendi gümrük muhafaza örgütünü kuracağını ve Beyaz Rusya ile olan sınırında 37 gümrük kapısı açacağını bildirmiştir. Bu karar, Litvanya Hükümeti tarafından "*sınırlarımızı bildiğimizi ve koruduğumuzu göstermek istiyoruz*" şeklinde açıklanmıştır.²⁶⁷

Gorbaçov, Litvanya parlamentosunun aldığı bazı kararlardan vazgeçmesi için Litvanya Cumhuriyetine 48 saat süre verdiğini aksi takdirde ekonomik ambargo uygulayacağını dile getirmiştir. Litvanya Devlet Başkanı Landsbergis, Gorbaçov'un

²⁶³ *Günaydın Gazetesi*, "Litvanya'da Ayrılma Kararı", 9 Mart 1990, 8.

²⁶⁴ Aydın Bilgin, "Gorbaçov Litvanya'yı 84 Trilyon Liraya Satıyo!", *Sabah Gazetesi*, 10 Mart 1990, 7.

²⁶⁵ *Türkiye Gazetesi*, "Bizi Tanıyın", 13 Mart 1990, 6.

²⁶⁶ *Günaydın Gazetesi*, "Gorbaçov'a 'Etnik' Kıskaç", 1 Nisan 1990, 12.

²⁶⁷ *Günaydın Gazetesi*, "Litvanya'da Ulusal Gümrük", 22 Mart 1990, 8.

söylemini ciddiye almadığını “ Uzun dönemde bu ambargo ekonomimizi yeniden yapılandırma çabamıza katkıda bile bulunabilir” sözleriyle dile getirmiştir.²⁶⁸

SSCB'den bağımsızlığını ilan eden Litvanya Cumhuriyeti'nin bu taleplerinde ısrarcı olması, Moskova Hükümeti'nin tepkisine yol açmıştır. TASS Haber Ajansı'na göre, Moskova, Litvanya'ya uyguladığı yaptırımlar kapsamında petrol sevkiyatını durdurmuştu. Litvanya'nın enerji ihtiyacının tamamını Moskova'dan indirimli bir fiyatla karşıladığı göz önüne alındığında bu durum Litvanya ekonomisi için büyük bir darbe anlamına gelmekteydi. SSCB'nin bu ekonomik yaptırımı Litvanya'yı zor duruma düşürmüş ve Litvanya Hükümeti, Moskova'nın bu tutumuna karşı ABD ve Norveç'ten yardım talep etmiştir.²⁶⁹

Bağımsızlık konusunda kararlı olan Litvanya parlamentosunun onayıyla Litvanya Cumhuriyetine bağımsızlık sürecinde maddi destek sağlanması amacıyla “Bağımsız Litvanya Fonu” kurulmuştur. Açılan fonda Litvanya'da açılan hesaba ek olarak ABD, Kanada, Avustralya, İsveç ve diğer İskandinav ülkelerinin bankalarında açılan hesaplarda yer almıştır.²⁷⁰

Bağımsızlık ilan ettiğinden beri Batıya özellikle ABD'ye güvenen Litvanya, Washington yönetiminin Moskova hükümetinin yanında yer almasıyla birlikte büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Moskova Hükümetine, Litvanya'ya uyguladığı tavır yüzünden yaptırım uygulamayı düşünen ABD, Soğuk Savaşı yeniden canlandırma endişesiyle bu yaptırımdan vazgeçmişti. Moskova Hükümeti, Litvanya'nın kara ve deniz sınırındaki güvenliği artırmak için takviye birlikler göndermiştir. Böylece Moskova Hükümetince Litvanya'nın dışardan yardım alması önlenmiştir.²⁷¹

Sovyetler Birliği, Baltık Cumhuriyetlerinin daha önce aldığı kömür parasını ödememesi gerekçesiyle Litvanya'ya kömür sevkiyatını durdurmuştur. Bu durum, Litvanya'da birçok iş yerinin kapanmasına ve 10 bine yakın kişinin işsiz kalmasına neden olmuştur. Kömür eksikliği, Litvanya'nın enerji üretimini ve sanayi sektörünü olumsuz etkilemiştir. Bu durum, ekonominin zayıflamasına ve hükümetin çalışanlara ödenecek nakit parayı sınırlandırmak gibi kısıtlayıcı önlemler almasına neden olmuştur.

²⁶⁸ Cenk Başlamış, “Litvanya, Takmıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 15 Nisan 1990, 4.

²⁶⁹ *Tercüman Gazetesi*, “Litvanya'ya Ambargo”, 20 Nisan 1990, 6.

²⁷⁰ Cenk Başlamış, “Sıra Yiyecek Ambargosunda”, *Milliyet Gazetesi*, 22 Nisan 1990, 4.

²⁷¹ Cenk Başlamış, “Bizi Sattınız”, *Milliyet Gazetesi*, 28 Nisan 1990, 4.

Hükümetin bu kararı, kömür eksikliğinin halk üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmeye yönelik bir adımdı.²⁷²

Litvanyalılar, Sovyetler Birliği'nin uyguladığı akaryakıt ambargosuna karşı başkent Vilnius'ta bisikletli bir protesto düzenleyerek bağımsızlık kararlarından dönmeyeceklerini göstermişlerdir. Binlerce kişi, Litvanya'nın gayri resmi milli marşı olan Beethoven'in 9. Senfonisini dinleyerek özgürlük ve birlik duygularını pekiştirmişlerdir.²⁷³

SSCB, et ihtiyacının beşte birini Litvanya'dan karşılamaktaydı. Bu durum, Litvanya'yı SSCB'ye karşı ekonomik açıdan bağımlı hale getirmiştir. Litvanya 1990 yılında bağımsızlığını ilan ettiğinde, SSCB bağımsızlık kararını tanımamış ve Litvanya'ya ekonomik ambargolar uygulamaya başlamıştır. Litvanya, SSCB'nin ekonomik ambargolarına karşı koymak için bir dizi adım atmıştır. Bunlardan biri de SSCB'ye et sevkiyatını durdurmak olmuştur. Bu hamle, Litvanya'nın SSCB'ye karşı ekonomik bağımsızlığını göstermek ve bağımsızlık kararından geri adım atmayacağını vurgulamak için yapılmıştır.²⁷⁴

Sovyet lider Mihail Gorbaçov 1990'ın Temmuz ayında çıkardığı kararnamede Litvanya Parlamentosunun Litvanya vatandaşlarına yeni bir kimlik belgesi verilmesi yönündeki kararının Sovyet Anayasasına aykırı olduğunu bildirerek bu kararın geri alınması gerektiğini istemiştir. Buna rağmen Litvanya Parlamentosu 1990'ın Haziran ayında aldığı kararla yeni kimlik belgesi dağıtmaya başlamıştır. Litvanya yasasına göre bu kimlik belgesini alanlar otomatik olarak Sovyetler Birliği vatandaşlığından ayrılmaktaydı. Litvanya'nın aldığı bu karar Litvanya Komünist Partisinin düzenlediği Merkez Komitesi toplantısında eleştirilmiş ve karar yasadışı olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda bu karar Litvanya'nın SSCB'den ayrılmak için attığı ilk adım olmuştur.²⁷⁵

Litvanya, 1991 Şubat ayında Sovyetler Birliği'nden tam bağımsızlık için bir referandum düzenlemiştir. Referandumda oy kullananların %91'i bağımsızlık yönünde oy kullanarak, Litvanyalıların Sovyetler Birliği'nden bağımsız olma arzusunu ve kendi

²⁷² *Milliyet Gazetesi*, "Litvanya Cenderede", 29 Nisan 1990, 4.

²⁷³ *Günaydın Gazetesi*, "Litvanya'da " Kedi-Fare" Oyunu", 1 Mayıs 1990, 8.

²⁷⁴ *Tercüman Gazetesi*, "Moskova Etsiz Kaldı", 9 Mayıs 1990, 6.

²⁷⁵ *Milliyet Gazetesi*, "Gorbi, Yine Kızacak", 27 Haziran 1990, 4.

kaderlerini tayin etme isteklerini resmi olarak teyit etmişlerdir. Referandumun sonuçları, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının başlangıcını hızlandıran önemli bir faktör olarak da değerlendirilebilir. Litvanya'nın Sovyetler 'den bağımsızlığının kesinleşmesi üzerine halk büyük sevinç gösterileri düzenlemiştir.²⁷⁶

2.2.3. Estonya

Estonya, SSCB'den diğer Baltık cumhuriyetleri gibi 1917'de ayrılarak bağımsız olmuştu. Kremlin ile Nazi Almanyası arasında 1939'da imzalanan Motolov-Ribbentrop Paktı ile 1939 yılında Sovyetler, Baltık cumhuriyetlerini işgal etmeye başlamıştır. Estonya Cumhuriyeti Hitler ve Stalin arasında yapılan paktın yasadışı olduğunu ispatlamak istiyordu.²⁷⁷ Estonya'nın 1917'de Sovyet Rusya'dan ayrılarak bağımsızlığını kazanmasının 70. Yıldönümü kutlamaları, büyük bir coşkuyla gerçekleşmişti. Binlerce Estonyalı, Tallinn'de bir araya gelerek bağımsızlık sloganları atmış ve bu coşkulu kutlamalara yazarlar ve bilim adamları da katılmıştır.²⁷⁸

1980'lerin sonlarında Sovyetler Birliği'nde yaşanan reform ve glasnost politikaları, Estonya'da da daha fazla özgürlük ve özerklik taleplerini tetiklemiştir. Bu taleplerin en somut göstergelerinden biri, 200 bine yakın Estonyalının başkent Tallinn'de toplandığı gösteri olmuştur. Gösteriye Estonya Komünist Parti Lideri'nin de katılması, bu talebin geniş bir halk desteğine sahip olduğunu göstermekteydi. Bu gösteri, Estonya'daki bağımsızlık hareketinin ivme kazanmasında önemli bir rol oynamış ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının önünü açan gelişmelerden biri olmuştur.²⁷⁹

1988 yılında Estonya Cumhuriyeti'nde kurulan Estonya Halk Cephesi, kısa sürede etkin bir güç haline gelmiş ve cumhuriyete özerklik verilmesi için çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu çalışmaların sonucunda, 1989'un Şubat ayında Estonya Yüksek Sovyet'i, Halk Cephesinin kuruluş bildirgesini kayıtlara geçirerek resmi statü kazandırmıştır.²⁸⁰

Estonya Cumhuriyeti Yüksek Sovyet'i 1989'un Mayıs ayında aldığı bir kararla Marksizm- Leninizm'in en temel ilkesi olan özel mülkiyeti serbest bırakmıştır. Meclis yabancılara Estonya'da mülk satın alma hakkı da tanımıştır. Gorbaçov'un serbestlik ve

²⁷⁶ *Günaydın Gazetesi*, "Litvanya'da Zafer", 11 Şubat 1991, 8.

²⁷⁷ Cenk Başlamış, "Estonya, Bağımsızlık Peşinde", *Milliyet Gazetesi*, 6 Eylül 1989, 11.

²⁷⁸ *Güneş Gazetesi*, "Estonya da Karıştı...", 26 Şubat 1988, 6

²⁷⁹ *Milliyet Gazetesi*, "200 Bin Estonyalı Yürüdü", 13 Eylül 1988, 4.

²⁸⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Halk Cephesine Resmi Statü", 4 Şubat 1989, 3.

özgürlük ilkeleri çerçevesinde Moskova'nın etkinliği ve kontrolünün de kaldırılmasını öngören Estonya Meclisi bu konuda bir karar tasarısı da onaylamıştır.²⁸¹ Estonya'da Komünizmin etkisi 1980'lerin sonlarında azalmaya başlamıştı. Bu değişim Estonya Komünist Parti'yi de etkilemiş ve partide görevli bazı yetkililer partiden ihraç edilmişti. Yaklaşık 15 parti üyesi görevden alınmış ve bazıları emekliliğe sevk edilmişti.²⁸²

1989'un Kasım ayında Estonya Parlamentosu, Estonya Bilimler Akademisi uzmanlarının hazırladığı, Sovyetlerin Estonya'nın ilhakını yasadışı gören rapordan hareket ederek SSCB'nin 1940 yılında Estonya'yı ilhak edilişini yasadışı kabul etmiştir. Bu ilhakın zora başvurulmuş yapılmış bir ilhak olduğu değerlendirilmiştir.²⁸³ Estonya 1990'ın Şubat ayında ekonomik anlamda Sovyetlere bağlı kalmak istemediğini de belirterek kendi para birimini basacağını açıklamıştır. Estonya Merkez Bankası başkanı Rein Otsason, Finlandiya Haber Ajansı olan FNB'ye verdiği demeçte 1990'ın Aralık ayından itibaren Sovyet para birimi olan ruble yerine Estonya Kuronunun basılacağını bildirmiştir.²⁸⁴

Mihail Gorbaçov, Estonya Komünist Parti Başkanı'na görüşmek için Moskova'ya çağırılmıştır. Yapılan görüşmede Sovyet Lider Gorbaçov, Estonya Komünist Partisini Litvanya gibi bağımsızlık yolunda gitmemesi yönünde ve Estonya'nın Moskova'dan ayrılmaması konusunda uyarmıştır. Estonya'ya Litvanya ile aynı yolu izlemeleri halinde sonuçlarının çok kötü olacağı yönünde mesaj da vermiştir.²⁸⁵

Estonya Komünist Partisi Tallinn'de düzenlenen 20. Kongrede üç gün süren tartışmalar sonucunda partinin bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu karar, Estonya'nın Moskova'dan tüm bağlarını koparmak istediğini göstermekteydi. Estonya Komünist Parti tarafından Estonya'nın tekrar bağımsızlığını kazanması gerektiği savunulurken, bağımsızlık için acele edilmemesi ve öncelikle ekonomik ve sosyal temelin sağlanması gerektiği de dile getirilmiştir.²⁸⁶

Estonya, Komünist Parti üyesi olmayan Edgar Saliser'i başbakan seçerek tarihi bir adım atmıştır. Saliser, göreve başlamasıyla birlikte Estonya toprakları üzerinde tam

²⁸¹ *Günaydın Gazetesi*, "Sovyetler'de "Göç" Serbest Bırakıldı", 20 Mayıs 1989, 8.

²⁸² *Milliyet Gazetesi*, "Partide Temizlik", 3 Eylül 1989, 4.

²⁸³ *Tercüman Gazetesi*, "Estonya, Sovyet İlhakını Reddetti...", 14 Kasım 1989, 6.

²⁸⁴ *Güneş Gazetesi*, "Gorbaçov'un Zorlu Geçen Son Dört Ayı", 8 Şubat 1990, 7

²⁸⁵ Cenk Başlamış, "Litvanya Moskova Kısılcacında", *Milliyet Gazetesi*, 21 Mart 1990, 4.

²⁸⁶ *Milliyet Gazetesi*, "Estonya, İşi Ağırdan Alıyor", 27 Mart 1990, 4.

hakimiyet kurma vaadiyle gelmişti. Estonya, Litvanya'dan sonra Komünist Parti dışından bir başbakana sahip olan ikinci Baltık cumhuriyeti olmuştur.²⁸⁷

Estonya, siyasi bağımsızlığını kazandıktan sonra askeri alanda da bağımsızlığını kazanmak için girişimlerde bulunmuştur. 1990'ın Nisan ayında Estonya Parlamentosu, Estonyalıların Kızıl Ordu'da askerlik yapmasını yasa dışı ilan etmiş ve Sovyetler Birliği'nin askeri sistem üzerindeki hâkimiyetini azaltmaya çalışmıştır. Böylece Estonya, SSCB'ye askeri alanda destek vermeyi reddederek tam bağımsızlığını kazanmak için önemli bir adım atmıştır.²⁸⁸

Estonya Cumhuriyeti, ekonomik bağımsızlığı da sağlamak için 1 Ocak 1991 tarihinden itibaren SSCB rublesi yerine “*Estonya Kronu*” kullanılacağını bildirmiştir. Kronların, 1, 2, 5, 10, 25 ve 100 şeklinde banknot basılmasına ve madeni paraların ise Estonya senti olarak piyasaya sürülmesine karar verilmişti. Estonya Cumhuriyeti, ekonomik bağımsızlığını sağlamak için Estonya Kronunu kullanmaya başlamanın yanı sıra, Letonya ve Litvanya ile de iş birliğine gitmiştir. Bu üç cumhuriyet, "ortak pazar" kurma konusunda anlaşmaya varmış ve imzaladıkları anlaşmayla ortak gümrük politikası belirlemiştir. Aynı zamanda, birbirleri arasında gerçekleşecek ticaretlerde bütün sınırlamalar da kaldırılmıştır.²⁸⁹

Sovyet lider Mihail Gorbaçov, Estonya'nın Sovyetler Birliği'nden ayrılmaması için özel statü vermeyi teklif etmiştir. Bu teklifin kabul edilmesi için Estonya'nın Sovyet yasalarını tekrar tanınması ve bağımsızlık taleplerinden vazgeçmesi gerekmektedir. Estonya'dan üst düzey bir yetkili, bağımsızlık kararlarından asla vazgeçmeyeceklerini sert bir şekilde dile getirmiştir. Gorbaçov ise Estonya'nın bu kararından dönmemesi halinde Litvanya'ya uygulanan ekonomik yaptırımların Estonya'ya da uygulanacağını açıklamıştır.²⁹⁰

Estonya Cumhuriyeti, Gorbaçov'un halk oylamasına karşı çıkmasına rağmen 3 Mart 1991 tarihinde referandum yapılacağını ilan etmiştir. Estonyalı yetkililer cumhuriyette bulunan Rus asıllılar da dahil Estonya halkının bağımsızlık yönünde oy

²⁸⁷ *Türkiye Gazetesi*, “Estonya’da Moskova’dan Kopuyor”, 5 Nisan 1990, 6.

²⁸⁸ *Günaydın Gazetesi*, “Baltık’ta Kader Birliği”, 14 Nisan 1990, 8

²⁸⁹ *Milliyet Gazetesi*, “Estonya, Kendi Parasını Basıyor”, 15 Nisan 1994, 4.

²⁹⁰ Cenk Başlamış, “Sıra Yiyecek Ambargosunda”, *Milliyet Gazetesi*, 22 Nisan 1990, 4.

kullanacağından emin olduklarını dile getirmişlerdir.²⁹¹ Estonya’da yapılan bağımsızlık oylamasında Estonya halkına “ *Estonya’yı yeniden bağımsız ve özgür görmek istiyor musunuz?*” sorusu sorulmuştur.²⁹² Estonya halkı büyük çoğunlukla bağımsızlıktan yana oy kullanarak bağımsızlık yönündeki kararını bir kez daha göstermiştir.²⁹³

2.3. SLAV CUMHURİYETLERİ

2.3.1. Moldavya

Moldavya 1918’de Romanya’nın işgaline uğramış ve Romanya Moldavya’yı kendi topraklarına katmıştır. 1940 yılında ise Molotov-Ribbentrop Paktı’nın bir sonucu olarak Sovyetler Birliği bölgeyi kontrol altına almış ve Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ni kurmuştur. Bu olay, bölgenin siyasi ve ideolojik yönelimini Sovyet sistemine göre şekillendirmiştir.²⁹⁴

Sovyetler Birliği içerisinde yer alan Moldovyalılar 1989’un Haziran ayında başkent Kişinev’de bağımsızlık yürüyüşü gerçekleştirmiştir. Gösteriyi düzenleyen ellerinde sarı, lacivert, kırmızı renklerinden oluşan Romanya bayraklarını taşıyan 40 bin Moldovyalı gösterici, Romanya’nın SSCB’ye verdiği topraklar üzerinde 1940’ın Haziran ayında Moldavya Cumhuriyeti’nin kurulmasını protesto etmişlerdir. Bu tarihin kurtuluş günü değil yas günü olduğunu dile getirmişlerdir. Çünkü bu tarihi Sovyet işgalinin başlangıcı olarak görmekteydiler. Bu nedenle Moldavca dilinin resmi dil olmasını ve Kiril yerine Latin alfabesini kullanmak istediklerini de söylemişlerdir.²⁹⁵ Gösteride konuşma yapan kişiler Moldavya yöneticilerinin istifasını isteyerek 1940’da Ukrayna Cumhuriyeti’ne verilen Romanya toprağı Kuzey Bukovina’yı da kapsayacak yeni bir cumhuriyet kurulmasını talep etmişlerdir.²⁹⁶

Moldavya Cumhuriyeti’nin başkenti Kişinev’de binlerce kişi bir araya gelerek bağımsızlık ve çevreye dair taleplerini dile getiren bir gösteri düzenlemiştir. Göstericiler, “*Moldavya Moldovyalılarıdır, Ruslar işgal altındaki topraklardan*

²⁹¹ *Günaydın Gazetesi*, “Estonya’da Referandum”, 8 Şubat 1991, 8.

²⁹² Cenk Başlamış, “Baltık’ta Bağımsızlık Oylaması”, *Milliyet Gazetesi*, 4 Mart 1991, 13.

²⁹³ Nerdun Hacıoğlu, “Baltıklar Bilendi”, *Hürriyet Gazetesi*, 6 Mart 1991, 11

²⁹⁴ Fahir Armaoğlu, “20. Yüzyıl Siyasi Tarihi”, 844

²⁹⁵ *Milliyet Gazetesi*, “Moldavya/ Osmanlı’nın Boğdan’ı Bağımsızlık Peşinde”, 27 Haziran 1989, 4.

²⁹⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Moldavya da Başkaldırdı”, 27 Haziran 1989, 3.

çekilsin, biz konuk değil ev sahibiyiz" şeklinde sloganlar atarak Moldova'nın Rusya'dan bağımsız olması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, göstericiler resmi dilin Rusça değil Moldavca olmasını ve Moldova'daki fabrikaların çevreyi kirletmesinden dolayı kapatılması gerektiğini de talep etmişlerdir. Bu talepler, Moldova'daki artan Rus nüfuzuna ve çevre kirliliğine karşı duyulan endişeyi yansıtmaktaydı.²⁹⁷

Moldavya Cumhuriyeti Komünist Partisi Genel Sekreteri Semyum Grossu, Romence'nin yanı sıra Rusçanın da geçerli dil olarak kabul edilmesini önermiştir. Grossu, Rusçanın da resmi dil kabul edilmesiyle birlikte etnik gerilimin azalacağını ve Moldova'nın birlik ve beraberliğinin güçleneceğini savunmuştur. Moldavya Cumhuriyetinde Rusça yerine Romence'yi resmi dil ilan etme girişimleri üzerine cumhuriyet genelinde huzursuzluklar meydana gelmiş ve bu dil yasasını protesto etmek için 100 bine yakın işçi grev yapmıştır. Sovyet resmi haber ajansı Tass, Moldavya Cumhuriyetinin tüm yurttaki işçilere grevlerini sona erdirmeye çağrısında bulunduğunu bildirmiştir.²⁹⁸

1990 yılında Moldavya Halk Cephesinin çağrısı üzerine, resmi makamlardan izin alınarak Moldavya'nın başkenti Kişinev'de düzenlenen mitingde, Moldovyalılar anayurt olarak nitelendirdikleri Romanya ile bütünleşmek ve SSCB'den ayrılmak isteklerini dile getirmek için bir araya gelmiştir. Mitingde dile getirilen önemli konulardan biride Halk Cephesi yöneticilerinin yeni bir yasama meclisi oluşturmak üzere çok partili serbest genel seçimler düzenlenmesi çağrısında bulunması olmuştur. Dört saat süren mitinge on binlerce kişi katılmıştır.²⁹⁹

Gösteride konuşma yapan kişiler, cumhuriyette yeni seçim yapılmasına olanak sağlayan yasal düzenlemenin getirilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Göstericiler bir araya gelme amaçlarının "*Çeki düzen verilmiş bir Sovyet Federasyonu içinde egemen cumhuriyet statüsü kazanmak*" olduğunu bildirmişlerdir. Moldavya Komünist Partisi Genel Sekreteri Pyotr Lucinski, gösteride yaptığı bir konuşmada Halk Cephesi dâhil tüm gruplarla görüşmeye hazır olduğunu bildirerek gerilimi azaltmaya ve bir çözüm bulmaya çalışmıştır.³⁰⁰

²⁹⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Moldavya'da Binlerce Kişi Yürüdü", 11 Temmuz 1989, 3.

²⁹⁸ *Milliyet Gazetesi*, "Grev Sınır Tanımıyor", 1 Eylül 1989, 4.

²⁹⁹ *Güneş Gazetesi*, "Moldovyalılar da Bağımsızlık İstiyor", 13 Şubat 1990, 6.

³⁰⁰ *Milliyet Gazetesi*, "Moldavya Egemenlik Peşinde", 13 Şubat 1990, 4.

Moldavya Parlamentosunda 1990'ın Haziran ayında alınan karara göre Moldova Cumhuriyeti'nde yer alan toprak ve yer altı kaynaklarının Sovyetler Birliğine değil Moldavya Cumhuriyetine ait olduğu açıklanmıştır. Moldavya Yüksek Sovyet'i Moldavya'nın ilhakını meşru gören 1939 yılında imzalanan Molotov- Ribbentrop Paktını da kınamıştır. Moldavya Cumhuriyeti, SSCB'nin Moldavya'yı işgal ediş yıldönümü sebebiyle 28 Haziran'da yapılması planlanan tören ve toplantıları da yasaklamıştır.³⁰¹

Moldavya Cumhuriyeti 27 Ağustos 1991 tarihinde SSCB'den ayrıldığını ilan etmiştir. Bağımsızlık kararı başkent Kişinyov'da Devlet Başkanı Mirca Snegur tarafından on binlerce kişiye okunarak duyurulmuştur. Bağımsızlık ilanı, Moldavya halkı için büyük bir sevinç kaynağı olmuştur. On binlerce kişi sokaklara dökülerek özgürlüklerini kutlamış ve yeni bir ulusun doğuşuna tanıklık etmiştir.³⁰²

2.3.2. Gagavuz Türkleri

Gagavuz halkı IX. yüzyılda Orta Asya'dan Batı Avrupa'ya göçen Türklerin bir kolu olarak, önce Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Dobruca bölgesine yerleşmiş daha sonra da XIX. yüzyılda Osmanlı devleti ile Rusya arasındaki savaşlar neticesinde göç ederek Moldavya Cumhuriyetinin bulunduğu topraklara gelmişlerdir. Moldavya Cumhuriyeti içerisinde yaklaşık 200 bin Gagavuz Türkü yaşamaktaydı. Moldavya Cumhuriyetinde yer alan Hristiyan Gagavuz Türkleri Halk örgütü, Moldavya sınırları içerisinde özerklik planlarını görüşmek üzere ilk kongresini 1989'un Kasım ayında düzenlemiştir. Gagavuzlar kendi adadilleri olan Türkçenin geliştirilmesini ve özerklik kazanmak istemişlerdir.³⁰³

Gagavuzlar, tarih boyunca kimliklerini korumak için mücadele eden bir halk olmuştur. Moldavya sınırları içerisinde yaşayan Gagavuzlar, 1980'li yılların sonlarında Türkçe'nin yerine Rusça ve Romence dillerinin konuşulması için yapılan baskılarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu baskılar, Gagavuzların kültürel kimliklerini tehdit etmiştir. Baskılara karşı sessiz kalmayan Gagavuzlar, 1989 yılında ayaklanarak protestolar düzenlemişlerdir. Bu protestolarda Gagavuzlar, kendi dillerini konuşma

³⁰¹ *Milliyet Gazetesi*, "Moldavya da Egemen", 25 Haziran 1990, 4.

³⁰² *Güneş Gazetesi*, "Moldavya da Bağımsızlık Kervanına Katıldı", 28 Ağustos 1991, 11.

³⁰³ *Günaydın Gazetesi*, "Gagavuz Türkleri Özerklik Yolunda", 13 Kasım 1989, 8

özgürlüğü ve kültürel haklarını talep etmişlerdir. Ayaklanma, Gagavuzların Moldavya sınırları içerisinde yaşadıkları baskı ve eşitsizliklere karşı bir direnişin simgesi haline gelmiştir.³⁰⁴

Moldavya Cumhuriyeti'nde yaşayan Gagavuz Türkleri, anadilleri Türkçeyi tekrar yaşatmak amacıyla Latin alfabesine geçmek için çalışmalar başlatmıştır. Gagavuz Türklerinin Türkiye Moskova büyükelçiliğinden Latin alfabeli matbaa istemesi Gagavuzların Latin alfabesine geçişi başlattığı yönünde yorumlanmıştır.³⁰⁵

2.3.3. Ukrayna

Sovyet Lideri Mihail Gorbaçov'un öncüsü olduğu reform politikaları sonucunda cumhuriyetler Halk Cephelerini oluşturmaya başlamıştı. 1989'un Eylül ayında Ukrayna Halk Cephesi, 3 gün süren kongreler sonucunda bir dizi karar alarak kurulmuştur. Bu kararlara göre cumhuriyetin ekonomik kaynaklarının kendi halkınca işletilmesi ve bu ekonomik faaliyetler sonucunda sağlanacak yeni kaynakların yine cumhuriyet içinde yatırıma dönüştürülmesi sağlanacaktı. Ayrıca kongrede alınan diğer önemli karar ise Ukrayna'da konuşma dilinin resmi dil olmasıydı.³⁰⁶

Batı Ukrayna'nın İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet birliklerince Polonya'dan ele geçirilmesinin 50'nci yıldönümünde, Ukraynalı milliyetçiler tarihi Lvov kentinde on binlerce kişinin katıldığı bir gösteri düzenlemişlerdir. Gösteride sarı-mavi renkli ulusal bayrakların taşınması ve bağımsızlık sloganlarının atılması, Ukraynalıların Sovyet rejimi altındaki bağımsızlık özlemini ve milli kimliklerine olan bağlılıklarını göstermekteydi.³⁰⁷

Ukrayna Cumhuriyeti'nin Kiev şehrinde 1990'da, 20 bine yakın gösterici bağımsızlık için toplanmıştır. Gösteride, Ukrayna Komünist Partisinin lideri Vladimir İvasko'nun istifası istenmiş ve Litvanya Cumhuriyeti bağımsızlık yolunda karar aldığından dolayı desteklenmiştir. Ukrayna, Litvanya'nın yanında olduğu mesajını vermiştir. Gösteride Litvanya'ya yardım edileceği de bildirilmiştir.³⁰⁸

³⁰⁴ *Tercüman Gazetesi*, "Gagavuz Türkleri Muhtariyet İstiyor", 10 Ağustos 1989, 6.

³⁰⁵ *Tercüman Gazetesi*, "Gagavuz Türkleri Latin Alfabesine Geçmek İstiyor", 29 Nisan 1990, 6.

³⁰⁶ *Günaydın Gazetesi*, "Azerilerin Zaferi!", 12 Eylül 1989, 8

³⁰⁷ Cenk Başlamış, "Ukrayna'dan 'Bağımsızlık' Çıglıkları", *Milliyet Gazetesi*, 18 Eylül 1989, 4.

³⁰⁸ Cenk Başlamış, " 'Baltık Cephesi' Görüşme İstiyor", *Milliyet Gazetesi*, 15 Mayıs 1990, 4.

Sovyetler Birliğinin ikinci büyük cumhuriyeti olan Ukrayna 1990'ın Temmuz ayında egemenliğini ilan etti. Ukrayna parlamentosunun kabul ettiği bildiriye göre egemenlik ilanı ile Ukrayna'nın Sovyetler Birliğinden ayrılması amaçlanmamıştı. Ukrayna'nın, Sovyetlere bağlı diğer cumhuriyetlerle olan ilişkisini diplomatik yolla sürdüreceği belirtilmişti. 1990'da kabul edilen egemenlik bildirisiyle Ukrayna, kendi ordusunu ve devlet örgütünü kurma yetkisiyle birlikte, Ukraynalı gençlerin sadece kendi topraklarında askerlik yapmasını ve diğer cumhuriyetlere gönderilmemelerini de garanti altına almıştır.³⁰⁹ Ukrayna bu egemenlik ilanı ile birlikte Ukrayna yasalarının Sovyet yasasının üstünde olduğunu vurguluyordu. Ukrayna bu kararla birlikte büyük ölçüde Sovyetlere bağlı olmayacaktı.³¹⁰

Ukrayna, 1990'ın Temmuz ayında SSCB'nin tepkisinden çekindiği için tam bağımsızlığını ilan etmemişti. Gorbaçov'a yapılan darbe girişimi sonrasında SSCB'deki karışıklığı fırsat olarak gören Ukrayna Cumhuriyeti 24 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Ukrayna Parlamentosu bu tarihte aldığı bir kararla Ukrayna'nın bağımsız ve demokratik bir cumhuriyet olduğunu belirtmiştir. Cumhuriyetin Bağımsızlığına karar verilmesi için 1 Aralık 1991 tarihinde referandum yapılacağı da açıklanmıştır.³¹¹

Bağımsızlığını ilan eden Ukrayna, kendi sınırları içerisindeki Sovyet askeri araç ve silahlarının yanı sıra nükleer silahlar da dâhil olmak üzere tümünü kontrol altına aldığını açıklamıştır. Sovyet donanmasının Sivastopol'de üs kurduğu Karadeniz filosu, yüzlerce uçaklık filolar ve zırhlı araçlar da Ukrayna'nın el koyduğu malzemeler arasındaydı.³¹²

1991'in Aralık ayında Ukrayna'da düzenlenen referandum, bağımsızlık için bir dönüm noktası olmuştur. Oylamaya katılan Ukraynalıların %85'i bağımsızlık lehine oy kullanarak, SSCB'den ayrılma ve kendi egemen devletlerini kurma arzusunu net bir şekilde ifade etmiştir. Bu tarihi oylamanın sonucu, Ukrayna'nın bağımsızlık yolunda ilerlemesine ve kendi kaderini tayin etmesine imkan sağlamıştır. Halk sokaklara dökülerek "*Yaşasın bağımsızlık!*" sloganları atmış ve bu tarihi anı coşkuyla kutlamıştır. Ancak, Sovyetler Birliği lideri Gorbaçov bu durumdan hiç de memnun olmamıştı. Gorbaçov'un yeni ekonomik reformlara devam edebilmesi için Ukrayna'nın madeni,

³⁰⁹ *Milliyet Gazetesi*, "Ukrayna'da Egemenlik", 17 Temmuz 1990, 4.

³¹⁰ *Tercüman Gazetesi*, "Ukrayna'da Egemenlik Bildirisi Yayınlandı", 17 Temmuz 1990, 6.

³¹¹ *Hürriyet Gazetesi*, "Ukrayna da Bağımsızlık İlan Etti", 25 Ağustos 1991, 11.

³¹² Cenk Başlamış, "Ukrayna Kızılordu'ya El Koydu", *Milliyet Gazetesi*, 24 Ekim 1991, 4.

gıdası ve parasına ihtiyaç duyduğu ve Ukrayna'nın Sovyetler Birliğinden ayrılması durumunda Gorbaçov'un reformlarının başarıya ulaşamayacağı öne sürülmüştür.³¹³ Ukrayna Devlet Başkanı Leonid Kravçuk'un Sovyetler Birliği'nin dağıldığını ve Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan ettiğini açıklaması tarihi bir olaydı. Bu açıklama, Ukrayna'nın yeni bir anayasa yapma, kendi para birimini basma ve milli bir ordu kurma gibi önemli adımlar atmasına yol açmıştır. Ukrayna'nın bağımsızlığını simgeleyen bir diğer gelişme de Ukrayna TV'sinin yayını sonlandırmadan önce "*Sen daha ölmedin*" sözleriyle başlayan yasaklı milli marşını yayınlaması olmuştur. Bu marş, Ukrayna'nın bağımsızlık mücadelesinin ve milli ruhunun bir sembolü haline gelmişti.³¹⁴

2.3.4. Kırım

Türk asıllı ve Müslüman olan Kırım Tatarları, İkinci Dünya Savaşında Nazilerle anlaştığı gerekçesiyle 1944 yılında Stalin döneminde anayurtlarından çıkarılmıştı. Kırımlılar kitleler halinde Kırım Yarım adasından Ural Dağları, Özbekistan ve Kazakistan'a sürülmüştü. Tatar nüfusunun yarısından çoğu bu dönemde sürgün sonucunda yollarda ölmüştü. Kırım Tatarları, İkinci Dünya Savaşından sonra ulusal özerklikleri elinden alınarak SSCB'den sürülen halklardan biriydi. Bu halklar arasında anayurda dönme izni verilmeyen yalnızca Kırım Tatarları ve Volga Almanlarıydı.³¹⁵

1967'de suçlamalardan aklanmış Kırımlılar vatanlarına dönmek istiyorlardı. 1987 yılında sayıları 350 bine yaklaşan Kırımlılar, sürgün edildikleri anayurtlarına geri dönmek ve cumhuriyetlerini tekrar kurmak amacıyla Kremlin'de eylem gerçekleştirmişlerdir.³¹⁶ 1988 yılında Kırım Türklerinin anayurtlarına dönmelerini sağlamak amacıyla oluşturulan "*Kırım Türkleri Girişim Grubu*" sözcüsü Ayşe Seyitmuratov aracılığı ile Avrupa İşbirliği ve Güvenlik Komisyon'una bir dilekçe gönderilmişti. Birer nüshası Birleşmiş Milletler ile SSCB Merkez Komünist Parti Merkez Komitesine gönderilen dilekçede Kırımlılar Mihail Gorbaçov'a baskı ve sürgünlerin son bulunması çağrısında bulunarak anayurtlarına dönmeleri için izin verilmesini de istemişlerdir.³¹⁷

³¹³ *Tercüman Gazetesi*, "Ukrayna da Bağımsız", 3 Aralık 1991, 6.

³¹⁴ *Tercüman Gazetesi*, "Ukrayna, Sen Daha Ölmedin", 4 Aralık 1991, 6.

³¹⁵ *Milliyet Gazetesi*, "Tatarların İsyanı", 22 Temmuz 1987, 4.

³¹⁶ *Güneş Gazetesi*, "Kırımlıların Zaferi"- "Kırımlılara Müdahale", 27-28 Temmuz 1987, 6.

³¹⁷ *Günaydın Gazetesi*, "Kırım Türkleri Şimdi de Birleşmiş Milletlere Başvurdu", 20 Ekim 1988, 7

Ukrayna Cumhuriyetine bağı olan Kırım yarımadası 22 Mart 1991 tarihinde resmi olarak özerk cumhuriyete dönüşmüştür. Kırım bölgesinde yer alan yürütme komitesi, Özerk Cumhuriyetin Komitesi adını almıştır.³¹⁸

Kırım'da Ocak 1990'da, 1954 yılında Stalin rejimi tarafından feshedilen özek cumhuriyet statüsüne tekrar sahip olmak amacıyla yapılan referandumda halkın yüzde doksani olumlu yönde oy kullanmıştır. Ukrayna Parlamentosu Kırım'ın Özerk Cumhuriyet Statüsünü 1991'in Haziran ayında resmen kabul etmiştir. Kabul edilen bu yasayla birlikte Moskova Hükümetinin, Ukrayna yönetimine danışmadan Kırımla ilgili alacağı her türlü karar geçersiz sayılmıştır.³¹⁹

Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu, 1991'in Eylül ayında bağımsızlık kararı aldı. Ukraynalı ve Rus temsilcilerin parlamentoda aldığı karara göre Kırım, Ukrayna'nın bir parçası olarak kalmaya devam edecekti. Kırımın toprak bütünlüğünün korunacağını vurgulandığı bildiride, Ukrayna'nın da bu karara destek vermesi yönünde çağrı yapılmıştır.³²⁰

2.3.5. Beyaz Rusya

1920 yılında Sovyetler tarafından ilhak edilen Beyaz Rusya, 1922'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsüne kavuşmuştur. Polonya ve SSCB arasında tampon bölge olarak kurulan Beyaz Rusya'da, 1988'de Beyaz Rusya Halk Cephesi kurulmuştur. Bu cephe, SSCB'deki ilk komünist olmayan siyasi oluşum olma özelliğini taşıyordu. Cephenin temel amacı, Beyaz Rusya'nın dilini, dinini ve tarihini koruyarak yaşatmaktır.³²¹

Beyaz Rusya'da 1991'in Nisan ayında halk fiyat artışını ve hükümeti protesto etmek için 30 yıl sonra ilk defa sokağa çıkmıştı. Beyaz Rusya'nın Başkenti Minsk'te Motosiklet fiyat artışından dolayı fabrikalarda başlayan protesto kısa zaman içinde öğrenci ve doktorların katılımıyla büyük bir mitinge dönüşmüştür. Şehir merkezinde

³¹⁸ *Türkiye Gazetesi*, "Kırım Resmen Özerk Oldu", 24 Mart 1991, 6.

³¹⁹ *Milliyet Gazetesi*, "Kırım Artık Resmen Özerk", 8 Haziran 1991, 4.

³²⁰ *Milliyet Gazetesi*, "Kırım, Egemenlik İlan Etti", 6 Eylül 1991, 4.

³²¹ Murat Bürkan Serbest, Naira Iriskeldieva. "Belarus Sovyet Cumhuriyeti İç Siyaseti Ve Belarus'un Bağımsızlığı Süreci." *Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi* 2.1 (2022): 45-46

toplanan kalabalık Gorbaçov'un, SSCB Başbakanı Pavlov'un ve Beyaz Rusya hükümetinin istifasını istemişti.³²²

Beyaz Rusya, Slav cumhuriyetleri içerisinde SSCB'ye karşı en sessiz cumhuriyet olurken 1990'lara kadar da SSCB'ye bağlı bir cumhuriyet olma özelliğini korumuştur. Beyaz Rusya, diğer cumhuriyetler gibi 1990'da bağımsızlığını ilan etti. Tam bağımsızlığına 19 Eylül 1991 tarihinde kavuşmasıyla Beyaz Rusya Cumhuriyeti kurulmuştur.³²³

2.4. ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ

Orta Asya'nın uçsuz bucaksız bozkırlarında tarih boyunca varlık gösteren Türk Cumhuriyetleri, ortak bir dil, kültür ve tarihe sahip beş bağımsız devletten oluşmaktadır: Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan. Göktürklerden Selçuklulara, Timur İmparatorluğu'ndan Özbek Hanlığı'na kadar uzanan köklü bir tarihi mirasa sahip olan bu cumhuriyetler, ortak atadan ve geleneklerden beslenen güçlü bir kültürel bağa sahiptir. Avrasya'nın kalbinde yer alan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, jeopolitik açıdan önemli bir konuma sahiptir. Zengin yeraltı kaynakları ve geniş topraklarıyla bölge, küresel güçler için de ilgi çekici bir alan haline gelmiştir. Sovyetler Birliğinin Orta Asya Bölgesindeki Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan Cumhuriyetleri arasında imzalanan ekonomik ve siyasi işbirliği anlaşmasının, bölgedeki Müslüman-Türk Cumhuriyetlerinin birliğine giden ilk adım olduğu bildirilmiştir.

Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov, Kırgızistan Yüksek Sovyet Başkanı Absamet Nasaliyev, Türkmenistan Yüksek Sovyet'i Başkanı Saparmurad Niyazov ve Tacikistan Yüksek Sovyet Başkanı Kahar Mahkamov'un imzaladıkları anlaşma, hammadde ve tarım ürünleri üzerinde bu cumhuriyetlerin tam egemenliğini sağlamıştı. Özbekistan'ın tarım potansiyeli tüm bölgeyi doyurabilecek kapasitedeydi. Sovyet ekonomisinin temelini oluşturan

³²² *Milliyet Gazetesi*, "Genel Grev Tehdidi", 6 Nisan 1991, 4.

³²³ Atasoy, Emin, Elena Galai, And Ordenbek Mazbayev. "İdari Ve Bölgesel Coğrafya Perspektifinden Belarus Cumhuriyeti." *Marmara Coğrafya Dergisi* 30 (2014): 24.

cumhuriyetlerin, ürettikleri malları piyasa fiyatı üzerinden diğer cumhuriyetlere ihraç etmeleri durumunda Sovyetler Birliği ekonomik anlamda sarsılacaktı.³²⁴

2.4.1. Türkmenistan

Türkmenistan, 1890 yılında Rus İmparatorluğu topraklarına katılmıştı. Türkmenistan'ın Bağımsızlığın kaybedilmesi, siyasi ve ekonomik açıdan Rusya'ya bağımlı olmasına yol açmıştır. 1920'de Kızıl Ordu buraya girerek bölgeye hâkim oldu. Türkmenistan, 1925 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyet statüsüne kavuşmuştu Kızıl Ordu'nun Türkmenistan'a girmesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyet statüsü kazanılması, Türkmenistan'ın siyasi ve ekonomik sisteminin değişmesine yol açmıştır.³²⁵ Bu değişimler, bazı kesimlerde milliyetçi duyguları ve Sovyet rejimine karşı muhalefeti de beraberinde getirmiştir. Bu muhalefetin en somut örneklerinden biri, 1989 yılında Türkmenistan Sovyet Cumhuriyeti'nin Nebit Dağ kentinde gerçekleşen protesto olmuştur. 250 kişilik bir grup, milliyetçi sloganlar atarak bölgedeki 30 dükkânı ateşe vermiş ve Komünist Parti ile güvenlik güçlerine karşı protesto düzenlemiştir.³²⁶

Sovyetler Birliği'nin son yıllarında artan bağımsızlık talepleri, Ermenistan'ın 1990 yılında bağımsızlık bildirisini kabul etmesiyle ivme kazanmıştır. Bu gelişme sonucunda, Türkmenistan, 1990'ın Ağustos ayında bağımsızlığını ilan ederek Sovyetler Birliği'nden ayrılan yedinci cumhuriyet olmuştur. Bağımsızlık kararıyla birlikte Sovyet yasaları Türkmenistan'da geçersiz kılınmış ve yeni bir siyasi ve ekonomik sistem kurulması için çalışmalar başlatılmıştır.³²⁷

Türkmenistan'da halk, tam bağımsızlığını sağlamak için 1991'in Ekim ayında sandık başına gitmişti. Yaklaşık 2 milyon seçmenin bağımsızlık lehine oy kullanmasıyla birlikte Türkmenistan, Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsız bir devlet olma yolunda önemli bir adım atmıştır. Bağımsızlık ilanının ardından Türkmenistan, kendi siyasi ve ekonomik sistemini kurmak için çalışmalara başlamıştır.³²⁸

³²⁴ *Günaydın Gazetesi*, "Sovyetler "Zor" Virajda", 26 Haziran 1990, 8

³²⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, "SSCB'de Çözülen Milliyetler Mozayığı", 5 Eylül 1991, 8.

³²⁶ *Milliyet Gazetesi*, "Erivan Gergin", 13 Mayıs 1989, 4.

³²⁷ *Milliyet Gazetesi*, "Türkmenistan Egemenliğini İlan Etti", 25 Ağustos 1990, 4.

³²⁸ Cenk Başlamış, "Türkmenistan'da Referandum", *Milliyet Gazetesi*, 27 Ekim 1991, 4.

2.4.2. Tacikistan

Kızıl Ordu'nun 1921'de Duşanbe'ye girmesi, Tacikistan'ın Sovyetleşme sürecini başlatan önemli bir olaydı. Bu olayla birlikte Tacikistan'ın kontrolü Sovyetler Birliği'ne geçmiştir. 1925 yılında Özbekistan'a bağlı Otonom Cumhuriyet statüsü kazanan Tacikistan, 1929'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyet statüsüne geçmiştir.³²⁹ Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de Tacikler ve askeri birlikler arasında Şubat 1990'da yaşanan çatışmalarda, Tacikistan Komünist Partisi üst düzey yöneticilerinin olayları önleyememeleri üzerine görevden alındıkları ve yönetimin bir geçici komiteye devredildiği bildirilmişti. Tacikistan Komünist Partisi Genel Merkezi, göstericiler tarafından tahrip edilmiş ve yerel komünist örgütlerinde geniş çaplı istifalar başlamıştı.³³⁰

Tacikistan halkı, Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ilan eden Tacikistan Cumhuriyeti'nde, başkent Duşanbe'de gösteriler düzenlemiştir. Bu gösterilerin amacı, Tacik dilinin resmi dil olması ve eski Tacik kültürünün yeniden canlandırılmasıydı.³³¹ Sovyetler Birliğinin Müslüman cumhuriyetlerinden biri olan Tacikistan Cumhuriyeti 9 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş ve Tacikistan Parlamentosu Tacikistan'ın egemen ve hukuk devleti olduğunu bildirmişti.³³²

1985'de Gorbaçov tarafından sertlik taraftarı ve tutucu komünist olduğu gerekçesiyle Komünist Partiden istifa ettirilen Rahman Nabiev'in 23 Eylül 1991'de komünist idare altında bulunan parlamento tarafından yeniden başa gelmesiyle birlikte Tacikistan'da olaylar meydana gelmişti. Nabiev, reform yanlısı başkan Aslanov'u hükümet darbesiyle devirerek yerine kendisi geçmişti. Nabiev yönetime gelince ilk olarak olağanüstü hal ilan ederek Lenin heykellerini koruma altına almıştı.³³³

Rahman Nabiyev'in 1991 yılında Tacikistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olması, ülkede büyük bir huzursuzluğa yol açmıştır. Nabiyev'in otoriter yönetim tarzı ve eski Sovyet rejimiyle bağlantıları, halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Binlerce kişi günlerce Parlamento binası önünde protesto gösterileri düzenlemiş ve Nabiyev'in

³²⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, “SSCB’de Çözülen Milliyetler Mozayigi”, 5 Eylül 1991,8.

³³⁰ *Günaydın Gazetesi*, “Taciklerin “Ekonomi” Savaşı”, 15 Şubat 1990, 8

³³¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Tacikistan’da Resmi Dil İçin Gösteri”, 27 Şubat 1989, 3.

³³² *Tercüman Gazetesi*, “Tacikistan da Bağımsız Oldu”, 10 Eylül 1991, 6.

³³³ *Tercüman Gazetesi*, “Tacikistan’da Kızıl Darbe”, 25 Eylül 1991, 6.

istifasını talep etmişti. Halkın gösterilerine daha fazla dayanamayan Nabiyev, istifa etmek zorunda kalmıştı. Bu istifa, Tacikistan'da demokrasiye geçiş için önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.³³⁴

2.4.3. Kazakistan

Kazakistan, 1936 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyet statüsü kazanarak Sovyetler Birliği'nin 16 milyon nüfuslu bir cumhuriyeti haline gelmiştir. Başkenti Alma-Ata olan Kazakistan, zengin demir, petrol, kömür, bakır, kalay, çinko ve kurşun madenlerine sahipti. Nüfusun %50'sini oluşturan Rus ve Ukrayna kökenli halk, 1954 yılında açılan geniş hububat ekim alanlarında ve tarım sektöründe çalışmaktaydı.³³⁵

Sovyet Cumhuriyetleri içerisinde yer alan Kazakistan'da 1986 yılında çıkan ayaklanma Sovyet cumhuriyetleri içerisinde çıkan ilk ayaklanma olmuştur.³³⁶ Kafkaslardan getirilip Kazakistan bölgesine yerleştirilen azınlıkların işe alımlarda kayırıldıkları ve özellikle petrol endüstrisinde istihdam edildikleri haberleri İzvestia gazetesinde yer almıştır. Kazaklar, Kafkaslardan gelen azınlıklara birçok imtiyaz tanıdığını, bunların başında da konut kolaylığının bulunduğunu dile getirmişlerdir.³³⁷

Sovyetler Birliği Cumhuriyeti olan Kazakistan'da 1989'un Haziran ayında ekonomik nedenlerden dolayı çatışmalar meydana gelmiştir. Sovyet yetkililer çatışmayı durdurabilmek için kente askeri birlikler göndermiş ve sokağa çıkma yasağı ilan etmiştir. Kazak gençleri, et tereyağı, şeker gibi temel gıda maddelerinin karneye bağlı olarak satışının durdurulmasını, fiyat artışına neden olduğu söylenen kooperatiflerin kapatılmasını istemişlerdir.³³⁸

Kazakistan Parlamentosu, cumhuriyetin bağımsızlık kararını onaylanmıştı. Bu kararlar birlikte Kazakistan'ın bağımsız, demokratik ve hukuki bir devlet olduğu kabul edilmişti. Kabul edilen yasayla birlikte Kazakistan, kendi askeri kurumunu kurma ve askeri önlemler alma hakkına da sahip oldu. Kazakistan'ın, iç ve dış ilişkilerini kendisinin belirleyeceği ve bu cumhuriyet toprakları içerisinde yer alan doğal

³³⁴ *Milliyet Gazetesi*, "Tacik Başkan Düştü", 8 Ekim 1991, 4.

³³⁵ *Günaydın Gazetesi*, "Orta Asya Çatışıyor!", 21 Haziran 1989, 8

³³⁶ Nuri Eren, "Rusya'daki Değişiklikler Ülkeyi Oluşturan Özgürlük Özlemlerini Tahrir Ediyor", *Günaydın Gazetesi*, 10 Temmuz 1988, 9

³³⁷ *Milliyet Gazetesi*, "Kazaklar Kafkasyalıları İstemiyor", 23 Haziran 1989, 4

³³⁸ *Günaydın Gazetesi*, "Orta Asya Çatışıyor!", 21 Haziran 1989, 8

kaynakların Kazakistan'ın mülkü olduğu ve Kazakistan'da yaşayan farklı milletlerden olan herkesin Kazak vatandaşı olarak kabul edildiği de belirtilmişti.³³⁹

2.4.4. Kırgızistan

Kırgızistan, 1 Şubat 1926'da SSCB'nin özerk cumhuriyeti olmuş ve 30 Nisan 1939 tarihinde ilk anayasasını yayınlamıştı. 1936 Anayasasında Kırgızistan için Sovyet Sosyalist Cumhuriyet ifadesi kullanılmıştır.³⁴⁰ Amerikan gazetesi The Wall Street Journal, Kırgızlar ve Özbekler arasındaki çatışmaları Sovyet hükümetine karşı bir ayaklanma olarak yorumlamıştır. Türkistanlılar Kültür ve Yardımlaşma Başkanı Ahad Andican ise iki cumhuriyetin birbirleriyle değil, Rus askerleriyle çatıştığını ve çatışmanın temel sebebinin Sovyet yönetiminin sömürüsüne karşı çıkmak olduğunu belirtmiştir. Amerikan gazetesine göre Sovyet yönetimi, bölgedeki yer altı kaynaklarını yönetmek amacıyla çok sayıda asker göndererek etnik bir kargaşa ortamı yaratmış ve olayın üstünü örtmeye çalışmıştır.³⁴¹

1990'ın Ekim ayında Kırgızistan Parlamentosu, ülkenin adını Kırgızistan Cumhuriyeti olarak değiştirerek tarihi bir karara imza atmıştır. Bu karar, Kırgızistan'ın Türk kökenli kimliğini vurgulamak ve Sovyet yönetiminden bağımsızlık arzusunu göstermek için önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Ad değişikliği, Kırgızistan'ın ulusal kimliğini ve kültürel mirasını koruma çabasının bir parçası olarak yorumlanmıştır. Aynı zamanda cumhuriyetin adından Sovyet kelimesinin çıkarılması merkezi yönetimi protesto amacı taşımaktadır.³⁴²

Kırgızistan Cumhuriyeti egemenlik bildirisinde Kırgızistan'ın yer altı kaynaklarının kullanım tekelinin Kırgızlara ait olduğu ve Kırgızistan Cumhuriyeti'nin onayı olmadan ekonomik faaliyet yapılamayacağı ifadesi yer almıştı. Kırgızistan Parlamentosu, egemenlik bildirisini onayladıktan sonra, Askeri Akayev'i Devlet Başkanı olarak seçmişti.³⁴³

³³⁹ *Türkiye Gazetesi*, "Kazakistan Parlamentosu Bağımsızlık İlan Etti", 17 Aralık 1991, 6.

³⁴⁰ Rita Nazarkulova, *Bağımsızlık Sonrasında Kırgızistan-Rusya Federasyonu İlişkileri Ekseninde Kırgız Cumhuriyeti'nin Dış Politikası*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, 35-36.

³⁴¹ Erkin Alptekin, "Kırgızistan Olayları Rusyaya Karşı İsyan", *Türkiye Gazetesi*, 13 Haziran 1990, 6.

³⁴² *Günaydın Gazetesi*, "Gorbi "S.O.S." Verdi, 28 Ekim 1990, 8

³⁴³ *Sabah Gazetesi*, "Kırgızistan da Moskova'dan Bağımsızlaşıyor", 29 Ekim 1990, 9.

Kırgızistan Parlamentosu cumhuriyetin Frunze olan başkent adını Bişkek olarak değiştirdi. Başkent'in adının halktan gelen yoğun istek sonucu değiştirildiği bildirildi. Frunze ismi Bolşevik İhtilali sırasında başarı sağlayan subayın adından gelmekteydi. Bu adın değiştirilmesinin istenmesinin sebebi halkın Sovyetlere ait bir iz istememesi olarak değerlendirilebilir. Bişkek ismi Sovyet hâkimiyetinden önceki başkent ismiydi.³⁴⁴

2.4.5. Özbekistan

Rusya, Türkistan Bölgesi'ni işgal ederek topraklarına katmış ve bu topraklar içerisinde yer alan Özbekistan'da 27 Ekim 1924'te Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Rus işgalinden önce bölgede etnik ve dilsel ayrımcılık yaygın değildi. Bölgeyi kontrol altına almak ve yönetmek için Ruslar, bölgedeki halkları etnik kökenlerine göre kategorize etmeye ve yapay kimlikler oluşturmaya başlamışlardır. Bu durum, bölgedeki siyasi ve sosyal dengeleri değiştirerek Sovyet ideolojisine uygun bir toplum inşa etmeye yönelik bir adım olarak yorumlanmıştır.³⁴⁵

Özbekistan, 1989 yılında Sovyet tarihinde ilk kez merkez yönetim tarafından hazırlanan bir bütçeyi reddetmiştir. Özbek milletvekilleri, tarım ve sanayi hedeflerinin büyütülmesini, konut, eğitim ve sağlık harcamalarının artırılmasını talep ederek bütçeyi 'hayır' oylamasıyla geri çevirmiştir. Bu durum, Sovyetler Birliği'nde artan milliyetçilik akımlarının ve merkezi yönetime karşı hoşnutsuzluğun bir göstergesi olarak yorumlanmıştır.³⁴⁶

Özbekistan Cumhuriyeti'nde binlerce kişi Türkçenin resmi dil olması için yürüyüş yapmıştır. Özbekistan'da 1988 yılında kurulan “Birlik” adıyla bilinen “*Özbekistan'ın tabiatını, maddi ve manevi zenginliklerini Muhafaza Etme Birlik Harekâtı*” olan teşkilat ilk toplantısını Taşkent yakınlarındaki Çukursay'da gerçekleştirmiştir. Yaklaşık 100 bin kişinin katıldığı toplantıda konuşan Özbekistan İlimler Akademisi Müdürü Abdürrahim Palatov, Komünist Parti'nin Birlik adı verilen bu teşkilatı kabul etmediğini, Türkçenin

³⁴⁴ Başlamış Cenk, “Baltıklar Yine Gergin”, *Milliyet Gazetesi*, 7 Şubat 1991, 4.

³⁴⁵ Fatma, Açık, “Orta Asya'nın İncisi Özbekistan.” *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 2.1 (2018): 96.

³⁴⁶ *Günaydın Gazetesi*, “Özbekistan'da Demokrasi Baharı Başladı”, 29 Aralık 1988, 7

resmi dil olarak kabul edilmesini ve ülkenin pamuk üretimine bağlı kalmasından vazgeçmesi yönünde söylemlerde bulunmuştur.³⁴⁷

Sovyet yönetiminin etnik grupları birbirine kaynaştırmak için Taşkent'te 1989'un Eylül ayında düzenlediği festivalde Ruslar ve Özbekler birbirine girmişlerdir. Moskova Radyosu değişik etnik gruplardan yüzlerce gencin birbirlerine taş ve sopalarla saldırdıklarını ve polisin olayları yatıştırmakta güçlük çektiğini duyurmuştur³⁴⁸

Özbekistan Parlamentosu 20 Haziran 1990 tarihinde Özbekistan'ın bağımsızlığını ve devlet egemenliğini ilan ederek, cumhuriyetin iç ve dış işlerinin sadece cumhuriyet makamına ait olduğunu açıklamıştır.³⁴⁹ Özbekistan Parlamentosunun aldığı karara göre Özbek kanunları Sovyet kanunlarından üstün olacaktı. Kabul edilen kanuna göre bütün iç ve dış politika sorunlarının, Özbekistan kanunları ve yönetimi tarafından çözümlenmesi ve Sovyetler Birliğinin yabancı bir ülke olarak değerlendirileceği belirtiliyordu. Kanunda “*Özbekistan bundan böyle SSCB ve diğer devletlerle ekonomik, politik ilişkilerini kendi egemenliği içinde değerlendirecektir*” ifadesi yer aldı.³⁵⁰ Fakat tüm bu kararlara rağmen Özbekistan Cumhuriyeti Litvanya gibi kesin bir şekilde bağımsız olmak istediğini dile getirmiyordu. Özbekistan Cumhuriyeti, Litvanya gibi tam bağımsızlık talep etmese de, Sovyetler Birliği'ne de tam bağımlı olmak istemiyordu. Bağımsızlık konusunda Moskova'nın tepkisinden çekindiği için bu konuda çekimser davranıyordu. Özbekistan'ın tercihi, yenilenmiş bir Sovyet Federasyonu içinde yer almak ve kendi kararlarını kendisinin almasıydı.³⁵¹ Özbekistan cumhuriyeti aldığı bu kararlar hem ekonomik bağımsızlığını ilan etmiş hem de Sovyet yasasının Özbek Cumhuriyet yasasından üstün olmadığını vurgulamış oldu.³⁵²

Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov, yayınladığı bir kararnameyle cumhuriyet topraklarında görev yapan KGB ve İçişleri Bakanlığına bağlı tüm birliklerin yönetimini kendisine bağlamıştı. Yine kararnameye göre ordu dahil ülkedeki tüm güvenlik birimlerinde her türlü siyasi faaliyet yasaklanmıştı.³⁵³

³⁴⁷ *Tercüman Gazetesi*, “Özbekistan’da Milli Uyanış”, 18 Nisan 1989, 6.

³⁴⁸ *Günaydın Gazetesi*, “Özbekistan Yine Karıştı”, 21 Eylül 1989, 8.

³⁴⁹ *Türkiye Gazetesi*, “Özbekistan Egemenlik İlan Etti”, 21 Haziran 1990, 11.

³⁵⁰ *Günaydın Gazetesi*, “Özbekistan da Bağımsız”, 21 Haziran 1990, 10.

³⁵¹ Cenk Başlamış, “Gorbaçov, Köşeye Sıkıştı”, *Milliyet Gazetesi*, 22 Haziran 1990, 4.

³⁵² Cenk Başlamış, “Yeltsin Bir Umut”, *Milliyet Gazetesi*, 23 Haziran 1990, 4.

³⁵³ *Milliyet Gazetesi*, “Türklerden de Bağımsızlık”, 27 Ağustos 1991, 13.

Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov, Komünist Parti ile tüm irtibatın kesildiğini bildirmiştir. Kerimov, Komünist Partisini darbe sırasında korkakça davrandığı ve bir prensip sahibi olamadığı gerekçesiyle suçlamıştır.³⁵⁴

Özbekistan Cumhuriyet Parlamentosu'nun, bağımsızlık kararı alması üzerine Özbek Lider, İslam Kerimov, Birlik Sözleşmesini imzalamaya karşı olmadıklarını ve Birlik Sözleşmesinin tam bağımsız devletler konfederasyonu temelinde imzalanabileceğini açıklamıştır.³⁵⁵

Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov, Özbekistan Cumhuriyeti'nin demokrasiye ve Pazar ekonomisine geçmeye hazır olmadığını bu yüzden Gorbaçov'un siyasi reformlarını izlemeyeceklerini kaydetmiştir. Kerimov, Özbekistan'ın Çin Modelini benimseyerek sınırlı reformlarla yetineceğini söylemiştir.³⁵⁶

2.5. KAFKAS CUMHURİYETLERİ

2.5.1. Azerbaycan

Mehmet Emin Resulzade önderliğinde 28 Mayıs 1918'de kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, 28 Nisan 1920'de Kızıl Ordunun müdahalesiyle Sovyet yönetimine girmiştir.³⁵⁷

Komünist Parti yerel yöneticilerinin görevden alınması, Azerbaycan Cumhuriyeti ve Ermenistan'da halk ayaklanmalarına yol açmıştır. Göstericiler polisle ve askeri birliklerle çatışırken bir Kızıl Ordu askeri hayatını kaybetmiş ve çok sayıda askeri araç devrilmiştir. Sovyet askeri gazetesi Krasnaya Zvezda'ya göre, göstericiler milyonlarca rublelik zarara yol açmıştır.³⁵⁸

Komünist Parti'ye karşı öfkeyle ayaklanan Azeriler, Bakü'de Moskova'ya karşı da seslerini yükseltmişlerdir. Azerbaycan Cumhuriyetinin başkenti Bakü'de düzenlenen mitinge 800 bin kadar Azeri katılmıştır. Mitingde yapılan konuşmalarda, Moskova'nın Azerbaycan'ın doğal kaynaklarını sömürdüğü, Azeri halkının refahını göz ardı ettiği ve

³⁵⁴ *Tercüman Gazetesi*, "Türk Cumhuriyetlerinde Komünistler Kapı Dışarı", 30 Ağustos 1991, 6.

³⁵⁵ *Günaydın Gazetesi*, "Özbekistan da Bağımsız", 15 Eylül 1991, 8.

³⁵⁶ *Günaydın Gazetesi*, "Özbekistan'a Çin Modeli", 18 Eylül 1991, 8.

³⁵⁷ *Tercüman Gazetesi*, "Azerbaycan Artık Bağımsız", 31 Ağustos 1991, 6.

³⁵⁸ *Günaydın Gazetesi*, "Azeriler Direniyor", 29 Kasım 1988, 7

Azerbaycan'ın bağımsızlığına saygı göstermediği vurgulanmıştır. Ayrıca, Moskova'nın Azerbaycan'a yönelik baskıcı politikaları da eleştirilmiştir. Bakü'de düzenlenen bu miting, Azerbaycan halkının Moskova'ya olan hoşnutsuzluğunun ve öfkesinin açık bir göstergesi olmuştur.³⁵⁹

1989 Ekim ayında Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu, Moskova'nın izlediği politikalara tepki olarak tarihi bir adım atıp ülkenin Sovyetler Birliği'nden ayrılma hakkını benimseyen bir kanun tasarısı kabul etmiştir. Moskova Radyosu'ndan gelen habere göre, bu karar ile birlikte Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği'nde kalıp kalmamasına halk tarafından referandum yoluyla karar verilecekti. Referandumdan "ayrılma" kararı çıkması halinde ise Azerbaycan bağımsızlığını ilan edecekti. Bu gelişme, Azerbaycan'ın bağımsızlık yolunda attığı en önemli adımlardan biri olarak kabul edilmiştir. Sovyet rejimi altında uzun yıllar boyunca bastırılan bağımsızlık talepleri, bu kanun tasarısı ile birlikte meşru bir zemine kavuşmuştur. Referandum kararı, Azerbaycan halkında büyük bir heyecan ve umut yaratmıştır.³⁶⁰

Azerbaycan Halk³⁶¹ Lideri Ebulfeyz Aliyev, Tercüman Gazetesi yazarı Taha Akyol ile Bakü'de yaptığı röportajda Azerbaycan'ın Karabağ konusunda kararlı olduğunu vurguladı. Heydar Aliyev, Sovyet yönetiminin Karabağ'ı Azerbaycan'a iade etmesini talep etmiştir. Aksi takdirde greve gidileceğini ve Moskova'nın bu durumu ciddiye almaması durumunda grevlerin ardından Azerbaycan halkının ayaklanarak Sovyetlerden bağımsızlığını ilan edeceğini de sözlerine eklemiştir.³⁶²

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Lenkeran şehrinde Halk Cephesi, Komünist Parti ve yerel yönetimi etkisiz hale getirerek şehri kontrol altına almış ve bölgedeki radyolardan yapılan anonslarla iktidarın halka geçtiği duyurulmuştur.³⁶³

³⁵⁹ *Milliyet Gazetesi*, "Azerbaycan'da Greve Devam", 8 Eylül 1989, 4.

³⁶⁰³⁶⁰ *Günaydın Gazetesi*, "Azerbaycan'da "Bağımsızlık" Kanunu", 7 Ekim 1989, 8

³⁶¹ Azerbaycan'da Bulunan Ulusal Direniş Örgütlerinin Bazıları Şunlardır: **Ulusal Halk Cephesi**: Bu Örgüt Azerbaycan'ın SSCB'den Bağımsız Olması Yönünde Çalışmalar Yapmıştı. **Vatan Cephesi** :Bu Örgütün Amacı Azerbaycan'ın Tüm Dünyada Tanınmasını Sağlamaktır. Birçok Ülkede Bu Örgütün Temsilciliği Var. Azerbaycan'ın Tam Bağımsızlığını İsteyen Bir Örgüttü. **Kurtuluş Cephesi**:Halk Cephesinden Ayrılanların Kurmuş Olduğu Örgüttü. Bu Örgütte Tam Bağımsızlıktan Yanaydı. **Tövbe**: Dini Bir Örgüttü ve Siyasi Olaylarla İlgilenmiyordu. Kuran Öğretimi ve Ezan Okunması İçin Çalışmalar Yapıyordu. *Hürriyet Gazetesi*, "Azerbaycan'daki Direniş Örgütleri", 25 Ocak 1990, 8.

³⁶² Taha Akyol, "Azerbaycan'da Bağımsızlık Şarkısı", *Tercüman Gazetesi*, 23 Kasım 1989, 1.

³⁶³ *Milliyet Gazetesi*, "İktidar Halkta", 13 Ocak 1990, 4.

15 Ocak 1990 tarihli Güneş Gazetesi'nde yer alan habere göre, Azerbaycan Komünist Partisi'nden ayrı bir güç olan Azerbaycan Halk Cephesi'nin düzenlediği mitingde konuşmacılar, Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği'nden ayrılmasını ve bu konunun halk oylamasıyla karara bağlanmasını talep etmiştir.³⁶⁴ 1988 yılında Azerbaycan Halk Cephesi tarafından düzenlenen mitingde, Ermenilerin Azerbaycan'a fiili savaş açtığı belirtilerek beş kişilik milli müdafaa şurası oluşturulmasına karar verilmiştir. Gösteride ayrıca Kirov semtine Atatürk, Oktaybr semtine ise İzmir adlarının verilmesi kararı da alınmıştır. Miting sırasında bir grup milliyetçi Ermeni eski bir mahalleye saldırdı. Saldırı sonucunda 22 kişi hayatını kaybetmiş ve 26 kişi ise yaralanmıştır. Aynı gün Ermeni çeteler Şamyan isimli Azeri köye de saldırmıştır. Bu saldırıda 20 kişi hayatını kaybetti ve 42 kişi rehin alınmıştır. Bu olaylar, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki gerginliği daha da tırmandırmıştır. Milliyetçi duyguların yükseldiği bir dönemde gerçekleşen bu saldırılar, iki halk arasında derin bir güvensizlik ve düşmanlık yaratmıştır.³⁶⁵ Halkın haklarını korumak için Azerbaycan Halk Cephesi, Ebulfez Aliyev başkanlığında geçici bir Ulusal Savunma Konseyi kurmuştur.³⁶⁶

Ermeni ve Azeriler arasındaki gerginlik iç savaşa dönüşme tehdidi oluşturunca Moskova bölgeye askeri müdahale kararı almıştır. Olağanüstü hal ilan eden Moskova yönetimi, bölgeye düzenli birlikleri, KGB'yi ve deniz kuvvetlerini göndermiştir. Yüksek Sovyet Prezidyumu ve Gorbaçov tarafından imzalanan kararda, "*Bölgede Sovyet iktidarını zorla devirmeye yönelik girişimlerde bulunulduğu*" belirtilmiştir. Moskova'nın askeri müdahalesi, bölgedeki gerginliği geçici olarak yatıştırırsa da, Ermeni ve Azeriler arasındaki sorunun çözümüne katkıda bulunamamıştır. Aksine, askeri müdahale sorunun daha da derinleşmesine ve iki halk arasındaki düşmanlığın artmasına neden olmuştur.³⁶⁷

Sürgünde olan Ermeni ayrılıkçı Pamir Hayrikyan, Ermeni ve Azeri çatışmasını Sovyetler Birliğinin körüklediğini öne sürmüştür. Moskova Hükümeti'nin iki Cumhuriyette de barış istemediğini belirten Hayrikyan, Moskova Hükümet'inin iki cumhuriyetinde bağımsızlık sürecinde olduğunu bildiği ve iki halkı birbirine yok ettirme politikasının olduğunu dile getirmiştir. Ermeni ve Azerilerin yüzyıllar boyunca

³⁶⁴ Güneş Gazetesi, "Bakü'de Provokasyon: 22 Ölü", 15 Ocak 1990, 7

³⁶⁵ Cenk Başlamış, "Bakü Savaş Alanı", Milliyet Gazetesi, 15 Ocak 1990, 4.

³⁶⁶ Güneş Gazetesi, "Bakü'de Provokasyon: 22 Ölü", 15 Ocak 1990, 7

³⁶⁷ Hürriyet Gazetesi, "Rus Tankları, Azerbaycan'da", 16 Ocak 1990, 8.

yan yana yaşadığını, 1903 yılından sonra iki cumhuriyette ilişkilerin kötüleştiğini ve burada Moskova'nın parmağı olduğunu söylemiştir.³⁶⁸

Ocak 1990'da başlayan Dağlık Karabağ'daki çatışmalar Azerbaycan'ın diğer bölgelerine de yayılınca Sovyet Hükümeti bölgeyi yabancı gazetelere kapatarak 5 bin kişilik bir kuvvet göndermiştir. Fakat bu girişim başarısız olmuş ve Ermeniler Ordu depolarını yağmalayarak silahlara el koymuşlardır. 20 Ocak 1990'da Sovyetlerin Bakü'ye toplam 29 bin asker gönderdiği bildirilmiştir. Halk, Komünist Partisinin önünde bir araya gelerek gösteride bulunmuş ve Bakü'nün Halk Cephesi kontrolünde olduğu bir bildiriyle açıklanmıştır. Okunan bildiride “ *Halk Cephesi Milli Kuvvetlerini Azerbaycan Komünist Partisi'ni kapatarak yönetime el koymuştur. Şehirde durum çok gerginleşmiştir. Bakü'de devlet dairelerini ele geçiren Halk Cephesi kuvvetleri radyo ve TV istasyonlarına el koymuştur. Vatandaşlar sakin olup evlerinden çıkmasınlar*” sözleri yer almış ve Halk Cephesi, yönetimi üstlenince Sovyet tankları Bakü'ye girerek halka ateş açmıştı. Azeri Türkleri, ellerinde silah olmadığı için karşı koyamadığını belirtmişti.³⁶⁹

Kızıl Ordunun Azeri halka ateş açması sonucu Azeri sokaklarında çok sayıda yaralı ve ölümlerin olduğu bildirilmiştir. Azeri halkı yaralılara kan vermeye çağılırken Rus Kızıl Ordusu'nun çatışmada ölen kişileri sahiplerinin almasına izin vermediği de belirtilmiştir. Bu vahşet karşısında Azeri halkı büyük bir öfke ve üzüntü yaşamıştır.³⁷⁰

Azerbaycan Başkenti Bakü'de toplanan yaklaşık 500 bin Azeri, Kızıl Orduyu protesto etmişti. Protesto gösterisinde Gorbaçov maketi yakılarak “*Kahrolsun Gorbaçov*” diye slogan atılmıştır. Olaylarda ölenlerin sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte BBC 70, Azerbaycan Halk Cephesi ise 600 civarında olduğunu açıklamıştır.³⁷¹

Azerbaycan Halk Cephesi başkanlarından olan İtibar Memedov, Gorbaçov'a seslenerek Kızıl Ordu'nun Azerbaycan'dan çekilmemesi halinde Azerbaycan'ın ikinci Afganistan olacağı imasında bulunmuştur. Memedov, Bakü'nün işgalini Azerbaycan'a karşı bir cinayet olarak değerlendirdiğini belirterek “ *Bunun sorumlusu başta Gorbaçov olmak üzere Politbüro'dur. Ordu Gorbaçov'un talimatlarıyla harekete geçti. Devlet*

³⁶⁸ Cenk Başlamış, “SSCB’de Kısmi Seferberlik”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Ocak 1990, 4.

³⁶⁹ *Sabah Gazetesi*, “Azerbaycan’da Katliam”, 21 Ocak 1990, 13.

³⁷⁰ *Hürriyet Gazetesi*, “Bakü Kanlar İçinde”, 21 Ocak 1990, 10.

³⁷¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Bakü’de Dev Gösteri”, 22 Ocak 1990, 1.

Başkanı bu hareketiyle korkaklığını kanıtlamıştır.” sözlerini dile getirerek tepkisini belirtmişti.³⁷² Memedov'un “*Azerbaycan ikinci Afganistan olur*” uyarısı, Moskova tarafından tehdit olarak algılanmış ve Azerbaycan Halk Cephesi Başkan Yardımcısı'nın tutuklanmasına neden olmuştur.³⁷³

Sovyet hükümeti, 1990 yılında Azerbaycan'da yaşanan trajik olaylarda yaşananların tek sorumlusunun kendisi olduğunu ve Kızıl Ordunun Azerbaycan'a girerek sivil halkı katletmesinin yanlış bir karar olduğunu kabul etmiştir. Bu itiraf, Sovyet rejiminin insanlık dışı uygulamalarını ve Azerbaycan halkına karşı işlediği vahşeti bir kez daha gözler önüne sermiştir.³⁷⁴

Azerbaycan Halk Cephesi, Sovyetler Birliğiyle uzlaşma arzusunu göstererek, uzlaşma ilkelerini açıklayarak Gorbaçov'a dört şart sunmuştur. Bu şartlardan ilki, Sovyet ordusunun Azerbaycan'dan en kısa sürede çekilmesiydi. Halk Cephesi'nin ikinci şartı ise, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan Cumhuriyetine bağlanmasıydı. Üçüncü şart, Azerbaycan'da bir seçim yapılması ve cumhuriyetin koalisyonla yönetilmesiydi. Son ve en önemli şart ise, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin siyasi ve ekonomik bağımsızlığının kabul edilmesiydi.³⁷⁵

Azerbaycan Devlet Başkanı Ayaz Muttalibov, yayınladığı bir kararnameyle cumhuriyetin adının “*Azerbaycan Cumhuriyeti*” olarak değiştirildiğini ilan etmiştir. Cumhuriyetin adından Sovyet sosyalist sıfatını çıkaran devlet başkanlığı kararnamesi, Azerbaycan Yüksek Sovyet'inin bu kararı benimsemesinden sonra yürürlüğe girmiştir. Kabul edilen kararnameye göre cumhuriyetin yeni bayrağı yukarıdan başlayarak mavi, kırmızı ve yeşil üç bant üzerine ay ile sekiz köşeli yıldızdan oluşan, Mehmet Emin Resulzade'nin önderliğinde 1918 yılında kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin bayrağı olmuştur.³⁷⁶

Azerbaycan Haber Ajansı Assa- İrade, Azerbaycan Komünist Parti Merkez Komitesinin yapacağı son toplantıda Komünist partinin lağvedileceğini, yerine Solcular ve Ulusal Yeniden Doğuş adı ile iki siyasi partinin kurulacağını ve Azerbaycan Komünist Partisinin yayın organının adının değiştirildiğini duyurmuştur. Komünist

³⁷² Cenk Başlamış, “Gorbi'ye Azeri Tehdidi”, *Milliyet Gazetesi*, 26 Ocak 1990, 4.

³⁷³ Cenk Başlamış, “Nahcivan'da Ateşkes”, *Milliyet Gazetesi*, 27 Ocak 1990, 4.

³⁷⁴ *Sabah Gazetesi*, “Sovyetler: Azerbaycan'da Katliam Yaptık”, 15 Ağustos 1990, 9.

³⁷⁵ M. Ali Birand, “Gorbaçov'a Dört Şart”, *Milliyet Gazetesi*, 3 Şubat 1990, 1.

³⁷⁶ *Milliyet Gazetesi*, “Azerbaycan'ın Adı Değişti”, 2 Aralık 1990, 4.

adıyla yayın yapan gazetenin Halk Gazetesi olarak değiştirilip yayına devam ettiği bildirilmiştir.³⁷⁷

Azerbaycan parlamentosu cumhuriyetin bağımsızlığını 30 Ağustos 1991 tarihinde ilan etmiş ve bağımsızlık kararı oybirliğiyle kabul edilmiştir. Bağımsız bir devlet olan Azerbaycan kendisinin tanınması için diğer ülkelere çağrıda bulunmuştur.³⁷⁸ 1920'de Sovyetler tarafından işgal edilen Azerbaycan, bağımsızlığını ilan eden ilk Türk ve Müslüman ülke olma unvanını taşımaktadır. Parlamentosu aracılığıyla ayrılma kararını gerçekleştiren Azerbaycan, bağımsızlığının tanınması için çağrı yapmış ve diplomatik ilişkilere hazır olduğunu bildirmiştir.³⁷⁹

Azerbaycan bağımsızlık kararı aldıktan sonra ulusal ordu kurmak için girişimlerde bulunmuştur. Azerbaycan Parlamentosu, Azerbaycan'da ulusal bir ordu kurulmadan önce ulusal savunma güçleri adıyla bir savunma teşkilatı kurulması yönünde karar almıştır.³⁸⁰

Azerbaycan Savunma Bakanı Valeh Barışatlı, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında doğmuş bir gencin bu cumhuriyetin dışarısında askerlik yapmaması gerektiğini vurgulamıştır. Kızıl Ordunun Azerbaycan'ı Ermeni saldırılarından koruyamadığını bu yüzden Azerbaycan'ın kendi savunma gücünü oluşturacak gençleri Sovyet ordusuna göndermeme kararı aldığını belirtmiştir.³⁸¹

Azerbaycan Cumhuriyetinin 30 Ağustos 1991'de ilan ettiği bağımsızlık kararı 1991'in Ekim ayında uygulamaya konmuştur. Bağımsızlık konusunda çalışmalarını sürdüren Azeri parlamenterler, 1991'de ki Azerbaycan'ın 1918-1920 yılları arasında yaşayan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin yasal mirasçısı olduğunu vurgulamıştı. Sovyetler Birliği'nin 28 Nisan 1920'de Azerbaycan'ı işgal ettiği vurgulanmış ve işgal sonrası bu cumhuriyetin imzaladığı anlaşmalar da iptal edilmiştir.

382

³⁷⁷ *Tercüman Gazetesi*, "Azerbaycan Komünist Partisi Kapanıyor", 28 Ağustos 1991, 6

³⁷⁸ ³⁷⁸ *Milliyet Gazetesi*, "Azerbaycan Bağımsız", 31 Ağustos 1991, 4.

³⁷⁹ *Sabah Gazetesi*, "Azerbaycan da Artık Bağımsız", 31 Ağustos 1991, 1.

³⁸⁰ Rehber Beşiroğlu, "Bağımsızlık Coşkusu", *Milliyet Gazetesi*, 1 Eylül 1991, 4.

³⁸¹ *Milliyet Gazetesi*, "Cumhuriyetlerde Kargaşa", 9 Ekim 1991, 4

³⁸² Rehber Beşiroğlu, "Azerbaycan Tam Bağımsız", *Milliyet Gazetesi*, 20 Ekim 1991, 4.

2.6. AZERBAYCAN VE ERMENİSTAN ARASINDAKİ ÇATIŞMALAR

2.6.1. Karabağ Meselesi

Karabağ, tarih boyunca farklı isimlerle anılan ve çeşitli devletlerin egemenliğinde kalan bir bölgedir. Müslüman Türklerin hâkimiyetine geçmeden önce "Arran" olarak bilinen bölge, Türklerle birlikte "Karabağ" adını almıştır. Selçuklular, Moğollar, Timur ve Safeviler gibi birçok devlet Karabağ'da egemenlik kurmuştur. 1590 yılında Üçüncü Murat Han döneminde Karabağ Osmanlı topraklarına katılmış ve XVIII. yüzyılda ise Ermeniler bölgeye göç etmeye başlamıştır.³⁸³ Gence Antlaşması ile bu bölge İran'a bırakılmış ve 1805 yılında Rus İmparatorluğunun hâkimiyetine girmiştir. 1905 ihtilalinde Ermeniler ve Azeriler çatışmışlardır. Sovyetler ve Türkler arasında yapılan Gümrü anlaşmasıyla Azerbaycan ve Karabağ Sovyetlere bırakılmıştır. 1923 yılına kadar Karabağ, Sovyet Ermenistan'ın bir parçası olmuştur. Stalin döneminde Sovyet Cumhuriyetlerinde etnik bütünlük oluşturulmasını önlenmek amacıyla bu bölge Azerbaycan'a bağlanmıştır.³⁸⁴

1988-1990 yılları arasında Azerbaycan ve Ermenistan arasında Dağlık Karabağ bölgesinin statüsü konusunda gerginlikler ve çatışmalar yaşanmıştır. Bu dönemdeki önemli olaylar şunlardır:

- 28 Şubat 1988 tarihinde Bakü yakınlarındaki Şumgait kentinde Azeri ve Ermeniler arasında çıkan etnik çatışma sonucunda 26 Azeri ve 6 Ermeni'nin ölmesi üzerine Sovyetler duruma müdahale etmiştir.
- 15 Haziran 1988 tarihinde Ermenistan Meclisi'nin, Dağlık Karabağ bölgesinin Ermenistan'a bağlanmasını kabul etmesi üzerine Gorbaçov sınır değişikliğini kabul etmediğini 28 Haziran 1988 tarihinde açıklamıştı. Bu kararı protesto etmek isteyen ve Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'da kalmasını isteyen 500 bin Azeri, Bakü'de 22 Kasım 1988 tarihinde yürüyüş yapmıştı.
- 12 Ocak 1989 tarihinde Sovyet Meclisi, Karabağ'da, Moskova'ya bağlı özel yönetim komitesi kurmuştur.

³⁸³ İhsan Sabri Çağlayangil, "Sovyet Rusya'da Neler Oluyor?", *Milliyet Gazetesi*, 29 Kasım 1988, 5.

³⁸⁴ *Milliyet Gazetesi*, "Erivan'da Dev Gösteri", 25 Şubat 1988, 4.

- 7 Şubat 1989 tarihinde SSCB, Azeri ve Ermeni çatışmalarına yönelik bir yıllık resmi raporu açıklanmıştır. Rapora göre iki cumhuriyette meydana gelen çatışmalarda 91 kişi ölüürken 1600 kişi yaralanmıştı.
- 13 Ağustos 1989 tarihinde Azerbaycan Halk Cephesi'nin çağrısı üzerine genel grev başlayarak Karabağ abluka altına alınmıştı.
- 11 Ekim 1989 tarihinde Ermeni Karabağ Komitesi, halka ayaklanma ve kendini koruma çağrısında bulunmuştu.
- 10 Ocak 1990 tarihinde Yüksek Sovyet Prezidyumu, Ermenistan'ın Karabağ'la ilgili kararını anayasaya aykırı bulmuştu.
- 14 Ocak 1990 tarihinde Karabağ'ın kuzeyinde çıkan olaylarda, TASS'a göre 22 Ermeni ve Azeri ölmüşü. Ermeni "Öz savunma birlikleri" seferber edilmiş ve 15 Ocak 1990 tarihinde Bakü'den 600 Ermeni tahliye edilmişü.³⁸⁵

2.6.2. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti

1921 yılında Nahcivan'ın Azerbaycan'a bağılı özerk bir cumhuriyet olarak kurulması kararlaştırılmış ve 9 Şubat 1924 tarihinde de SSCB, Nahcivan'a Azerbaycan'a bağılı Özerk Cumhuriyet statüsü verilmişü³⁸⁶ 1924'te Sovyetler Birliğı tarafından özerk cumhuriyet statüsü verilen Nahcivan, 1990'da bağımsızlık taleplerini dile getirmeye başlamışü. Bu taleplerin en somut göstergesi, 21 Ocak 1990 tarihinde Nahcivan Televizyonu'nun tam bağımsızlık kararını açıklaması ve Sovyet birliklerine kenti terk etme çağrısında bulunmasıydı. Nahcivan Yüksek Sovyet'i başta Türkiye, İran ve Birleşmiş Milletler olmak üzere, tüm dünya ülkelerine Nahcivan'ın toprak bütünlüğünü korumasına yardımcı olmasını ve bir katliamı önlemesini istemişü. Nahcivan'ın bağımsızlık bildirisi şu şekildedir:

1- Nahcivan, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinden resmen ayrılarak bağımsızlığını ilan etti.

2- 13 Ekim 1921 mukavelesi gereğince, Türkiye'den askeri yardım talep etmekteyiz.

³⁸⁵ Güneş Gazetesi, "2 Yılda 250'ye Yakın Ölü", 17 Ocak 1990, 6.

³⁸⁶ Sunay Yılmaz, *Sovyetler Birliğı Sonrası Dönemde Nahcivan Özerk Cumhuriyeti*, (Düzeltilmiş Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015,46.

3- *İşgalci Sovyet ordusu, Nahcivan'dan çıkmalıdır.*³⁸⁷

Yüksek Sovyet bildirisinde tam bağımsızlık kararının, Ermeni saldırılarının olması sonucunda alındığı kaydedilmişti. Nahcivan Yüksek Sovyet'inin bu kararının Azerbaycan'dan da ayrıldığı anlamı taşımadığını belirten Azerbaycan Halk Cephesi kaynakları, kararın sınır komşularıyla daha sıkı ilişki içine girmeyi amaçladığını belirtmişti.³⁸⁸

2.6.3. Ermenistan

1918 yılında Rusya'daki iç savaşın zayıflattığı merkezi yönetimden bağımsızlığını ilan eden Ermenistan, Çarlık Rusya'nın dağılmasıyla oluşan siyasi ortamda milli kimliğini korumayı amaçlamıştır. Fakat 1920'de Bolşevik birliklerinin işgali ile bu bağımsızlık sona ermiş ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak Sovyetler Birliği'ne katılmıştır.³⁸⁹

1920'de Sovyetler Birliği'ne katılan Ermenistan, 1980'lerde yeniden bağımsızlık taleplerini dile getirmeye başlamıştır. Fransız Haber Ajansı'nın Moskova kaynaklı bir haberine göre, Ermeni militanlar her yerde Ermenistan'ın Sovyetler Birliği'nden ayrılması ve bağımsız olması gerektiği yönündeki düşünceleri yayıyordu. Haberde, Ermeniler destek gördüğü takdirde Sovyet Anayasası'nın "*Her Federe Cumhuriyet, SSCB'den ayrılma hakkına sahiptir*" maddesine dayanarak 1918'den önce kullandıkları kırmızı-mavi-turuncu bayraklarını kullanmaya başlayacaklarını ve sonrasında bağımsız olmak için çabalayacakları belirtilmişti.³⁹⁰

Azerbaycan bölgesi içerisinde yer alan Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanmasını isteyen Ermeni göstericilerin yaptığı eylemi Moskova hoş karşılamamış ve bölgeye askeri birlikler sevk etmiştir. Sovyet TV'si bu durumu sert dille eleştirerek Ermeni göstericileri milliyetler arasında gerginlik yaratmakla suçlamıştı.³⁹¹ Moskova yönetimi,

³⁸⁷ *Güneş Gazetesi*, "Nahcivan Özerk Cumhuriyeti'nde Bağımsızlık İlanı", 21 Ocak 1990, 6.

³⁸⁸ *Hürriyet Gazetesi*, "Nahcivan Bağımsızlık İlan Etti", 21 Ocak 1990, 10.

³⁸⁹ *Güneş Gazetesi*, "Ermeniler Bağımsızlığı Seçti", 23 Eylül 1991, 11.

³⁹⁰ *Türkiye Gazetesi*, "Ermeniler Şimdi de Bağımsızlık İçin Çalışıyor", 23 Temmuz 1988, 5.

³⁹¹ *Milliyet Gazetesi*, "Moskova Öfkeli", 25 Eylül 1988, 4.

olayları kontrol altına almak ve yabancı ülkelerin müdahalesini engellemek için Ermenistan'ı yabancı basına kapatma kararı almıştır.³⁹²

Londra'da yayınlanan The Times gazetesinden Moskova Muhabiri Christopher Walker'ın haberine göre yabancı gazetecilerin girmesine izin verilmeyen Erivan'da Fransız turist grubuyla gezdiğini ve olayları yakından gördüğünü yazmıştı. Yazdığı haberde Karabağ sorunuyla başlayan etnik huzursuzluk, komünist sisteme karşı bir savaş haline geldi ifadesini kullanmıştı. Times muhabiri, Moskova'nın bölge ile ilgili gerçekleri, Sovyet vatandaşlarından gizlediğini ve yöre halkının Rus Polislere tükürerek tepkisini dile getirdiğinden bahsetmişti.³⁹³

1 Aralık 1989 tarihinde Ermenistan Yüksek Sovyet'inin oybirliğiyle Dağlık Karabağ ve Nahcivan'ı kapsayan “*Birleşik Ermenistan Cumhuriyetinin*” kuruluşu kararlaştırılmıştır. Ermenistan parlamentosu, Ermenistan'ın bağımsız ve güvenli bir devlet olması için Birleşik Ermenistan Cumhuriyeti'nin kurulması gerektiğini ve toprak bütünlüğü sağlanırsa SSCB dağıldıktan sonra güçlü bir devlet olarak ortaya çıkabileceğine inanmıştı.³⁹⁴

Birleşik Ermenistan Cumhuriyeti'nin kurulması kararı, Ermenistan'da milliyetçi duyguları ve bağımsızlık taleplerini artırmıştır. Bu durum, Erivan'da KGB binasına yapılan saldırıda somutlaşmıştır. Moskova ise bu olayı bastırmak için ilk defa Ermenistan'da askeri güç kullanmaktan çekinmemiştir. Ermenistan'ın başkenti Erivan'da meydana gelen gösterileri bastırmak için sokaklarda Rus tankları devriye gezmiş, binlerce Ermenilerin KGB binasını basmıştır. Saldırganların KGB binasında tutulan ve cephanelik soymakla suçlanan 4 kişiyi kurtarmak için binaya girdiği bildirilmiştir.³⁹⁵

Ermeni Ulusal Ordusuna mensup silahlı 200 kişilik grubun Erivan'da Komünist Parti binasını kuşattığı ve Komünist Parti yetkililerine siyasi isteklerinin olduğu bir liste verdikleri bildirilmiştir. Komünist grup, Ermenistan Cumhuriyetinden Sovyet askerlerinin çekilmesini, cumhuriyette çok partili sisteme geçilmesi gibi siyasi

³⁹² *Milliyet Gazetesi*, “Erivan Yasak Kent”, 22 Eylül 1988, S.4.

³⁹³ *Milliyet Gazetesi*, “Kremlin'de Ermeni Korkusu”, 4 Eylül 1988, 4.

³⁹⁴ *Güneş Gazetesi*, “Gorbaçov'un Zorlu Geçen Son Dört Ayı”, 8 Şubat 1990, 6

³⁹⁵ *Tercüman Gazetesi*, “Erivan'da Rus Tankları”, 17 Nisan 1990, 6.

isteklerde bulunmuştur. Bu istekler dönemin gazetelerinde muhtıra niteliği taşıdığı yönünde değerlendirilmiştir.³⁹⁶

Sovyetler Birliğinde Korgeneral Komutanı olan Yuri Shatalin, Ermenistan Cumhuriyeti'nde Sovyet idaresinden bağımsız hareket eden Ermeni militanlar ve silahlı örgüt olduğunu bildirmiştir. Bu örgütlerin en büyüğünün Ermeni Ulusal Ordusu' olduğu açıklanmıştır. Sovyet yönetimi, Ermenistan'daki yasadışı silah stokunu ve militanların silah gücünü gerekçe göstererek onları silahsızlandırmak için zor kullanmakla tehdit etmiştir.³⁹⁷

Yapılan araştırmalara göre en çok yasadışı silahın Ermenistan'da olduğu ortaya çıkmıştır. Ermenilerin askeri depoları yağmalayarak silah ele geçirdiği ve deprem yardım malzemesi adı altında silah sokulduğu da bildirilmiştir.³⁹⁸

Ermenistan Parlamentosu, Gorbaçov'un silahları teslim et çağrısını reddetmiştir. Parlamento, silahların teslim edilmesinin vatandaşların can güvenliğini tehlikeye sokacağını ve Ermenistan'ın dış müdahale olmadan kendi güvenliğini sağlayabileceğini savunmuştur. Bu durum Moskova ile Ermenistan arasında gerilim yaratmıştır.³⁹⁹

Azerbaycan gibi 28 Mayıs 1918 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Ermenistan Cumhuriyeti de bu günün bağımsızlık bayramı olarak kutlanmasının kararlaştırdığını açıklamıştır.⁴⁰⁰ Ermenistan Parlamentosunun, 23 Ağustos 1990 tarihinde onayladığı cumhuriyetin SSCB'den ayrılmasını isteyen bağımsızlık bildirisinde Ermenistan'ın kendine ait ordu kurması da yer almıştır.⁴⁰¹

Ermenistan Cumhuriyeti'nde devlet başkanı seçilen Ter-Petrosyan bağımsızlık konusunda geri adım atmayacağını vurguladı. Bağımsızlık konusunda konuşan Ter-Petrosyan önce bağımsızlığın önündeki engelleri kaldıracağını sonra bağımsızlık konusunu görüşeceğini belirtmiştir.⁴⁰²

Ermeni Parlamentosu, 23 Ağustos 1990 tarihinde aldığı bir kararla ülkenin adını Ermenistan Cumhuriyeti olarak değiştirerek sınırların korunması görevini kurulacak

³⁹⁶ *Milliyet Gazetesi*, "Ermenilerden Muhtıra", 6 Mayıs 1990, 4.

³⁹⁷ *Milli Gazete*, "Ermenistan'da Kontrolümüz Dışında Bir Ordu Var!...", 29 Mayıs 1990, 4.

³⁹⁸ *Tercüman Gazetesi*, "Sovyet Halkı Silahlanıyor", 13 Kasım 1990, 6.

³⁹⁹ *Sabah Gazetesi*, "Ermeniler Gorbaçov'u Dinlemiyor", 1 Ağustos 1990, 9.

⁴⁰⁰ *Günaydın Gazetesi*, Bakü'de Mutlu Gün", 29 Mayıs 1990, 11.

⁴⁰¹ *Hürriyet Gazetesi*, "Ermenistan'da Bağımsızlığa Adım", 24 Ağustos 1990, 3.

⁴⁰² *Milliyet Gazetesi*, "Erivan Bağımsızlığa Hazırlanıyor", 6 Ağustos 1990, 4.

olan yeni ulusal orduya vereceğini açıklamıştır. Bu kararla birlikte Ermenistan'ının Sovyet ittifakından ayrılarak bağımsız bir devlet haline gelmesi öngörülmüştü. Ermeni Devlet Başkanı Ter Petrosyan bugünün Ermeni milleti için tarihi bir gün olduğunu belirterek bağımsızlık yolunda attığımız adımları engellemeye çalışacak tüm unsurlarla savaşıma hazırız ifadesinde bulunmuştu.⁴⁰³

Ermenistan Devlet Başkanı Levon Ter Petrosyan, Sovyet anayasasında belirtilen şartlar halinde bile olsa bağımsızlık konusunda kararlı olduklarını dile getirmiştir. Ter Petrosyan'ın, Ermenistan ekonomisinin kapitalizme geçerek ilerleyeceğini bildirmesi, Ermenistan'ın ekonomik anlamda da SSCB'den ayrılacağını göstergesi olmuştur.⁴⁰⁴

Karabağ sorunu sebebiyle Ermeni ve Azeriler arasındaki gerginlik ve Sovyetlerin Ermenistan Cumhuriyetine sert müdahalede bulunması Ermenistan'da tepkiye sebep olmuştu. Ermenistan Cumhuriyeti, Sovyet ordu birliklerinin cumhuriyete karşı müdahalesini, Ermeni ulusuna yönelik saldırganlık olarak tanımlayarak BM'ye başvurmuştu. Sovyet askerlerinin müdahalesini BM yasasına karşı açık ve kaba bir ihlal olarak tanımlayan Ermeni yetkililer, bölgeye bir soruşturma heyeti gönderilmesini talep etmişlerdir. Sovyetler Birliği merkez yönetimi, Ermenistan'a yasadışı yollarla elde edilen silahları toplamak için müdahale edildiğini açıklamıştır.⁴⁰⁵

Ermenistan Parlamentosu, üç gün süren toplantı sonucunda Devlet Başkanlığına geçmiştir. Bu kararla birlikte Ermenistan Cumhuriyetinde halk, doğrudan devlet başkanını seçebilmişti. Ermenistan Devlet Başkanlığı seçimleri 16 Ekim 1991'de yapılmıştı.⁴⁰⁶

Ermenistan halkı, 1991'in Eylül ayında cumhuriyetin bağımsızlığı için yapılan referandumda oy kullanmıştır. Referandumla kayıtlı seçmenin çoğunluğunun oy kullandığı bildirilmişti. Ermenistan Devlet Başkanı Levon Ter Petrosyan, referandumda oyunu kullandıktan sonra gazetelere yaptığı açıklamada Ermenistan'ın bağımsızlık konusunda Sovyet Anayasasında belirtilen tüm koşulları yerine getirdiğini belirterek, bağımsızlık ilanını tanımayan her kurumun SSCB Anayasasını da tanımadığı anlamına geleceğini belirtmiştir. Ermenistan, birlik sözleşmesi imzalayamayacağını ve

⁴⁰³ *Günaydın Gazetesi*, "Ermenistan'da "Bağımsızlık", 24 Ağustos 1990, 7.

⁴⁰⁴ *Milliyet Gazetesi*, "Ermenilerin Umudu Kapitalizm", 7 Nisan 1991, 4.

⁴⁰⁵ *Milliyet Gazetesi*, "Ermenistan Bm'ye Başvurdu", 13 Mayıs 1991, 4.

⁴⁰⁶ *Milliyet Gazetesi*, "Ermeniler de Başkanlık Yolunda", 27 Haziran 1991, 4.

Sovyetlerin oluşturmak istediği yapının içinde olmayacağını SSCB'ye referandum yoluyla bildirmiştir.⁴⁰⁷

Sovyetler Birliğinin Ermenistan Cumhuriyeti'nde yapılan halk oylaması sonucunda halkın %93'ü bağımsızlık için evet oyu kullanmıştır. Oylama sonucu dikkate alınarak Ermenistan Devlet Başkanı Levon Ter Petrosyan, Cumhuriyet parlamentosunun 23 Eylül 1991'de düzenlenen oturumunda bağımsızlık konuşması yapmıştır. Yapılan halk oylamasına kayıtlı seçmenlerin % 93'ünün oy kullandığını ve bağımsızlığı desteklediğini belirterek Ermenistan Cumhuriyetinin bağımsızlığını ilan etmiştir.⁴⁰⁸

2.6.4. Gürcistan

Kızıl Ordu, Gürcistan'ı 1921'in Şubat ayında ilhak etmiş ve 1936 yılında SSCB'nin tam üyesi bir cumhuriyet haline gelerek 1991'e kadar SSCB'ye bağlı kalmıştır.⁴⁰⁹ SSCB'nin Gürcistan'a uyguladığı politikalar halkın tepkilerine sebep olmuş ve binlerce Gürcü Sovyet Hükümetinin Ruslaştırma politikasını protesto etmek için başkent Tiflis'te toplanmıştı. Göstericiler ellerinde “*Çok yaşa bağımsız Gürcistan, Ruslaştırmaya son*” yazılı pankart taşımışlardır. “*Çok yaşa bağımsız Gürcistan*” sloganı ile Gürcüler, kendi kaderini tayin etme ve kendi devletlerini kurma isteğini açıkça göstermiştir. “*Ruslaştırmaya son*” sloganı ise Gürcü dilinin ve kültürünün korunması ve Sovyet asimilasyon politikasına karşı direncin sembolü olmuştur.⁴¹⁰

Gürcistan'ın başkenti Tiflis'te milliyetçi gruplar bir fabrikada oturma eylemi ve açlık grevi düzenlemişlerdi. Greve katılan 120 bin kişi Gorbaçov'un yürürlüğe koyduğu siyasi reformlarını protesto etmek için bir araya gelerek “*Gürcistan, Gürcistanlılarındır*”, “*Yaşasın Gürcistan'ın bağımsızlığı*”, “*Teröre terörle karşılık vereceğiz*”, “*Demokratik yayılmacılığa son*” gibi sloganlar atmışlardır.⁴¹¹

Gorbaçov'un reformları Gürcistan'da geniş bir kesim tarafından desteklenmemiş ve milliyetçi hareketin güçlenmesine yol açmıştır. Abaza bölgesinin Gürcistan'dan ayrılması tezi ise bu hareketi daha da büyütmüş ve Gürcülerin bağımsızlık taleplerini

⁴⁰⁷ *Milliyet Gazetesi*, “Ermenistan'da Sandık Başı”, 23 Eylül 1991, 4.

⁴⁰⁸ *Güneş Gazetesi*, “Ermenilerin de Bağımsız Bir Cumhuriyeti Var”, 24 Eylül 1991, 11.

⁴⁰⁹⁴⁰⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, “SSCB'de Çözülen Milliyetler Mozayigi”, 5 Eylül 1991, 9.

⁴¹⁰ *Türkiye Gazetesi*, “Gürcistan'da 100 Bin Kişi Bağımsızlık İçin Yürüdü”, 15 Kasım 1988, 5.

⁴¹¹ *Milliyet Gazetesi*, “Gürcü Milliyetçiler Reformlara Karşı”, 4 Ocak 1989, 4.

artırmıştır. Yetkililer olayları kontrol altına almak amacıyla bölgeye tanklar göndermişlerdi.⁴¹² Tiflis'te düzenlenen gösterilere yaklaşık 100 bin kişi katılmış ve gösteride Abazaların talepleri reddedilmişti. Tiflis'teki gösteriler, Abaza bölgesi krizinin sadece bölgesel bir sorun olmadığını, Gürcistan'ın tamamını etkileyen bir milliyetçilik dalgasının göstergesi olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Kendi özerk cumhuriyetlerinde bile azınlıkta kalan Abazalar, Gürcistan'da bağımsız bir cumhuriyet olmak istediklerini dile getirmişlerdir.⁴¹³

Abaza Özerk bölgesinin Gürcistan'dan ayrılmasına yönelik toplantılar yapılmaya başlanması üzerine Gürcü gençler bu durumu protesto etmek için gösteriler düzenlemişlerdir. Yapılan gösterilerde Abaza bölgesinin Gürcistan toprağı olduğu ve oranın verilemeyeceğine dair sloganlar kullanmışlardır. Gösteriler kısa zaman içinde halkında katılımıyla birlikte geniş alana yayılınca, 9 Nisan 1989 tarihinde Sovyet hükümeti durumu kontrol altına almak için bölgeye tanklar göndermiştir. Olaylarda yaklaşık 20 kişi ölmüş ve binlerce kişi yaralanmıştı. Bu olaydan sonra Gürcistan Cumhuriyetinin pek çok yerinde bağımsızlık yönünde gösteriler düzenlenmişti. Gürcistan Cumhuriyeti'nde, SSCB'ye katılmadan önce 1918-1921 yılları arasında kullandığı bağımsız Gürcistan bayrağı ülkenin her yerinde dalgalanmaya başlamıştır.⁴¹⁴

Sovyet İzvestia gazetesi 9 Nisan 1989 tarihinde Gürcistan'da yer alan Tiflis 'deki olayları bastırmaya çalışan Sovyet askeri birliklerin, sivil halka karşı kimyasal silah kullandığını ve ölümlerin büyük bir kısmının bu silahlardan kaynaklandığını bildirmişti. Tiflis olaylarında 20 kişinin öldüğü açıklanmıştı. Moskow News adlı gazetede yayınlanan makaleye göre Gürcistan Sağlık Bakanı Irakly Menegarişvili göstericilere karşı zehirli bir kimyasal madde olan Atropin'e benzeyen bir madde kullanıldığını söylemesi üzerine Moskova televizyonunun haberi yarıda kestiği bildirilmişti.⁴¹⁵ Atropin maddesinin yüksek dozda alınırsa sinir felci, kalp ve solunum yetersizliğinden dolayı ölüme sebep olabildiği belirtilmişti. Gürcistan Komünist Partisi birinci sekreterliğine atanan Givi Gumbaridze, Gürcistan'daki krizin çözülmediğini ve halk ve yöneticiler arasında büyük bir yabancılaşma duvarının olduğunu dile getirmişti.⁴¹⁶

⁴¹² *Günaydın Gazetesi*, "Gürcüler Ayaklandı", 9 Nisan 1989, 8

⁴¹³ *Milliyet Gazetesi*, "Gürcistan'da Kanlı Pazar", 10 Nisan 1989, 4.

⁴¹⁴ Kerem Çalışkan, "Gürcistan'da Milli Rüzgar", *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Haziran 1989, 12.

⁴¹⁵ *Günaydın Gazetesi*, "Kızılordu Sinir Gazı Kullandı", 21 Nisan 1989, 8.

⁴¹⁶ *Milliyet Gazetesi*, "Gürcülere Zehirli Gaz Kullanılmış...", 21 Nisan 1989, 4.

Gürcistan'da şiddet olaylarında ölenlerin anısına yas ilan edildiği, bu yüzden herkesin siyah kıyafetler giydiği grevin etkisiyle kimsenin iş yeri açmadığı bildirilmişti. Gürcü vatandaşlar halkın siyah bayrak taşıdığını ve tüm araçların siyah örtüyle örtüldüğünü, Moskova'nın açıkladığı gibi 100 bin değil 300 bin kişinin gösteri düzenlediğini ve saat 11.00 ile 18.00 arasında dışarı çıkma yasağının koyulduğunu dile getirmişlerdi.⁴¹⁷

Gürcistan Cumhuriyetinde bağımsızlık yanlıları ile güvenlik güçleri arasında meydana gelen çatışmalar sonucunda 50 kişinin ölmesi gerginliği iyice artırmıştır. Gürcistan'da grevlerin sürdüğü, Sovyet askerlerine karşı şiddet gösterildiği ve silahları teslim edin çağrısından sonra 66 bin ruhsatsız silahın göstericilerden toplandığı Sovyet yetkilileri tarafından bildirilmiştir. Bölgede toplanan silahların çok sayıda olmasından endişelenen yetkililer daha büyük kanlı eylemlerin olabileceğine vurgu yapmışlardır. Savunma bakanlığının gazetesi Krasnaya Zvezda, 'yetkililer helikopterlerle kenti sakin olmaya çağırdığı' haberleri verilmişti.⁴¹⁸

Moskova, Gürcü ve Abazalar arasındaki çatışmalara önlem alsa da çatışmalar artarak devam etmiştir. Günaydın Gazetesinin 21 Temmuz 1989 tarihli haberine göre vatandaşların polis ve askere yönelik saldırıları son bulmamıştır. Abaza Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, meydana gelen etnik çatışmalardan dolayı Sovyet ve yabancı turistlere sınırlarını kapama kararı aldığını bildirmiştir.⁴¹⁹

SSCB'den ayrılarak bağımsız olmak isteyen Gürcistan Cumhuriyeti, hükümete karşı ayaklanarak Tiflis'teki Lenin heykeline binlerce Gürcü yumurta fırlatmıştır. Yaklaşık 20 bin kişi olan Gürcü göstericiler KGB binasını basmış ve KGB'nin kapatılması yönünde slogan atmışlardır.⁴²⁰ Gösteride bağımsızlık yönünde slogan atılmış ve Abazalar da kınanmıştır. Gürcüler, Özerk Abaza toprağının Gürcistan toprağı olduğunu iddia etmişlerdir.⁴²¹

Gürcü gençler, Gürcistan toprakları dışında askerlik yapmayacaklarını ve Kızıl Ordu yerine kendi millî ordularında askerlik yapmak istediklerini belirtmişlerdir.

⁴¹⁷ *Günaydın Gazetesi*, "Kızılordu " Şimdilik" Bastırdı.", 12 Nisan 1989, 8

⁴¹⁸ *Günaydın Gazetesi*, "Kızılordu'ya Direniş", 13 Nisan 1989, 8

⁴¹⁹ *Günaydın Gazetesi*, "Gürcistan Savaşıyor", 21 Temmuz 1989, 8

⁴²⁰ *Tercüman Gazetesi*, "Gürcüler Gözü Kara", 27 Temmuz 1989, 6.

⁴²¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Tiflis'te 20 Bin Kişi Yürüdü", 26 Temmuz 1989, 3.

Gençler açlık grevi yaparak bu konuda kararlı olduklarını dile getirmişlerdir.⁴²² Gürcü gençlerin Sovyet rejimi ve Kızıl Ordu'ya karşı direnişi, Tiflis'te 1989'un Ekim ayında binlerce kişinin katılımıyla gerçekleşen bağımsızlık talepli gösterilere de ilham kaynağı olmuştur. Gürcistan'ın başkenti Tiflis'te 1989'un Ekim ayında gösteri yapan binlerce kişi Cumhuriyetin Sovyet ittifakından ayrılarak bağımsız bir cumhuriyet olmasını talep etmiştir. Göstericiler Sovyet işgal ordusuna askerlik yapmak istemeyenleri desteklediklerini ve işgal ordusunun cumhuriyetten çekilmemesi halinde gelecek yerel seçimlerin boykot edileceğini açıklamışlardı.⁴²³

Gürcistan Cumhuriyet'i Sovyetlerin 70 yıldır topraklarında olduğunu belirterek Sovyetler Birliğinden çıkma hakkının bulunduğunu açıklamıştır. Sovyet Parlamentosu, Gürcistan'ın işgalini bir zorlama olarak nitelendirmiş ve bu işgalin amacının Gürcistan'ın politik yapısını değiştirmek olduğunu belirtmiştir.⁴²⁴ Gürcistan Parlamentosu da SSCB'nin Bolşevik İhtilalinden sonra Gürcistan'ı ilhak ve işgal ettiğini açıklayarak bu durumu milletler arası bir suç olarak değerlendirmiştir.⁴²⁵

Gürcistan Cumhuriyetinde 1991'in Mart ayında bağımsızlık için referandum yapılmıştır. Referanduma katılan 3.4 milyon seçmenden *"26 Mayıs 1918 bağımsızlık hareketi temelinde Gürcistan'ın bağımsızlığını yeniden kazanmasını istiyor musunuz?"* sorusuna Evet ya da Hayır cevabı verilmesi istenmiştir.⁴²⁶ Yapılan referandum sonucunda halkın %90'ı Bağımsızlık için evet oyu kullanmıştır. Gürcistan Hükümeti, halktan aldığı destekle Moskova'ya karşı mücadelede büyük bir destek kazandığını belirtmiştir.⁴²⁷

Gürcistan Parlamentosu, Gürcistan Devlet Başkanı Zviad Gamsakhurdia tarafından sunulan bağımsızlık bildirgesini 9 Nisan 1991'de onaylanmıştı. Devlet Başkanının yaptığı konuşmada, oylamanın Gürcistan'ın SSCB'den fiili olarak ayrılması anlamına gelmediğini vurgulamıştı.⁴²⁸

Gürcistan Cumhuriyeti'nde çok partili hayata geçmek isteyen göstericiler ve Sovyet yetkilileri arasında varılan anlaşmazlık gerilimi ve çatışmaları tetiklemiştir.

⁴²² Ali Eyuboğlu, "Gürcistan'da Direniş Sürüyor", *Tercüman Gazetesi*, 7 Haziran 1989, 3.

⁴²³ ⁴²³ *Günaydın Gazetesi*, "Kafkasya Cehennem", 14 Ekim 1989, 9.

⁴²⁴ *Tercüman Gazetesi*, "Sovyet İşgali Kalksın...", 21 Kasım 1989, 6.

⁴²⁵ *Tercüman Gazetesi*, "Sovyetler'de Bağımsızlık Fırtanası", 11 Mart 1990, 6.

⁴²⁶ *Hürriyet Gazetesi*, "Gürcistan'da Halk Oylaması", 1 Nisan 1991, 10.

⁴²⁷ Nerdun Hacıoğlu, "Moskova'ya Son Darbe", *Hürriyet Gazetesi*, 2 Nisan 1991, 12.

⁴²⁸ *Hürriyet Gazetesi*, "Sovyetler Cadı Kazanı", 10 Nisan 1991, 12.

Demiryollarını abluka altına alan göstericiler, ulaşımı aksatarak taleplerini dile getirmişlerdir. Gürcistan'da çok partili sistemin hayata geçmesini istediklerini belirten göstericiler, isteklerinde kararlı olduklarını ve vazgeçmeyeceklerini belirtmişlerdir.⁴²⁹ Gürcistan Cumhuriyetinde ilk çok partili seçim 28 Ekim 1990 tarihinde yapılmıştı. Yaklaşık 3 milyon seçmenin oy kullandığı seçimde adaylar, Komünist Parti dahil olmak üzere toplam 11 parti için oy kullanmışlardı. ⁴³⁰ Gürcistan KP örgütünün kabul ettiği yeni tüzükte, partinin, Gürcistan'ın bağımsızlık ve egemenliği için mücadele etmeyi ilke edinen parlamenter bir parti olduğu vurgulanmış ve Gürcistan Komünist Partisi'nin SBKP'yle tüm ilişkilerinin kesildiği ilan edilmişti.⁴³¹

Sovyetler Birliğinin Kafkas Cumhuriyetlerinden biri olan Gürcistan, bağımsız olma yolunda olduğunu bildirerek Moskova yönetimine karşı cephe almıştı. Gürcistan Devlet Başkanı Zviad Gamsakhurdia, Gürcistan Parlamentosunun bağımsızlık kararı aldığını ve bu kararın oy birliğiyle kabul edildiğini bildirmişti. Sovyet askerlerinin Tiflis'te 20 göstericiyi öldürdüğü 9 Nisan 1989 tarihinin yıldönümünde böyle bir karar alınması parlamento üyelerince ayakta alkışlanmıştı.⁴³²

Gürcistan Parlamentosunda konuşma yapan Gürcü Lider Gomsakhurdia, Parlamentoda yapılan oylamanın SSCB'den fiili ayrılık anlamına gelmediğine vurgu yapmıştı. Gürcü Lider, Sovyet kararnamesinde Cumhuriyetlerin birlikten hemen ayrılacağına dair bir kararname olmadığını da belirtmişti. Gürcistan'ın, tam bağımsızlığa hemen geçmesi kolay olmamıştır. Bağımsızlık için alt yapının hazırlanması zaman almıştı.⁴³³

1991'in Nisan ayında Gürcistan, SSCB'den bağımsızlığını ilan etmişti. Sovyet Devlet Konsey'inin Gürcistan'ın bu kararını tanımaması üzerine, Gürcistan Parlamentosu da Sovyetler Birliği ile tüm resmi ilişkisini kesme kararı almıştı. Gürcistan Cumhuriyeti'ne bağlı olan Güney Osetya da Gürcistan Cumhuriyeti'nden ayrılmak istediğini belirtmesi üzerine Gürcüler ve Osetyalılar arasında çatışmalar başlamıştı.⁴³⁴

⁴²⁹ *Milli Gazete*, "Gürcüler Sovyetlere Boyun Eğmiyor...", 13 Ağustos 1990, 4.

⁴³⁰ *Tercüman Gazetesi*, "Gürcistan, Demokrasiye Isınıyor", 29 Ekim 1990, 6.

⁴³¹ *Milliyet Gazetesi*, "Moskova'ya Başkaldıran Kaldırana", 10 Aralık 1990, 4.

⁴³² *Milliyet Gazetesi*, "Gürcistan'da Bağımsızlık", 10 Nisan 1991, 4.

⁴³³ *Tercüman Gazetesi*, "Gürcistan Bağımsızlık İlan Etti", 10 Nisan 1991, 6.

⁴³⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Gürcistan, Moskova İle İlişkileri Kesti", 8 Eylül 1991, 1.

Gürcistan Cumhurbaşkanı Gamsakhurdia ülke sınırları içerisinde bulunan Sovyet İçişlerine bağlı askeri birliklerin silahlarına Gürcistan tarafından el konulduğunu bildirilmiştir. Bu eylem, Gamsakhurdia'nın Gürcistan'ın bağımsızlığını ne kadar önemseydiğini ve bu konuda ne kadar kararlı olduğunu göstermektedir.⁴³⁵

2.6.5. Mesket Türkleri

Mesket Türkleri, Stalin tarafından 1944 yılında Türkiye Sovyetlere saldırdığı takdirde Türkiye'yi destekleyecekleri kuşkusuyla ana yurtları güney Gürcistan'dan Özbekistan'a sürülmüşlerdi.⁴³⁶ Mesket Türklerinin Özbekistan'dan ayrılmasını isteyen ve cumhuriyetteki işsizlik sorununun azınlıktaki Mesket Türklerinden kaynaklandığını ileri süren Özbekler'in Mesket Türklerine karşı saldırgan bir tutum sergilemesi sonucunda Mesketler ile aralarında çatışmalar meydana gelmiştir. Bu saldırıların Komünist Parti yetkililerince desteklendiği de ortaya çıkmıştır.⁴³⁷ Müslüman Türk Özbekistan Cumhuriyetinde meydana gelen etnik ayaklanmada resmi bina ve araçların göstericiler tarafından yakıldığı, ölü sayısının çok olduğu Fergana'da sokağa çıkma yasağının konulduğu bildirilmiştir.⁴³⁸ Şii Özbekler ile Sünni Mesketler arasında 1989 yılında çıkan çatışmalarda 100'e aşkın ölünün olduğu bildirilmiştir.⁴³⁹

Gürcistan Komünist Partisi Genel Sekreteri Givi Gumbaridze, Stalin döneminde yurtlarından sürülen Ahıska Türklerinin Gürcistan'daki topraklarına geri dönmelerinin imkânsız olduğunu açıklamıştır. Gumbaridze, Ahıska Türklerine seslenerek *“1978 yılında kendilerini çağırdık gelmediler artık herkes bu topraklarda Gürcü ve Ermenilerin yerleştirilmiş olduğunu kabul etmelidir”* söyleminde bulunmuştur.⁴⁴⁰

⁴³⁵ *Türkiye Gazetesi*, “Gürcistan, Sovyet Askeri Mallarına El Koydu”, 11 Kasım 1991, 6.

⁴³⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, “Özbekistan'da etnik gerilim”, 7 Haziran 1989, 3.

⁴³⁷ *Günaydın Gazetesi*, “Ağlayan Sadece Türk”, 16 Haziran 1989, 8.

⁴³⁸ *Günaydın Gazetesi*, “Özbekistan Yanıyor”, 6 Haziran 1989, 8.

⁴³⁹ *Günaydın Gazetesi*, “Misket Türkleri'ni Kurtarma Operasyonu”, 12 Haziran 1989, 8.

⁴⁴⁰ *Günaydın Gazetesi*, “Azeri Gürcü Pazarlığı”, 11 Temmuz 1990, 10.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİHAİL GORBAÇOV'UN NOBEL BARİŞ ÖDÜLÜ ALMASI

1985 yılında iktidara gelen Gorbaçov, Sovyetlerde demokrasi rüzgârı estirerek ülkenin içine kapanık yapısını değiştirmiş ve soğuk savaşı sona erdirmeye yönelik girişimleriyle dünya çapında dikkat çekmiştir. Amerika ile iyi bir diyalog kurması, nükleer ve konvansiyonel silah indirimi konusundaki girişimi nedeniyle nükleer savaşın önüne geçmesi ve iki Almanya'nın birleşmesindeki tutumu nedeniyle Nobel Barış Ödülüne layık görülmüştür.⁴⁴¹

Gorbaçov, barışa olan bağlılığını en somut şekilde 1987 yılında Ronald Reagan ile imzaladığı INF Anlaşması ile göstermiştir. Bu anlaşma, nükleer silahların azaltılması için önemli bir adım olarak kabul edilmiş ve Gorbaçov'un 1988 Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterilmesine neden olmuştur. Anlaşmaya rağmen, ödül o yıl başka bir adaya verilmiştir.⁴⁴²

1989'un Kasım ayında Roma'yı ziyaret ederek tarihte Roma'ya giden ilk komünist lider olma unvanını kazanan Gorbaçov, İtalyan Başbakanı ve Papa ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. İtalyan Nobel Ödüllü Rita Levi Montalcini ve çeşitli siyasi liderler, Sovyetlerin Afganistan'dan asker çekmesi ve tek taraflı silah indirimine gitmesi sebebiyle Gorbaçov'un Nobel Barış Ödülüne aday gösterilmesini istemişlerdir.⁴⁴³

Sovyet Lideri Mihail Gorbaçov, uluslararası camianın barışa doğru ilerleyişinde öncü rol oynadığı gerekçesiyle 1990 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür. Norveç Nobel Komitesi, Gorbaçov'un Soğuk Savaş'ın sona ermesinde ve Doğu Avrupa'da demokratikleşmenin ilerlemesinde oynadığı önemli rolü övmüştür. Gorbaçov'a verilen barış ödülünün 4 milyon Norveç Kronu (700 bin dolar) bir çek, bronz madalya ve bir diploma olduğu belirtilmiştir.⁴⁴⁴ Nobel Komitesi, SSCB ile doğrudan temas kuramayınca, Oslo'daki Sovyetler Birliği Büyükelçiliği aracılığıyla durumu yetkililere duyurduğunu açıklamıştır.⁴⁴⁵ Gorbaçov, Nobel ödülü aldığını

⁴⁴¹ *Sabah Gazetesi*, "Perestroika'nın Getirdiği Büyük Ödül", 17 Ekim 1990, 8.

⁴⁴² *Milliyet Gazetesi*, "Kazanırlarsa Ödülü Bölüşecekler", 6 Şubat 1988, 4.

⁴⁴³ *Tercüman Gazetesi*, "Gorbaçov Barış Ödülüne Aday", 30 Kasım 1989, 6.

⁴⁴⁴ *Günaydın Gazetesi*, "Nobel Barış Ödülü Gorbaçov'un", 16 Ekim 1990, 8.

⁴⁴⁵ *Tercüman Gazetesi*, "Nobel Barış Ödülü, Gorbaçov'un", 16 Ekim 1990, 6.

öğrendikten sonra bu ödülü kişisel olarak değil, perestroykanın başarısı olarak görmüştür.⁴⁴⁶

Sovyet Politbüro üyesi Yigor Ligaçev, Mihail Gorbaçov'a Nobel Barış Ödülü'nün verilmesini, dünyanın Sovyetler Birliği'ne duyduğu güvenin bir göstergesi olarak yorumlamıştır. Ödülün Sovyet toplumunun uluslararası alandaki itibarını da artırdığı belirtilmiştir. Nobel ödül töreninin ise Oslo ve Stockholm'de Alfred Nobel'in ölüm yıldönümü olan 10 Aralık 1990 tarihinde yapılacağı açıklanmıştır.⁴⁴⁷ Mihail Gorbaçov, 10 Aralık 1990'da Oslo'da düzenlenen Nobel Barış Ödül Töreni'ne Komünist Parti Merkez Komitesi toplantısı nedeniyle katılamamıştır.⁴⁴⁸ Törene Sovyet Dışişleri Bakanı Yardımcısı Anatoli Kovalyov'un katılması planlanmış, ancak ülkedeki gelişmeler nedeniyle Kovalyov da törene katılamamıştır. Gorbaçov, törenin 1991'in Mayıs ayında tekrarlanmasını teklif ettiyse de İsveç Bilimler Akademisi'nin Nobel Komitesi bu talebi reddetmiştir.⁴⁴⁹

Soğuk Savaşın sona ermesine yaptığı katkılardan dolayı Gorbaçov'a verilen 1990 Nobel Barış Ödülü, Gorbaçov tarafından 5 Haziran 1991 tarihinde alınmıştır. Norveç'in başkenti Oslo'da bulunan Gorbaçov, 1990 Nobel Barış Ödülünü alırken uzun bir konuşma yapmıştır. Yaptığı konuşmada Sovyet toplumunun değişim sürecini gerçekleştirmesi konusunda Batı'dan yardım istemiştir. Gorbaçov, *“Perestroykanın başarıya ulaşması durumunda yenedünya düzeni kurulabilmesi olanaklı hale gelecektir. Ancak Perestroyka başarısız olursa, tarihte daha barışçıl düzene geçilmesi olanağı tamamen kaybolacaktır”* şeklindeki konuşmasıyla reformların uluslararası barışı sağlamadaki önemini vurgulamıştır.⁴⁵⁰

3.1. SSCB'YE KARŞI DARBE SÖYLENTİLERİ

Gorbaçov'a karşı 6 Mart 1989 tarihinde Politbüro toplantısı öncesinde suikast gerçekleştirilmişti. Sovyetler Birliği lideri Mihail Gorbaçov'un Savunma Bakanı Dimitri Yazov tarafından öldürülmek istenmesi, askerlerin darbe yapma girişimi olarak

⁴⁴⁶ *Sabah Gazetesi*, “Perestroika'nın Getirdiği Büyük Ödül”, 17 Ekim 1990, 8.

⁴⁴⁷ *Milliyet Gazetesi*, “Nobel Barış Ödülü Gorbaçov'un”, 16 Ekim 1990, 4.

⁴⁴⁸ *Türkiye Gazetesi*, “Rus Halkı Açlıktan Kaçıyor”, 29 Kasım 1990, 3.

⁴⁴⁹ *Hürriyet Gazetesi*, “Gorbaçov, Nobel'i Almaya Gidemedi”, 11 Aralık 1990, 14.

⁴⁵⁰ *Hürriyet Gazetesi*, “Gorbaçov, Nobel Barış Ödülünü Aldı”, 6 Haziran 1991, 12.

değerlendirilmiştir. Kremlin uzmanları, bu durumu Gorbaçov'un orduda yapmaya başladığı reformlara karşı çıkan generallerin tepkisi olarak yorumlamıştır.⁴⁵¹

ABD'yi ziyaret eden Sovyet Politikacı Boris Yeltsin, Philadelphia'da yaptığı konuşmada Sovyet siyasi sistemini çok iyi bildiğini dile getirerek Sovyetler Birliğinde bir darbe girişiminin yapılmasının mümkün olmayacağını belirtmiştir.⁴⁵² Boris Yeltsin, Gorbaçov'un başarılı olamaması durumunda ülkede aşağıdan yukarı bir devrim olabileceğini belirterek Sovyetler içindeki milletlerin isteklerine kulak verilmesini 1989'un Eylül ayında dile getirmiştir.⁴⁵³

Sovyetler Birliği'nde ekonomik reformlarla ilgili hükümet komisyonu Üyesi Tatyana Koryagina devlet başkanı Mihail Gorbaçov'u devirmek isteyen pek çok grubun olduğunu ve Gorbaçov'u devirme mücadelesinin Politbüro'da da sürdüğünü, fakat, belirli bir örgütlenmenin oluşmadığını belirtmişti.⁴⁵⁴ Gorbaçov'a karşı var olan bu muhalefet nedeniyle, ABD'li Sovyet uzmanı Marshall Goldman, 1990'da yaptığı açıklamada Gorbaçov'un ekonomik krizle baş edemediğini, bu yüzden de ya Komünist Parti içerisinde bir harekâtla ya askeri bir girişimle düşürüleceğini ya da kendi istifasıyla bir buçuk yıl içerisinde yönetimden çekilebileceğini belirtmiştir.⁴⁵⁵

Sanayi ve tarım işleri yöneticileri, Sovyet yönetimine bir an önce ülkedeki ekonomik krize karşı tedbir alınması yönündeki görüşlerini bildirip ekonomik anlamda olağanüstü hal talebinde bulunarak tedbir alınmazsa tabandan gelen bir destekle ülke yönetimine el konulacağı mesajını vermişlerdir.⁴⁵⁶ Nitekim, Sovyet parlamenter Boris Yeltsin de Gorbaçov yönetimini sert bir biçimde eleştirerek Sovyet halkının yaşam kalitesinde düşüş olduğunu, durumun düzelmediği takdirde Gorbaçov'un halk hareketiyle karşılaşabileceğini ve Çavuşesku gibi halk tarafından devrilebileceğini ima etmiştir.⁴⁵⁷

Sovyetler Birliği'nde 1990'da yaşanan siyasi gerilimler, Eylül ayında Moskova ve çevresindeki askeri hareketlilikle daha da tırmanmıştır. Bu hareketlilik, Gorbaçov'un reformlarına karşı çıkan muhafazakar güçlerin darbe planladığı şeklinde

⁴⁵¹ *Sabah Gazetesi*, "Gorbaçov Öldürülmek İstendi!...", 26 Mart 1989, 7.

⁴⁵² *Milliyet Gazetesi*, "SSCB'de Darbe Tehlikesi Yok", 15 Eylül 1986, 4.

⁴⁵³ *Günaydın Gazetesi*, "Sovyetler Devrime Gidiyor", 21 Eylül 1989, 8.

⁴⁵⁴ *Milliyet Gazetesi*, "Moskova'da Darbe İddiası", 24 Ekim 1989, 4.

⁴⁵⁵ Mehmet Ali Kışlalı, "Gorbaçov, Askeri Darbe İle Düşürülür", *Tercüman Gazetesi*, 9 Ocak 1990, 8.

⁴⁵⁶ *Hürriyet Gazetesi*, "Sovyetler'de Darbe Sevdası", 8 Aralık 1990, 8.

⁴⁵⁷ *Milliyet Gazetesi*, "Gorbi Gider", 29 Nisan 1990, 4.

yorumlanmıştır. Sovyet Savunma Bakanı Dimitri Yazov, bu iddiaları reddederek, askeri birliklerin patates hasadına yardım etmek için Moskova'ya getirildiğini açıklamıştır. Yazov ayrıca, "*Hiçbir ordunun kendi halkına karşı silaha başvurması gerektiğini*" vurgulamıştır. Yazov'un açıklaması, Sovyet basınında geniş yer almış ve darbe endişelerini bir nebze olsun hafifletmiştir.⁴⁵⁸

Amerikan yönetimine yakınlığı ile tanınan Wall Street Journal gazetesi de Gorbaçov yönetiminde ikinci plana atılan Sovyet Kızıl Ordusu ile Sovyetlerin gizli servisi KGB'nin dünyanın dikkatini Körfez Savaşına yönelterek ülkede bir darbe hazırlığı yaptığını iddia etmiştir. Wall Street Journal'ın Sovyet Kızıl Ordusu ve KGB'nin darbe planladığına dair iddiası, Moskova'da şaşkınlıkla karşılanmış ve Sovyet Dışişleri Bakanlığı, bu iddiayı "asılsız" ve "provokatif" olarak nitelendirmiştir.⁴⁵⁹

Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerindeki etnik huzursuzlukların artması üzerine Mihail Gorbaçov'un danışmanlarından olan Viaçeslav Dasiçev, sorunların hızla devam etmesi halinde Gorbaçov'a karşı askeri darbenin olabileceğini ifade etmiştir.⁴⁶⁰ Alman Neune Osnabruecker gazetesine yaptığı konuşmada Sovyet halkının temel ihtiyaçların karşılanmaması ve ülke içerisinde ayaklanmaların meydana gelmesi durumunda ordunun alt tabakasından bir ihtilal gelebileceğini öngören Dasiçev, SSCB'deki sorunun ordu içerisinde yayılarak ihtilale yol açabileceğine dair endişesini dile getirmiştir. Dasiçev, Gorbaçov'un ülkenin durumunu düzeltecek bir planının olmadığını da eklemiştir. Gorbaçov'un reformlarının belli bir planda olmaması nedeniyle Gorbaçov'un reformlar yaparak ülkeyi düzeltmede yeterli olmadığını ima etmiştir.⁴⁶¹

Gorbaçov'un orduda gönüllü birliklere daha fazla yer vermesi orduda huzursuzluk yaratarak darbe olabilir söylentilerini gündeme getirmiştir. Le Figaro'ya göre bazı generaller ve ülke yöneticileri, Sovyet ordusunun korunması için gerekenin yapılması gerektiğine dair açıklamalarda bulunmuşlardı. Ordunun korunmaması durumunda ise ordunun bu işi bizzat kendisinin yapacağı söyleminde de bulunularak Gorbaçov'a gözdağı verilmiştir.⁴⁶²

⁴⁵⁸ *Hürriyet Gazetesi*, "Gorbi'ye Darbe Paniği", 28 Eylül 1990, 8.

⁴⁵⁹ *Günaydın Gazetesi*, "Moskova'da Darbe Endişesi", 7 Ekim 1990, 8.

⁴⁶⁰ *Günaydın Gazetesi*, "Sovyetler 'İçten' Patladı!", 27 Ekim 1990, 8.

⁴⁶¹ *Tercüman Gazetesi*, "Sovyetlerde Darbe Tehlikesi", 26 Ekim 1990, 6.

⁴⁶² *Tercüman Gazetesi*, "Gorbaçov'dan Kızıl Ordu'da Yeni Düzenleme", 17 Kasım 1990, 6.

SSCB’de 23 Şubat 1991’de Sovyet Ordu Günü dolayısıyla ilk defa büyük şehirlerde askerler gösteri ve miting düzenlemişlerdir. Ordu Günü sebebiyle konuşma yapan Sovyet Savunma Bakanı Dmitri Yazov, Varşova Paktı’nın dağılmasıyla ülkenin güçsüz duruma düştüğünü dile getirmiştir. Sovyet Askerlerinin düzenlediği gösteri ve mitinglerde Sovyet ordusunun ülke için taşıdığı önemi vurgulansa da Askerlerin yaptığı gösteri ve miting darbe hazırlığı şeklinde yorumlanmıştır.⁴⁶³

1991’in Temmuz ayında Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin muhafazakar kanadından 12 kişilik bir grup, Sovyetskaya Rusya gazetesinde yayınladıkları bildiride, Sovyetler Birliği’ni içinde bulunduğu durumdan ancak ordunun kurtarabileceğini savunmuş ve yurtsever bir cephe kurulması çağrısında bulunmuştur. Gorbaçov’un Batı’ya yakınlaşmasından rahatsız olan bu grup, Gorbaçov’u Sovyetler Birliği’ni satmakla ve Batı’nın kölesi olmakla suçlamıştır. Bu durum, liberal kesimde askeri darbe korkusunu körüklemiştir.⁴⁶⁴

3.2. SSCB’YE YAPILAN DARBE GİRİŞİMİ

TASS ajansı, 19 Ağustos 1991 tarihinde, Kırım’a tatil için giden Gorbaçov’un hasta olması nedeniyle Devlet Başkanlığı görevini yapamayacağını ve yerine Gennadi Yanayev’in getirildiğini duyurmuştur.⁴⁶⁵ Aynı gün, 1990’ın Aralık ayında Sovyet Başkan Yardımcılığına getirilen Gennady Yanayev’in başkanlığındaki sekiz kişilik muhafazakâr bir komite Gorbaçov’un yönetimine el koymuştur.

Sovyetler Birliğinde Komünist ve askerlerden oluşan Olağanüstü Hal Komitesi⁴⁶⁶ Sovyet yönetimine el koyarak bildirisinde ⁴⁶⁷ “SSCB anayasasının 127.3 maddesi ile olağanüstü durumun hukuki rejimine ilişkin SSCB Kanunu uyarınca, halkın geniş tabakalarının toplumun milli faciaya doğru kaymasının önlenmesi ile ilgili kararlı tedbirlerin alınması, yasallık ve asayişin sağlanmasının gerektiğine ilişkin taleplerini karşılayarak 19 Ağustos 1991 tarihi Moskova zamanı saat 04.00’den itibaren SSCB’nin

⁴⁶³ Türkiye Gazetesi, “Sovyetlerde Yüzbinler Yürüdü”, 24 Şubat 1991, 6.

⁴⁶⁴ Hürriyet Gazetesi, “Sovyetlerde Orduya Darbe Davetiyesi”, 25 Temmuz 1991, 8.

⁴⁶⁵ Türkiye Gazetesi, “Komünizm Böyle Öldü”, 26 Ağustos 1991, 6.

⁴⁶⁶ Sovyetler Birliğinde Darbe Yapan Komite Üyeleri Şunlardır: Başkan Yardımcısı Genady Yanayev, Savunma Bakanı Dmitri Yazov, Kgb Şefi Vladimir Kuruçkov, Başbakan Valentin Pavlov, İçişleri Bakanı Boris Pugo, Çiftçiler Sendikası Başkanı Starodubtsev, Kamu Hizmetlerinden Sorumlu Bakan Tizyakov ve Savunma Konseyi Başkan Yardımcısı Baklanov. Sabah Gazetesi “Rusya’da Komünist Darbe” Başlıklı Haber, 20 Ağustos 1991, 11.

⁴⁶⁷ Bildirinin Tam Metni İçin Bakınız: Milliyet Gazetesi, 20 Ağustos 1991, 12.

bazı bölgelerinde olağanüstü durum uygulanmaya konulmuştur.” İfadesini yer vermiştir.⁴⁶⁸ 19 Ağustos 1991 tarihinde Olağanüstü Hal Komitesi, ilk kararname ile Sovyet basınına kısıtlama getirerek gösterileri yasaklamıştır.⁴⁶⁹

Olağanüstü Hal Komitesinin, sabah yayınladığı ve Sovyet Basınına eş zamanlı olarak gönderdiği bildiride, Gorbaçov’un sağlık sorunlarından dolayı görevini yerine getiremez halde olduğunu, bundan dolayı Komite’nin altı aylığına yönetimi devraldığını duyurmuştur. Ayrıca, Sovyetlerdeki siyasi ve ekonomik krizin aşılması Sovyet Cumhuriyetlerinin tekrar merkezde birleşmesi ve etnik grupların refahı için ülke içinde olağanüstü hal ilan edildiği belirtilmiştir. Bildiride özetle, bütün politik ve halk örgütlerinin faaliyetlerinin durdurulduğu, grev ve gösterilerin yasaklandığı, medya ve basın üzerinde hâkimiyet kurulduğu, fiyatların sabit tutularak çalışanlara zam yapıldığı gibi bilgiler yer almıştır.⁴⁷⁰

TASS Haber Ajansı ve Moskova Radyosu, Olağanüstü Hal Komitesinin Sovyet halkına hitaben kaleme aldığı bildirinin tam metnini tüm dünyaya duyurmuştur. Bildiride Gorbaçov’un yapmış olduğu reformların çıkmaza girdiği ve sonuç getirmediği, bu yüzden de Sovyet halkının hükümete güveninin kalmadığı, Serbest Piyasa ekonomisinin kontrol edilemediğinden dolayı da halkı egoistleştirdiğini ve kara borsanın ekonomi üzerindeki hâkimiyetinin arttığı ifade edilmiştir. Kendini ikinci sınıf bir insan gibi hisseden Sovyet vatandaşlarına gereken değerin verilmesi gerektiği, Sovyet vatandaşlarının anavatanlarına karşı görevlerini hatırlamaları ve Sovyetler Birliği Olağanüstü Durum Komitesinin desteklenmesi istenmiştir.⁴⁷¹

Sovyet Rusya Federasyonu devlet başkanı olan Boris Yeltsin, Gorbaçov’a yapılan darbeyi kınayarak Sovyet Liderinin tekrar göreve gelmesi için grev çağrısı yapmış ve anayasaya aykırı bir darbeye karşı olduğunu vurgulamıştır.⁴⁷² Yeltsin, Kızıl Ordu ve KGB’ye karşı, ben halkın oylamasıyla göreve geldim ve yalnızca halkın isteği sonucu buradan giderim sözleriyle meydan okuyarak⁴⁷³ Gorbaçov’un anayasaya aykırı bir şekilde değil, halkın isteği sonucu gitmesi gerektiğini belirtmiştir. Rusya Federasyonu

⁴⁶⁸ *Milliyet Gazetesi*, “Devlet Komitesinin İlk Bildirisi Darbe Niçin Yapıldı?”, 20 Ağustos 1991, 12.

⁴⁶⁹ *Hürriyet Gazetesi*, “Sat Saat Darbe”, 22 Ağustos 1991, 11.

⁴⁷⁰ *Sabah Gazetesi*, “Rusya’da Komünist Darbe”, 20 Ağustos 1991, 11.

⁴⁷¹ *Hürriyet Gazetesi*, “Vatan Tehdit Altında...”, 20 Ağustos 1991, 11.

⁴⁷² *Tercüman Gazetesi*, “Hem Dünya Hem Rusya Şaşkın”, 20 Ağustos 1991, 6.

⁴⁷³ *Sabah Gazetesi*, “Muhteşem Adam”, 20 Ağustos 1991, 1.

başkanı Yeltsin, sokağa çıkarak sokaktaki tankın üstünden halka yaptığı konuşmada Gorbaçov'un geri dönmesi için genel grev başlatılması yönünde çağrı yapmıştır. Sovyet halkı Yeltsin'in çağrısına uyarak Moskova sokaklarında darbe karşıtı sloganlar atmışlardır.⁴⁷⁴ Boris Yeltsin, Gorbaçov'un Sovyet televizyonundan konuşma yapması için çağrıda bulunmuş ve Sovyet halkının olağanüstü hal komitesine karşı koyması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁷⁵

Gorbaçov'un danışmanlığını da yapan Aleksandr Yakolev'un, 17 Ağustos 1991'de Komünist Parti'den istifa ederken Gorbaçov'a Komünist Parlamento içinde sağcı Muhafazakâr bir grubun bir bloklaşma içinde olduğunu, Komünist Parti içindeki Liberal kesimi temizlemek için darbe hazırlığı yaptığı yönünde açıklamada bulunduğu belirtilmişti.⁴⁷⁶ ABD Dışişleri Bakanı James Baker, Ağustos 1991 darbesinden iki ay önce Eski Sovyet Dışişleri Bakanı Alexander Bessmertnih'e Amerikan İstihbaratının Moskova'da darbe hazırlıkları olduğunu saptadığını ve darbe hazırlığında bulunan kişilerin isimlerini de verdiği açıklanmıştı. Bessmertnih, bu bilgiyi aldıktan sonra Gorbaçov'a iletmıştır. Ancak, Gorbaçov bu bilgiyi dikkate almayarak darbe girişimini önlemede yetersiz kalmıştır. Bu bilgi, Sovyetler Birliği'nde 1991 yılında gerçekleşen darbe girişiminin sadece bir grup tarafından planlanmadığını, ABD tarafından da bilindiğini ve Gorbaçov'a haber verildiğini göstermektedir.⁴⁷⁷

Darbe girişiminin Moskova'ya gelen askerlere tatbikat yapılacağı söylenerek kandırılması ve askerlerin darbeden habersiz olması, darbenin başarısız olmasının önemli bir nedeni olmuştur. Askerler, darbenin halk tarafından desteklenmediğini anlayınca “Yeltsin! Yeltsin!” diye slogan atan göstericilere karşı herhangi bir güç gösterisinde bulunmamıştır. Bu da darbenin halk tarafından desteklenmediğini gösteren önemli bir işaret olmuştur.⁴⁷⁸

SSCB'de yönetimi ele geçiren Olağanüstü Hal Komitesinin gösteri ve grev yasağına rağmen Rusya Parlamentosu önünde yaklaşık 50 bin kişi gösteri yaparak Gorbaçov'un devlet başkanlığı görevinden alınmasını protesto etmiştir. SSCB'nin en

⁴⁷⁴ *Sabah Gazetesi*, “Muhteşem Yeltsin”, 20 Ağustos 1991, 11.

⁴⁷⁵ *Milliyet Gazetesi*, “Yeltsin'den Ayaklanma Çağrısı”, 20 Ağustos 1991, 12.

⁴⁷⁶ *Sabah Gazetesi*, “Darbeyi 3 Gün Önce Söyledi”, 20 Ağustos 1991, 13.

⁴⁷⁷ *Günaydın Gazetesi*, “ABD, Gorbi'yi Darbe İçin Uyardı”, 8 Kasım 1991, 8.

⁴⁷⁸ *Sabah Gazetesi*, “Rusya'da Komünist Darbe”, 20 Ağustos 1991, 1.

büyük kömür yataklarından biri olan Kuzzbass bölgesinde de işçiler işi bırakarak bu durumu protesto etmişlerdir.⁴⁷⁹

Tanklar ilk önce Sovyet bakanlıklarının bulunduğu Smolenski Meydanına gelip buradan, barikatları aşarak ilerlemeye çalışmıştır. Tanklara karşı koymaya çalışan üç kişi tankların altında kalarak hayatını kaybetmiştir. Halk tankların önüne korkusuzca çıkarak onları durdururken darbeyi gerçekleştiren askerler tanklardan kaçarak uzaklaşmaya çalışmıştır.⁴⁸⁰ Sovyetler Birliği'nde halk ve askerler birlik içinde olarak baskıcı Komünist rejimi geri getirmek isteyen darbecilere karşı olmuş ve sokaklara dökülerek yapılan darbe girişimini önlemeye çalışmıştır. Halkın darbeye karşı tavrını gören Komünist Parti, darbecilere karşı desteğini geri çekmiştir. KGB ve Kızıl Ordu da darbecilere karşı desteğini geri çekince darbeciler geri çekilmek zorunda kalmıştır. Komünist Parti Merkez Komitesi, Gorbaçov'un yerine darbecilerin getirdiği lider olan Gennadi Yanayev'e Gorbaçov ile görüşmek istediğini bildirmesi Komünist Partisinin darbeden desteğini çektiğini göstermiştir. Böylece darbeciler, Kızıl Ordu üzerindeki hâkimiyetini kaybetmişti.⁴⁸¹

21 Ağustos 1991'de Darbeyi gerçekleştiren askerlerin kaçmaya çalışırken hava alanında tutuklandığı bildirilirken Sovyet Savunma Bakanlığı da diğer askerlere kışlanıza dönün emrini vermiştir. Rusya Federasyonluğu başkanlığındaki bir heyet Gorbaçov'un Moskova'ya getirilmesi için Kırım'a gönderilmiştir.⁴⁸²

Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin, Kızıl Ordu komutanlarıyla toplantı yapmış ve başarısız olan darbe girişiminin sorumluları olarak Kızıl Ordunun hesap vereceğini bildirmiştir. Darbede etkin kişi olan Yazayev ve 7 kişinin Moskova'yı terk etmesi üzerine Yeltsin, darbecilerin kaçmaya çalıştığını ve buna izin verilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Moskova radyosu ise 8 darbecinin askeri bir uçakla Kırgızistan'a gittiğini, uçağın inişiyle beraber darbecilerin tutuklanacağını da bildirmiştir.⁴⁸³

Mihail Gorbaçov'u almak üzere Kırım'a giden Rusya Federasyonu Başkan Yardımcısı Alexander Rustkoi, darbecilerin Tahkikat Komisyonuna ifade vereceğini ve

⁴⁷⁹ Cenk Başlamış, "Rehber Beşiroğlu, Yeltsin'den Ültimat", *Milliyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1991, 12.

⁴⁸⁰ Cenk Başlamış, "Sancılı 72 Saat", *Milliyet Gazetesi*, 23 Ağustos 1991, 4.

⁴⁸¹ *Sabah Gazetesi*, "Korkmadılar Kazandılar", 22 Ağustos 1991, 1-11.

⁴⁸² Cenk Başlamış, "Rehber Beşiroğlu, Darbecilere Darbe", *Milliyet Gazetesi*, 22 Ağustos 1991, S.12.

⁴⁸³ *Sabah Gazetesi*, "Saat Saat Darbenin Sonu", 22 Ağustos 1991, 1.

gerekli cezaya çarptırılacağını söylerken Boris Yeltsin ise Sovyet halkına meydanlardan ayrılmama çağrısı yapmıştır. 23 Ağustos 1991’de Moskova’ya gelen Gorbaçov, “ Beni çökertmek istediler ama başaramadılar” söyleminde bulunmuştur⁴⁸⁴

Darbeciler arasında yer alan Sovyet İçişleri Bakanı Boris Pugo, tutuklamaya gelen özel kuvvetler tarafından tutuklanmamak için önce karısını vurmuş daha sonrasında da kendi ağzına tabanca dayayarak intihar etmiştir. Sovyet resmi haber ajansı Tass tarafından da Pugo’nun intihar ettiği açıklanmış fakat Pugo’nun sağlık durumu hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamadığı bildirilmiştir.⁴⁸⁵

3.3. DARBE SONRASI GELİŞMELER

Sovyetler Birliğinde başarıya ulaşamayan darbe girişiminden sonra bazı cumhuriyetlerde Komünist Parti binaları yasadışı ilan edilerek kapatılmaya başlanmıştır. Moskova’da da Komünist Parti Merkez Binası bir bildiriyle kapatılırken Litvanya, Letonya, Moldavya, Kazakistan ve Kırgızistan’da ise Komünist Partisi yasadışı ilan edilmiştir.⁴⁸⁶ Yeltsin, Komünist Parti’nin çalışmalarını askıya alan ve 74 yıldır Komünist Partinin yayın organı olan Pravda da dahil olmak üzere tüm Sovyet basın yayın organlarını⁴⁸⁷ yasaklayan bir kararname imzalayarak partiyi hem siyasi hem de basın alanlarında kısıtlamıştır.⁴⁸⁸

SSCB’de Komünist Parti’nin kapatılmasıyla birlikte bu partiye mensup kişiler işsiz kalmış ve iş bulmak amacıyla Moskova İşçi Bulma Kurumuna başvurmuştur. Kuruma müracaat eden komünistlerin çoğu çöpçülük ve tarım işçiliğine yönlendirilmiştir. Bu durum, Komünist Parti’nin kapatılmasının sadece siyasi bir sonuç değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik sonuçlar da doğurduğunu göstermektedir. Komünist Parti üyeleri, parti kapatıldıktan sonra iş bulmakta zorlanmış ve birçok kişi düşük ücretli ve zor işlerde çalışmak zorunda kalmıştır.⁴⁸⁹

⁴⁸⁴ *Türkiye Gazetesi*, “Darbecilerde Ölüm Korkusu”, 25 Ağustos 1991, 11.

⁴⁸⁵ *Milliyet Gazetesi*, “Cuntacılar Tutuklandı”, 23 Ağustos 1991, 11.

⁴⁸⁶ *Sabah Gazetesi*, “Komünist Parti Kapatıldı”, 24 Ağustos 1991, 11.

⁴⁸⁷ Sovyetler Birliğine Yapılan Darbe Girişimi Sonrasında Ön Plana Çıkan Yeltsin, Sovyetstkaya Rossiya, Glasnost, Roboçaya Tribuna, Moskovskaya Pravda ve Leninskoye Znamya Gazetelerini Darbe Yanlısıyayın Yaptıkları İçin Kapattı. *Günaydın Gazetesi*, “Pravda Kapatıldı”, 24 Ağustos 1991, 8.

⁴⁸⁸ Cenk Başlamış, “Cumhuriyetler Daha Bağımsız”, *Milliyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1991, 6.

⁴⁸⁹ *Türkiye Gazetesi*, “Komünistler İşsiz”, 9 Eylül 1991, 6.

Sovyetler Birliğine yapılan darbe girişimi sonrasında halkın çoğunluğu Rusya Federasyonu'nun Sovyetler Birliğini kurtardığını dile getirmişti. Boris Yeltsin, Darbe girişimindeki başarısı nedeniyle Sovyet lideri olan Gorbaçov'u arka plana atmıştı.⁴⁹⁰ Sovyetlere yapılan darbe girişimi sonrası Sovyet halkı, Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin'i kahraman ilan ederken, Gorbaçov'un da siyasi ömrünün dolduğunu düşünmeye başlamıştı. Darbe girişimi sonrası Yeltsin, siyasi bakımdan büyük bir güç kazanmıştı.⁴⁹¹ Boris Yeltsin, Sovyetler Birliğine karşı gerçekleştirilen darbe girişimini önlerken aynı zamanda da Gorbaçov'un demokratik alanda gerçekleştirdiği reformlarını da korumuştur. Fakat, tüm alanlarda demokrasinin ön plana çıkması Sovyet Cumhuriyetlerini ayrılık konusunda cesaretlendirmişti. Bu durum da Sovyetler Birliğinin dağılmasını kolaylaştırdı.⁴⁹²

Sovyetler Birliği'ndeki darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra Mihail Gorbaçov, darbe sırasında hayatını kaybeden 3 Sovyet vatandaşını "*SSCB Kahramanı*" ilan etmiştir. Bu gençler için düzenlenen cenaze töreni, Sovyet yöneticileri ve din adamlarının ilk kez bir araya geldiği bir platform olmuştur. Darbe girişimi, Sovyetler Birliği'nde 1917 Ekim Devrimi'nden beri benimsenen değerlerin sorgulanmasına ve değişim rüzgârlarının esmesine neden olmuştur. Orak ve Çekiç sembolü bulunan bayrağın yerini Rusya Federasyonu'nun mavi-kırmızı-beyaz bayrağı almıştır. Moskova'da düzenlenen cenaze töreninde de 3 gencin tabutlarına Sovyet bayrağı yerine Rusya Federasyonu bayrağı serilmişti. SSCB Başbakanı Valentin Pavlov ve Letonya komünist Parti lideri Alfred Ruiks darbeye yardım ettikleri gerekçesiyle tutuklanmıştı. Moskova'nın çeşitli yerlerinde Lenin heykellerinin sökülmesi, Sovyet ideolojisinden kopuşun bir başka göstergesi olmuştur.⁴⁹³

3.4. GORBAÇOV'UN DURUMU

Gorbaçov'un 1985'te başlattığı politikalar Sovyetler Birliği'nin toparlanmasından çok ayrışmasını hızlandırmıştı. Glasnost ve Perestroyka, teorik anlamda Sovyetlerdeki sorunlara çözüm yolu sunsa da, uygulama noktasında bu iki politika da başarıyla

⁴⁹⁰ Cenk Başlamış, "Cumhuriyetler Daha Bağımsız", *Milliyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1991, 6.

⁴⁹¹⁴⁹¹ Cenk Başlamış, "Sovyetler Bitti", *Milliyet Gazetesi*, 27 Ağustos 1991, 13.

⁴⁹² Fahir Armaoğlu, "Yeni Diktatör", *Tercüman Gazetesi*, 28 Ağustos 1991, 6.

⁴⁹³ Cenk Başlamış, Rehber Beşiroğlu, "Komünizm Moskova'dan Kovuluyor", *Milliyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1991, 6.

sonuçlanmamıştı. Bu iki politika iyi bir şekilde uygulanabilseydi Sovyetler çok daha güçlü olabilirdi. Gorbaçov, SSCB'nin sorunlarını çözmek için bir doktor gibi davranmıştı. Sovyetler Birliği hastaydı ve bu birliğe teşhis konulamasaydı ölecekti. Gorbaçov, hastalığa iyi bir teşhis bulmuştu, fakat tedavi sırasında hastasını ne yazık ki öldürmüştü.⁴⁹⁴

Gorbaçov, Sovyetler Birliği'nde yeni bir sayfa açarak insan hakları ve özgürlükler adına reformlar yapmıştır. Bu reformlar onu uluslararası alanda saygın bir lider haline getirmiştir. Gorbaçov, ekonomik alanda tam anlamıyla başarılı olamasa da, özgürlük alanında önemli gelişmeler sağlamıştır. Bu gelişmeler, Sovyetler Birliği'nde bir değişim rüzgarı estirmiş olsa da, ekonomik sorunlar zaman zaman bu başarıyı gölgelemiştir. Gorbaçov, Sovyetler Birliği'nin ekonomisini kalkındırmak için Batı ülkelerinden, özellikle ABD'den ekonomik yardım talep etmiştir. Fakat bu talepler yeterince karşılık bulamamış ve bu durum Gorbaçov'un en büyük hüsranı olmuştur.⁴⁹⁵

Gorbaçov, Ağustos 1991'de tatil yapmak için Kırım'a gitmişti. Moskova'ya yapılan darbe girişimi esnasında Sovyet lider Kırım'da bulunuyordu. Darbeciler darbenin ilk günü Gorbaçov hakkında hiçbir bilgi vermemişti. TASS'ın haberine göre darbeci Yanayev, Sovyet anayasasının 127. Maddesi'ne dayanarak başbakanlık görevini devralırken, Gorbaçov'un sağlık sorunları nedeniyle görevini yürütemediği açıklanmış, ancak ne tür bir rahatsızlığı olduğu belirtilmemiştir. Moskova basınında da “SSCB'nin hayati bir tehlikeyle karşı karşıya olduğu ve ülkenin yönetilmediği” haberleri geniş yer almıştı.⁴⁹⁶

Kırım'dan Moskova'ya gelen Gorbaçov, darbenin bastırılmasını perestroynanın büyük zaferi olarak tanımlarken, uçaktan indikten sonra demokrasiye inanan Sovyet halkına ve halkı direnişe çağıran Boris Yeltsin'e teşekkür etmiştir.⁴⁹⁷ Mihail Gorbaçov, ayrıca Sovyet TV'sine de yaptığı tarihi konuşmada, darbecilerin isteklerine karşı direndiğini ve onlarla işbirliği yapmayı reddettiğini açıklamıştır. Gorbaçov, darbecilerin taleplerinin Sovyetler Birliği'ni geriye götüreceğine ve demokrasiyi baltalayacağına inanmaktaydı. Psikolojik baskı ve aile tehdidine rağmen ilkelerinden taviz vermemiş ve Sovyet halkının desteğini arkasına alarak darbecilere karşı koymuştur. Gorbaçov'un

⁴⁹⁴ M. Ali Birand, “Gorbaçov Darbe Günü Kaybetmişti”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Aralık 1991, 11.

⁴⁹⁵ Güneri Cıvaoğlu, “Geliyorum Diyordu”, *Sabah Gazetesi*, 20 Ağustos 1991, 11.

⁴⁹⁶ Cenk Başlamış, “Gorbi'den Haber Yok”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Ağustos 1991, 12.

⁴⁹⁷ *Milliyet Gazetesi*, “Perestroika'nın Büyük Bir Zaferi”, 23 Ağustos 1991, 11.

cesareti ve kararlılığı, Sovyetler Birliği'nde demokrasinin korunmasında kritik rol oynamıştır.⁴⁹⁸

Gorbaçov, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nde gerçekleştirilen darbe girişiminin ardından yaptığı basın toplantısında yakın çevresini doğru seçmemesini en büyük hatası olarak değerlendirmişti. Bu hatanın nedenini ise danışmanlarından biri olan Nikolay Şişlin açıklamıştır. Şişlin'e göre Gorbaçov'un Sovyet yönetiminde yaptığı en büyük dört hata tutku, bencillik, yanlış değerlendirme ve çevresinde bağımsız düşüncelere yer vermemeydi. Gorbaçov'un hataları, Sovyetler Birliği'nin dağılmasında önemli rol oynamıştır. Bu hatalar, birliğin siyasi ve ekonomik sisteminin zayıflamasına ve halkın reformlara olan güveninin azalmasına yol açmıştır.⁴⁹⁹

Gorbaçov, 24 Ağustos 1991 tarihinde Komünist Parti Genel Sekreterliği görevini yürütemeyeceğini bildirerek istifa etmiştir. Komünist Partinin tüm mal varlığına el konulduğunu bildirerek partinin devlet organlarındaki faaliyetini de yasaklamıştır. Gorbaçov, Komünist Parti'nin geleceği hakkındaki kararı Merkez Komite'ye devrederken, komitenin bazı üyeleri partinin kapatılması gerektiğini savunan bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride “*Komünist Partisi'nin başarısızlıkla sonuçlanan darbedeki sorumluluğunu kabul ederek kendisini feshetmesi*” istenmiştir.⁵⁰⁰

Gorbaçov'un, kendisine düzenlenen darbe girişimi konusunda Sovyet ve Rusya Federasyonu savcılarına ayrıntılı bilgi verdiği bildirildi. Gorbaçov, ifadesine başvuru ilk Sovyet Devlet adamıydı. Daha önce hiçbir Sovyet devlet adamının ifadesine başvurulmamıştı. Gorbaçov'un ifadesi, Sovyetler Birliği tarihinde bir ilk olma özelliği taşımaktaydı. Bu durum, Gorbaçov'un ifadesini daha da önemli kılmaktaydı. Gorbaçov'un ifadesi, Sovyetler Birliği'nde yaşanan değişimin ve Glasnost ve Perestroyka politikalarının bir göstergesi olmuştur.⁵⁰¹

1985'de ki reform politikasıyla Sovyetler Birliğinin yıkılışını hızlandıran Gorbaçov, 25 Aralık 1991 tarihinde Sovyet basınından yaptığı açıklamayla istifa ettiğini bildirmiş ve dünyayı 21 Aralık 1991'de kurulan Bağımsız Devletler Topluluğunu desteklemeye çağırmıştır. Kremlinden aylık 40 dolar maaşla emekliliğe ayrıldığı

⁴⁹⁸ *Tercüman Gazetesi*, “Beni Ailemle Tehdit Ettiler”, 23 Ağustos 1991, 6.

⁴⁹⁹ Cenk Başlamış, “Gorbi'nin 4 Yanlışı”, *Milliyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1991, 6.

⁵⁰⁰ *Hürriyet Gazetesi*, “Komünist Partisi Tarihe Gömülüyor”, 25 Ağustos 1991, 11.

⁵⁰¹ *Günaydın Gazetesi*, “Gorbaçov İfade Verdi”, 10 Eylül 1991, 8.

açıklanmıştır. Gorbaçov'un istifası ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kuruluşu, Sovyetler Birliği'nin resmi olarak sona ermesi anlamına gelmekteydi. Bu olaylar, sadece Sovyetler Birliği'ni değil, tüm dünyayı etkilemiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesine ve yeni bir dünya düzeninin oluşmasına katkıda bulunmuştur⁵⁰²

Sovyetler Birliği'nin son lideri Mihail Gorbaçov, 6 yıl 9 ay süren iktidarından ayrıldığını Sovyet basınına yaptığı açıklamayla bildirmiştir. 26 Aralık 1991 tarihinde emekliliğe ayrılan Gorbaçov'a 4 bin Ruble maaş bağlanmış, 2 limuzin, Moskova'da geniş bir apartman dairesi, yazlık ve 20 koruma tahsis edilmiştir. 1991 yılında Moskova'da asgari ücretin 350 Ruble civarında olduğu göz önüne alındığında, Gorbaçov'un emeklilik imkanlarının oldukça cömert olduğu söylenebilir. Gorbaçov, emekliliğinden sonra da demokratik gelişmeleri desteklediğini her zaman dile getirmiştir.⁵⁰³

3.5. SSCB ADININ DEĞİŞMESİ

Sovyetler Birliği'nin kuruluş süreci, siyasi ve ideolojik değişimlerle paralel bir şekilde ilerlemiş ve ülkenin isminde de değişikliklere yol açmıştır. 1917'deki Bolşevik Devrimi'nin ardından, Rusya'da yeni bir siyasi düzen kurulmaya başlanmış ve bu düzenin ilk adımları 1918'de kabul edilen Sovyet anayasasıyla atılmıştır. Bu anayasada ülkenin adı "*Rusya Sovyet Federatif Cumhuriyeti*" olarak belirlenmiştir. 1922 yılında ise Sovyet liderleri, bir cumhuriyetler birliği kurmaya karar vererek ülkenin ismini "*Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği*" (SSCB) olarak değiştirmişlerdir. Bu isim değişikliği, sadece SSCB'nin siyasi yapısındaki değil, aynı zamanda ideolojik bir dönüşümü de sembolize ediyordu. SSCB, merkezi bir planlamaya dayalı sosyalist bir ekonomi ve komünist bir ideolojiye sahip bir devlet olarak kurulmuştu.⁵⁰⁴

Moskova Radyosu, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği olan resmi isimden Sosyalist kelimesinin çıkarılıp yerine "*Egemen*" kelimesinin getirilmesinin düşünüldüğünü açıklayınca bazı Sovyet vatandaşları, Sovyetlerin yayılmacı ve istilacı olmasından dolayı Sovyet kelimesinin de çıkarılması gerektiğini dile getirmişlerdir.⁵⁰⁵

⁵⁰² Nerdun Hacıoğlu, "Güle Güle Gorbaçov", *Hürriyet Gazetesi*, 26 Aralık 1991, 10.

⁵⁰³ *Tercüman Gazetesi*, "Gorbi 234 Bin Lirayla Emekli Oldu", 26 Aralık 1991, 6.

⁵⁰⁴ *Tercüman Gazetesi*, "Sovyetler'de Referandum", 15 Mart 1991, 6.

⁵⁰⁵ *Milliyet Gazetesi*, "SSCB" de Ad Değişikliği", 10 Eylül 1990, 4.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ismi 1924'den beri geçerliliğini korumaktaydı. Ancak 1990'ların sonlarına doğru Sovyetler Birliği'nde yaşanan siyasi ve ekonomik değişimler, ülkenin isminin de değiştirilmesi gerektiği fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde Sovyet Parlamentosu, üç farklı isim önerisi üzerinde yoğunlaşmıştı. Bu isimlerden ilki “ Egemen Sosyalist Devletler Birliği” olarak sunulmuştur. Bu değişiklikle hem sosyalist yön hem de devletin egemenliği vurgulanmak istenmişti. Kazakistan Cumhuriyeti ise "*Sovyet Egemen Cumhuriyetler Birliği*" adını önermiştir. Bu isim, birliğin Sovyet geçmişine atıfta bulunurken, aynı zamanda cumhuriyetlerin bağımsızlığını da ön plana çıkarmaktadır. Radikal parlamenterler tarafından sunulan "*Asya-Avrupa Cumhuriyetler Birliği*" isim önerisi ile birliğin coğrafi konumunu ve tarihi mirasını vurgulamak amaçlanmıştır.⁵⁰⁶

Birlik anlaşmasının imzalanıp kabul edilmesi halinde SSCB adının da değişeceği açıklanmıştı. Anlaşmanın kabul edilmesi halinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) adı yerine Bağımsız Cumhuriyetler Birliği (BCB) ismi kullanılacaktı. Bu isim değişikliği, birliğin siyasi yapısında da bir değişimi öngörüyordu.⁵⁰⁷ Ancak, birlik içinde de farklı reform planları mevcuttu. Bunlardan biri de ekonomist Stanislav Şatalin tarafından hazırlanan plandı. Serbest Piyasa ekonomisine geçişi öngören bu plan, SSCB'deki merkezi planlama sisteminin ortadan kaldırılmasını ve birlik yapısında düzenleme yapılmasını öngörmüştü. Bu plan kapsamında, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin adı Sovyet Egemen Cumhuriyetler Birliği olarak değiştirilecekti.⁵⁰⁸ Bu isim değişikliği, birliğin üniter bir devlet modeli yerine daha esnek bağları olan egemen cumhuriyetler topluluğu modeline geçilmesi fikrini yansıtıyordu. Sovyet politikacıları ve aydınları da bu fikri savunarak, SSCB'nin gücünü yitirdiğini ve birlikleri bir arada tutamadığını dile getirmişlerdir.⁵⁰⁹

Gorbaçov ve Yeltsin tarafından hazırlanan yeni birlik sözleşmesi taslağında yer alan SSCB adının ÖECB (Özgür Egemen Cumhuriyetler Birliği) olarak değiştirileceği açıklanmıştır. Taslakta cumhuriyetler tarafından onaylanması halinde birliğin federal ve demokratik yapıya kavuşacağı ve cumhuriyetlerin diğer ülkelerle diplomatik ilişki ve konsolosluk kurma hakkına sahip olacağı öngörülmüştür. Cumhuriyetler birbirlerinin

⁵⁰⁶ *Hürriyet Gazetesi*, “Sovyetler’de İsim Değişikliği Gündemde”, 28 Eylül 1990, 10.

⁵⁰⁷ *Milliyet Gazetesi*, “SSCB Yerine BCB”, 24 Kasım 1990, 4.

⁵⁰⁸ *Günaydın Gazetesi*, “Sovyetler’de Liberalizm”, 13 Eylül 1990, 7.

⁵⁰⁹ Sami Kohen, “SSCB’nin Sonu Geldi”, *Milliyet Gazetesi*, 2 Eylül 1991, 4.

egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygılı olacak ve birbirlerine karşı askeri kuvvet kullanmayacaktı.⁵¹⁰ Yeni birlik içerisine dahil olan cumhuriyetlerin, insan haklarına, dil, din ve kültürünü seçme özgürlüğüne saygı duyulacağı belirtilmişti. Her cumhuriyet, kendi topraklarının idari bölümlerini kendilerinin belirleme hakkına da sahip olacaktı.⁵¹¹

Sovyet Parlamentosunda Federasyon Sovyet'i Başkanı Konstankin Lubençenko, parlamento konuşmasında SSCB'nin 25 Kasım 1991 tarihinde bir anlaşama ile Egemen Devletler Birliği adını alacağını duyurmuştu. Bu birliğe 7 cumhuriyet katılmayı kabul ederken 5 cumhuriyet (Ukrayna, Gürcistan, Moldavya, Azerbaycan, Özbekistan) ise birliğe katılma konusunda kararsız olduğunu dile getirmişti.⁵¹²

3.6. BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU

Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Ukrayna Devlet Başkanı Leonid Kravçuk ve Beyaz Rusya Parlamento başkanı Stanislav Suskeviç, Beyaz Rusya'nın sınırında bulunan Minsk kentinde bir araya gelerek iki gün süren bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in de katıldığı bu toplantıda üç Slav cumhuriyeti Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulması ile ilgili protokol imzalamışlardı. İmzalanan protokolde SSCB'nin bir etki ve yetkisi kalmadığı için üç Slav cumhuriyetinin Bağımsız Devletler Topluluğu çatısı altında birleşmesinin kararlaştırıldığı bildirilmişti. Sovyet yasası ve devlet sistemi topluluğa üye olan ülkelerde geçerli olmayacaktı. Bu durum BDT'nin bağımsız ve egemen devletlerden oluşan bir birlik olduğunu ve Sovyet geçmişinden kopmaya kararlı olduğunu göstermekteydi. Yeni birliğin koordinasyon merkezi olarak Beyaz Rusya'nın başkenti Minsk seçildi. ⁵¹³ Gorbaçov, ilk başta 3 cumhuriyetin BDT'ye katılımını anayasaya aykırı bulsa da, eski Sovyet cumhuriyetlerinin parlamentosu onaylaması halinde bu katılıma onay vereceğini açıklamıştır.⁵¹⁴

Kazakistan'ın başkenti Alma Ata'da 21 Aralık 1991 tarihinde yapılan toplantıda Sovyetlerin 15 cumhuriyetinden 8'i Bağımsız Devletler Topluluğuna katıldı. Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın kurduğu bu topluluğa 8 cumhuriyetin

⁵¹⁰ *Milliyet Gazetesi*, "Gitti SSCB, Geldi ÖECB", 11 Ekim 1991, 4.

⁵¹¹ Nerdun Hacıoğlu, "Sovyetler'de Yeni Bir Devlet Doğuyor", *Hürriyet Gazetesi*, 11 Ekim 1991, 11.

⁵¹² Nerdun Hacıoğlu, "Sovyetler Birliği Tarihe Gömülüyor", *Hürriyet Gazetesi*, 21 Kasım 1991, 12.

⁵¹³ Cenk Başlamış, "Sovyetler Birliği'nin Ölümü", *Milliyet Gazetesi*, 10 Aralık 1991, 4.

⁵¹⁴ Yöneten: Ünal Metin, "Zincirler Kırıldı ve SSCB Tarih Oldu", *Tercüman Gazetesi*, 25 Aralık 1991, 6.

(Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Ermenistan, Azerbaycan, Tacikistan ve Moldova) katılmasıyla SSCB'nin 74 yıllık hâkimiyeti de son buldu. Gürcistan'ın gözlemci sıfatıyla katıldığı fakat topluluğa üye olmadığı bildirildi.⁵¹⁵

31 Aralık 1991'de sona eren SSCB'nin yerini alacak olan devletler topluluğunun yapısı ilkesel olarak Alma Ata'da imzalanan üç belgeyle belirlenmişti. Nursultan Nazarbayev'in başkanlığında 11 bağımsız devlet ekonomik, siyasi ve askeri anlaşmalar yoluyla birbirlerine bağlanmıştı. Kazakistan Başkanı Nursultan Nazarbayev'in sözcüsü Seyitgazi Matayev, Alma Ata toplantısında kabul edilen üç belgenin topluluğun temelini oluşturduğunu bildirmişti. İlk belgeye göre sekiz cumhuriyet Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurucu üyeleriyle eşit statüde yer almaktaydı. Alma Ata Deklarasyonu adı altında kabul edilen ikinci belgeye göre de 11 Eski Sovyet cumhuriyetinin bağımsızlığı ve ulusal sınırı tanındı. Üçüncü belgede ise 31 Aralık tarihine kadar geçici bir askeri üs kurulması kararlaştırılmıştı⁵¹⁶

İnterfaks Ajansının Haberine göre Rusya Federasyonu 12 Sovyet Cumhuriyetinin temsil edildiği Sovyet Parlamentosunun yetki ve sorumluluğunu devraldığını açıklamıştı. Rusya Parlamentosuna başkanlık yapan Boris Yeltsin, Rusya Parlamentosu binaları ve banka hesapları da dahil Sovyet Parlamentosunun tüm yetkisinin Rusya'ya geçmesini öngören kararı onaylamıştı. Sovyet Parlamentosunun yetkilerinin Rusya'ya devredilmesi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ve Rusya'nın yeni bir ulus devlet olarak ortaya çıkışının önemli bir dönüm noktasıydı. Bu olay, dünya siyaseti üzerinde derin bir etkiye sahip olmuş ve 20. yüzyılın son büyük tarihi olaylarından biri olarak kabul edilmiştir.⁵¹⁷

Mihail Gorbaçov'un 25 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği liderliğinden istifa etmesiyle birlikte, Sovyet nükleer silahlarının kontrolü ve Sovyetler Birliği'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki daimi üyelik kontrolü Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin'e geçmiştir. Bu durum, Soğuk Savaş döneminde süregelen güç dengesini değiştirmiş ve Rusya'nın uluslararası alandaki etkisini artırmıştır. BM,

⁵¹⁵15 Cenk Başlamış, "Sovyetler Birliği Bitti", *Milliyet Gazetesi*, 22 Aralık 1991, 4.

⁵¹⁶ Nerdun Hacıoğlu, "Moskova'da Doğdu, Alma Ata'da Öldü", *Hürriyet Gazetesi*, 22 Aralık 1991, 12.

⁵¹⁷ *Hürriyet Gazetesi*, "Rusya Sovyetler Birliği'ne El Koydu", 18 Aralık 1991, 12.

Sovyetler Birliği'nin resmi olarak sona erdiğini ve Rusya'nın onun varisi olduğunu teyit ederek, SSCB ifadesi yerine Rusya Federasyonu isminin kullanılmasını istemiştir.⁵¹⁸

⁵¹⁸ Nerdun Hacıoğlu, “Güle Güle Gorbaçov”, *Hürriyet Gazetesi*, 26 Aralık 1991, 10.

SONUÇ

Çarlık Rusya'nın Ekim 1917'de yıkılmasıyla Rusya, siyasi ve sosyal alanlarda bir dönüşüm yaşayarak Bolşevikler öncülüğünde kurulan ve yeni bir siyasi ve ekonomik sistem olan sosyalizmi benimseyen bir devlete dönüşmüştür. SSCB, sosyalizmden aldığı güçle hızla gelişerek dünyanın en güçlü devletlerinden biri haline gelmiştir. Fakat devletin gücü 1980'lerde ekonomik, etnik ve siyasi nedenlerden dolayı iyice azalmıştır. SSCB'de ekonomi alanında yaşanan durgunluk ülkenin sanayileşmesini ve kalkınmasını engellemiştir. Etnik çatışmaların yaşanması ve siyasi baskılar ile vatandaşların özgürlüklerine sınırlamalar getirilmesi halkın hükümete karşı desteğini çekmesine neden olmuştur. Gorbaçov, SSCB'nin güç kaybetmesini durdurmak için bir takım yenilikler yapmak zorunda kalmıştır.

Glasnost ve Perestroyka adı altında yapılan yeniliklerle SSCB'de radikal kararlar alınmıştır. Sovyetler Birliği'nde 1980'lerde Mihail Gorbaçov liderliğinde Glasnost ve Perestroyka adı altında başlatılan reformlar, düşünce ve ifade özgürlüğünü teşvik ederek, ekonomi ve siyasi alanda köklü değişimleri hedeflemiştir. Sorunların çözümünde önemli rol oynayacağı düşünülen bu yenilikler, kısa vadede olumlu sonuçlar vererek Sovyet toplumunda umut yaratmıştır. Fakat SSCB'deki ekonomik bunalımın iç politikaya yansması sonucunda, glasnost ve perestroyka reformlarından beklenen kalıcı başarı sağlanamamıştır. SSCB ekonomisinin kötü olması nedeniyle halkın ihtiyaçları karşılanamamıştır. Halkın temel gıda ürünlerine ulaşmakta zorluk çekmeye başlaması, ülke genelinde iç karışıklık ve yönetime karşı protesto gösterilerine yol açmıştır. 1980'lerin sonlarına doğru sosyalizmin ve komünizmin etkisini kaybetmesi ve reformların sağladığı ifade özgürlüğüyle birlikte halk, ülkedeki mevcut sorunları sesli bir şekilde dile getirmeye başlamıştır. Daha önceleri söylenmesi yasak olan pek çok fikir ve düşünce artık açık bir biçimde ifade edilebilmiştir.

Gorbaçov reformlarının en önemli amacı halkın üzerindeki baskıyı azaltarak cumhuriyetlerin birlik içerisinde kalmasını sağlamaktır. SSCB'de uzun süredir baskı altında olan cumhuriyetler, glasnost politikası ile kendi kültürlerini ve kimliklerini özgürce ifade etme fırsatı bulmuşlardı. Fakat özgür bir ortamın oluşmasıyla birlikte SSCB'ye bağlı cumhuriyetler, bağımsız olmak amacıyla hükümete karşı ayaklanmaya başlamışlardır. Bu durum da cumhuriyetlerin bağımsızlık taleplerini daha da

güçlendirmiştir. Cumhuriyetlerin bağımsızlık talepleri ve siyasi ve toplumsal alandaki değişimler, SSCB'nin dağılmasının temelini oluşturmuştur.

Litvanya, SSCB'de ilk bağımsızlık kararı alan cumhuriyet olarak, birliğin bütünlüğünü tehdit ederek diğer cumhuriyetleri de cesaretlendirmiş ve SSCB'nin dağılmasında önemli bir rol oynamıştır. SSCB, Litvanya'nın bağımsızlık kararını onaylamamış ve engel olmak için de sert tedbirler almıştır. Ekonomik ambargo ile Litvanya'yı bu tutumundan vazgeçirmeye çalışmıştır. Çünkü Litvanya'nın bağımsız olması diğer cumhuriyetlerin de bağımsız olacağı anlamına geliyordu. Litvanya, SSCB'den ilk ayrılmaya karar veren cumhuriyet olduğu için bu olay Türk yazılı basınında büyük yankı uyandırmış ve Litvanya'nın bağımsızlık süreci ile ilgili haberler basında geniş yer almıştır. Türk Basını, Litvanya'nın bağımsız olmasını büyük bir başarı olarak değerlendirerek bu duruma karşı olumlu bir tavır sergilemiştir. Litvanya'nın bağımsızlık kararı almasıyla beraber Baltık cumhuriyetlerinden olan Letonya ve Estonya da bağımsızlık kararı almıştır. Türk basını, bu tarihi gelişmeyi yakından takip etmiş ve farklı siyasi görüşlere sahip gazeteler ve haber kanalları, bu mücadeleyi farklı bakış açılarıyla ele almıştır.

Türk Ulusal Basınında, SSCB'ye bağlı cumhuriyetlerin tamamıyla ilgili haberler yer almamaktadır. Türk basınında, haber ağırlığı en fazla olan cumhuriyet Baltık Cumhuriyetleri olmuştur. Bu durum, Baltık Cumhuriyetlerinin bağımsızlık kararını almaları ve SSCB'nin dağılmasında önemli rol oynamalarından kaynaklanmaktadır. SSCB, bu cumhuriyetlerin kararını onaylamadığı için bağımsız olmaları zaman almıştır. Kafkas Cumhuriyetlerinden olan Azerbaycan ve Ermenistan, bağımsız olmaktan çok Karabağ'a sahip olmak amacıyla hükümete karşı ayaklanmışlardı. Bu durum, iki cumhuriyet arasındaki çatışmaların basına yansımaya sebep olmuştur. "Slav cumhuriyetlerinden olan Beyaz Rusya, SSCB'de hükümete karşı çok fazla protesto gösterisinde bulunmayan bir cumhuriyet olduğu için Türk basınında bu cumhuriyete dair detaylı haberlere pek rastlanılmamıştır. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde yaşanan gelişmeler, diğer cumhuriyetlere kıyasla daha az haber değeri taşımakta ve basında sınırlı yer bulmaktaydı. Türk cumhuriyetleri, Baltık cumhuriyetleri gibi doğrudan bağımsızlık kararı almamıştır. Türk cumhuriyetleri ekonomik ve etnik sorunlar karşısında ayaklansa da çoğu zaman SSCB'ye bağlı olduklarını dile getirmişlerdir.

Türk Ulusal Basını, Sovyetler Birliği'nde yaşanan olayları Sovyet basınına takip ederek okuyucularına aktarmıştır. Haberlerin büyük kısmı Sovyet Haber Ajansı TASS, Sovyet resmi gazetesi Pravda ve İzvestia gazetesinden derlenerek sunulmuştur. SSCB'nin dağılma süreci sadece Türkiye'yi değil tüm dünyayı da etkilemiştir. Yabancı basın, bu tarihi olayın her anını yakından takip ederek okuyucularına aktarmaya çalışmıştır. SSCB'nin kapalı bir toplum olması ve bilgi akışının kısıtlanması, Türk basını için önemli bir engel teşkil etmiştir. SSCB'de yaşanan gelişmelerle ilgili haberler, Sovyet basını tarafından kontrol altına alınmış ve yabancı basın bölgeye kabul edilmemiştir. Bu durum, Türk basınının haber kaynaklarını sınırlandırmış ve Sovyet basınına bağımlılığını artırmıştır. SSCB'de basın, rejimin kontrolündeydi ve propagandanın önemli bir aracıydı. Bu durum, Sovyet kaynaklı haberlerin de kısa ve net olmasına ve olayların nedeni ve sonucuyla ilgili detaylı bilgiler sunmamasına yol açmıştır. Sovyet rejiminin bilgi akışını kontrol etmesi ve propagandanın yaygın kullanımı, Türk basınının SSCB'deki gelişmeleri objektif bir şekilde takip etmesini zorlaştırmıştır. Sovyet basınına olan bağımlılık, Türk basınının haber kaynaklarını sınırlandırıyor ve tarafsızlığını zedeliyordu. SSCB'nin dağılma sürecine dair haberler, Türk ulusal basınında sadece Sovyet kaynaklı haberlerle sınırlı kalmamıştır. İngiliz ve ABD kaynaklı haberlere de yer verilmiştir. Ancak, bu haberlerin sayısı oldukça az olup ve Sovyet basınına kıyasla daha az ilgi görmüştür.

Cenk Başlamış, hem Milliyet Gazetesinde hem de Moskova'da muhabirlik yapmış olan bir gazetecidir. Başlamış, Moskova'da bulunması sebebiyle orada yaşanan gelişmeleri yerinde takip etme fırsatı bularak olayları Türk basınına aktarmıştır. Başlamış'ın, Moskova'da yer alan olaylara şahit olması ve olayları olduğu gibi açık bir şekilde aktarması Türk basınında daha objektif bilgilerin yer almasını sağlayarak basında SSCB'nin dağılış sürecinin daha iyi değerlendirilmesini sağlamıştır.

Gorbaçov'un yapmış olduğu reformlar, SSCB'nin ekonomik ve siyasi yapısında köklü değişikliklere yol açmıştır. Bu reformlar, SSCB'nin dünyaya daha açık bir ülke olmasını ve Batı ile ilişkilerinin iyileşmesini sağlamıştır. Gorbaçov'un bu davranışının büyük bir takdir toplaması sonucunda, 1990 yılında Gorbaçov, Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür. Gorbaçov'un Nobel Barış Ödülüne sahip olması büyük bir gelişmeydi. Batı ile ilişkiler olumlu ilerlemiş SSCB'yi barışçıl bir ülke olarak kabul etmişti.

Gorbaçov'un reformları, SSCB'de büyük tartışmalara neden olmuştur. Reformların mevcut düzeni değiştirerek ülkenin geleceğini tehlikeye atacağı endişesi, darbe söylentilerini ortaya çıkarmıştı. Türk Ulusal basınında Gorbaçov'a karşı bir darbe planı olduğu haberleri 1987 yılından itibaren yer almıştır. 19 Ağustos 1991 tarihinde, Sovyetler Birliği'nde Mihail Gorbaçov'a karşı muhafazakâr bir grup ve ordu tarafından desteklenen bir darbe girişimi gerçekleşmiştir. 1991'in Ağustos ayında gerçekleştirilen darbe girişimi, Türk basınında büyük yankı uyandırmıştır. Üç gün boyunca manşetlerde yer alan darbe girişimi, SSCB'nin çöküşünün son adımı olarak nitelendirilmiştir. Darbe, Boris Yeltsin'in liderlik ettiği güçler tarafından bastırılmıştır. Boris Yeltsin'in Sovyet halkını organize etmesi ve darbeye karşı durması halkın büyük takdirini toplamıştır. Darbe girişimi sonrası Yeltsin, Sovyet halkının güvenini kazanmıştır. Gorbaçov'un gücü zayıflamış ve Yeltsin SSCB'nin yeni lideri haline gelmiştir. Gorbaçov, Yeltsin'e karşı bir gücü kalmadığını anlayınca SSCB Devlet Başkanlığından istifa ederek emekliliğe ayrılmış ve Boris Yeltsin, devlet başkanı olarak tüm gücü elinde toplamıştır. Darbe girişimi, SSCB'nin sonunu hazırlamıştır. Bağımsızlıklarını ilan eden cumhuriyetler birer birer Sovyetler Birliği'nden ayrılmış ve 26 Aralık 1991'de SSCB resmen dağılmıştır. Birliğin dağılışı ve cumhuriyetlerin Bağımsız Devletler Topluluğuna geçmesi olayı Türk basınında yankı uyandırmıştır. Çünkü SSCB'nin çöküşü ve yeni kurulan devletlerin Bağımsız Devletler Topluluğuna geçmesi 20. yüzyılın en önemli olaylarından biriydi. Basın, bu tarihi olayın gelişimini ve sonuçlarını takip etmek ve yorumlamak için önemli bir rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

GAZETELER

Cumhuriyet Gazetesi “Anayasal Denetim Komisyonu Kuruldu”, 24 Aralık 1989, 12.

Cumhuriyet Gazetesi, “Bakü’de Dev Gösteri”, 22 Ocak 1990, 1.

Cumhuriyet Gazetesi, “Bağımsızlık için tarihi toplantı”, 10 Mart 1990, 10

Cumhuriyet Gazetesi, “Gorbaçov, Ekonomik Yardım İstedi”, 10 Temmuz 1990, 16.

Cumhuriyet Gazetesi, “Gürcistan, Moskova İle İlişkileri Kesti”, 8 Eylül 1991, 1.

Cumhuriyet Gazetesi, “Halk Cephesine Resmi Statü”, 4Şubat 1989, 3.

Cumhuriyet Gazetesi, “Kararlı ve İsyankâr”, 23 Ağustos 1991, 10.

Cumhuriyet Gazetesi, “Kızıl Ordu’da Disiplin Sorunu”, 24 Ekim 1988, 3.

Cumhuriyet Gazetesi, “Köylü, Toprağın Efendisi”, 17 Mart 1989, 3.

Cumhuriyet Gazetesi, “Litvanya’da Resmi Dil Litvanca Oluyor”, 22 Şubat 1989, 3.

Cumhuriyet Gazetesi, “Moldavya da Başkaldırdı”, 27 Haziran 1989, 3.

Cumhuriyet Gazetesi, “Moldavya’da Binlerce Kişi Yürüdü”, 11 Temmuz 1989, 3.

Cumhuriyet Gazetesi, “Özbekistan’da etnik gerilim”, 7 Haziran 1989, 3.

Cumhuriyet Gazetesi, “Perestroyka Tehlikede”, 12 Mayıs 1988, 3.

Cumhuriyet Gazetesi, “Rusya’da Artık Halk Egemenliği”, 11 Temmuz 1991, 8.

Cumhuriyet Gazetesi, “Sovyet Ordusunda Glasnost Rüzgârı”, 12 Nisan 1988, 12.

Cumhuriyet Gazetesi, “Sovyetler’de Toprak İşleyenin”, 1 Mart 1990, 12.

Cumhuriyet Gazetesi, “SSCB’de Çözülen Milliyetler Mozayığı”, 5 Eylül 1991, 9.

Cumhuriyet Gazetesi, “SSCB’de Tarım Tartışması”, 6 Mart 1989, 3.

Cumhuriyet Gazetesi, “SSCB’de Toprak Kimin Olacak?”, 19 Mart 1989, 12.

Cumhuriyet Gazetesi, “SSCB’de Yeni Glasnost Örneği”, 25 Temmuz 1989, 3.

Cumhuriyet Gazetesi, “SSCB’ye Alternatif Arayışı”, 30 Ağustos 1991, 9.

Cumhuriyet Gazetesi, “Tacikistan’da Resmi Dil İçin Gösteri”, 27 Şubat 1989, 3.

- Cumhuriyet Gazetesi*, “Tarımda da Perestroyka”, 18 Mart 1989, 12.
- Cumhuriyet Gazetesi*, “Tiflis’te 20 Bin Kişi Yürüdü”, 26 Temmuz 1989, 3.
- Cumhuriyet Gazetesi*, “Yeltsin Hainlikle Suçlandı”, 14 Kasım 1987, 3.
- Günaydın Gazetesi* “Gorbaçov’dan Yeni Adım”, 11 Aralık 1989, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “ABD, Gorbi’yi Darbe İçin Uyarmış”, 8 Kasım 1991, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Ağlayan Sadece Türk”, 16 Haziran 1989, 8
- Günaydın Gazetesi*, “Azerbaycan’da “Bağımsızlık” Kanunu”, 7 Ekim 1989, 8
- Günaydın Gazetesi*, “Azeri Gürcü Pazarlığı”, 11 Temmuz 1990, 10.
- Günaydın Gazetesi*, “Azeriler Direniyor”, 29 Kasım 1988, 7
- Günaydın Gazetesi*, “Azerilerin Zaferi!”, 12 Eylül 1989, 8
- Günaydın Gazetesi*, “Bakü’de Mutlu Gün”, 29 Mayıs 1990, 11.
- Günaydın Gazetesi*, “Baltık’ta Kader Birliği”, 14 Nisan 1990, 8
- Günaydın Gazetesi*, “Baltık’ta Özgürlük”, 28 Temmuz 1989, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Başkanı Halk Seçsin”, 10 Ekim 1988, 7
- Günaydın Gazetesi*, “Ermenistan’da “Bağımsızlık”, 24 Ağustos 1990, 7.
- Günaydın Gazetesi*, “Estonya’da Referandum”, 8 Şubat 1991, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Gagavuz Türkleri Özerklik Yolunda”, 13 Kasım 1989, 8
- Günaydın Gazetesi*, “Gorbaçov “Vurdu” Geçti...”, 11 Temmuz 1990, 10
- Günaydın Gazetesi*, “Gorbaçov Çok Akıllı Gidiyor”, 12 Ekim 1988, 7
- Günaydın Gazetesi*, “Gorbaçov Devlet Başkanı”, 2 Ekim 1988, 7.
- Günaydın Gazetesi*, “Gorbaçov İfade Verdi”, 10 Eylül 1991, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Gorbaçov Kıskacı!” 23 Temmuz 1989, 9
- Günaydın Gazetesi*, “Gorbaçov Kızıl Meydan’dan Kaçtı”, 2 Mayıs 1990,S.7.
- Günaydın Gazetesi*, “Gorbaçov Rahatladı, Yeltsin İstifa Etti”, 13 Temmuz 1990, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Gorbaçov’a Etnik Kıskacı”, 1 Nisan 1990, 12

- Günaydın Gazetesi*, “Gorbaçov’a Başkaldırdılar”, 24 Ekim 1988, 7
- Günaydın Gazetesi*, “Gorbi “S.O.S.” Verdi”, 28 Ekim 1990, 8
- Günaydın Gazetesi*, “Gorbi, Diken Üstünde”, 17 Şubat 1990, 8
- Günaydın Gazetesi*, “Gorbi’nin Referandum Zaferi”, 19 Mart 1991, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Gürcistan Savaşıyor”, 21 Temmuz 1989, 8
- Günaydın Gazetesi*, “Gürcüler Ayaklandı”, 9 Nisan 1989, 8
- Günaydın Gazetesi*, “Kafkasya Cehennem”, 14 Ekim 1989, 9
- Günaydın Gazetesi*, “Kırım Türkleri Şimdi de Birleşmiş Milletlere Başvurdu”, 20 Ekim 1988, 7
- Günaydın Gazetesi*, “Kızıl Ordu Sinir Gazı Kullandı”, 21 Nisan 1989, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Kızıl Ordu Şimdilik Bastırdı.”, 12 Nisan 1989, 8
- Günaydın Gazetesi*, “Kızıl Ordu’ya Direniş”, 13 Nisan 1989, 8
- Günaydın Gazetesi*, “Kremlin’de Reformcu Atağı”, 6 Şubat 1990, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Kremlinde “Yoksul Vatandaş Sorunu”, 22 Temmuz 1989, 9
- Günaydın Gazetesi*, “Letonya’da Bağımsızlık” Kararı!”, 10 Ekim 1989, 8
- Günaydın Gazetesi*, “Litvanya’da “Kedi-Fare” OYUNU”, 1 Mayıs 1990, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Litvanya’da Ayrılma Kararı”, 9 Mart 1990, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Litvanya’da Ulusal Gümrük”, 22 Mart 1990, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Litvanya’da Zafer”, 11 Şubat 1991, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Mihail Gorbaçov...Dünyayı Değiştiren Köylü Çocuğu...”, 16 Ekim 1990,S.8.
- Günaydın Gazetesi*, “Misket Türkeri’ni Kurtarma Operasyonu”, 12 Haziran 1989, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Moskova’da Darbe Endişesi”, 7 Ekim 1990, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Nobel Barış Ödülü Gorbaçov’un”, 16 Ekim 1990, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Orta Asya Çatışıyor!”, 21 Haziran 1989, 8
- Günaydın Gazetesi*, “Orta Asya Çatışıyor!”, 21 Haziran 1989, 8

- Günaydın Gazetesi*, “Özbekistan da Bağımsız”, 15 Eylül 1991, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Özbekistan da Bağımsız”, 21 Haziran 1990, 10.
- Günaydın Gazetesi*, “Özbekistan Yanıyor”, 6 Haziran 1989, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Özbekistan Yine Karıştı”, 21 Eylül 1989, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Özbekistan’a Çin Modeli”, 18 Eylül 1991, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Özbekistan’da Demokrasi Baharı Başladı”, 29 Aralık 1988, 7
- Günaydın Gazetesi*, “Pravda Kapatıldı”, 24 Ağustos 1991, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Reformda “Üç Adım” İleri, 25 Kasım 1989, 8
- Günaydın Gazetesi*, “Rusların Afganistan’dan Çekilmesi Yeni Politikalarının İlk Adımıdır”, 12 Haziran 1988, 9
- Günaydın Gazetesi*, “Rusya’da 2250 Kişilik Parlamento Kuruluyor”, 30 Haziran 1988, 7
- Günaydın Gazetesi*, “Rusya’da Demokrasiye Doğru”, 25 Ekim 1988, 7.
- Günaydın Gazetesi*, “Sovyet İşçisi “ Grev’ Dedi!...”, 19 Temmuz 1989, 8
- Günaydın Gazetesi*, “Sovyet Liderinden Demokrasi Dersi!”, 15 Eylül 1988, 5
- Günaydın Gazetesi*, “Sovyetler “İçten” Patladı!”, 27 Ekim 1990, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Sovyetler “Zor” Virajda”, 26 Haziran 1990, 8
- Günaydın Gazetesi*, “Sovyetler 500 Günde Değişecek”, 15 Eylül 1990, 5.
- Günaydın Gazetesi*, “Sovyetler Avrupa’nın “Hasta Adamı”, 13 Eylül 1991, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Sovyetler de Dün Sandık Başındaydı”, 27 Mart 1989, 9.
- Günaydın Gazetesi*, “Sovyetler de Dün Sandık Başındaydı”, 27 Mart 1989, 9
- Günaydın Gazetesi*, “Sovyetler Devrime Gidiyor”, 21 Eylül 1989, 8
- Günaydın Gazetesi*, “Sovyetler Gıda Yardımı İstiyor”, 4 Aralık 1990, 4.
- Günaydın Gazetesi*, “Sovyetler’de “Göç” Serbest Bırakıldı”, 20 Mayıs 1989, 8.
- Günaydın Gazetesi*, “Sovyetler’de “İşçi” Ayaklanması”, 18 Temmuz 1989,S.8
- Günaydın Gazetesi*, “Sovyetler’de “Marks’a Veda”, 14 Mart 1990, 8

- Günaydın Gazetesi*, “Sovyetler’de Liberalizm”, 13 Eylül 1990, 7.
- Günaydın Gazetesi*, “Sovyetler’de Olağanüstü Hal!”, 20 Temmuz 1989, 8
- Günaydın Gazetesi*, “Sovyetler’de Sosyal Bunalım”, 12 Mayıs 1990, 12
- Günaydın Gazetesi*, “Sovyetler’de Yeni Dönem”, 25 Eylül 1990, 7.
- Günaydın Gazetesi*, “Sovyetlerde Zam Şoku”, 3 Nisan 1991, 7.
- Günaydın Gazetesi*, “Taciklerin “Ekonomi” Savaşı”, 15 Şubat 1990, 8
- Günaydın Gazetesi*, “Ülkeleri Litvanya’da “Bağımsızlık” Andı.”, 18 Şubat 1989, 7.
- Günaydın Gazetesi*, “Zafer Yeltsin’in”, 30 Mayıs 1990, 9
- Güneş Gazetesi* “Gorbaçov’cu Kanat Ayağa Kalktı”, 6 Şubat 1990, 6
- Güneş Gazetesi* “Gorbaçov’dan Sert Uyarı”, 16 Temmuz 1987, 6
- Güneş Gazetesi* “Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi”, 6 Şubat 1990, 6
- Güneş Gazetesi*, “2 Yılda 250’ye Yakın Ölü”, 17 Ocak 1990, 6.
- Güneş Gazetesi*, “Bakü’de Provokasyon: 22 Ölü”, 15 Ocak 1990, 7
- Güneş Gazetesi*, “Baltık ‘Bağımsızlıkta Ayak Diretiyor”, 17 Şubat 1990, 6
- Güneş Gazetesi*, “Baltık’ta Ayaklanma”, 23 Ağustos 1987, 6
- Güneş Gazetesi*, “Brazauskas, Litvanya Cumhurbaşkanı Seçildi”, 16 Ocak 1990, 7.
- Güneş Gazetesi*, “Ermeniler Bağımsızlığı Seçti”, 23 Eylül 1991, 11.
- Güneş Gazetesi*, “Ermenilerin de Bağımsız Bir Cumhuriyeti Var”, 24 Eylül 1991, 11.
- Güneş Gazetesi*, “Estonya da Karıştı...”, 26 Şubat 1988, 6
- Güneş Gazetesi*, “Gorbaçov Çetin Sınavda”, 31 Ekim 1987, 6
- Güneş Gazetesi*, “Gorbaçov Gürledi”, 3 Kasım 1987, 6
- Güneş Gazetesi*, “Gorbaçov’un Rüyası”, 1 Temmuz 1987, 6
- Güneş Gazetesi*, “Gorbaçov’un Zorlu Geçen Son Dört Ayı”, 8 Şubat 1990, 6
- Güneş Gazetesi*, “Gorbaçov’un Zorlu Geçen Son Dört Ayı”, 8 Şubat 1990, 7
- Güneş Gazetesi*, “Gorbaçov’un Zorlu Geçen Son Dört Ayı”, 8 Şubat 1990, 6.

- Güneş Gazetesi*, “Kırımlıların Zaferi”- “Kırımlılara Müdahale”, 27-28 Temmuz 1987, 6.
- Güneş Gazetesi*, “Litvanya Anayasal Bağları Kopardı”, 17 Ocak 1990, 6
- Güneş Gazetesi*, “Moldavya da Bağımsızlık Kervanına Katıldı”, 28 Ağustos 1991, 11.
- Güneş Gazetesi*, “Moldovyalılar da Bağımsızlık İstiyor”, 13 Şubat 1990, 6
- Güneş Gazetesi*, “Nahcivan Özerk Cumhuriyeti’nde Bağımsızlık İlanı”, 21 Ocak 1990,S.6.
- Güneş Gazetesi*, “Sovyet Halkına Kapılar Açıldı”, 21 Mayıs 1991, 9.
- Güneş Gazetesi*, “Sovyet Yönetiminde Büyük Değişiklik” 22Ağustos 1987, 6
- Güneş Gazetesi*, “Sovyetlerde Gevşek Konfederasyon”, 6 Eylül 1991, 11.
- Güneş Gazetesi*, “Umut ve Kuşku Yanyana”, 9 Şubat 1990, 9
- Hürriyet Gazetesi* “Gorbi Nihayet ‘Tek Adam’”, 14 Mart 1990, 10.
- Hürriyet Gazetesi* “Sovyetler Birliği’nde Demokratik Devrim”, 28 Ocak 1987, 6.
- Hürriyet Gazetesi*, “Azerbaycan’daki Direniş Örgütleri”, 25 Ocak 1990, 8.
- Hürriyet Gazetesi*, “Bakü Kanlar İçinde”, 21 Ocak 1990, 10.
- Hürriyet Gazetesi*, “Ermenistan’da Bağımsızlığa Adım”, 24 Ağustos 1990, 3.
- Hürriyet Gazetesi*, “Gorbaçov Tek Adam”, 28 Şubat 1990, 8.
- Hürriyet Gazetesi*, “Gorbaçov, Nobel Barış Ödülünü Aldı”, 6 Haziran 1991, 12.
- Hürriyet Gazetesi*, “Gorbaçov, Nobel’i Almaya Gidemedi”, 11 Aralık 1990, 14.
- Hürriyet Gazetesi*, “Gorbi Kendi Evinde Vuruldu”, 18 Mayıs 1990, 10
- Hürriyet Gazetesi*, “Gorbi, Nihayet ‘Tek Adam’”, 14 Mart 1990, 10.
- Hürriyet Gazetesi*, “Gorbi’ye Darbe Paniği”, 28 Eylül 1990, 8.
- Hürriyet Gazetesi*, “Gürcistan’da Halk Oylaması”, 1 Nisan 1991, 10.
- Hürriyet Gazetesi*, “Komünist Partisi Tarihe Gömülüyor”, 25 Ağustos 1991, 11.
- Hürriyet Gazetesi*, “Leningrad’ın Adı Değişiyor”, 14 Haziran 1991, 12.
- Hürriyet Gazetesi*, “Letonya da Artık Bağımsız”, 5 Mayıs 1990, 8.

Hürriyet Gazetesi, “Moskova, Serbest Seçimden Yana...”, 23 Kasım 1989, 8.

Hürriyet gazetesi, “Moskova’ya İsyan”, 10 Ekim 1989,10.

Hürriyet Gazetesi, “Nahcivan Bağımsızlık İlan Etti”, 21 Ocak 1990, 10.

Hürriyet Gazetesi, “Piyasa Ekonomisinden Başka Alternatifimiz Yok”, 25 Mayıs 1990, 8.

Hürriyet Gazetesi, “Rus Tankları”, Azerbaycan’da, 16 Ocak 1990, 8.

Hürriyet Gazetesi, “Rusya Sovyetler Birliği’ne El Koydu”, 18 Aralık 1991, 12.

Hürriyet Gazetesi, “Sat Saat Darbe”, 22 Ağustos 1991, 11.

Hürriyet Gazetesi, “Sovyetler Cadı Kazanı”, 10 Nisan 1991, 12.

Hürriyet Gazetesi, “Sovyetler’de Darbe Sevdalısı”, 8 Aralık 1990, 8.

Hürriyet Gazetesi, “Sovyetler’de İsim Değişikliği Gündemde”, 28 Eylül 1990, 10.

Hürriyet Gazetesi, “Sovyetler’de Toprak İşleyenin”, 7 Ocak 1991, 8.

Hürriyet Gazetesi, “Sovyetlerde Orduya Darbe Davetiyesi”, 25 Temmuz 1991, 8.

Hürriyet Gazetesi, “SSCB’de Çok Adaylı İlk Seçim”, 22 Haziran 1987, 6.

Hürriyet Gazetesi, “Ukrayna da Bağımsızlık İlan Etti”, 25 Ağustos 1991, 11.

Hürriyet Gazetesi, “Vatan Tehdit Altında...”, 20 Ağustos 1991, 11

Hürriyet Gazetesi, “Yeltsin, Kızıl Bayrağı Reddetti”, 20 Ağustos 1991, 10

Hürriyet Gazetesi, Sovyetler’de Eleştiriye Yeşil Işık...”, 15 Şubat 1987, 10.

Millî Gazete, “Ermenistan’da Kontrolümüz Dışında Bir Ordu Var!..”, 29 Mayıs 1990, 4.

Millî Gazete, “Gorbaçov, Batı’dan Ekonomik ve Teknik Yardım Alacak”, 19 Temmuz 1990, 4.

Millî Gazete, “Gorbaçov: Basın Daha Hür Olmalı”, 23 Kasım 1987, 4.

Millî Gazete, “Gorbaçovizm”, 10 Temmuz 1988, 9.

Millî Gazete, “Gürcüler Sovyetlere Boyun Eğmiyor...”, 13 Ağustos 1990, 4.

Millî Gazete, “Reformlar Sürececek”, 7 Nisan 1988, 4.

Millî Gazete, “SSCB’de Eski Haklar İade Ediliyor”, 18 Ağustos 1990, 4.

Millî Gazete, “SSCB’DE Marksizm, Leninizm Sınavlardan da Kaldırıldı”, 8 Ocak 1990, 4.

Milliyet Gazetesi “Birliğe Devam”, 25 Aralık 1990, 4.

Milliyet Gazetesi “Gorbi: Komünizm İflas Etti”, 28 Temmuz 1991, 4.

Milliyet Gazetesi “İki Cumhuriyet Kıpıştı”, 15 Haziran 1988, 4.

Milliyet Gazetesi “Kaçan Kaçana”, 29 Nisan 1990, 4.

Milliyet Gazetesi “SSCB’de Kıtılık Paniği”, 20 Kasım 1991, 4.

Milliyet Gazetesi, “200 Bin Estonyalı Yürüdü”, 13 Eylül 1988, 4.

Milliyet Gazetesi, “93 Yıllık Öykü”, 26 Ağustos 1991, 7.

Milliyet Gazetesi, “ABD ve SSCB’de Başkanların Görev ve Yetkileri”, 14 Mart 1990, 4.

Milliyet Gazetesi, “Açıklık Liberalizm Değildir”, 16 Temmuz 1988, 4.

Milliyet Gazetesi, “Azerbaycan Bağımsız”, 31 Ağustos 1991, 4.

Milliyet Gazetesi, “Azerbaycan’da Greve Devam”, 8 Eylül 1989, 4.

Milliyet Gazetesi, “Azerbaycan’ın Adı Değişti”, 2 Aralık 1990, 4.

Milliyet Gazetesi, “Baltık Artık Bağımsız”, 7 Eylül 1991, 4.

Milliyet Gazetesi, “Beğenmeyen Çekip Gitsin”, 11 Temmuz 1990, 4.

Milliyet Gazetesi, “Cumhuriyetlerde Kargaşa”, 9 Ekim 1991, 4.

Milliyet Gazetesi, “Cuntacılar Tutuklandı”, 23 Ağustos 1991, 11.

Milliyet Gazetesi, “Devlet Komitesinin İlk Bildirisi Darbe Niçin Yapıldı?”, 20 Ağustos 1991, 12.

Milliyet Gazetesi, “Ekonomi İçler Acısı”, 2 Haziran 1991, 4.

Milliyet Gazetesi, “Ekonomi İçler Acısı”, 2 Haziran 1991, 4.

Milliyet Gazetesi, “Erivan Bağımsızlığa Hazırlanıyor”, 6 Ağustos 1990, 4.

Milliyet Gazetesi, “Erivan Gergin”, 13 Mayıs 1989, 4.

Milliyet Gazetesi, “Erivan Yasak Kent”, 22 Eylül 1988, 4.

- Milliyet Gazetesi*, “Erivan’da Dev Gösteri”, 25 Şubat 1988, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Ermeniler de Başkanlık Yolunda”, 27 Haziran 1991, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Ermenilerden Muhtıra”, 6 Mayıs 1990, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Ermenilerin Umudu Kapitalizm”, 7 Nisan 1991, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Ermenistan BM’ye Başvurdu”, 13 Mayıs 1991, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Ermenistan’da Sandık Başı”, 23 Eylül 1991, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Estonya, İşi Ağırdan Alıyor”, 27 Mart 1990, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Estonya, Kendi Parasını Basıyor”, 15 Nisan 1994, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Genel Grev Tehdidi”, 6 Nisan 1991, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Gitti SSCB, Geldi ÖECB”, 11 Ekim 1991, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Glasnost Kargaşası”, 12 Mayıs 1988, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Gorbaçov 20 Milyon Memuru İşten Atıyor”, 26 Ocak 1988, 5.
- Milliyet Gazetesi*, “Gorbaçov Yetersiz”, 12 Eylül 1989, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Gorbaçov, Nereden Nasıl Geldi?”, 20 Ağustos 1991, 12.
- Milliyet Gazetesi*, “Gorbaçov, Nereden Nasıl Geldi?”, 20 Ağustos 1991, 12.
- Milliyet Gazetesi*, “Gorbaçov’dan Bir Uyarı Daha”, 30 Eylül 1989, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Gorbaçov’un Yeri Sağlam”, 5 Kasım 1989, S.4.
- Milliyet Gazetesi*, “Gorbi Gider”, 29 Nisan 1990, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Gorbi, Yine Kızacak”, 27 Haziran 1990, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Gorbi’nin İkilemi”, 15 Ocak 1990, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Grev Sınır Tanımıyor”, 1 Eylül 1989, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Gürcistan’da Bağımsızlık”, 10 Nisan 1991, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Gürcistan’da Kanlı Pazar”, 10 Nisan 1989, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Gürcü Milliyetçiler Reformlara Karşı”, 4 Ocak 1989, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Gürcülere Zehirli Gaz Kullanılmış...”, 21 Nisan 1989, 4.

- Milliyet Gazetesi*, “İktidar Halkta”, 13 Ocak 1990, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Kazaklar Kafkasyalıları İstemiyor”, 23 Haziran 1989, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Kazanırlarsa Ödülü Bölüşecekler”, 6 Şubat 1988, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “KGB Gazete Çıkarıyor”, 6 Aralık 1990, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Kırım Artık Resmen Özerk”, 8 Haziran 1991, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Kırım Türkleri Yürüdü”, 20 Nisan 1988, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Kırım, Egemenlik İlan Etti”, 6 Eylül 1991, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Kızıl Ordu 11 Parçaya Bölündü”, 2 Aralık 1991, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Kızıl Ordu’da Bunalım”, 30 Ekim 1989, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Korkakları Barındırmayız”, 22 Kasım 1987, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Kremlin’de Ermeni Korkusu”, 4 Eylül 1988, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Kremlin’in Gözü Yardımda”, 12 Aralık 1990, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Litvanya Cenderede”, 29 Nisan 1990, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Litvanya’da KP Egemenliğine Son”, 8 Aralık 1989, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Milliyetçilik Telaşı”, 29 Aralık 1989, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Moldavya da Egemen”, 25 Haziran 1990, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Moldavya Egemenlik Peşinde”, 13 Şubat 1990, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Moldavya/ Osmanlı’nın Boğdan’ı Bağımsızlık Peşinde”, 27 Haziran 1989, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Moskova Öfkeli”, 25 Eylül 1988, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Moskova’da Darbe İddiası”, 24 Ekim 1989, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Moskova’ya Başkaldıran Kaldırana”, 10 Aralık 1990, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Nobel Barış Ödülü Gorbaçov’un”, 16 Ekim 1990, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Özel Pasaport Yasasına Son”, 16 Ekim 1991, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Partide Temizlik”, 3 Eylül 1989, 4.

- Milliyet Gazetesi*, “Perestroika’nın Büyük Bir Zaferi”, 23 Ağustos 1991, 11.
- Milliyet Gazetesi*, “Pravda: “13 Mart Unutulmayacak”, 15 Mart 1990, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Sosyalizmde Piyasa Ekonomisi”, 18 Eylül 1990, 4
- Milliyet Gazetesi*, “Sovyetler’de Yiyecek Sıkıntısı”, 25 Aralık 1989, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “SSCB Yerine BCB”, 24 Kasım 1990, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “SSCB’de Darbe Tehlikesi Yok”, 15 Eylül 1986, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “SSCB’nin Dış Borcu 52,7 Milyar Dolar”, 12 Haziran 1989, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “SSCB” de Ad Değişikliği”, 10 Eylül 1990, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Tacik Başkan Düştü”, 8 Ekim 1991, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Tatarların İsyanı”, 22 Temmuz 1987, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Türklerden de Bağımsızlık”, 27 Ağustos 1991, 13.
- Milliyet Gazetesi*, “Türkmenistan Egemenliğini İlan Etti”, 25 Ağustos 1990, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Ukrayna’da Egemenlik”, 17 Temmuz 1990, 4.
- Milliyet Gazetesi*, “Varlık İçinde Yokluk”, 16 Ekim 1989, 4
- Milliyet Gazetesi*, “Yeltsin’den Ayaklanma Çağrısı”, 20 Ağustos 1991, 12
- Sabah Gazetesi* “Korkmadılar Kazandılar”, 22 Ağustos 1991, 1-11.
- Sabah Gazetesi* “Sovyetler, Birliğini Dağıtmıyor”, 25 Aralık 1990, 9.
- Sabah Gazetesi* “Yeltsin ve Gorbi Sonunda Anlaştı “Komünizm Hataydı”, 7 Eylül 1991, 10.
- Sabah Gazetesi*, “Azerbaycan da Artık Bağımsız”, 31 Ağustos 1991, 1.
- Sabah Gazetesi*, “Azerbaycan’da Katliam”, 21 Ocak 1990, 13.
- Sabah Gazetesi*, “Darbeyi 3 Gün Önce Söyledi”, 20 Ağustos 1991, 13.
- Sabah Gazetesi*, “Ermeniler Gorbaçov’u Dinlemiyor”, 1 Ağustos 1990, 9.
- Sabah Gazetesi*, “Gelecek Çok Karanlık”, 16 Kasım 1990, 4.
- Sabah Gazetesi*, “Gorbaçov Öldürülmek İstendi!...”, 26 Mart 1989, S.7.

- Sabah Gazetesi*, “Gorbaçov’dan İtiraflar”, 29 Nisan 1989, 7.
- Sabah Gazetesi*, “Gorbaçov’un Kader Yılı”, 28 Şubat 1990, 6.
- Sabah Gazetesi*, “Gorbi Herşeylerini Sattırıyor”, 15 Ocak 1991, 4.
- Sabah Gazetesi*, “Kırgızistan da Moskova’dan Bağımsızlaşıyor”, 29 Ekim 1990, 9.
- Sabah Gazetesi*, “Komünist Diktatör “ Joseph Stalin”, 15 Kasım 1990, 9.
- Sabah Gazetesi*, “Komünist Parti Kapatıldı”, 24 Ağustos 1991, 11.
- Sabah Gazetesi*, “Leningrad’dan Açlık Çığlıkları Yükseliyor”, 24 Kasım 1990, 7.
- Sabah Gazetesi*, “Litvanya’da Çok Partili Seçimler Yapıldı”, 25 Şubat 1990, 6.
- Sabah Gazetesi*, “Litvanyalılar Gorbaçov’u Dinlemiyor!”, 23 Mart 1990, 7.
- Sabah Gazetesi*, “Moskova’da Muhalif Yeltsin Kazandı”, 29 Mart 1989, 7.
- Sabah Gazetesi*, “Muhteşem Adam”, 20 Ağustos 1991, 1.
- Sabah Gazetesi*, “Muhteşem Yeltsin”, 20 Ağustos 1991, 11.
- Sabah Gazetesi*, “Perestroika’nın Getirdiği Büyük Ödül”, 17 Ekim 1990, 8.
- Sabah Gazetesi*, “Rusya’da Göç İzni Artıyor!”, 18 Ağustos 1987, 8.
- Sabah Gazetesi*, “Rusya’da Komünist Darbe”, 20 Ağustos 1991, 1.
- Sabah Gazetesi*, “Rusya’da Komünist Darbe”, 20 Ağustos 1991, 11.
- Sabah Gazetesi*, “Rusya’da Komünist Darbe”, 20 Ağustos 1991, 11.
- Sabah Gazetesi*, “Saat Saat Darbenin Sonu”, 22 Ağustos 1991, 1.
- Sabah Gazetesi*, “Sovyet Gençleri Askerlik İstemiyor”, 13 Ekim 1990, 7.
- Sabah Gazetesi*, “Sovyetler Oy Kullandı”, 27 Mart 1989, 7.
- Sabah Gazetesi*, “Sovyetler: Azerbaycan’da Katliam Yaptık”, 15 Ağustos 1990, 9.
- Sabah Gazetesi*, “Sovyetler’de Çok Partili Sistem Kabul Edildi”, 11 Ekim 1990, 8.
- Sabah Gazetesi*, “Sovyetler’de Marksizm Tamamen Tarihe Karıştı”, 14 Şubat 1990, 6.
- Sabah Gazetesi*, “Sovyetler’de Marksizm Tamamen Tarihe Karıştı”, 14 Şubat 1990, 6.
- Sabah Gazetesi*, “Sovyetler’de Referandum!”, 25 Mayıs 1990, 1- 10

Sabah Gazetesi, “Sovyetler’de Tarihi Gün”, 12 Haziran 1991, 8.

Tercüman Gazetesi “Gorbaçov Kimdir?”, 20 Ağustos 1991, 6.

Tercüman Gazetesi “Komünizm Başarısızdır”, 7 Eylül 1991, 6.

Tercüman Gazetesi “SSCB’de Komünist Parti Geçmişini Lanetleyecek!”, 26 Temmuz 1991, 6.

Tercüman Gazetesi, “500 Günde Piyasa Ekonomisi”, 25 Eylül 1990, 7.

Tercüman Gazetesi, “Azerbaycan Artık Bağımsız”, 31 Ağustos 1991, 6.

Tercüman Gazetesi, “Azerbaycan Komünist Partisi Kapanıyor”, 28 Ağustos 1991, 6.

Tercüman Gazetesi, “Beni Ailemle Tehdit Ettiler”, 23 Ağustos 1991, 6.

Tercüman Gazetesi, “Bütün Yetkiler Gorbaçov’a”, 13 Mart 1990, 6.

Tercüman Gazetesi, “Daha Fazla Söz Hakkına Evet, Bağımsızlığa Hayır”, 21 Eylül 1989, 6.

Tercüman Gazetesi, “Erivan’da Rus Tankları”, 17 Nisan 1990, 6.

Tercüman Gazetesi, “Estonya, Sovyet İlhakını Reddetti...”, 14 Kasım 1989, 6.

Tercüman Gazetesi, “Gagavuz Türkleri Latin Alfabesine Geçmek İstiyor”, 29 Nisan 1990, 6.

Tercüman Gazetesi, “Gagavuz Türkleri Muhtariyet İstiyor, 10 Ağustos 1989, 6.

Tercüman Gazetesi, “Gorbaçov Barış Ödülüne Aday”, 30 Kasım 1989, 6.

Tercüman Gazetesi, “Gorbaçov, Savunmaya 250 Trilyon Harcanacak”, 31 Mayıs 1989, 6.

Tercüman Gazetesi, “Gorbaçov, Stalin Dönemini Kınadı”, 16 Temmuz 1987, 4.

Tercüman Gazetesi, “Gorbaçov’dan Kızıl Ordu’da Yeni Düzenleme”, 17 Kasım 1990, 6.

Tercüman Gazetesi, “Gorbi, 234 Bin Lirayla Emekli Oldu”, 26 Aralık 1991, 6.

Tercüman Gazetesi, “Gürcistan Bağımsızlık İlan Etti”, 10 Nisan 1991, 6.

Tercüman Gazetesi, “Gürcistan, Demokrasiye Isınıyor”, 29 Ekim 1990, 6.

- Tercüman Gazetesi*, “Gürcüler Gözü Kara”, 27 Temmuz 1989, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Hem Dünya Hem Rusya Şaşkın”, 20 Ağustos 1991, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “KGB, Yiyecek Hırsızlarının Peşinde”, 3 Aralık 1990, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Komünizm Başarısızdır”, 7 Eylül 1991, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Komünizmin Kanlı İzleri Siliniyor”, 18 Ağustos 1990, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Köy Çocuğu Gorbaçov”, 10 Temmuz 1987, 4.
- Tercüman Gazetesi*, “Litvanya Bağımsız Gibi”, 17 Ocak 1990, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Litvanya Bu Yıl Moskova’dan Kopacak”, 27 Şubat 1990, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Litvanya’ya Ambargo”, 20 Nisan 1990, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Moskova Etsiz Kaldı”, 9 Mayıs 1990, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Moskova Halkı Aç”, 7 Aralık 1991. S.6.
- Tercüman Gazetesi*, “Moskova, Üç Baltık Cumhuriyetini Tanı”, 7 Eylül 1991, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Moskova’da Kısıtlı Alış-Veri”, 30 Mayıs 1990, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Nobel Barış Ödülü Gorbaçov’un”, 16 Ekim 1990, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Özbekistan’da Milli Uyanış”, 18 Nisan 1989, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Rusya Federasyonu Egemenlik İlan Etti”, 13 Haziran 1990, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Rusya’da Çok Adaylı Seçim”, 28 Aralık 1988, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Rusya’da Yöneticiler ‘Normal Vatandaş’ Oldu”, 21 Temmuz 1990, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Sovyet Halkı Silahlanıyor”, 13 Kasım 1990, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Sovyet İşgali Kalksın...”, 21 Kasım 1989, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Sovyetler’de Bağımsızlık Fırtınası”, 11 Mart 1990, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Sovyetler’de Milli Ordulara İzin Yok”, 22 Ekim 1991, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Sovyetler’de Referandum”, 15 Mart 1991, 6.
- Tercüman Gazetesi*, “Sovyetlerde Darbe Tehlikesi”, 26 Ekim 1990, 6.

Tercüman Gazetesi, “SSCB’DE Düzen Değişti”, 6 Eylül 1991, 6.

Tercüman Gazetesi, “SSCB’de İlk Referandum”, 18 Mart 1991, 6

Tercüman Gazetesi, “Stalin-Hitler İş Birliği”, 14 Kasım 1989, 6

Tercüman Gazetesi, “Tacikistan da Bağımsız Oldu”, 10 Eylül 1991, 6.

Tercüman Gazetesi, “Tacikistan’da Kızıl Darbe”, 25 Eylül 1991, 6.

Tercüman Gazetesi, “Türk Cumhuriyetlerinde Komünistler Kapı Dışarı”, 30 Ağustos 1991,S.6.

Tercüman Gazetesi, “Ukrayna da Bağımsız”, 3 Aralık 1991, 6.

Tercüman Gazetesi, “Ukrayna, Sen Daha Ölmedin”, 4 Aralık 1991, 6.

Tercüman Gazetesi, “Ukrayna’da Egemenlik Bildirisi Yayınlandı”, 17 Temmuz 1990, 6.

Tercüman Gazetesi, Gorbi 234 Bin Lirayla Emekli Oldu”, 26 Aralık 1991, 6.

Türkiye Gazetesi “Gürcüler Öfkeli”, 14 Ekim 1989, 6.

Türkiye Gazetesi, “Afganistan Rusya’ya Pahalıya Mal Oldu”, 19 Ocak 1987, 3.

Türkiye Gazetesi, “Bizi Tanıyın”, 13 Mart 1990, 6.

Türkiye Gazetesi, “Darbecilerde Ölüm Korkusu”, 25 Ağustos 1991, 11.

Türkiye Gazetesi, “Ermeniler Şimdi de Bağımsızlık İçin Çalışıyor”, 23 Temmuz 1988, 5.

Türkiye Gazetesi, “Estonya’da Moskova’dan Kopuyor”, 5 Nisan 1990, 6.

Türkiye Gazetesi, “Gorbaçov: ‘Bize Yardım Gönderin’ ”, 1 Aralık 1990, 6.

Türkiye Gazetesi, “Gorbaçov: Açız, Bize Yardım Edin”, 12 Eylül 1991, 6.

Türkiye Gazetesi, “Gorbaçov’a Darbe İkazı”, 30 Kasım 1990, 8.

Türkiye Gazetesi, “Gürcistan, Sovyet Askeri Mallarına El Koydu”, 11 Kasım 1991, 6.

Türkiye Gazetesi, “Gürcistan’da 100 Bin Kişi Bağımsızlık İçin Yürüdü”, 15 Kasım 1988, 5.

Türkiye Gazetesi, “Kazakistan Parlamentosu Bağımsızlık İlan Etti”, 17 Aralık 1991, 6.

- Türkiye Gazetesi*, “Kırım Resmen Özerk Oldu”, 24 Mart 1991, 6.
- Türkiye Gazetesi*, “Kızıl Ordu Prestij Kaybetti”, 8 Aralık 1990, 6.
- Türkiye Gazetesi*, “Komünistler İşsiz”, 9 Eylül 1991, 6.
- Türkiye Gazetesi*, “Komünizm Böyle Öldü”, 26 Ağustos 1991, 6.
- Türkiye Gazetesi*, “Komünizm Moskova’da İflas Etti”, 6 Şubat 1990, 11.
- Türkiye Gazetesi*, “Letonya’ya Yeni Bayrak, Yeni Marş”, 28 Şubat 1990, 11.
- Türkiye Gazetesi*, “Özbekistan Egemenlik İlan Etti”, 21 Haziran 1990, 11.
- Türkiye Gazetesi*, “Rus Halkı Açlıktan Kaçıyor”, 29 Kasım 1990, 3.
- Türkiye Gazetesi*, “Rusya’da Anayasa Değişti”, 14 Mart 1990, 6.
- Türkiye Gazetesi*, “Rusya’da Din Hürriyeti”, 27 Eylül 1990, 3.
- Türkiye Gazetesi*, “Rusya’da Komünizm Yargılanıyor”, 5 Şubat 1990, 11.
- Türkiye Gazetesi*, “Sovyetler’de Açlık”, 7 Kasım 1991, 6.
- Türkiye Gazetesi*, “Sovyetlerde Yüzbinler Yürüdü”, 24 Şubat 1991, 6.

YAZARLARI BELİRTİLEN GAZETE MAKALELERİ

- Akyol, Taha, “Azerbaycan’da Bağımsızlık Şarkısı”, *Tercüman Gazetesi*, 23 Kasım 1989, 1.
- Alptekin, Erkin, “Kırgızistan Olayları Rusya’ya Karşı İsyan”, *Türkiye Gazetesi*, 13 Haziran 1990, 6.
- Altan, Mehmet, “Marks, Lenin ve Gorbi”, *Sabah Gazetesi*, 21 Ağustos 1991, 11.
- Armaoğlu, Fahir, “Sovyet Ordusu”, *Tercüman Gazetesi*, 30 Eylül 1990, 6.
- Armaoğlu, Fahir, “Sovyet Rusya’da Halk Oylaması”, *Tercüman Gazetesi*, 19 Mart 1991, 6.
- Armaoğlu, Fahir, “Yeni Diktatör”, *Tercüman Gazetesi*, 28 Ağustos 1991, 6.
- Atay, Zafer, “Çark Dönmeye Başladı”, *Tercüman Gazetesi*, 19 Mart 1990, 6.
- Başlamış ,Cenk, “Ekonomik Sabotaj”, *Milliyet Gazetesi*, 11 Aralık 1990, 4.
- Başlamış Cenk, “Yeltsin Bir Umut”, *Milliyet Gazetesi*, 23 Haziran 1990, 4.

- Başlamış, Cenk “Nahcivan’da Ateşkes”, *Milliyet Gazetesi*, 27 Ocak 1990, 4.
- Başlamış, Cenk “Ukrayna Kızıl Ordu’ya El Koydu”, *Milliyet Gazetesi*, 24 Ekim 1991, 4.
- Başlamış, Cenk, “2,2 Milyon Oy Vermedi”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Mart 1991, 4.
- Başlamış, Cenk, “Ayrılmama Yasası”, *Milliyet Gazetesi*, 5 Nisan 1990, 4.
- Başlamış, Cenk, “Bağımsızlığa İlk Adım”, *Milliyet Gazetesi*, 25 Şubat 1990, 4.
- Başlamış, Cenk, “Bağımsızlık İstiyoruz”, *Milliyet Gazetesi*, 12 Ocak 1990, 4.
- Başlamış, Cenk, “Bakü Savaş Alanı”, *Milliyet Gazetesi*, 15 Ocak 1990, 4.
- Başlamış, Cenk, “Baltık Cephesi’ Görüşme İstiyor”, *Milliyet Gazetesi*, 15 Mayıs 1990, 4.
- Başlamış, Cenk, “Baltık’ta Bağımsızlık Oylaması”, *Milliyet Gazetesi*, 4 Mart 1991, 13.
- Başlamış, Cenk, “Baltık’ta Bağımsızlık Oylaması”, *Milliyet Gazetesi*, 4 Mart 1991, 13.
- Başlamış, Cenk, “Baltıklar Yine Gergin”, *Milliyet Gazetesi*, 7 Şubat 1991, 4.
- Başlamış, Cenk, “Bizi Sattınız”, *Milliyet Gazetesi*, 28 Nisan 1990, 4.
- Başlamış, Cenk, “Cumhuriyetler Daha Bağımsız”, *Milliyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1991, 6.
- Başlamış, Cenk, “Cumhuriyetler Daha Bağımsız”, *Milliyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1991, 6.
- Başlamış, Cenk, “Demokrasiye Zorlu Geçiş”, *Milliyet Gazetesi*, 9 Şubat 1990, 4.
- Başlamış, Cenk, “Estonya, Bağımsızlık Peşinde”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Eylül 1989, 11.
- Başlamış, Cenk, “Gorbaçov Nasıl Bir Başkan Olacak?”, *Milliyet Gazetesi*, 2 Mart 1990, 4.
- Başlamış, Cenk, “Gorbaçov, Köşeye Sıkıştı”, *Milliyet Gazetesi*, 22 Haziran 1990, 4.
- Başlamış, Cenk, “Gorbi’den Haber Yok”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Ağustos 1991, 12.
- Başlamış, Cenk, “Gorbi’den Söz”, *Milliyet Gazetesi*, 16 Eylül 1989, 4.
- Başlamış, Cenk, “Gorbi’nin 4 Yanlışı”, *Milliyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1991, 6.

Başlamış, Cenk, “Gorbi’ye ‘Evet’ Yönteme ‘Hayır’”, *Milliyet Gazetesi*, 17 Mart 1990, 4.

Başlamış, Cenk, “Gorbi’ye Azeri Tehdidi”, *Milliyet Gazetesi*, 26 Ocak 1990, 4.

Başlamış, Cenk, “İsteyen Çeker Gider”, *Milliyet Gazetesi*, 13 Ocak 1990, 4.

Başlamış, Cenk, “Kaçan Kaçana”, *Milliyet Gazetesi*, 4 Ekim 1989, 4.

Başlamış, Cenk, “Kızılordu’şaşkın”, *Milliyet Gazetesi*, 28 Nisan 1991, 4.

Başlamış, Cenk, “Letonya Yol Ayırıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 4 Mayıs 1990, 4.

Başlamış, Cenk, “Letonya’da Bayram”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Mayıs 1990, 4.

Başlamış, Cenk, “Letonya’ya Tam Bağımsızlık”, *Milliyet Gazetesi*, 10 Ekim 1989, 4.

Başlamış, Cenk, “Litvanya Moskova Kısılcında”, *Milliyet Gazetesi*, 21 Mart 1990, 4.

Başlamış, Cenk, “Litvanya, Takmıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 15 Nisan 1990, 4.

Başlamış, Cenk, “Litvanya’da Ambargo Korkusu”, *Milliyet Gazetesi*, 14 Aralık 1990, 4.

Başlamış, Cenk, “Moskova İnledi”, *Milliyet Gazetesi*, 26 Şubat 1990, 4.

Başlamış, Cenk, “Rehber Beşiroğlu, Darbecilere Darbe”, *Milliyet Gazetesi*, 22 Ağustos 1991, 12.

Başlamış, Cenk, “Rehber Beşiroğlu, Komünizm Moskova’dan Kovuluyor”, *Milliyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1991, 6.

Başlamış, Cenk, “Rehber Beşiroğlu”, Yeltsin’den Ültimat, *Milliyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1991, 12.

Başlamış, Cenk, “Rezil Olduk”, *Milliyet Gazetesi*, 29 Kasım 1991, 4.

Başlamış, Cenk, “Sancılı 72 Saat”, *Milliyet Gazetesi*, 23 Ağustos 1991, 4.

Başlamış, Cenk, “Sıra Yiyecek Ambargosunda”, *Milliyet Gazetesi*, 22 Nisan 1990, 4.

Başlamış, Cenk, “Sıra Yiyecek Ambargosunda”, *Milliyet Gazetesi*, 22 Nisan 1990, 4.

Başlamış, Cenk, “Sovyetler Birliği Bitti”, *Milliyet Gazetesi*, 22 Aralık 1991, 4.

Başlamış, Cenk, “Sovyetler Birliği’nin Ölümü”, *Milliyet Gazetesi*, 10 Aralık 1991, 4.

Başlamış, Cenk, “Sovyetler Bitti”, *Milliyet Gazetesi*, 27 Ağustos 1991, 13.

Başlamış, Cenk, “SSCB’de Kısmi Seferberlik”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Ocak 1990, 4.

Başlamış, Cenk, “Tarihi Seçim Başladı”, *Milliyet Gazetesi*, 26 Mart 1989, 4.

Başlamış, Cenk, “Tarihte Kongreler”, *Milliyet Gazetesi*, 2 Temmuz 1990, 4.

Başlamış, Cenk, “Türkmenistan’da Referandum”, *Milliyet Gazetesi*, 27 Ekim 1991, 4.

Başlamış, Cenk, “Ukrayna’dan ‘Bağımsızlık’ Çıglıkları”, *Milliyet Gazetesi*, 18 Eylül 1989, 4.

Beşiroğlu, Rehber, “Azerbaycan Tam Bağımsız”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Ekim 1991, 4.

Beşiroğlu, Rehber, “Bağımsızlık Coşkusu”, *Milliyet Gazetesi*, 1 Eylül 1991, 4.

Bilgin, Aydın, “Gorbaçov Litvanya’yı 84 Trilyon Liraya Satıyor”!, *Sabah Gazetesi*, 10 Mart 1990, 7.

Birand, M. Ali, “Gorbaçov Darbe Günü Kaybetmişti”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Aralık 1991, 11.

Birand, M. Ali, “Gorbaçov’a Dört Şart”, *Milliyet Gazetesi*, 3 Şubat 1990, 1.

Cemal, Hasan, “Başkan Gorbaçov”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Temmuz 1988, 10.

Civaoğlu, Güneri, “Geliyorum Diyordu”, *Sabah Gazetesi*, 20 Ağustos 1991, 11.

Çağlayangil, İhsan Sabri, “Sovyet Rusya’da Neler Oluyor?”, *Milliyet Gazetesi*, 29 Kasım 1988, 5.

Çalışkan, Kerem, “Gorbi’den ‘Parlamentar Sosyalizm’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Mart 1989, 12.

Çalışkan, Kerem, “Gürcistan’da Milli Rüzgar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Haziran 1989, 12.

Çalışkan, Kerem, “Perestroyka İstemeyen Gitsin”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Temmuz 1990, 16.

Eren, Nuri, “Rusya’daki Değişiklikler Ülkeyi Oluşturan Özgürlük Özlemlerini Tahrik Ediyor”, *Günaydın Gazetesi*, 10 Temmuz 1988, 9.

Eren, Nuri, “Rusya’daki Değişiklikler Ülkeyi Oluşturan Özgürlük Özlemlerini Tahrik Ediyor”, *Günaydın Gazetesi*, 10 Temmuz 1988, 9.

- Eren, Nuri, “Rusya’nın İdeolojik Kalıbından Sıyrılması Türkiye’nin Yararınadır”, *Günaydın Gazetesi*, 7 Ağustos 1988, 7
- Eyuboğlu, Ali, “Gürcistan’da Direniş Sürüyor”, *Tercüman Gazetesi*, 7 Haziran 1989, 3.
- Fincancı, Yurdakul, “1987 Yılın Adamı Gorbaçov”, *Milliyet Gazetesi*, 31 Aralık 1987, 11.
- Gerger, Mehmet Emin, “Komünizm Çöktü Sıra Kapitalizmde”, *Millî Gazete*, 19 Ekim
- Güner, Dinçer, “Konferans Nedir?”, *Milliyet Gazetesi*, 28 Haziran 1988, 4.
- Güner, Dinçer, “Sovyetler Yol Ayrımında”, *Milliyet Gazetesi*, 28 Haziran 1988, 4.
- 1990, 2.
- Gürel, Soner, “Gorbaçov’un Pembe Tablosu”, *Milliyet Gazetesi*, 5 Ekim 1989, 4.
- Gürün, Kamuran, “Gorbaçov’un Geleceği”, *Hürriyet Gazetesi*, 7 Aralık 1990, 8.
- Hacıoğlu, Nerdun, “Baltıklar bilendi”, *Hürriyet Gazetesi*, 6 Mart 1991, 11.
- Hacıoğlu, Nerdun, “Bize Yiyecek Gönderin”, *Hürriyet Gazetesi*, 11 Aralık 1990, 14.
- Hacıoğlu, Nerdun, “Güle Güle Gorbaçov”, *Hürriyet Gazetesi*, 26 Aralık 1991, 10.
- Hacıoğlu, Nerdun, “Güle Güle Gorbaçov”, *Hürriyet Gazetesi*, 26 Aralık 1991, 10.
- Hacıoğlu, Nerdun, “Moskova’da Doğdu”, *Alma Ata’da Öldü*, *Hürriyet Gazetesi*, 22 Aralık 1991, 12.
- Hacıoğlu, Nerdun, “Moskova’ya Son Darbe”, *Hürriyet Gazetesi*, 2 Nisan 1991, 12.
- Hacıoğlu Nerdun, “Sovyet Merkez Bankası İflas Etti”, *Hürriyet Gazetesi*, 17 Kasım 1991, 5.
- Hacıoğlu, Nerdun, “Rusya Federasyonundan Egemenliğe Ciddi Adım”, *Hürriyet Gazetesi*, 9 Haziran 1990, 8.
- Hacıoğlu, Nerdun, “Rusya’da, Kapitalist Devrim”, *Hürriyet Gazetesi*, 29 Ekim 1991, 10.
- Hacıoğlu, Nerdun, “Sovyetler Birliği Tarihe Gömülüyor”, *Hürriyet Gazetesi*, 21 Kasım 1991, 12.

Hacıoğlu, Nerdun, “Sovyetler’de Yeni Bir Devlet Doğuyor”, *Hürriyet Gazetesi*, 11 Ekim 1991, 11.

Hacıoğlu, Nerdun, “Yeltsin’den Şok Kararlar”, *Hürriyet Gazetesi*, 18 Kasım 1991, 5.

Kayhan, Burhanettin, “İhtilali Bir İç Savaş Haline Getirdiler”, *Millî Gazete*, 2 Şubat 1987, 5.

Kayhan, Burhanettin, “İlk SSCB Kuruluyor”, *Millî Gazete*, 6 Şubat 1987, 5.

Kayhan, Burhanettin, “Lenin’in Planı”, *Millî Gazete*, 3 Şubat 1987, 5.

Kışlalı, Mehmet Ali, “Gorbaçov, Askeri Darbe İle Düşürülür”, *Tercüman Gazetesi*, 9 Ocak 1990, 8.

Kohen, Sami, “SSCB’nin Sonu Geldi”, *Milliyet Gazetesi*, 2 Eylül 1991, 4.

Metin, Ünal, “Zincirler Kırıldı ve SSCB Tarih Oldu”, *Tercüman Gazetesi*, 25 Aralık 1991, 6.

Sertel, Yıldız, “Rusya Komünizme Hazır Değildi”, *Milliyet Gazetesi*, 3 Kasım 1991, 11.

Songur, İskender, “Her Şey Gorbi İçin”, *Milliyet Gazetesi*, 28 Kasım 1991, 4.

Şahin, Haluk, “En Kızgın Cephe, Kendi Ülkelerinde”, *Hürriyet Gazetesi*, 1 Ocak 1987, 5.

Yiğitcan, Birol, “Rusya’da Özel Mülkiyet”, *Tercüman Gazetesi*, 19 Aralık 1988, 5.

Yücekök, Ahmet, “70 Yıl Önce”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Kasım 1987, 10.

Yücekök, Ahmet, “Lenin’den Glasnost”, *Milliyet Gazetesi*, 7 Kasım 1987, 6, 70 Yıl Önce, 6 Kasım 1987, 10.

İNTERNET KAYNAĞI

https://www.academia.edu/9892623/SSCBde_17_Mart_1991_Referandumu.

SÖZLÜKLER

Anabritannica Ana Yayıncılık, 19. Cilt, 1989.

Anabritannica, Ana Yayıncılık, 4. Cilt, 1986.

Meydan Larousse, Büyük Lugat ve Ansklopedi, Meydan Yayınevi, 7. Cilt, İstanbul 1973.

Şafak, Ali, *Ansklopedik Hukuk Sözlüğü*, 2. Baskı, Temel Yayınları, İstanbul 1996.

Temel Britannica, Ana Yayıncılık, 16. Cilt, 1990.

TEZ, MAKALE ve KİTAP

Acar, Kezban, *Ortaçağ'dan Sovyet Devrimine Rusya*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

Açık, Fatma, "Orta Asya'nın İncisi Özbekistan", *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 2018, 95-101.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*(Cilt1-2 1914-1995), Alkım Yayınevi, 2004.

Akarşan, Mediha, "1918-1991 Arası Sovyetler Birliği'nde Rejimin Hakim Güçleri", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1994, 197-208.

Atasoy, Emin, Elena Galai, and Ordenbek Mazbayev, "İdari ve Bölgesel Coğrafya Perspektifinden Belarus Cumhuriyeti", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 30, 2014, 20-44.

Babataev, Abdıraşit, "The Education System of the USSR and Propaganda of Atheism", *Теология факультетинин илимий журналы*, 25, 2018, 88-98.

Baharççek, Abdulkadir, and Ağır, Osman, "Rusya'nın Başarısız Demokratikleşme Tarihi", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 2014, 5-28.

Bulut, Remzi, "SSCB'nin Dağılması ve Rusya Federasyonu'nda Serbest Piyasaya Geçiş", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 2015, 7-19.

Ebenstein, William, *Komünizm ve Demokrasi*, Baylan Matbası, Ankara 1977.

Gürkan, Ülker, "SSCB Siyasi Rejiminin Ana Hatları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(1), 1964, 155-198.

Hudaynazarov, Bayram, *Sovyetler Birliği'nin Dağılma Süreci (N. Kruşçev ve M. S. Gorbaçev Dönemleri)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003.

- Karga Aydın, Betül, *Gorbaçov Döneminin Türk Basınına Yansıması / 1985-1991*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2022.
- Nazarkulova, Rita, *Bağımsızlık Sonrasında Kırgızistan-Rusya Federasyonu İlişkileri Ekseninde Kırgız Cumhuriyeti'nin Dış Politikası*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Özsoy, İsmail, "Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi ve Evrensel Dersler", *Bilig*, Güz 39, 2006, 163-194.
- Serbest, Murat Bürkan, and Naira Iriskeldieva, "Belarus Sovyet Cumhuriyeti İç Siyaseti Ve Belarus'un Bağımsızlığı Süreci", *Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi*, 2(1), 2022, 39-54.
- Turan, Menaf, "SSCB'de Toprak Mülkiyeti", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(03), 2011, 307-332.
- Ulvıyya Hepaksaz, *Sovyet Rusya'nın Dağılmasının Rus Basınındaki Yankıları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2020.
- Yılmaz, Sunay, *Sovyetler Birliği Sonrası Dönemde Nahcivan Özerk Cumhuriyeti*, (Düzeltilmiş Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.
- Zinovyev, Grigory Yevseyeviç, *Rusya Komünist Partisi Tarihi*, 1.Baskı, Mızrak Yayınları, İstanbul 2012.

[illegible]

EK 3. 13 Haziran 1990 - Tercüman

bir açıklama yapılmadı. Ba-

tahtını hesaplarına göre

Sosyalistler yüzde 48 ile ön-

de giderken, 16 partiden oluş-

an Muhafız Demokratik Gü-

çümler Birliği yüzde 36 oy

oranıyla ikinci sırada.

Genel oy oranında üçüncü

sırayı yüzde 8'le Çiftçi Parti-

tisi alırken, Türk azınlığın

"Hak ve Özgürlükler" parti-

tisi yüzde 5.7 oy oranıyla dor-

duncü durumda. Geriye ka-

lan yüzde 2.3 oy ise 19 küçük

parti tarafından paylaşıldı.

Tek adaylı seçim bölgele-

rindeki sandalyelerden birini

bağımsız bir aday, diğer iki-

sini de Marksist olmayan

"Sosyal Demokrat Parti ile Va-

tan ve Birlik Partisi aldı.

Sofya radyosu, 73 seçim

bölgesinde hiçbir adayın yüz-

de 50 oy barajını aşamadığı-

nı, bu bölgelerde seçimlerin

gelecek pazar yapılacak ikici

turda tekrarlanacağını bil-

dirdi.

Başbakan Lukanov

barajı aşamadı

İktidardaki Sosyalist Parti-

nin seçimleri açık farkla

kazanmasına rağmen, seçim

bölgesinde yüzde 50 oy bara-

jını aşamayan Başbakan Lu-

kanov da ikinci tura kalan

adaylar arasında bulunuyor.

Andrei Lukanov, önceki ge-

ce televizyonda yaptığı açık-

lamada, "Bu seçimlerde ka-

beden yoktur, çünkü demok-

rasinin zaferi herkesin

zaferidir" dedi ve bütün par-

tileri geniş tabanlı bir koalis-

yona davet etti.

Fakat Demokratik Güçler

Birliği'nin lideri Jelev, eski

araya geç-

ti. Anı-

in boba-

mza göre-

ünde olu-

çalışma-

eden mi-

ha önce-

ka nın olu-

iş derle-

Ernsta-

89'ye

te kabul

ak

bir

mele-

Topla-

est

cal

nn hal-

araya geç-

ye de

ali

as

tr

an

de

ali

as

tr

an

de

rkler'in barışı garanti

almak ve bölücü ha-

eri bastırmak için as-

dbirler alma eğilimin-

luğu iddia edilen bu

la, kısa vadede Tür-

te bir ayaklanma baş-

ecek bir Kürt milli-

areketinin muhtemel

nediği kaydedilerek,

vadede meselenin

hızlandırılmış eko-

lalkınmadır. Böyle-

u Türkiye, önemli

ik endekslerde geri-

ktan kurtulacak-

ılıyor.

gi...

vi

endi

unu, satış iş-

letti aleyhine

liğini" ilen sur-

ını ödemeden

atın alan Yu-

uracağını"

ana muhalefe-

öğretmenlerin

karşı verdikleri

ini duyurdu.

on bir ay için

hej" ve "Hil-

ana gelen pat-

lığını belirttik-

pan örgütlere

teçmeleri tav-

rlara başla-

dırılardan

edi.

13 Haziran 1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

MUHALEFETE İLGI- Seçimlerde beklediği sonucu alamamasına rağmen muhalefeti temsil eden Demokratik Güçler Grubu'nun lideri Jelev, Sofya'da kamp yüzlerce yabancı gazetecinin büyük ilgi gösterdiği politikacılar arasında ilk sırayı alıyor.

Yunanistan alev alev

ATINA, (Tercüman)-Hafta sonunda Yunanistan'ın çeşitli bölgelerinde çıkan orman yangınları devam ederken, Atina'nın etrafını da kundakçıların çıkardıkları iddia edilen yangınlar sarıyordu.

Kapandriti bölgesinde Agios Athanasios köyünde çıkan yangında 6 ev bir de kâğıt fabrikası yandı. Bölgedeki askerî tesislerin tehlikeye olmadığı açıklandı. Atina'nın kuzey doğusunda gene askerî tesislerin bulunduğu bölgede "Kalivia" köyü yakınlarında çıkan yangında bin 500 dönümlük bir çam ormanı ve ekili arazi yandı.

Bağımsızlık için önemli adım Rusya Federasyonu egemenlik ilân etti

Başkanlığını Gorbacov'un rakibi Yeltsin'in yaptığı Sovyetler Birliği'nin en büyük cumhuriyeti, milli kanunların hâkimiyetini de açıkladı

OSKOVA, (AP)-Sovyetler Birliği'nin en büyük cumhuriyetlerinden Rusya Federasyonu bağımsızlık konusunda önemli adımlar attı.

Başkanlığını Gorbacov'un en büyük muhaliflerinden Boris Yeltsin'in yaptığı Rusya Federasyonu'nda parlamento dün bir bildiri yayınlarak cumhuriyetin egemenliğini ilân etti.

Yeltsin oylamadan önce bir konuşma yaparak, "12 Haziran'ı bağımsızlık günü ilân edelim" dedi.

Parlamentosu muhafazakâr üyeleri ürkütmemek için çok dikkatli bir şekilde kaleme alınan bildiride "bağımsızlık"tan hiç söz edilmiyor. Sadece cumhuriyetin, Sovyetler Birliği yönetiminden egemenliğini aldığı ve milli kanunların, merkez hükümet tarafından yapılarıların önünde olduğu kaydediliyor.

907 evet oyuna karşı 13 hayır ile kabul edilen "egemenlik bildirisi"nde ayrıca Rusya Federasyonu'nun gelecekte Sovyetler Birliği'nden ayrılma hakkının bulunduğu da belirtiliyor.

13 Haziran 1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

1990

TIN YARINLAR

atı değil, FIRSATLARI yakalayın!..

an "UYGAR ülkelerin vatandaşları gibi benim ülkem insanı da LARINI güven içinde geçirsinsin" diyor... SÜPER YAŞAM SİGORTASI değil tam 11 fırsatı birden sunuyor.

- 1 Enflasyon sizi ezmesin.
- 2 Priminizin geliri artsın.
- 3 Çocuklarınız genç yaşta ek gelire kavuşsun.
- 4 Çok az bir para ödeyin, ama çok kazanın.
- 5 Sizden sonrakilere 500 kat tazminat bırakın.
- 6 Borç için yabancılara el açmaktan kurtulun.

- 7 Kâr payı programını kendi kesene göre ayarlayın.
- 8 Net gelirin % 95'ini paranız ekleyin.
- 9 İsterseniz, 2 YIL sonunda paranızı geri alın, gene kazanın...
- 10 Kazancınızdan Gelir ve Gider vergisi ödemeyin.
- 11 Katılırken posta çekimini kullanın, lemi hızlandırın.

SÜPER YAŞAM MUTEMEL KÂR PAYLI

Su anda gezirdi elemanlarımız yoktur. İlk sigorta giriş ücretini mutlak PTT kanalıyla yatırmanız gerekmektedir. Böylece devletin güvencesi içinde paranz Halk Sigortası'na eksizez, sigortanızı lara yetkisi olmayan kişi ve kuruluşların usulsüz tahsilat yapmasını da önlemiş olursunuz.

Yıllık % 30 artan

EK 5. 22 Ağustos 1991 - Sabah

SABAH MOSKOVA'da Aydın BİLGİN yönetimindeki SABAH Ekibi bildiriyor

SABAH 22 AĞUSTOS 1991 PERŞEMBE İKİ GAZETE BİRDEN 1500 LİRA

Ölümle korkmadılar

Kazandı

Tankla, tüfkle üzerlerine gelen darbecilere sonuna kadar direnen Sovyet halkı ve Boris Yeltsin sonunda başarıya ulaştı. Halkın direnişini kıramayan darbeciler uçakla Kırgızistan'a kaçtı

SAAT SAAT DARBENİN SONU

Gorbaçov'un Kremlin'de bulunduğu sırada, Moskova'da bir telefon arası, Yeltsin'in "Bu emirler darbenin hesabına 6-7 dakika olan vaktimdir" dedi.

Kuznetsov'un Rusya Parlamentosu'na çağırılması, Parlamento'ya hitap eden Yeltsin, darbecilerin müddetini uzatmadıklarını söyledi.

Darbenin güçlü Jemi Yazov ve 7 arkadaşının Kremlin'de tutulması, Yeltsin, darbecilerin öldürülmesiyle karşılaştığını duyurdu. "Buna izin veremeyiz" dedi.

Bu saatte kadar Yeltsin ve arkadaşlarının direnişlerinden tek kalmış söz söyleyen Sovyet resmi haber ajansı Tass darbenin bittiğini duyurdu.

Bir Politbüro üyesi Gorbaçov'u arayan "Politbüro adına görüşme geri dönmüyor" dedi. TASS, Gorbaçov'un Kremlin'de olduğunu duyurdu.

Darbecilerin kontrol altındaki Sovyet devlet televizyonu ilk kez Yeltsin ve direnişçileri canlı olarak yayınladı. Tank çekilmeye başladı.

Yeltsin'in Başbakanı Boris Yeltsin'in başbakanı olarak görevine başlatılması, Moskova'da yeni bir anın başlamasına işaret etti.

Moskova'da yitirilen 6 darbecinin askeri bir uçakla Kırgızistan'a havalanarak ülkeleri ve uçakları ile birlikte tutuklandıklarını duyurdu.

BAŞARSIZ DARBE NİN ÖZETİ

Kızıl Ordu, KGB ve Komünist Partinin tutucu kanadı Pazarlık günü yoldaşına el koydu. Moskova'da, Leningrad'da Yeltsin'in liderliğinde direniş başladı.

Gorbaçov, kendisine imzalamamak kriterleri ile meclisleri imzalamadı ve darbecilere direndi.

Özellikle İngiltere Başbakanı John Major, arkadaşın Amerika Başkanı Bush, darbeyi kınadı, direnişçilere destek verdi.

Komünist Parti, darbecilerden desteğini çekti. Darbe çözüldü ve darbeciler canlarını kurtarma çabalarına girişti.

Haber 11'de yayınlandı

Moskova'da yeni dönem

Başarısız darbe, Sovyetler'in düşman kardeşleri Gorbaçov ile Yeltsin'i bir araya getirdi. Bu ikilinin artık Sovyetleri birlikte yönetmesi bekleniyor

Moskova'ya dönme hazırlanan Mihail Gorbaçov'un yönetiminde Boris Yeltsin'in çok önemli görevleri vereceği ve Komünist Parti, Kızıl Ordu ve KGB içinde büyük temizlik yapacağı kaydedildi.

Darbecilerin kendilerini istedikleri latifa beğenisi imzalamayarak başkalarına direnen Gorbaçov'un bu tutumunun direnişçilere destek verdiğini bildirildi. Eski Rais'in Gorbaçov'a büyük destek olduğu öğrenildi. Haber 11'de

Rus askeri halka ateş açmadı

Darbecilerin önceki gece Yeltsin'in içinde bulunduğu Rusya Parlamentosu'na saldırıya geçtikten sonra, pek çok Rus askerlerin kurtulmuş olması büyük bir kurtuluş oldu.

Mermileri yoktu

Rus askerleri, kendileri gibi Rus olan direnişçilere ateş açmazken, pek çok Rus mermisinin bile olmadığının belirtildi. Öyleyse senede, Rus askerlerinin 9 zırhlı araçla birlikte Yeltsinlere kaldı.

Haber 11'de

Sokaklar direnişçilere kaldı

ASKERLER KİŞİLERİNE DÖNDÜ - "Tatbikata gidiyoruz" diye kardin-ly halkın üzerine gönderilen Rus askerleri, Rusya Federasyonu'nda beklenen birer kişiye ateş açmazken kaçtı. Çoğu Komünist Parti üyesi olan Sovyet askerleri, Komünist Parti'nin darbecilerden desteğini çekmesiyle kurtulmuş oldu.

Haber 11'de

Darbe Kastro'yu kaygılandırdı!

Kuba Kültürü, Sovyetler Birliği'nin darbe sona ermeden önce Kuba'da bir darbe yapıldığını duyurdu. Bu darbe, Kuba'da bir darbe yapıldığını duyurdu. Bu darbe, Kuba'da bir darbe yapıldığını duyurdu.

DÜĞÜN

İstanbul - 409.456
Ankara - 170.980
İzmir - 123.374
Adana - 59.995
Eskişehir - 32.390
Toplam - 796.167
adet basılmıştır

SABAH

Yarın Bulmaca Dergisi

SABAH'ın zengin araştırmaları olan Extra Bulmaca Dergisi bu hafta yine beşerenden ilginç bulmacalar var. Gazetemizi izlemeniz aynır...

Birikimlerimize sizin kadar önem veren bir bankayla çalışmanın avantajlarını yaşıyor musunuz?

İşte vadeli mevduat faiz oranları (TL)

Süre	Faiz	Bakiye faizle artış gösterir
1 Ay	% 37	% 74.50
3 Ay	% 47	% 85.75
6 Ay	% 47	% 88.95
1 Yıl	% 70	

DEMİRBANK

İlyi günler diler

EK 6. 26 Ağustos 1991 – Türkiye

Başarısız darbenin kronolojisi

Komünizm öyle öldü

19 Ağustos'ta, Gorbaçov Kırım'da iken başlayan darbe, 24 Ağustos'ta Komünist Parti'nin kapatılması ile sonuçlandı.

Mikhail Gorbaçov'u devirmeye çalışan beceremeyen komünistlerin üyeleri: (Soldan sağa) Aleksander Toporov, Vasili Starodubtsev, Boris Pugo, Gennadi Yanayev ve Oleg Baklanov.

Lenin 1917 Bolşevik ihtilalinden birkaç ay sonra "Rus devletini Komünist Parti yönetecek" demiştir. Bu parti dönümleri bütün dünyada Komünist Parti olarak kabul eden 138 milyon insanın "Türk Partisi"ni bu iddia karşılamıştı. "Türk Partisi"ni bu iddia karşılamıştı. "Türk Partisi"ni bu iddia karşılamıştı.

GÖRÜŞ
MUZAFFER SOYSAL

Bir varmış, bir yokmuş

Gorbaçov'un Genel Sekreterliği'nin sonlarında parti'nin iktidarı Merkez Komitesi'ne bırakıldı. Bu kararın alınması ve belirlenen yöneticilerin bir araya gelmesi ile komünizm buralardan silinmeye başladı. Komünist Parti'nin kapatılması, 1991'de gerçekleşti.

Amerikalı Prof. Sheffield: "Rusya'daki darbeyi, ABD önceden biliyordu"

Prof. Dr. John Sheffield, Sovyetler Birliği'ndeki darbe teşebbüsünün ABD'nin önceden haberdar olduğunu iddia ediyor. "ABD'nin Rusya'da bir darbe teşebbüsünü önceden bildiğini biliyoruz" diyor.

Halk cephesi Lideri Ebuifaz Ali Elçibey: "Azerbaycan Türkleri de demokrasi istiyor"

WASHINGTON — Azerbaycan Halk Cephesi Lideri Ebuifaz Ali Elçibey, Azerbaycan'da demokrasi istendiğini söyledi. "Biz Azerbaycan Türkleri olarak demokrasi istiyoruz. İnsan hak ve hürriyetleri garanti altına alan bir sistem kurup onları devreye sokmak istiyoruz" dedi.

Ekonominin "GÖZLEM'i" çıktı...

İş dünyasının "Gözlem" adlı bir dergisi, ekonominin durumunu analiz ediyor. "Gözlem" dergisi, ekonominin durumunu analiz ediyor.

19 Ağustos:

TASS ajansı, Kırım'da bir darbe teşebbüsünün başladığını bildirdi. "Kırım'da bir darbe teşebbüsü başladı" dedi.

20 Ağustos:

Yeltsin, Moskova'da bir darbe teşebbüsünün başladığını bildirdi. "Moskova'da bir darbe teşebbüsü başladı" dedi.

21 Ağustos:

Yeltsin, Moskova'da bir darbe teşebbüsünün başladığını bildirdi. "Moskova'da bir darbe teşebbüsü başladı" dedi.

22 Ağustos:

Yeltsin, Moskova'da bir darbe teşebbüsünün başladığını bildirdi. "Moskova'da bir darbe teşebbüsü başladı" dedi.

23 Ağustos:

Yeltsin, Moskova'da bir darbe teşebbüsünün başladığını bildirdi. "Moskova'da bir darbe teşebbüsü başladı" dedi.

24 Ağustos:

Yeltsin, Moskova'da bir darbe teşebbüsünün başladığını bildirdi. "Moskova'da bir darbe teşebbüsü başladı" dedi.

Hürriyet
20 Ocak 1990 Cuma
Kurucusu: Sedat Simavi 1896-1993

ŞİŞTE AZERİLERİN KATLIAMI
Çocuk, kadın-erkek demeden acımasızca kurşunladılar

Azeri kızını hem kurşunladılar, hem tankla ezdiler
Nagorno-Karabakh'da Azeri kızını hem kurşunladılar, hem tankla ezdiler. Azeri kızını hem kurşunladılar, hem tankla ezdiler. Azeri kızını hem kurşunladılar, hem tankla ezdiler.

Azeriler, 'Ya zafer ya ölüm' diyorlar
Azeri halkı, bir yandan osun pahasına Sovyet askerlerine direnmeye, diğer yandan Ermeni milislerinin ardından Kızıl Ordu'nun yaptığı katliamları yarıdan yarıya sarmaya çalışırken, katliamların görünümleri ilk kez başına ulaştı. Bakı'daki halk direnişisi halde sürüyor. Yer yer ailen sesleri duyuluyor. Askeri birliklerin Azeri sivillerine rağmen Azeri halkı, başlatıldığı genel grevden vazgeçmiyor. Moskova'da Azeri askerleri yığınaya devam ettiriliyor.

Azeri GÜRKAN, MOSKVA

Azeri halkı için bugün camilerde hatim indirilecek
• Rüşad İleri Başkanlığı, camilerde bugün verilecek cuma namazlarında da Azeri halkının hayatını kaybedenlerin ruhunu dinletmek istedi

Sovyet askerleri çocuklara bile acımadan kıydılar
Önce Ermeni milisleri tarafından katledilen, ardından Sovyet askerinin vahşetle kargı karıştıran Azeri halkı, ölümün yüzünü yakından gördüler. Bakı sokaklarında ezilen ya da Sovyet askerinin rasgele yağdırdığı kurşunlara hedef olan genç insanların cesetleri, sokakların tepesinde çalınan bir elden, parçalarıyla birlikte, parçalarıyla birlikte, parçalarıyla birlikte.

Bakı sokakları ceset dolu
Azeri halkı, bir yandan osun pahasına Sovyet askerlerine direnmeye, diğer yandan Ermeni milislerinin ardından Kızıl Ordu'nun yaptığı katliamları yarıdan yarıya sarmaya çalışırken, katliamların görünümleri ilk kez başına ulaştı. Bakı'daki halk direnişisi halde sürüyor. Yer yer ailen sesleri duyuluyor. Askeri birliklerin Azeri sivillerine rağmen Azeri halkı, başlatıldığı genel grevden vazgeçmiyor. Moskova'da Azeri askerleri yığınaya devam ettiriliyor.

Doğum yapan İlk Başbakan
• Oktay EKİSİ

İNÖNÜ ve Baykal ortak liste

ANAP, 'Nereden Buldun?' Yasası'na

Kuran'ı, ç...
roman yapan
• 11.50

17 üyeli Bağımsız Devletler Topluluğu, SSCB'nin yerini aldı

Moskova'da doğdu, Alma Ata'da öldü

FİLEN sona eren SSCB'nin yerini alacak yeni devletler topluluğunun yapısını belirlemek üzere Alma Atada buluşan 11 cumhuriyetin liderleri, imzaladıkları üç belgeyle yeni birlikten teminli oluşturdular. Birinci belgeye göre, Slav cumhuriyetinin kurduğu Bağımsız Devletler Topluluğu, solda cumhuriyet dahi "eşi" statüsüne birlige kabul ediyor. İkinci belgede, 11 cumhuriyetin bağımsızlık ve sınırları kabul ediyor. Üçüncü belgeye göre, cumhuriyet, geçici bir askeri komandamlık oluşturalacaklar.

[illegible]

Üçüncü belge ise, 31 Aralık tarihine kadar geçici bir askeri kumandanlık oluşturulmasını öngörüyor. **Matayev** in açıklamasına göre, cumhuriyet liderleri, askeri kumandanlığın daimi bir yapıya dönüştürülmesini amaçlıyor. 31 Aralık'tan önce yeniden bir araya gelecekler.

Bu belgenin içeriği, askeri alandaki görüş ayrılıklarının devam ettiği, cumhuriyetlerin ortak savunma politikası konusunda henüz anlaşmaya varamadıklarını gösteriyor. Özellikle 30 bine varan nükleer silahların denetimi konusu, pürüz yaratıyor.

DENETİM PÜRÜZÜ

Dün sabah Kazakistan başkentli Alim Atay'a gelişinde, yeni oluşuma ilgili iyimser görüşler beliren Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin, dört cumhuriyetin toprakları arasında paylaştırılmış bulunan nükleer silahların "tek kumanda merkezi"ne bağlı olması gerektiğini söyledi; "Dört başlılık olmaz" dedi.

TOPLULUĞUN TEMEL

Kazakistan Başkanı Nursultan Nazarbayev'in Sözcüsü Seyitgazi Matayev, Alma Ata toplantısında kabul edilen üç belgenin, topluluğun temellini oluşturduğunu söyledi. Birinci belgeye göre; sekiz cumhuriyet, Bağımsız Devletler Topluluğunun kurucusu yeleriyle "giriş" statüsünde birliğe katılıyorlar. Böylece, Orta Asya cumhuriyetlerinin oluşturduğu en önemli köşü yerine getirilmiş oldu. "Alma Ata Deklarasyonu" adı altında kabul edilen ikinci belge ise, 11 eski Sovyet

Nerdun HACIOĞLU MOSKOVA, (Hürriyet)

HEDEFE ADIM ADIM Sovyetler Birliği'nin yerini alacak yeni devletin temellerini atan liderlerden ikisi, yev. Alma Ata Havaalanı'nda. On bir Sovyet Cumhuriyeti'nin oluşturduğu yeni birliğin başarı şansı belli değil. Ancak başka bir çıkış yolu kalmadığı da kesin. Sovyet Başkanı Mihail Gorbacov ise, hakketmediği bir sonuçla karşılaştı.

Yeltsin'den Gorbaçov'a: "Onuruyla çekip gitsin"

TARİHİ bir dönüm noktası olarak nitelenen Alma Ata toplantısının dışında kalan Sovyet Lideri **Mihail Gorbacov**'un sözcüsü, Başkan'ın önümüzdeki hafta sonu istifa edebileceğini açıklarken, Rusya Başkanı Boris Yeltsin, "Gorbacov, artık onunla gitsin" dedi. Yayınladığı bir kararnameye **Gorbacov**'u Kremlin'deki 44

"Yeni bir hayatla çıkıp gitsin"

Sine, iç ve dışıgileri Bakanlıklarıyla, zütl polisi ve istihbarat servisine ile Görevi Yelisin, bugüne kadar hibir Soyvet idarimin barışı bilmide görevlerini ayırmadıkları belirtti.

Yelpesi de dedikleri sonra suçlu muamelesi görür. Ancak biz Gorbacov'a sayğı gösterdik ve kendisinin de açtıkları gibi, bu ay sonuna kadar istila etmesini istiyoruz" dedi.

Görevi yeni topluluğa Gorbacov'a yolda bir göre olamadığı ve kendisinin emriyle maaşı dahil, hakettiğini bildirdi. Yelisin' göre, Gorbacov'a uygulanmış bir statüde, artık ne denli medeni bir ülkede yaşadıklarını gösteriyor.

kadar istifa etmesini istiyoruz" dedi. Yeltsin, yeni toplulukta Gorbacova göre bir görev olmadığını ve kendisine emeklilik maaşı dahil, hakkettiği tüm öncelik ve statülerin tanınacağını bildirdi. Yeltsin'e göre, Gorbacova uygulanan bu muamele, artık ne denli medeni bir ülkede yaşadıklarını gösteriyor.

Gorbi, Soljenitsin'in KGB dosyalarını teslim etti

SSCB Başkanı Mihail Gorbacov'un, Nobel Ödülü sahibi Sovyet yazar **Alexander Soljenitsin**'in (gizli polis örgütü KGB'deki dosyasını, yazarın yayınevine teslim ettiği bildirildi. Interfaks ajansının haberine göre, Sovyet **"Novi Mir"** yayınevine verilen dosya, **Soljenitsin**'in KGB soruşturmasına tabi tutulduğu ilk dönem olan İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki mektup ve fotoğrafları da içeriyor. Bu arada **TASS** Ajansı, ABD'de yaşayan yazarın damızi ikamet

Farklı düşünen
min temsilcisi, bu
manı geldiğini vur
riatla yönetilen İsl
Sekreteri **Hamid E**
yan bayramı' diye
nın tanımayan e
meye karar veriyö
Yılbaşının Müs
bileceğini kavram
keşin Orta Asya
açıklamaları, ins
ciddiyet kalmadı
likteydi. Orta As
kenli cumhurbaşka

GENÇLERDEN GÖÇ ALARMI!

700 üniversite öğrencisi arasında yaptığımız anketin sonuçlarını açıklıyoruz.

◆ Gençlerin yüzde 60'ı için yabancı

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Kübra KARA
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	